

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1876.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN

1876.

I Texten findes følgende Afbildninger:

De fleste Figurer ere chemityperede af Professor J. Magn. Petersen.

VESTERVIG KLOSTER OG »LIDEN KIRSTINS« GRAV.

AF J. B. LØFFLER.

I. Udsigt over Klosterets Historie.

I det sydlige Thy, omtrent en Fjerdingvei fra den Vig, der afslutter Nissums Bredning mod Nordvest, laa Vestervig Kloster.

*) I Foraaret 1868 opfordrede afdøde Prof. Høyen Meddeleren til at foretage en Reise til Vestervig, i det Øiemed at tilveiebringe udførlige Tegninger af Klosterkirken, ledsagede af mere detaillerede Oplysninger om Bygningens oprindelige og senere tilbyggede Partier end dem, han havde haft Leilighed til at samle under et kort Ophold i Vestervig i Sommeren 1832. Ifølge denne Opfordring og med offentlig Understøttelse foretog jeg i 1868—70 Reiser til Vestervig, hvis samlede Udbytte af Tegninger nedlagdes i det oldnordiske Museums antik. topogr. Arkiv. Allerede den Gang var det min Hensigt at give en udførlig Beskrivelse af Klosterets eiendommelige Kirke; men i de nærmest paafølgende Aar blev det af Kirkeeierne besluttet at foretage saa væsentlige Forandringer ved Bygningen, at det syntes mig rettest at opsætte Offentliggjørelsen af de indvundne Resultater, indtil de paatænkte Arbeider vare fuldførte. I Begyndelsen af Aaret 1875 modtog jeg fra Stedets daværende Præst, Hr. Pastor Ingerslev, der levende interesserede sig for Kirken, Underretning om, at den stod færdig, og henvendte mig da til Direktionen for de nationale Mindesmærkers Bevaring med Anmodning om at erholde de fornødne Midler til at kunne foretage en Reise til Vestervig, hvilken Anmodning blev imødekommen med saa stor Beredvillighed, at jeg allerede i April Maaned blev sat istand til at tiltræde Reisen. En kortfattet Meddelelse om Kirken har været optagen i Hist. Arkiv V, 373—84.

Om Oprindelsen til dets Stiftelse og Beliggenhed fortælles Følgende. I det 11te Aarhundredes første Halvdel drog en Geistlig ved Navn Thøger fra sin Hjemstavn i Thyringen, for som Missionair at forkynde Guds Ord i nordligere liggende Lande. Først gik han til England, og derfra til Norge, hvor han forblev som Kapellan hos Olaf den Hellige, indtil Kongen i 1030 var falden ved Stiklestad. Thøger valgte nu Danmark til sit fremtidige Opholdsted, og opførte i den afsides liggende Egn ved Limfjordens vestre Vig et lille Bedehus af Grene og Vidier, i hvilket han henlevede sine Dage som en nidkjær Herrens Tjener. Kort efter Thøgers Død, der skal være indtruffen den 24. Juni 1067, gik der stort Ry om hans Hellighed, og da Præsten Ulfrik, hans Eftermand, foregav at have set Lys brænde over Graven, besluttede man at søge Thøgers Optagelse blandt Kirkens Helgene udvirket hos den hellige Fader i Rom. Pave Alexander den Anden indvilgede foreløbigen i hans Beatification, og den 30. Oktober samme Aar, henlagde Ulfrik Thøgers Ben paa Alteret tiltrods for de Indsigelser, Bisp Alberik[1]) af Børglum reiste herimod. Ogsaa Kong Svend Estridsen vægrede sig ved at anerkjende Thøgers Hellighed, og paalagde Bispen at drage til Vestervig, for ved en Gudsdom at erfare, hvorvidt han fortjente Helgennavn eller ei. Ildprøven blev nu foretagen med den Afdødes Ben; men disse sprang af sig selv tilbage fra Luerne, og Ingen nærede da længere Tvivl om, at Thøger fortjente at æres og paakaldes som Forbeder og Beskytter for den betrængte Troende. Han blev omsider kanoniseret af Paven, og vandt snart Navn som Børglum Stifts fornemste Skytshelgen[2]).

---

[1]) Alberik var Biskop fra 1066.

[2]) Suhm. 4, 377 og Ann. E. D. 1, 194.
Navnet Thøger, Thøgersdatter er den Dag i Dag meget almindeligt i hele det sydlige Thy. Naar Thylands Fiskere

Henved et halvt Hundredaar senere — cr. 1110 — blev Vestervig Kloster oprettet af Krongods som Bolig for regelbundne Korherrer af Augustinerordenen [1]) og viet St. Thøger. Desværre savne vi ganske Oplysninger om Stiftelsens tidligste Dage, kun synes det, at den i Begyndelsen har været anlagt efter en mindre Maalestok; thi at hellig Thøgers pragtfulde, sølvsmykkede Skrin, som Efterretningen lyder, først henstilledes paa Kirkens Alter i 1197 [2]), kan ifølge det ovenanførte næppe forstaas paa anden Maade, end at de ældste Klosterbygninger ere blevne ombyttede med nye, mere anselige, henimod Slutningen af det 12te Aarhundrede, og at man ved Indvielsen har flyttet Helgenskrinet til disse i ovennævnte Aar, en Antagelse, der vinder i Sandsynlighed derved, at de til vore Dage bevarede Rester af Klosteret ifølge hele Stilen pege hen paa en sildig-romansk Tid.

Stiftelsen havde ikke bestaaet ret længe, førend Klostertugten var i høi Grad forfalden. I Slutningen af det 12te Aarhundrede — cr. 1188 — viste Kannikerne saaledes en upassende Opførsel mod deres Provst, fordi han ikke

---

i haardt Veir vende hjem fra Havet, skal først Manden, der sidder tilrors, og derefter Baadens øvrige Besætning, udraabe: Tøger! Tøger! i det kritiske Øjeblik, da Fartøiet vendes, forat Søen kan løfte det over den inderste Revle. Have vi mon ikke heri en Efterklang fra Katholicismens Dage, en ubevidst Paakaldelse af Thylands fordums Skytshelgen? I Vestervig, Hassing og Nørhaa Sogne har der tidligere været hellige, St. Thøger viede Kilder.

[1]) I »Liber Daticus Lundensis« er den 26. Dcbr. anført som Dødsdag for »Kætehøgh soror sanct Thiodgari« (Script. Rer. Dan. III, 572). Dette er det eneste Sted, hvoraf det kan synes, at der har været Nonner i Vestervig, men, som allerede anført hos Daugaard i hans »danske Klostre«, er en saadan Antagelse høist usandsynlig. Langebek fremsætter den Gisning, at Kætehøgh kan have været Thøgers kjødelige Søster (Danske Atlas V. 1, 502).

[2]) D. A: V. 1, 501.

vilde tillade dem at besøge letfærdige Kvinder, ja joge ham endogsaa bort fra Klosteret, i hvilken Anledning Abbed Vilhelm fra Ebelholt tilskrev ham, og foreslog ham, enten at overtage de udvendige Forretninger ved Ebelholt Kloster, eller ogsaa at gaa til Esrom. Samme Abbed skrev ligeledes to meget alvorlige og indtrængende Breve til Børglums Bisp[1], Thurgot om hvem det kun vides, at han overværede det i Lund 1187 holdte Concilium[2]) Af disse Breve giver navnlig det sidste, hvis væsentligste Indhold her meddeles i Oversættelse, et klart Indblik i Klosterets daværende Tilstand.

»Broder Vilhelm i St. Thomæ de Paraclito[3]) ønsker den ærværdige Fader og Herre Thurgot, Biskop af Guds Naade, en lykkelig Udgang paa de onde Dage.

Naar slette Mennesker krænke Gudsdyrkelsen og Lærens Alvor, bør det ikke, værdige Fader, overses at Kirkens Sønner, der ere ivrige for Guds Lov, for at ikke Overseelse af Brøden skal volde en desto større Straf. At vi vove tillidsfuldt at fremstille den nuværende Tilstand for Eder, dertil er Grunden den, at vi baade kjende Eder personlig, og i Sandhed have fattet Kjærlighed i Krist til Eder, ligesom ogsaa den, at vi er pligtig dertil overfor den kristne Tro. Findes vor skriftlige Henvendelse for dristig, vil baade vor Iver for det Rette og vor broderlige Medfølelse gunstigst undskylde os«. — Efter en Lykønskning til Bispen i Anledning af hans Embedstiltrædelse og en Udtalelse af de gode Forhaabninger, man nærer til ham, fortsætter han: »Ak, ærværdige Fader, den skjønne Glands er forvandlet, og Guldet er blevet til Slagger. Vinranken, som burde have frembragt søde Druer, har baaren vilde Frugter.

---

1) »Epistolæ Vilhelmi Abbatis«, Lib. II, 41, 42, 66. Script. Rer. Dan. VI, 56, 57, 70.
2) Molbechs historiske Aarbøger.
3) Ebelholt Kloster.

Citharen sørger, og Orgelet græder, ilde Rygter udbrede sig besmittende til alle Sider, den tidligere gode Tilstand er forbi. Ordenens Strenghed gaar tabt, og Fordreielse bringes ind i de gamle hellige Anordninger, skjøndt det ikke er tilladt uden til det Bedre at forandre Fædrenes Bestemmelser, som de have overleveret Sønnerne til Efterfølgelse. Synes I ikke Fader, at det er urigtigt at modsætte sig de Forstandigeres Anordninger, at de Undergivne ikke adlyde deres Foresatte, og at vor Fader Augustins Regel gjøres ugyldig? Hvad er det for en Gudsdyrkelse, hvor man opgiver Alvoren og hengiver sig til Tant og Verdslighed? Efter Forgodtbefindende at gaa ud af Klosteret, at se Skøger og at ville ses af dem, at gjøre Kydskhedens Sovekammer berygtet, er det ikke at give sig Djævelen i Vold? Naar Dyd og Sædelighed er sløvet, begunstiger Friheden Lasterne, og udtaler den Foresatte sin Misbilligelse, møder ham strax en Haanslatter, og der udslynges haarde Trusler imod ham. Giv os da Lov at sige vor Mening frit til Eder. Hvem, siger jeg, har Skyld uden Herren, der har Myndighed til at tvinge sine Undergivne, Magt til at stemme mod de svulmende Bølger? Men saa sandt I har Magt dertil og alligevel tier, er det da ikke et Bevis paa, at I samtykker? Det er et bekjendt Ordsprog: Den, som tier, samtykker. Men hvad siger Skriften? De, som gjøre det Onde, og de, som samtykke deri, skulle lide samme Straf. Jeg besværger Eder da, milde Fader, at I, ved at haandhæve, hvad der er Lov og Ret, vil vise, at I elsker Religionen som hidtil, og at I velvillig vil lytte til, hvad en Klosterforstander, der i Sandhed har stræbt at leve et helligt, retfærdigt Liv, betror Eder, naar han erfarer om Frafald af Brødre i den Orden, det er betroet ham at have Tilsyn med. Det vilde være skammeligt, om man, skjøndt man vilde holdes for retfærdig, dog taalte, at slette Mennesker kuldkastede Læren. Den almægtige Gud give, at de Slette for Fremtiden intet Tilflugtsted maa finde hos Eder, men maa faa at føle, at i

Eder gløder Iver for det Rette; det vil tjene til Betryggelse for de Fredsommelige, men være et fast Skjær, mod hvilket de Vrangvillige og Ufredsommelige ville tørne«.

Omtrent et Hundredaar senere, 1280, erfare vi, at Kannikerne paa en Ordensforsamling, der holdtes i Vestervig, vedtoge at spise Kjød, tiltrods for et af Erkebispen i Lund udstedt Forbud. Ved dette Kapitel fastsattes tillige forskjellige Straffe for Overtrædelser af Klostertugten. Det hedder blandt andet, at dersom en Broder, skjøndt paamindet, udebliver fra Messerne, straffes han første Gang med at savne Ost til Maaltidet, anden Gang med at savne Ost og Smør og tredie Gang sættes han paa Vand og Brød [1]).

Blandt Provsterne i Vestervig, om hvilke der kun haves sparsomme Efterretninger, nævnes følgende. Den tidligst kjendte synes at have været den »Johannes de Westervig«, der formedelst sin Lærdom blev hidkaldt til det af Erkebiskop Absalon i Lund 1187 holdte Concilium [2]). Efter Johannes omtales Nicolaus, der i 1196 var Kapellan hos Knud den Sjette. Til denne Provst eller en af hans nærmeste Eftermænd skrev Pave Innocents den Tredie i 1216 tre Breve, som alle vidne om, at Provsten i Vestervig var en anset Prælat. I det første af disse, der er udfærdiget i Mai, paalægger han ham i Forening med Aarhus Bisp og Abbeden i Øm Kloster at opfordre og med Kirkens Censur tvinge Borgerne i Viborg til at afstaa fra deres Uretfærdigheder mod Kapitlet sammesteds, som havde indgivet Klage derover til den hellige Fader. I det andet Brev,

---

[1]) Ann. E. D. 1, 753—54. Saadanne Kapitler holdt Augustinerordenen i Grinderslev 1234, 1275 og 1284, i Tvilum 1287, i Dalby 1288 og i Viborg 1303. Daugaard, »Om de danske Klostre« S. 8. Se ligeledes: J. B. Løffler: »Grinderslev Kloster og Kirke« i Ny kirkehist. Saml. VI, 718.

[2]) D. A. V. 1, 503 og Ann. E. D. 1, 346.

som er fra Juni, overdrager han Bispen paa Børglum, Provsten i Vestervig og Prioren i Grinderslev at afgive Voldgiftskjendelse i en Sag angaaende nogen Jordeiendom mellem Domkapitlet i Viborg og Cistersienserabbediet i Vitskøl, og, om fornødent gjøres, at sikkre sig Opfyldelsen af deres Dom med Kirkens Ban, og i det tredie, der ligeledes er fra Juni, opfordrer han ham sammen med Abbeden i Vitskøl og Erkedegnen i Aarhus til at paase, at Domkapitlet i Viborg ikke bebyrdes med Geistlige eller Lægfolk fra Viborg, Ribe eller Børglum Stifter[1]). Foruden Nicolaus nævnes: Rudolphus, der i 1245 eller 47 blev Biskop i Børglum Stift[2]), Petrus 1348, Tollo 1367, Anders 1408, Jens Pedersøn 1414—1419, Niels 1429 - 1431[3]), Søren Iversøn 1442, Palle 1460[4]), Søren Iversøn 1469[5]), Svend 1475, Gregers Svendsøn 1488, 1491 og 1505, Nicolaus Budolphi[6]), som i 1520 har udstedt et Fæstebrev, hvori han giver en Bonde fri for »Kongens og Kirkens Tynge«, saalænge Bondens Hustru lever, og Povel, der var Provst til 1530[7]). Den sidste Provst paa Vestervig var Svend Mogensøn, der forestod Klosteret til det i 1536 inddroges under Kronen, hvorefter han fik det i Forlening paa Livstid mod aarlig at holde Kongen 120 Karle, »bygge og forbedre Klosteret, give de Prester og Caniker, som der inde ere, deres sædvanlige Rettighed, gjøre Kongen og Kronen sin Tynge og Tjeneste, holde Bønderne ved Lov, Skiel og Ret, og ikke forhugge Skovene

---

1) Münter. »Mag. für Kirchengeschichte und Kirchenrecht«. 1, 383—85.
2) Suhm 9, 51.
3) Arnæmagn. Dipl. Fasc. II, 20 i Univ. Bibl.
4) De ældste danske Ark. Regist. 3, 158.
5) Vistnok den samme, der omtales i 1442.
6) Denne Provst forekommer under Navnet Niels Bodelszenn i 1523 i Frederik den Førstes Haandfæstning.
7) Daugaard: »Om de danske Klostre«. S. 345 og D. A: V. 1. 503.

til Upligt«[1]). Svend Mogensøn døde 1547, som Sagnet vil, ramt af et Slagtilfælde, da man paabegyndte Nedbrydningen af St. Thøgers Sognekirke, der laa 2 à 300 Skridt Nordvest for Klosteret[2]).

---

[1]) D. Mag. 1, 27 og D. A: V. 1, 505.

[2]) D. A: V. 1, 477 og 504.

I et af Hr. Peder Moldrup i 1760 udarbeidet »Forsøg til en Beskrivelse over Vestervig Kloster« (Thotts Saml. Nr. 1453) findes Side 136—40 en høist interessant med Grundrids ledsaget Beskrivelse af St. Thøgers Sognekirke, der øiensynligt har været et af vore eiendommeligste kirkelige Mindesmærker fra den tidligere Middelalder, og af denne Beskrivelse ville vi her meddele det væsentligste Indhold, idet vi blot have tilladt os at fravige den mangelfulde og inkonsekvente Ortografi. Efter at have omtalt Bygningens Beliggenhed i Forhold til Klosterkirken fortsætter Moldrup paa følgende Maade:

»Hvad ellers Kirkens Bygning angaar, da kan man tilvisse beskrive den saaledes. Muren var af lutter hugne Sten med smukke udhugne Piller ved Dørene. Kirken i sig selv var en Korskirke med 2de Døre, den ene mod Vesten og den anden mod Synden; udenfor paa denne Side var et Vaabenhus. Kirkens Længde og Brede var 45 Alen«. Efter den ved Planen afsatte Maalestok har den oprindelige Bygnings Udstrækning fra N—S været cr. 46 Al. og fra Ø—V cr. 51 Al. »Over den vestre Kirkedør stod en temmelig stor Sten; derpaa var udhuggen følgende Tegn«. Her findes et Rids af den hos os Side 33 Fig. 13 afbildede halvrunde Portalsten med Alpha og Omega. — . . . . »Kirkens Vartegn var et Lam, aftegnet som Kristus det Guds Lam afmales bærende et Kors«. Tegning af denne Sten findes i det antik. topogr. Arkiv.

»Adskillige Stene med Paaskrifter og Tegninger findes der vel ogsaa, men Alt ukjendeligt og ulæseligt. Foran aftegnede Sten (den halvrunde Portalsten) hvilede paa 2 prægtige runde Piller, udhugne af Kampesten, som hver stod paa sin Side af Døren, og hvilede ligeledes paa 2 Kampestene, som vare udhugne som to Menneskehoveder«. Den Side 35 Fig. 15 afbildede Søilefod er utvivlsomt en af de her omtalte. I en Anmærkning tilføier Forf: «Alt dette og disse Stene kan vi endnu vise paa Vestervig, saasom disse Stene saas endnu ved Siden af en ny Port til et af lutter hugne

Tid efter anden samlede Klosteret stor Rigdom ved Gaver i Jordegods og Penge. Ved en i Mai 1599 foretagen

---

Sten opbygget Hus, 2 Loft høit, opbygt Aar 1752 af Hr. Oberstlieutenant Moldrup«. — »Kirken skal ogsaa især have været mest ziret med det kunstige Taarn, som i Midten af Kirken var opreist. Ei alene Murmestrene gjorde Deres til Taarnets udvortes prægtige Anseelse, men Tømmermestrene havde endogsaa funden Fornøielse i, i det indvortes Tømmerværk at vise deres Kunst; thi alle Sammenbindingerne af Tømmeret vare saa kunstig i hinanden sammenheftede fra nederst til øverst i Taarnet, at en eneste Nagle oppe i Taarnet holdt hele Tømmerværket sammen« [!]. Efterat Moldrup har omtalt, hvorledes en Del af Stenene fra St. Thøgers Kirke bleve benyttede til »tvende Udbygninger til Klosterets Kirke, én for Synden og én for Norden« og derefter fortalt, at Hollænderen Jochum Irgens lod de gamle Klosterbygninger nedbryde, og benyttede det indvundne Materiale til Opførelsen af en ny Hovedbygning, fortsætter han: »Næsten hundrede Aar gik forbi, og Ingen bekymrede sig om dette Stengrus, som laa paa Kirkegaarden, indtil i Aaret 1752 d. 8de Mai, da fattede den nuværende Besidder af Vestervig Kloster, Stamherren Hr. Oberstlieutenant Moldrup det Forsæt, at ville gjøre Kirkegaarden ryddelig for dette Stengrus men næppe havde Arbeiderne ryddet Gruset afveien i 2 Dage, førend de bleve var en Grundvold 4 Fod høi. Efter nøiere Randsagning fandt de hele Kirkens Grundvold af Kampesten at staa ganske urørt. For at benytte sig desbedre deraf til et stedse varende Minde om denne St. Thøgers Kirke, lod Eieren, forbemeldte Herre, af disse Sten paa Gaarden Vestervig opføre en meget prægtig Bygning [!], to Loft høi, hvorom siden mere. Dette er Alt hvad jeg kan give Læseren til Oplysning om denne Kirke, dog kan jeg ogsaa melde dette endnu om Vinduerne, at Glasset i dem var smaa, trekantede Ruder af alle Farver; thi jeg har blandt Gruset paa Kirkegaarden funden tre saadanne Ruder, en blaa, en rød og en gul«. At disse farvede Ruder have været Rester af oprindelige Glasmalerier, derom kan der næppe være nogen Tvivl. — Til Moldrups Beskrivelse af Bygningen skulle vi endnu føie en Angivelse, der findes hos Langebek (D. A: V. 1, 477), nemlig, at Taarnet hvilede paa fire Piller. — I Begyndelsen af Fyrgetyverne i indev. Aarh. førtes 3 à 4 Skibsladninger hugne Kampesten,

Registrering af dets efterladte Dokumenter, se vi, at det har besiddet Eiendomme eller Panteret i saadanne i hele Nørrejylland, og da det ældste af disse Dokumenter kun naar tilbage til 1248 [1]), og Størstedelen tilhøre det 15de Aarhundrede, maa vi altsaa antage, at dets Besiddelser have været betydelig større. I *Aalborg Stift* havde det Eiendomme i Reffs, Hassing, Hundborg, Hillerslev, Vester-Han, Hvetbo og Kjær Herreder, i Nørre- og Sønderherred paa Mors, samt i Thisted og Aalborg By. I *Ribe Stift* i Vandfuld, Skodborg, Hjerm og Hammerum Herreder, i *Viborg Stift* i Harre Herred og i *Aarhus Stift* i Hids Herred [2]). Om

---

der vare Rester af det saakaldte »Stenhus«, men opr. hidrørte fra St. Thøgers Sognekirke, fra Vestervig til Lemvig.

Af denne høist eiendommelige Bygning, der med Hensyn til det centrale Anlæg leder Tanken hen paa Esbern Snares Kirke i Kallundborg, staar nu kun ubetydelige Rester af den nordre og søndre Murs indre Udfyldning tilbage; men ved Hjælp af disse og den af Moldrup optagne Plan, lykkedes det Meddeleren nogenledes at bestemme Bygningens Grundform, som ved nedrammede Pæle eller Indhegning med Sten vil blive bevaret for Fremtiden

[1]) Kong Erik Plovpennings Skjødebrev paa Pergament paa Vestervig Klosters Mark og Aggergaardes Fiskeri.

[2]) De ældste danske Ark. Regist. 3, 131—70.

I *Aalborg Stift*, Reffs Herred, laa Eiendommene i følgende Sogne. Vestervig, Agger, Gjettrup, Helligsø, Ydby, Boddum, Heltborg, Hurup, samt Hvidbjerg og Odby paa Thyholm; i Hassing Herred i Grurup, Bedsted, Visby, Villerslev, Lodbjerg, Hvidbjerg, Hørdum, Harring, Sønderhaa og Hørsted Sogne; i Hundborg Herred i Nørhaa, Hundborg, Sjørring, Tilsted, Thorsted og Vang Sogne; i Hillerslev Herred i Skinnerup, Nors, Tved, Sennels og Hjardemaal Sogne; i Vester-Han Herred i Lild og Tømmerby Sogne; i Hvetbo Herred i Jetsmark Sogn; i Kjær Herred i Vadum Sogn. Paa *Mors* i Sønderherred; i Karby, Redsted og Lodderup Sogne; i Nørreherred i Sundby og Eierslev Sogne. *Ribe Stift.* I Vandfuld Herred i Hygum, Vandborg, Trans og Fjaltring Sogne; i Skodborg Herred i Tørring, Heldum, Humlum, Fabjerg,

de Gaver, der i Penge skjænkedes til Klosteret, have vi kun sparsomme Efterretninger. I 1268 testamenterede en Fru Gro det to Mark Penge, 1304 blev en lignende Sum givet »ad Altare S. Thiudgeri in Westerwik[1])«, og 1456 betænkte Hr. Niels Pedersen Gyldenstjerne Klosteret med én lødig Mark Sølv i sit Testament[2]).

Allerede henimod Midten af det 14de Aarhundrede høre vi Tale om Indgreb i Klosterets Rettigheder, idet Bisp Tyge af Børglum i 1330 anklagedes af Kannikerne i Vestervig og Præmonstratenserne paa Børglum for ved sin Tiltrædelse af Bispedømmet at have frataget dem 15 Læster Sæd i aarlige Indkomster, skjøndt de havde Pave- Konge- og Bispebrev for, at denne Ydelse tilkom dem med Rette[3]); men dette var dog Intet overfor den Medfart, det led henimod Reformationstiden. Kong Kristian den Anden havde vel i 1515 tilsagt Klosteret sin Beskyttelse og stadfæstet dets Privilegier, men ikke desto mindre handlede han dog med dets Midler efter Forgodtbefindende. I 1518 gav han Hr. Peder Laxmand Livsbrev paa Borgeleie i Klosteret, saaledes, at han selvanden skulde have Mad og Øl til Nødtørft, Korn og Straafoder til en Hest[4]), samt én Læst Korn i Jordegods, og samme Aar gav Kongen Kvittering for 240 Lod Sølv, som Provsten havde laant ham til Rigets »Nytte og Behov«. Aaret efter

---

Resen og Møborg Sogne: i Hjerm Herred i Fousing og Borbjerg Sogne; i Hammerum Herred i Herning Sogn. *Viborg Stift.* I Harre Herred, Vile Sogn. *Aarhus Stift.* I Hids Herred, i Finderup og Funder Sogne.

1) D. A: Tom. V. 1, 504.

2) D. Mag, 3die Række S. 299.

3) Suhm. 12, 209.

4) Naar Kong Kristian i sit Brev udtaler, at Klosteret fra Arilds Tid pleiede at holde en saadan Bogeleiehest, da sigter han derved til, at det var stiftet af Krongods og havde Marken i Fæste mod en vis Afgift. Valdemar den Andens Jordebog ved Dr. phil. O. Nielsen, Side 124 Anmærk. 1.

fik Provsten Kongens Tilsagn om at være fri for at holde Borgeleie i Skaane i dette Aar, men til Vederlag herfor skulde han give Hans Tolder i Aalborg paa Kongens Vegne 40 Øxne »gode og gilde«, af hvilke de 20 bleve at levere strax, og de andre 20 til »næstkommende Sommer«. Havde Provstens Formand allerede udgivet Noget for Borgeleiehold i Skaane dette Aar, da blev det at kvittere i de 40 Øxne. I 1522 forlenede Kong Kristian den fordrevne Bisp Anders Mus fra Oslo med Klosteret, dog saaledes, at den Kontrakt, der tidligere var afsluttet med Provsten om Borgeleie og »Rigens Tjeneste«, skulde staa uforkrænket ved Magt [1]). Om Anders Mus' Ophold paa Vestervig vides kun, at han i Forening med Provst Povel i 1530 stiftede et Hospital og et Fattighus ved Klosteret, til hvilke Kong Frederik den Første udstedte et Beskjermelsesbrev [2]).

Endnu haardere Tider for vore Klostre bragte de Aar, da den blodige Borgerkrig, Grevens Feide, hærgede Landet, og Kong Kristian den Tredie efter Fredslutningen skulde søge at læge de Vunder, Krigen havde slaaet. I 1535 gave saaledes Knud Gyldenstjerne og Ove Lunge paa Kongens Vegne Kvittering for 1084½ Lod Sølv, tagne af St. Thøgers Skrin, to Arme (Relikviegjemmer?) og en Monstrans, og for 2500 Mark dansk [3]). Det paafølgende Aar gav Kong Kristian Bevis for Modtagelsen af 820 Daler, 30 rhinske Gylden og 300 Lod Sølv i Skrekkenberger, foruden at Provsten fik Befaling til at hjælpe Kongen med 2000 Lod Sølv, hvilken Sum det tillodes ham, om fornødent gjordes, at udrede ved

---

[1]) Suhm: Nye Saml. I, 85, 284, 292, 354 og 375.
[2]) D. A: V. 1, 505.
[3]) Regnskaber, vedrørende Vestervig Kloster i Geheimearkivet. Naar det i Kvitteringen hedder, at Sølvet er taget fra St. Thøgers Skrin, maa selvfølgelig herved forstaas, at man har plyndret Helgenskrinet for dets Udsmykning med drevne Sølvfigurer og Ornamenter.

at sælge af Klosterets Gods. I 1543 fik Provst Svend Kongens Brev paa at være fritagen for Borgeleie i to Aar, som Vederlag for 1000 Daler, hvormed han havde forstrakt ham uden at fordre Tilbagebetaling. Samme Aar og to Aar senere fik Provsten atter Brev om yderligere Summer, med det Tilføiende, at vidste han ikke anden Udvei, da maatte han sælge eller pantsætte en Del af Jordegodserne[1].

Klosteret havde altsaa før Reformationen mistet sin Selvstændighed, og Kannikerne, der følte sig trykkede under de forandrede Forhold, gave deres Harme Luft i følgende Vers, som de skreve paa Refektoriets Væg:

Torquemur, trahimur, toleramus tetra, tacemus;
Tanta tamen tollet tandem tortura triumphum[2])

I Lensbrevet, som udstedtes 1547 til den første kongelige Lensmand paa Vestervig Kloster og Ørum Slot, Erik Rud, blev befalet, »at han skal besørge Presterne, der indgivne ere, med nødtørftig Klæde og Føde«, saafremt de vilde rette sig efter den nye Kirkeorden; men mange af Kannikerne forlode Klosteret og bleve Præster i den lutherske Kirke. Da den følgende Lensmand, Knud Gyldenstjerne[3]), i 1559 kom til Vestervig, omtales Kannikerne ikke, og det maa derfor formodes, at de paa den Tid alle vare dragne bort.

Efterat Krongodserne ved Enevældens Indførelse for Størstedelen vare gaaede over til Statseiendom, solgtes Vestervig Kloster i 1661 til Hollænderen Jochum Irgens, der siden 1652 skal have været Forvalter paa Godset, og i Svenskekrigen gjort sig fortjent af Regjeringen paa forskjellig Maade. Irgens, som 1674 blev adlet, lod de gamle Klosterbygninger nedbryde, og opførte dels af disse, dels af

---

1) D. A: V. 1. 507.
2) Ann. E. D. 2, 290.
3) Knud Gyldenstjerne havde været Biskop paa Fyn fra 1529—35,

Resterne fra St. Thøgers Sognekirke en prægtig, trefløiet, to Stokværk høi Bygning med Charlottenborg Slot til Forbillede. Efter hans Død, der indtraf 1678, forpagtede Enken, Cornelia Bichers, Gaarden til Assessor Peder Nielsen Moldrup, hvem hun, ved hendes Søns Død, overdrog Godset til Eiendom i 1698. Den 30 December 1703 nedbrændte Gaarden [1]) med Undtagelse af en enkelt Ladebygning, og ved denne Ildsvaade skal tre Kister, der indesluttede Dokumenter, Klosteret vedrørende, være blevne tilintetgjorte. Ogsaa til Klosterets gamle Kirke naaede Luerne; men her synes de dog i det Væsentlige kun at have angrebet Tagværket over Skibet og Taarnets øverste Del.

I Febr. 1731 fik Assessor Moldrup Vestervig Kloster oprettet til Stamhus for sine Efterkommere, og afstod Godset samme Aar til Sønnen, Oberst Jens Moldrup. Denne Eier opførte i 1732—33 et nyt, anseligt Vaaningshus paa de gamle Fundamenter, og føiede til dette i 1752 en to Loft høi Bygning, det saakaldte »Stenhus«, hvis Mure hovedsagentlig bestode af Granitkvadere fra St. Thøgers Kirkeplads. Men eiheller disse Bygninger ere bevarede til vore Dage. I Aarene 1839—40 bleve de nedbrudte, og Jordene udskiftede mellem to Parcelgaarde, Vestervig Over- og Nedergaard [2]).

Hvorledes Klosterbygningerne vare anlagte eller hvad Udstrækning de havde, derom savne vi ganske Efter-

---

[1]) Moldrups Manuskr. S. 223—24.

[2]) Efter velvillig Meddelelse af Hr. Cand. jur. Lindal, hvis Forældre eiede Vestervig Kloster fra 1811—32 fandtes der mellem Kvaderne i den af Assessor Moldrup opførte Hovedbygning flere Stene med Billedarbeider og Indskrifter. Han udtaler tillige som sin Overbevisning, at en stor Del af de hvælvede Kjældere, som fandtes under Hovedbygningen, hidrørte fra Klosterets Tid. Under den søndre Fløi laa et af lutter tilhugne Kvadersten opført og med Tøndehvælving overdækket Rum, i hvis Midte der fandtes en Brønd.

retninger; men det er sandsynligt, at de bestode af tre sammenbyggede Fløie, der mod Nord sluttede sig til Kirken, saaledes, at denne udgjorde den fjerde Fløi i det samlede Bygningsanlæg. Til Forbindelse mellem Beboelsesfløiene og Kirken maa det antages, at der langs alle fire Bygningers Indersider har løbet en overdækket Gang, Korsgangen, som aabnede sig frit ud imod Klostergaarden.

II. Klosterkirken.

Hvormeget Klosterets Kirke end har lidt i Tidernes Løb ved Ildsvaade[1]), Nedbrydning af oprindelige Partier og uheldige Tilbygninger, saa kunne vi dog af det Tiloversblevne endnu danne os et ret fyldigt Billede af dens tidligste Udseende. Kirken blev opført i den latinske Korsform som en treskibet Basilika, hvis Hovedskib omtrent var dobbelt saa høit og bredt som Sideskibene. Den romanske Stil gjennemførtes i storslaaede, alvorsfulde Træk, og som Bygningsemne i alt synligt Murværk benyttede man udelukkende den omhyggeligt tilhugne Kvadersten af Kamp. Hovedskibets Sidemure hvilede paa fire svære, ved Rundbuer forbundne Piller, der afvexlende havde Cirkelen og Kvadraten til Plan, og da det vestligste Buepar ved Halvpiller støttede sig til Langhusets Gavlmur, og det østligste til Tværskibets Hjørnepiller, fremkom altsaa fem Arkader ind til hvert af Sideskibene. Langhuset sluttede sig i Øst til det fremspringende Tværskib, hvis midterste Parti, Korsskjæringen, begrændsedes af fire kraftige Piller, mellem hvilke halvrunde Gjordbuer vare spændte mod Hovedskibet, Korsfløiene og Høikoret. Dette var omtrent lige saa langt som bredt, og synes at have været afsluttet med en halvrund Apsid mod

---

[1]) Skjøndt vi ganske savne Efterretninger derom, fremgaar det bestemt af de til vore Dage bevarede Rester af den gamle Kirkebygning, at der i Katholicismens Tid har raset en heftig Ildsvaade i den og navnlig i dens østligste Del.

Øst. Lignende, men mindre, Apsider eller Kapeller have muligen sluttet sig til Korsfløienes Østsider. Da Tværskibet og Høikoret udelukkende vare forbeholdte Klosterets Geistlige, maa det antages, at Korsskjæringen, i hvilken den daglige Gudstjeneste holdtes, har været sondret ved en Sten- eller Træskranke fra Hovedskibet. Ind til Korsfløiene lukkedes den formodentlig af Kannikernes Stolerækker, men aabnede sig frit mod Høikoret, der, som Kirkens ypperste Del, i hvilken Hovedalteret havde sin Plads, vel har været hævet nogle faa Trin over den øvrige Gulvflade. Hvorvidt Kirken oprindeligt har haft Taarn i Vest, lader sig ikke afgjøre med Bestemthed, men Sandsynligheden taler for, at dette ikke har været Tilfældet, og at Langhuset kun har haft en lignende simpel Gavlform til Afslutning, som den vi f. Ex. endnu se paa Klosterkirken i Sorø. Over Korset var muligen et lille Spir anbragt til Klokkerne. Et fladt Bjælkeloft strakte sig over Hovedskibet, og paa lignende Maade dækkedes uden Tvivl ogsaa de øvrige Dele af Bygningen med Undtagelse af Apsiden, over hvilken det maa formodes, at en Hvælving i Form af en Fjerdedels Kugle har været spændt. Af Indgange havde Kirken næppe flere end tre, to paa Sydsiden til Kannikernes Behov, og én paa Nordsiden, gjennem hvilken Lægfolk havde Adgang. Den Alvor og Djærvhed, der udtalte sig gjennem Bygningens Forhold og Former, er yderligere bleven forhøiet ved det rolige Lys, som faldt ind gjennem Langhusets og Tværskibets høitsiddende, temmelig smalle Vinduer. Af Sideskibene kan det søndre næppe have ydet noget Lys, da Muren formentligt dækkedes af den ovenomtalte Korsgang.

Stor Rigdom paa arkitektoniske Enkeltheder fandtes der næppe i Vestervig Kirke, men disse vare eiendommelige og Udførelsen fortrinlig. I Overensstemmelse med dens indre Betydning, var Korslutningen sikkert den Del af Bygningen, der i sit Ydre blev fortrinsvis udmærket. Ofte finde vi paa samtidige Mindesmærker Apsiden delt i to eller tre

maskerede Stokværk, prydede med Halvsøiler eller Pilastre, der indbyrdes ere forbundne med runde Buer, og Sandsynligheden taler for, at en lignende Anordning har funden Sted her. Enkelte af Portalerne vare smykkede med Søiler, og i de halvrunde Bueaabninger var indsat Fyldinger med sindbilledlige Fremstillinger, udarbeidede i Relief. Indvendig vistes der navnlig Omhu ved Udarbeidelsen af de runde Piller i Langhuset; thi ikke blot gjordes deres Hovedstykker forskjellige i Form, men ogsaa i Maaden, paa hvilken de smykkedes med stiliserede Blade og Planteslyngninger. Fodstykkerne gav man den attiske Profil, fra hvis nederste Rundstav Bladornamenter skare sig ud i Plintens fire Hjørner. De firkantede Piller bleve tarveligere udstyrede, idet de foroven kun dækkedes af en leddelt Plade, og forneden hvilede paa en simpel, skraatafskaaren Fod. Bygningens Dimensioner vare ret anselige. Den samlede indvendige Længde udgjorde cr. 71½ Al., Breden i Langhuset cr. 23½ Al. og Tværskibets Længde cr. 33½ Al. Hovedskibet havde en Høide af cr. 18 Al. til en Brede af 10½ Al.

Af det skizzerede Billede, vi her have søgt at give af Klosterkirken, saaledes som den stod ved Slutningen af det 12te Aarhundrede, fremgaar det, at vi i den eiede en klart udpræget romansk Basilika, saaledes som denne Bygningsform havde udviklet sig af den oldkristelige i Landene norden for Alperne, og navnlig i Rhinegnene og i de gamle saxiske Lande. Grundtrækkene i Anlæget finde vi vel i de fleste af vore større middelalderlige Kirkebygninger, men i ingen af disse se vi som her den runde, fritstaaende Pille umiddelbart tjene som Støtte for Hovedskibets Mure, en Stileiendommelighed, der sikkert maa tilskrives engelskromansk Indflydelse, om vi end ikke i de tilbagestaaende Dele af Kirken kunne paapege saadanne Enkeltformer som f. Ex. det foldede Kapitæl, Zikzakornamentet o. s. v., der ere karakteristiske for Englands tidlig-romanske Mindesmærker.

Betragte vi nu Kirken, som den staar i vore Dage, da føle vi ret levende, hvor tung en Skjæbne den har maattet

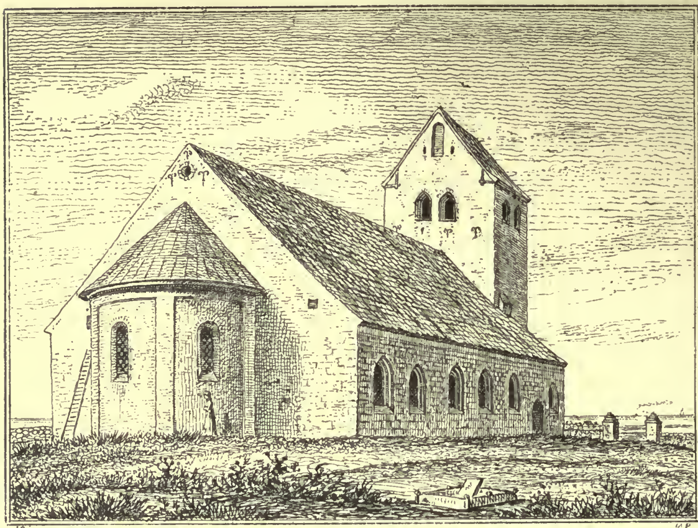

Fig. 1. Vestervig Klosterkirke,
set fra Nordost.

friste (Fig. 1). Dens Ydre røber ikke, at vi have en treskibet Bygning for os; thi saavel Hovedskib som Sideskibe ere samlede under et fælles Tag. Korsfløiene (Fig. 2 C—C') ere nedbrudte, og Sideskibenes Ydermure fortsatte hen over de derved opstaaede Aabninger; men over Sideskibene, og da navnlig over det nordre, se vi endnu tydeligt, hvor Korsfløiens vestre Mur har stødt til Høikirken. Ogsaa Høikoret (Fig. 2 A) er forsvundet; men ved Udgravninger, som Meddeleren foretog i Sommeren 1868, fandtes Fundamenterne for begge dets Sidemure, saavel som svage Spor af Apsidens Runding. Tiden, paa hvilken det gamle Høikor blev tilintetgjort, kjende vi ikke, men vi vide, at der paa dets

Fundamenter har staaet en Bygning i sildig-gothisk Stil[1]), som først blev nedbrudt i 1839—40, efter i en Aarrække at have været afsondret fra Korsskjæringen (Fig. 2 B) ved en Brædevæg, for at tjene Gaarden som Lade. Kirken stod nu altsaa ganske aaben mod Øst, og man udfyldte derfor hele Bueaabningen, der oprindeligt havde dannet Skjellet mellem Korsskjæringen og Høikoret, med raat Murværk, hvortil der kort Tid efter knyttedes et lavt, karakterløst Sakristi[2]). Da Kirkens østre Del imidlertid i høi Grad savnede Lys, og Menighedens Størrelse fordrede, at man ved Kommunionen kunde raade over et mere anseligt Rum, nedbrødes Indskudsmuren og Sakristiet i 1874, og en halvcirkelformet Bygning med Hvælving og tre rundbuede Vinduer opførtes i Høide med den oprindelige Gjordbue. At en saadan Korrunding er bleven knyttet til Korsskjæringen med Udeladelse af hele Høikoret, er fra et arkitektonisk Synspunkt sikkert i høi Grad at dadle, og lader sig kun forsvare gjennem de ovenberørte berettigede Krav i Forbindelse med Tilbygningens beskedne, paa stilsvarende Enkeltheder blottede Ydre, som bestemt antyder, at man ikke har villet en Restavration, men kun midlertidigt afhjelpe Savn, der stadigt gjorde sig gjældende ved Udøvelsen af de kirkelige Handlinger.

Langhuset begrændses i Vest af et anseligt Taarn (Fig. 2 F), men hvor væsentlig en Del det end udgjør af Kirken, se vi dog snart, at det ikke tilhører den oprindelige Bygning. Spidsbuen afslutter saavel det store vestre Vindue som Lydhullerne i Gavlen, og Teglen er Bygningsemne undtagen i de nederste 7 à 8 Alen, hvor Granitkvaderen er anvendt; men ikke engang dette Stykke, som endogsaa tildels hviler paa en Kampestenssokkel med attisk Profil,

1) N. L. Høyen: »De ældste Partier af Vestervig Klosterkirke« i Aarbøger for nordisk Oldk. og Hist. 1840—41. Jfr. Tegningen af Kirken i Resens Atlas VI.

2) Se de ved Meddeleren i 1868—70 optagne Tegninger af Kirken i det antik. topogr. Arkiv.

stammer fra den gamle Kirke, hvad vi ved Betragtningen af det Indre nærmere skulle paavise[1]). Gaa vi til Sideskibene (Fig. 2 E—E' og Fig. 4) røber saavel det slette med Tegl blandede Murværk som Mangelen paa Sokkel, at ogsaa disse Partier ere undergaaede Forandringer. I »Danske Atlas« (V. 1, 474) berettes, at Kirken tilforn har været: »en lang, smal Bygning, men af den nedbrudte St. Thøgers Kirke ere tvende Udbygninger bygte til Kirken, saa at den nu er afdelt i trende Hoved-Gange«. At Klosterkirken imidlertid fra først af har haft Sideskibe, viser nóksom hele Planen, og vi kunne derfor i Efterretningen kun se et yderligere Vidnesbyrd om, at Sideskibene ere blevne ombyggede og udvidede.

Trods de Misgreb, der ogsaa have fundet Sted i Kirkens Indre, møder Øiet dog strax Partier, som tilhøre den oprindelige Bygning. Hovedskibets Mure med de karakteristiske runde og firkantede Piller (Diam. 1 Al. 14½ à 16 Tom.) og halvrunde Arkader staa i Hovedtrækkene bevarede (Fig. 2 D og Fig. 3-4), og først ved nøiere Betragtning se vi, at hele Langhuset er blevet afkortet imod Vest, idet Taarnets indvendige Mur afskjærer den sidste Arkade paa Sydsiden saaledes, at det tiloversblevne Buestykke ikke er stort mere end en Fjerdedels Cirkel. Paa Nordsiden er Beviset om muligt endnu klarere; thi her har man ganske borttaget den oprindelige Bue og opført en ny af Tegl, hvis Diameter altsaa er betydeligt mindre end de øvrige Arkaders (Fig. 2 D og Fig. 3). Man kan efter dette ikke med nogen Sandsynlighed antage, at den nederste udvendige Del af et oprindeligt Taarn skulde være bleven staaende, medens det Indvendige fuldstændigt

---

[1]) Hvor lidet man ofte kan slutte fra Tilstedeværelsen af enkelte arkitektoniske Detailleformer til med disse samtidige Partier af en Bygning, derpaa have vi et Bevis i Vestervig Præstegaards Stuehuslænge, hvis søndre Væg for en Del hviler paa en gammel Kampestensfod med den attiske Profil til Afslutning. I Stenkister under Veiene i Nærheden af Vestervig, findes flere Steder Brudstykker af samme Sokkelform.

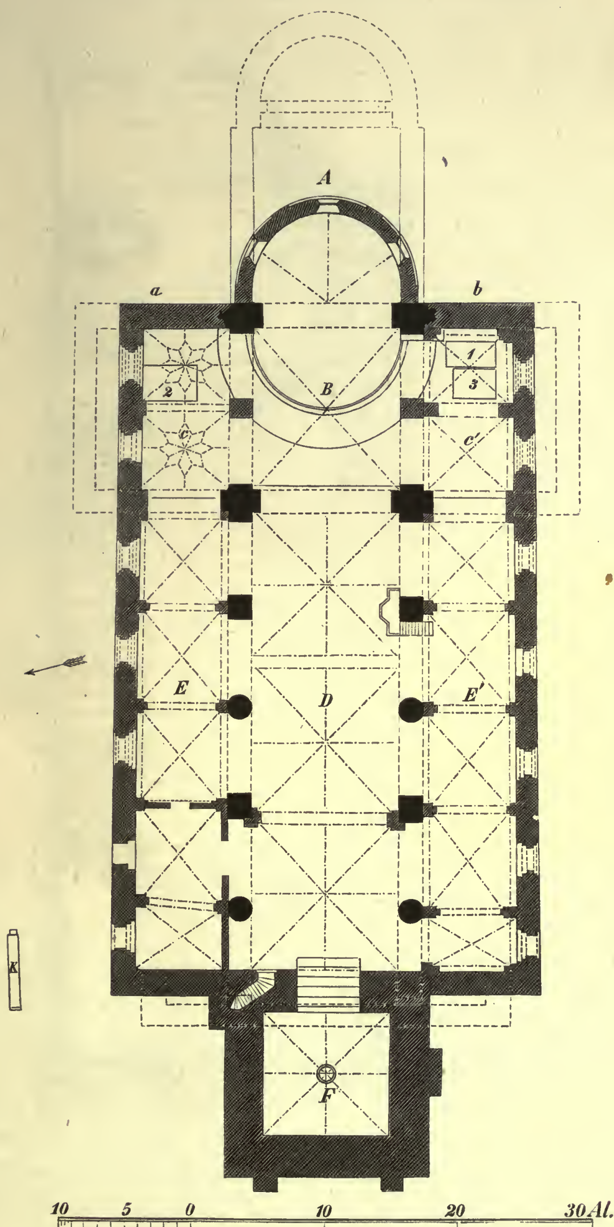

Fig. 2. Grundplan af Vestervig Klosterkirke (1875).
Maalt og tegnet af J. B. Løffler.

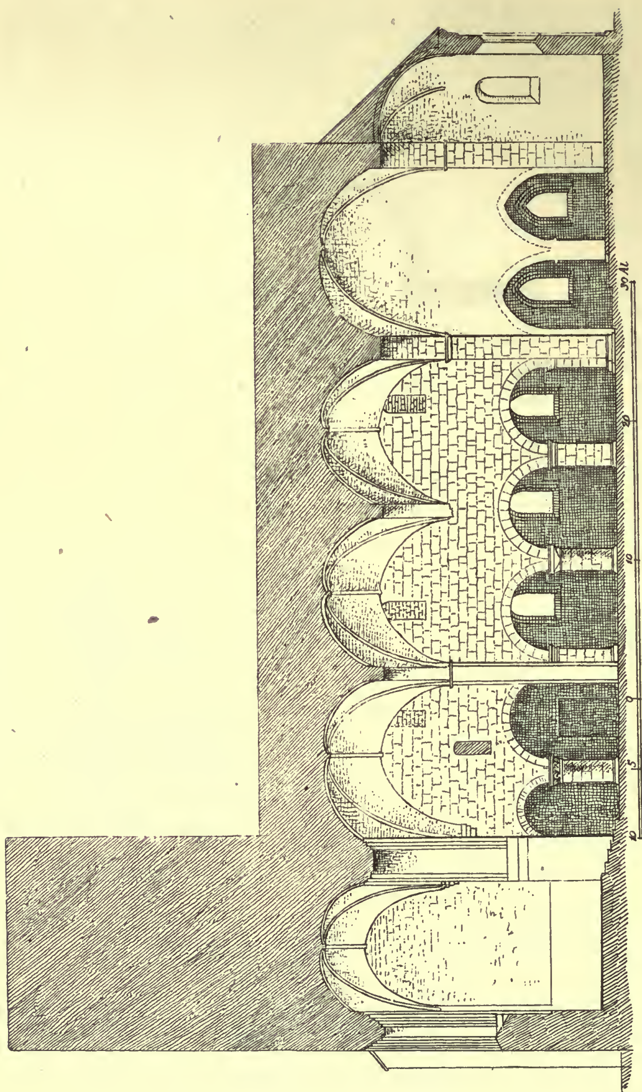

Fig. 3. Længdesnit, set imod Nord.

tilintetgjordes, og vi maa derfor lige fra Grunden betragte det som en senere Tilbygning, til hvis Opførelse man har

benyttet nogle af de Kvader- og Sokkelsten, som indvandtes ved Nedbrydningen af Langhusets vestre Gavl. Paa hvilken Tid Taarnet er blevet knyttet til Kirken, derom have vi

Fig. 4. Tværsnit,
set imod Vest.

ingen Kundskab. Den ældste Efterretning, der, saavidt Meddeleren bekjendt, haves om det, findes i et Brev af 24de Novbr. 1620 fra den daværende Lensmand paa Vestervig, Hr. Klaus Daa, til Kansleren Kristian Friis, hvori Lensmanden udtaler, at Taarnets øverste Del og navnlig Sparreværket er i en saa brøstfældig Tilstand, at det truer med at styrte ned, hvis det ikke snarest muligt bliver udbedret. Han anmoder derfor Kansleren om at udvirke Kongens Tilladelse til denne Reparation, idet han tilføier, at der paa Klosteret findes 10 à 12 Skippund Bly, som vilde kunne

finde Anvendelse ved dette Arbeide [1]). Af Lensregnskaberne se vi, at Taarnet atter i 1654—55 har trængt til Eftersyn paa Taget, og at en ny Fløistang er bleven opsat [2]).

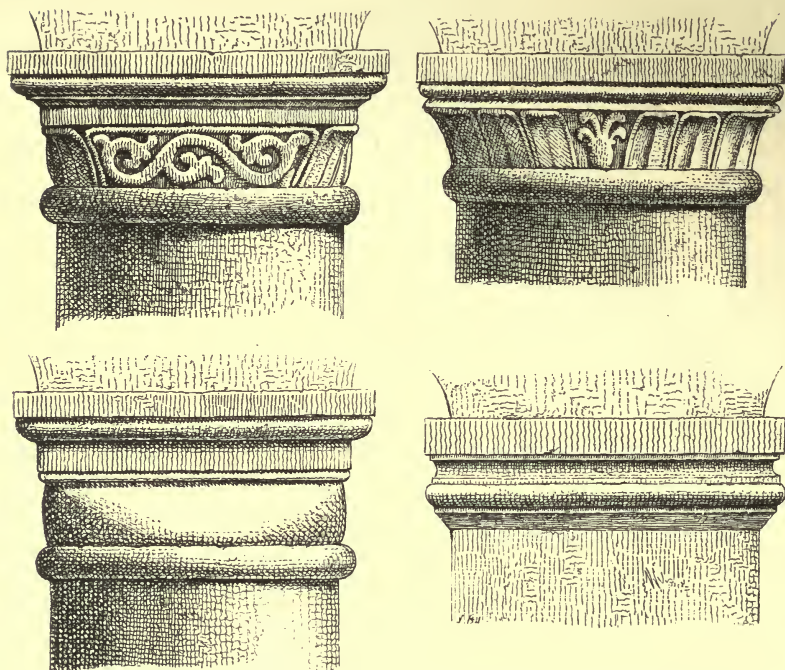

Fig. 5—8. Hovedstykker af de runde og firkantede Piller i Langhuset.

Sammenholde vi imidlertid dets spidsbuede, paa kultiverede Enkeltheder blotte de Former (Fig. 3—4) med Murværket, som i de nederste indvendige Partier er udført af store, gule Tegl (11—5—3½ Tom.), murede i regelmæssigt Munkeskifte, da maa det utvivlsomt være betydeligt ældre end det 17de

---

[1]) Saml. til Adelens Hist. i det Kgl. Bibl., Pakke 16, Nr 131. Hr. Dr. phil. Pastor H. Rørdam har jeg at takke for, at min Opmærksomhed er bleven henledet paa dette Brev.

[2]) Kultusministeriets hist. Arkivs 2den Afdeling.

Aarhundredes Begyndelse, og vi feile næppe synderligt ved at henføre det til den katholske Periodes seneste Tid, en Antagelse, der vinder i Sandsynlighed derved, at den ældste af Klokkerne bærer Aarstallet 1513. Taarnets øverste Del er øiensynligt ommuret efter Branden i 1703.

Hvad der væsentligst har forandret Hovedskibets Fysionomi er, at Bjælkeloftet har maattet vige Pladsen for tre Fag Krydshvælvinger, der paa den mest uorganiske Maade ere forbundne med Sidemurene. Da det Eneste, man tog Hensyn til ved Inddelingen af Fagene, var at faa dem lige store, fremkom saadanne Smagløsheder, at Pillerne, der støttede Gjordbuen mellem den første og anden Hvælving, regnet fra Vest, med mere end deres halve Brede kom til at springe udenfor de oprindelige Arkadepiller, og at Gjordbuen mellem den anden og tredie Hvælving ganske maatte undvære Støttepiller, da disse vilde være komne til at staa lige ud for Midten af to Arkader (Fig. 2-3). Hovedskibets Hvælvinger bleve Aarsagen til, at Høikirken mistede sit Lys, idet Kapperne skare sig ned over en Del af Vinduerne, saa at disse ganske maatte tilmures (Fig. 3-4), og dette foraarsagede atter, hvad vi allerede omtalte ved Betragtningen af Kirkens Ydre, at alle tre Skibe samledes under et fælles Tag. Over Sideskibene, og da navnlig over det nordre, finde vi Vinduerne saa godt bevarede, som vare de murede i den nyeste Tid, og igjen her møder os den Simpelhed i Formerne, som vi overalt træffe i Bygningens ældste Partier, da Indfatningerne kun dannes af en Lysningsskraaning, hvis rundbuede Afslutning er udført i omhyggeligt tildannede Kilesten.

Paa samme Tid som Sideskibene bleve ombyggede, overdækkedes de med spidsbuede Krydshvælvinger. Disse følge vel Arkadeinddelingen; men Maaden, hvorpaa de slutte sig til de firkantede og navnlig til de runde Piller, er saa ubehjelpsom, at den kun bidrager til at fremhæve den Mangel paa Harmoni, vi møde overalt i Bygningen (Fig. 2-4).

Ud for Arkadernes Midte sidde spidsbuede Vinduer, hvis Indfatninger dannes af retvinklede Profiler, murede i Tegl.

Som det var at vente, er Korsskjæringens oprindelige Karakter fuldstændig forvansket (Fig. 2 B og Fig. 3), og kun de kraftfulde Hovedpiller med Gjordbuerne mod Hovedskibet og det nedbrudte Høikor staa endnu tilbage fra Kirkens ældste Tid[1]). Da Korsfløiene vare tilintetgjorte, og de store Aabninger mellem disse og Korsskjæringen paa en eller anden Maade maatte lukkes, udfyldte man dem med Murværk, i hvilket to spidsbuede Arkader, forbundne med en firkantet Pille, anbragtes til hver Side, saa at denne Del af Kirken, der blev forsynet med Krydshvælving, tilsyneladende kom til at danne en Fortsættelse af Hovedskibet. Paa samme Tid forlængede man, som ovenanført, Sideskibenes Mure, indtil de kom i Flugt med Kirkens østre Gavl, og overdækkede de herved indvundne langstrakte Rum med to Fag Hvælvinger i Nord og i Syd, ved hvilken Fremgangsmaade Sideskibene bleve henved en Trediedel længere end de oprindeligt vare.

Naar Hvælvingerne ere indlagte i Kirken, vide vi ikke; men se vi hen til, at Støttepiller, Gjordbuer og Krydsribber ere fuldstændigt blottede for kultiverede Enkeltheder, at Anordningen af Ribberne i Hovedskibets Hvælvinger danne Overgangen til de i Renaissanceperioden saa almindeligt anvendte sammensatte Mønstre, og at Materialet er den store gule, i Munkeskifte murede Tegl, som vi fandt i Taarnet, da synes Alt at tyde hen paa, at Hvælvingerne tilhøre omtrent samme Tid som dette, det sextende Aarhundredes Begyndelse, Overgangstiden mellem den gothiske Stil og Renaissancestilen. De to østligste Hvælvinger i det nordre Sideskib tilhøre øiensynligt en lidt yngre Tid. At enkelte af Kapperne, og da navnlig de imod Syd, ere om-

---

[1]) Det er dog sandsynligt, at der i de to østligste Mure (Fig. 2 a og b) findes Rester af de gamle Korsfløies Vægge.

murede efter Branden i 1703 er ikke usandsynligt; men nogen betydeligere Sammenstyrtning af Murværk kan ikke have funden Sted, da samtlige Stolestaders Endestykker, af hvilke ét bærer Aarstallet 1653, endnu ere bevarede. Prædikestolen og Altertavlen tilhøre derimod Tiden efter Branden (1718 og 1740).

Da Jordsmonnet omkring Kirken har høinet sig stærkt i Tidernes Løb, er man ved Omlægning af Gulvet efterhaanden kommen betydeligt over dets oprindelige Plan, hvorved Pillernes Fodstykker for en Del ere blevne skjulte. I en Bygning med slankere Former, vilde dette næppe have skadet Totalvirkningen synderligt, men her, hvor Forholdene ikke taale at miste det ringeste i Høide, virker det særdeles knugende.

At Kirken som hørende til et af Landets største Herreklostre har været rig paa saadanne Gjenstande, som vare knyttede til den katholske Cultus; Altere, Helgenbilleder, hellige Kar, Monstranser osv. er vistnok utvivlsomt, men til vore Dage er kun Resterne af et enkelt Stykke, Foden af en sølvforgyldt Kalk, bevaret [1]). Denne, der maa henføres til en sildig-katholsk Tid, er sexsidet, og bærer indridsede Fremstillinger af den korsfæstede Frelser med Maria og Johannes ved Siderne, St. Anna med Maria og Kristusbarnet paa Armene og Petrus, mellem hvilke Baand med Indskrifterne: maria. ihesus. ioha., SANTA. ANNA. ORA. og SANTA. PET. emyn [!] slynge sig. Blandt Kirkens Altere nævnes foruden St. Thøgers, der var Hovedalteret, et for hellig Olaf, som ifølge Langebek skal have haft sin Plads »i den nordre Gang op imod Choret« [2]). Naar samme Forfatter efter at have udtalt, at Kirken indvendig er »110 Alne lang, og haver høie Hvælvinger, grundede paa 12 firekantede murede Piller« beretter, at den fordum havde »12 Altere,

---

[1]) Kalken findes i Museet for nordiske Oldsager i Kbhvn.
[2]) D. A; V. 1. 475.

eet ved hver Pille«, da fortjener denne sidste Efterretning i Henhold til det ovenfor meddelte øiensynligt lige saa lidt Tiltro som den, hvormed den er sat i Forbindelse.

Tallet paa de Ligstene, som findes i Kirkens Gulv er nu kun ringe, og ingen af dem dækker over Klostergeistliges Grave. I det søndre Sideskibs østligste Del — oprindeligt altsaa i søndre Korsfløi[1]) — ligger en Mindesten over Hr. Niels Strangesen[2]) og hans Hustru Ingeborg (Fig. 2, 1). Midt paa Stenen ses Strangesens efter Breden tvedelte Vaabenskjold med Hjælm over, hvori to Vesselhorn, og i dens fire Hjørner Evangelistmærkerne. Langs Stenens Sider staar følgende Indskrift: **Hic: iacet: dominus: nicolaus: strangeſſen: miles: qui: obiit: anno: domini: m: cd: xxiiij: cum: uxore: ſua: domina: ingeburg: filia: folradi: duſenrades: qui: obiit: anno: xl: cum: utrumque: progenie: orate: pro: eis:** Omtrent paa det tilsvarende Sted i det nordre Sideskib, »hvor før var Kong Olufs Alter«[3]), ligger en Sten over Hr. Peder Friis[4]) af de Friser med Skaktavlen og hans Hustru Kristine (Fig. 2, 2.). Paa denne, der ligeledes bærer Evangelistmærkerne i Hjørnerne, er udhugget Friisernes Vaaben, og langs Siderne læses: **Hic. iacet. nobilis. vir. Petrus. Frijs. qui. obiit. Anno. domini. m. cccc. lxxxiij. ſabato. ſancto. pent[5])ecoſte. una. cum. nobili. contorali. ſua. domina. Criſtina. filia. Nicolai. qui. obiit. Anno. eodem[6]).**

---

[1]) I »danske Atlas« betegnes Stedet som det, »hvor før var det østre Capel«.

[2]) Niels Strangesen til Nordentoft omtales i 1471 i Anledning af Spørgsmaalet om Eiendomsretten til nogle Jorder i Hundborg Herred. De ældste danske Ark. Regist. 3, 154.

[3]) D. A: Tom. V. 1, 475.

[4]) Peder Friis til Irup omtales i 1481, i hvilket Aar han skjænkede Ø Kloster en af sine Gaarde i Tilsted Sogn, Hundborg Herred. De ældste danske Ark. Registr. 3, 113.

[5]) Ved en Feiltagelse er der paa Stenen hugget et **ſ** istedetfor et **t**.

[6]) De fem sidste Ord ere indhugne med mindre Bogstaver over Linien af Mangel paa Plads.

Umiddelbart op til Niels Strangesens Gravsten ligger en Mindesten over Hr. Christian Povelsøn Resen († 1641), Sognepræst til Vestervig, og hans tvende Hustruer, Anne Nielsdatter († 1626) og Karen Thøgersdatter († 1672) (Fig. 2, 8)[1]. I det søndre Sideskibs østre Væg er indmuret en Mindesten over Hr. Oberst Jens Moldrup († 1772) »Stamherre til Vestervig og Herre til Ørum Slot«, og hans tvende Hustruer.

Foruden disse skulle vi omtale fire af Kamp udhugne Gravstene, der oprindeligt maa antages at have ligget i eller ved Klosterkirken, og derfor, efter Forslag af Meddeleren, bleve henstillede i denne til fremtidig Opbevaring i Foraaret 1875. Hvad der navnligt udmærker disse Stene er deres høie Alder, idet de naa tilbage til Aarene omkring 1200. Den interessanteste, der saavel har bevaret Navnet paa den Afdøde som Aarstal, er smykket med et i Relief udarbeidet ligearmet Kors, anbragt paa Enden af en tvedelt Stav, som foroven danner et ringformet Øie og forneden udvider sig til en stigbøileformet Fod, i hvis Midte et Bladornament er anbragt (Fig. 9). Tilhøire og tilvenstre for Korsets øverste Arm er indridset et Alpha og et Omega, og langs Stenens fire Sider løber et $2\frac{1}{4}$ Tom. bredt Baand med følgende Hexameter. + PA(LLE)T: IN: hOC: TVMVLO: hVMILIS:

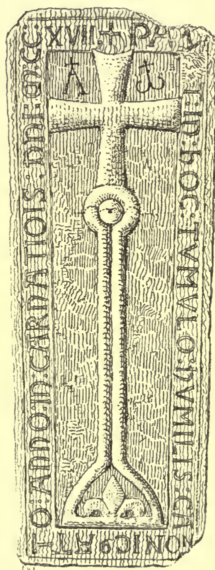

Fig. 9 Gravsten over Kanniken Atto.

[1]) Ingen af de her nævnte Gravstene ligge paa deres oprindelige Plads.

CANONICVS : ATTO : ANNO : IN : CARNATIONIS : DOMINI : M : CC : XVII :[1]). Denne Sten er den ældste hidtil kjendte egentlige Gravsten med Aarstal her i Landet[2]). Af de tre andre have de to lignende Korsformer, udarbeidede i Relief som den ovenfor beskrevne, og oprindeligt været forsynede med Indskrifter, der nu tildels ere udslidte eller borthugne, medens den tredie, vistnok den ældste, kun er prydet med et indridset Kors, der til begge Sider for Tværarmene har Alpha og Omega[3]).

Indtil 1869 havde Familierne Irgens og Moldrup to lukkede Begravelser i Kirken, af hvilke den ene indtog det søndre Sideskibs østligste Hvælvingsfag, og den anden Taarnets nederste Del. Med Vedkommendes Tilladelse bleve de nedbrudte i ovennævnte Aar, og Kisterne nedsatte i en dertil indrettet Gravkjælder under Taarngulvet. Ved denne Forandring vandt Kirken betydeligt i Lys, og Døbefonten, der tidligere havde staaet i Kirkens mørkeste Del, henflyttedes til det lyse, overhvælvede Taarnrum. — Paa Hovedskibets nordre Væg hænger den eneste Mindetavle, der

---

1) I Lunde Kirkes Aarbog findes anført: »II. Non. Avg. obiit Atti Diaconus beati Theodgari Vestervicensis«. Script. 3,540. De i Parenthes satte Bogstaver i Indskriftens første Ord ere dels borthugne dels udslidte, men ifølge velvillig Meddelelse af Hr. Overlærer Kinch i Ribe maa der formodes at have staaet PALLET ɔ: er (ligger) bleg. Hele Indskriften er saa svag, at den selv ved kunstig Belysning volder Vanskelighed at tyde.

2) Mindetavlen i Roskilde Domkirke over Kong Niels' Kansler, Helgi, er fra 1128.

3) Gravstenen over Kanniken Atto og den sidst beskrevne laa henkastede paa Kirkegaardens Nordside, medens af de to andre den ene fandtes ved Distriktslægeboligen i Vestervig og den anden ved Proprietair Stokholms Eiendom, Vestervig-Overgaard. Tegninger af samtlige Stene, udførte af Meddeleren, findes i det oldnordiske Museums antik. topogr. Arkiv. Efter velvillig Meddelelse af Hr. Proprietair Wester-

findes i Kirken, et Epitafium over Provst Peder Goische († 1723) og hans tvende Hustruer.

Af Kirkens to Klokker bærer kun den ene Indskrift. Den lyder: **Alpha. et. omega. deus. et. homo. anno. domini. m. d. xiii - iesvs—anna. barbara. katherina.** Under Indskriften ses et lille Billede, ifølge Navnet nedenunder af den hellige Ridder Mauritius, i fuld Rustning med Landse og Skjold. Sluttelig skulle vi blandt Gjenstande, som findes i Kirken, nævne en særdeles smuk, broncestøbt, tolvarmet Lysekrone, der paa den nederste stærkt udbuede Del har følgende ret eiendommelige Vers:

Dend Liufsens Herre som
Til Liufset mig først kalte
Oc til sin Arve-Deel
I Liufset mig wdvalte.

Til hannem oc hans Lov
Jeg dette Lius opretted
Som Krone i hans Huus
Til Prydelse indsetted.

Gud lad hans Naades Lius
For mig saa liufse her
At jeg Hans Ansigts Lius
Maa see i Glæde der.

Under Versene staar: Cornelia Bichers Widve Joachim Irgens von Westervyg 1679.

Saavel udvendig paa selve Kirken som i dens nærmeste Omegn finde vi ikke faa arkitektoniske Enkeltheder og Brudstykker, der tilhøre Klosterkirkens og St. Thøgers Sognekirkes ældste Tid. I det søndre Sideskib, omtrent

---

gaard til Thaliasminde ved Ydby, skal der ved Ørum Slot findes en Gravsten, der efter Beskrivelsen og en mig tilsendt Skizze maa tilhøre omtrent samme Tid som de ovenfor omtalte.

ved dets vestre Hjørne og i en Afstand af kun to Alen fra Jorden, er indmuret en i Granit udhuggen halvrund Portalsten (Tympanon), prydet med en Fremstilling i høit Relief af Kristus, thronende med opløftet høire Haand i en lindseformet Glorie, baaren af to knælende Engle med udspredte Vinger (Fig. 12). Dette Arbeide, der i hele Anordningen minder om de store, malede Kristusbilleder, vi have paa Apsidernes Hvælvinger i Skibby, Sæby og Rye Kirker (Sjælland), hører blandt de dygtigste Skulpturer med

Fig. 10. Vestervig Kirkes Vartegn

kirkeligt Indhold, vi eie her i Landet fra den tidligere Middelalder. Det saakaldte »Vestervig Kirkes Vartegn« er en firkantet, med Billedarbeide smykket Kampesten omtrent en Alen i Kvadrat, der er indsat forneden i Taarnets Vestside. Reliefferne, som have lidt en Del ved Veirligets Paavirkning, bestaa af fire Hoveder, to foroven og to forneden, mellem hvilke fantastiske Dyreformer og Ornamenter

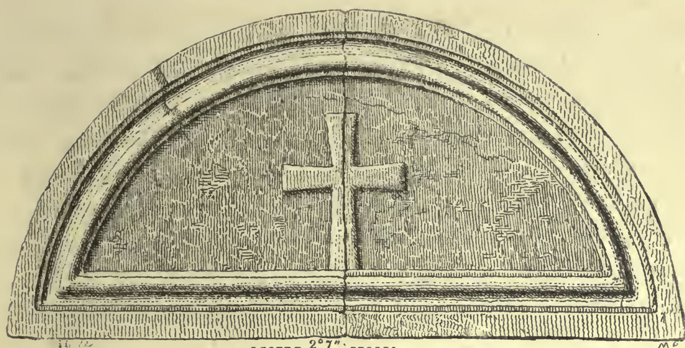

Fig. 11.

Fig 12.

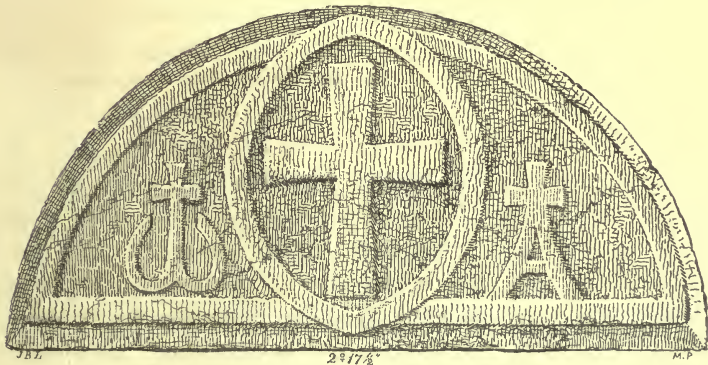

Fig. 13.

Fig. 11—13. Portalstene fra Klosterkirken og St. Thøgers Sognekirke.

slynge sig (Fig. 10). At Kunstneren har udarbeidet disse Skulpturer med Hensyn til to bestemte Personer, Mand og Kvinde, er ikke usandsynligt, men i ethvert Tilfælde er det klart, at han har søgt at bringe en skarp Modsætning tilveie mellem de øverste og nederste Hoveder, idet disse ere hæslige Vrængebilleder med lange, kløftede Tunger og spidse Ører, medens hine have rolige, lidenskabsløse Træk. De øverste synes da at skulle betegne det Gode, Uskylden, som Modsætning til de nederste, Synden, det Afskrækkende hos det lastefulde, faldne Menneske, og tør vi mon ikke i de fantastiske, slangeagtige Dyreskikkelser, der omkredse Hovederne, se en Legemliggjørelse af Fristelserne, uden at komme ind paa en søgt Fortolkning af Billedsproget?

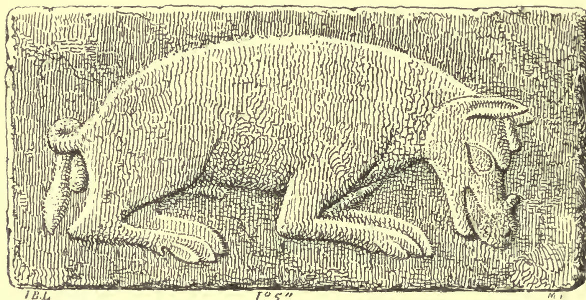

Fig. 14 Kampesten med Fremstilling af en liggende Orne.

I Kirkegaardsmurens nordre Side, omtrent ved det nordøstre Hjørne, er indsat en halvrund Dørsten, paa hvilken der er udhuggen et Kors i lindseformet Indfatning mellem Alpha og Omega (Fig. 13), og ved Siden af denne ses en Kvader, hvis Billedarbeide fremstiller det Guds Lam med Korset paa Ryggen, omsluttet af en halvrund Bue. En anden sindbilledlig Fremstilling have vi i en liggende Orne, udhuggen paa en langagtig firkantet Sten, der indtil 1869 stod opstillet i Haven ved Distriktslægeboligen i Vestervig, og nu findes i Museet for nordiske Oldsager i Kjøbenhavn

(Fig. 14). Foruden disse Basreliefs skulle vi endnu nævne en særdeles smuk Tympanon, prydet med et ligearmet Kors (Fig. 11), og en af de i Moldrups Manuskript omtalte karakteristiske Søilebaser fra hellig Thøgers Sognekirke (Fig. 15), som begge fandtes ved Vestervig-Overgaard [1]), samt to terningformede fra en Portal hidrørende Søilekapitæler, der ligge ved Indkjørselen til Præstegaarden. Ved en St. Thøger viet Kilde i Randrup By, Vestervig Sogn, stod endnu i 1746 et til denne Helgens Ære reist Trækors [2]), der først skal være blevet fuldstændigt tilintetgjort i Begyndelsen af dette Aarhundrede.

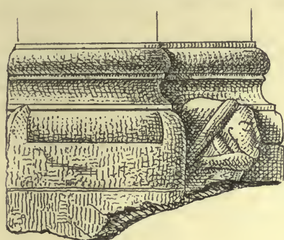

Fig. 15. Søilefod fra St. Thøgers Sognekirke.

Vi have nu søgt at give et Billede af et af vort Fædrelands eiendommeligste og anseeligste kirkelige Mindesmærker, saaledes som det stod i sine Velmagtsdage, og saaledes som vi se det nu efter henved syv Hundredaars Forløb, vansiret og mishandlet saa godt som paa ethvert Punkt. I en Tid som vor, hvor Sandsen er saa stærkt vakt, og hvor der drages saa stor Omhu for vore Fortidsminder, ligger det Ønske nær at bringe Vestervig Klosterkirke tilbage til, hvad den oprindeligt var, men dette lader sig næppe fyldestgjørende realisere, selv om de dertil fornødne betydelige Midler kunde skaffes tilveie. For at restavrere en Bygning

---

[1]) Gaardens Eier, Proprietair Stokholm, har med særdeles Forekommenhed skjænket disse arkitektoniske Enkeltheder til Kirken, hvor de efter Forslag af Meddeleren nu ere henstillede til fremtidig Opbevaring.

[2]) Moldrup, S. 132.

paa rette Maade, er det jo nemlig ikke tilstrækkeligt at kunne paavise, at den i Hovedtrækkene har set saadan eller saadan ud, de enkelte Partier maa delvis staa bevarede, og Brudstykker af disses Detailleformer være tilstede; thi uden lokale Forbilleder vil man kun være istand til at tilveiebringe et almindeligt Udtryk for en given Tids Smagsretning i Bygningskunsten, hvorimod man ikke vil opnaa en korrekt Fremstilling af dette eller hint enkelte Mindesmærkes Individualitet. Gjælder dette om Restavrationer i Almindelighed, da maa det navnlig finde Anvendelse overfor en Bygning som den her omhandlede, hvor ikke blot, naar undtages Høikirkens Mure, det hele Ydre er tilintetgjort, men hvor man har benyttet en Combination af forskjellige Retninger i den romanske Stil, som er ukjendt i vore andre kirkelige Mindesmærker fra den tidligere Middelalder. Det turde heraf fremgaa, at en gjennemgaaende Restavration af Vestervig Klosterkirke ikke engang blev ensbetydende med Tilveiebringelsen af en blot nogenlunde paalidelig Kopi af den gamle Bygning, men i alt Væsentligt med Opførelsen af en helt ny; thi selv de Partier, som endnu staa bevarede, ville paa forskjellig Maade fordre Eftersyn og Udbedringer, saa at man, med Opoffrelsen af betydelige Midler, kun naaede et overfor Sagens Kjærne betydningsløst Resultat. Meget lod sig imidlertid gjøre for delvis at gjengive Kirken dens oprindelige Karakter, og hvad der i saa Henseende navnligt vilde være af Betydning var at ombytte Hovedskibets smagløse og i den oprindelige Plan forstyrrende Hvælvinger med et fladt, farvesmykket Bjælkeloft [1]), sænke Gulvet, saa at Pillefødderne kom ubeskaarne tilsyne, og befri de gamle Mure for de mange Lag Hvidtekalk, der dække de smukke,

---

[1]) Hvor smukt et saadant Bjælkeloft tager sig ud, se vi i Viborg Domkirke, Vor Frue Kirke i Roskilde og Fjenneslevlille Kirke ved Sorø.

forskjelligtfarvede Granitkvadere. Gjenoptog man paa samme Tid de gamle Tagformer, da vilde Høikirkens Vinduer kunne komme til at yde det nu saa haardt savnede Lys, og Hovedskibet for en væsentlig Del være bragt tilbage til hvad det oprindeligt var, og derved fremtræde med den rolige, alvorsfulde Stemning, der herskede i Kirkens ældste Dage.

»Liden Kirstins« Grav.

Efter en Tradition, der, saavidt vides, første Gang findes optegnet i 1594 hos Jonas Colding i hans Nova Descriptio Daniæ, skal den i Folkeviserne besungne liden Kirstin, Valdemar den Førstes Søster [1]), være begraven i Vestervig, hvor en ældgammel, eiendommeligt formet Gravsten, der ligger paa Kirkegaarden faa Alen fra Kirkens nordvestre Hjørne, endnu den Dag i Dag knyttes til hendes Navn [2]) (Fig. 2 K). Stenen, hvis Længde er 5 Al. 10 Tom., medens Breden kun udgjør 19 Tom., er huggen af grovkornet,

---

[1]) Ifølge de danske og islandske Opskrifter samt i den norske og færøiske er liden Kirstin en Søster til Valdemar, medens hun i de svenske er en Datter af ham. Sv. Grundtvig: »Danmarks gamle Folkeviser« 3,81.

[2]) Vi maa dog her anføre, at et uklart Sagn om en Munk og en Nonne, der paa Grund af utugtigt Forhold først skulde være blevne indmurede i Kirken og senere begravne, tillige knyttes til Gravstenen. Alt taler imidlertid imod dette; thi selv om der nogensinde havde været Nonner i Vestervig, hvad der ifølge det ovenfor Meddelte er høist usandsynligt, vilde man sikkert aldrig have anbragt en anselig og kostbar Mindesten over en Klosterbroder og Søster, der havde syndet mod det sjette Bud. I Taarnets Vestside, hvor en cirkelrund Blinding ses, skal Indmuringen have funden Sted; men Taarnet er, som tidligere omtalt, næppe ældre end det 16de Aarhundredes Begyndelse, og de to halvcirkelformigt tilhugne Kampestene, hvoraf Blindingerne dannes, ere øiensynligt Vinduesstene. der oprindeligt have siddet et eller andet Sted i Klosterkirkens nedbrudte Partier. Det Efterfølgende vil yderligere bekræfte det Usande i Sagnet.

graaligrød Kamp, og bærer paa Overfladen to i Relief udarbeidede og over hinanden stillede Stave, som foroven ende i Kors, og forneden hvile paa halvrunde Fodstykker. Langs Overfladens fire Sider løber et cr. 3½ Tom. bredt Baand, der oprindeligt har været forsynet med Indskrift. Stenen har ikke, hvad der i Almindelighed synes at have været Tilfældet ved Middelalderens Grave, ligget umiddelbart paa Jorden, men hvilet med begge de smalle Sider paa retvinklede af Kamp udhugne Bærestene (Fig. 16 og 19).

Alle danske Opskrifter af den bekjendte tragiske Folkevise ere enige i, at Valdemar lod sin Søsters Lig føre til Vestervig, og de af Viserne, som omtale hendes Elsker Prinds Buris' senere Skjæbne, lade han lemlæstet og blindet tilbringe elleve Aar i Lænker i det samme Kloster, hvor han omsider paa sin indtrængende Bøn blev jordfæstet hos hende. Professor Svend Grundtvig har i »Danmarks gamle Folkeviser« (3, 63—130) samlet alt det Materiale, der i skriftlige Kilder og Tegninger forelaa til en kritisk Behandling af Visens historiske Værd, og Meddeleren skal derfor hovedsagentlig kun omtale en af ham i Foraaret 1875 (2—5 Mai) foretagen Undersøgelse af selve Graven, idet der dog maa forudskikkes de væsentligste af de Efterretninger, der haves om den fra tidligere Tider.

Den første, som bestemt paapeger Gravens Plads er Anna Krabbe, der før 1618 omtaler den som liggende paa Kirkegaarden »wed den nøre kirche-dør«. Hun angiver Stenens Længde til »unge-ferlig halff-siffuende alle« og Breden til »IIII quorter«[1]. I Resens Atlas[2] (VI, 66) findes den ældste Tegning, vi eie af Gravstenen, og paa denne læses langs Siderne følgende Hexametre:
+ PHERE ? | : TAN RVPPE : TOVS : CUM : FRATRE : SOROREM : |

[1]) Grundtvig: »Danmarks gamle Folkeviser« 3, 87.
[2]) Afskriften i det store Kgl. Bibliothek.

DISPAR : HABET : TVMVLVS : SET : CLARIS : FVNVS : VT : EXTET[1]); men Indskriften har allerede dengang (1677) været stærkt medtagen af Vind og Veir, hvad ikke blot Maaden hvorpaa den er gjengiven, men følgende Tegningen ledsagende Bemærkninger bestemt udtale:

»Disse Bogstaver P. H. E og R ere schatterede graa, de andre ere røde og sorte. Den paa Westervig Kirkegaard forefindelige og for liden Kirstines hidindtil af den gemeene Mand udraabte Gravsteen[2]), er lang 5 Alen og 1¾ qvart. og bred over alt ¾ og 1 Tom., er af graae huggen Kamp; de Bogstaver udi andragne Grafskrift, som er slet sorte, findes allesammen kiendelige nok paa Steenen, de graa derimod ere fast ukiendelige, og de røde aldeles borte. Efter den anledning, som de forefindelige Bogstaver, Distancer imellem Bogstaverne og difinitionen syntes at give, saasom det uden tvivl skal være Hexametra, som paa steenen staaer udhugne, er med de hvide [!] Bogstaver supleret defecter, dog uden nogen Præjudice«. Desværre yder Tegningen aldeles ingen Oplysning om, hvilke Bogstaver, der med Sikkerhed lode sig læse, og hvilke der vare tvivlsomme eller helt udslidte paa Resens Tid, da de alle, sandsynligvis foraarsaget ved en Misforstaaelse fra Tegnerens Side, ere anlagte med dyb, sort Farve. — Omtrent et Hundredaar senere (1767), tog Arkivtegneren Søren Abildgaard en Afbilding af Stenen, paa hvilken Indskriften er svunden ind til et M, der staar nederst paa Stenens høire Længdeside, uklare Spor af Bogstaverne i Ordet DISPÆR samt som Fortsættelse af dette: HÆDET : IVMVL[3]). Under Tegningen er vedføiet: »Der har været

[1]) Efter Tegningen har Indskriften begyndt foroven tilvenstre paa Stenen.

[2]) Hos Resen findes en Fugleperspektiv af Vestervig Kloster, paa hvilken Stenen er tegnet, saaledes som den ligger i Forhold til Kirken.

[3]) Samtlige Bogstaver og Antydninger af saadanne staa ganske paa de tilsvarende Steder i Abildgaards Tegning, hvor Resen har »(sorore)m, dispar. habet. tumul(us)«.

Skrift rundt om Stenen, men samme har ikke været synderlig dybt udhugget, og er nu meestens aldeles ukiendelig og udslidt«. To Aar efter (1769) finde vi Graven omtalt hos Langebek (D. A: V. 1, 476) med følgende Ord: »Paa Kirkegaarden, uden for den nordre Kirkedør, ligger ved den ene Side en usædvanlig lang og smal Steen af haard Graa-Kamp, med tvende udhugne lange Kors paa, og med Latinsk Skrift runden om den yderste Rand, som nu er mest udslidt og ukiendelig undtagen nogle faae Bogstaver, det siges, at man før har kunnet læse disse Ord derpaa: Frater cum Sorore, men at der har været Kjendetegn af Hesteskoe derpaa, er urigtigt[1]): Graven, som den ligger paa, kaldes endnu liden Kirstens Grav«. Denne Forfatter meddeler desuden, at Graven er bleven aabnet i 1610 af den daværende Lensmand paa Vestervig, Hr. Jørgen Lunge, der »befandt midt i Kisten et Skillerum og Been af tvende Mennesker, hver udi sit Rum«. Til denne sidste Efterretning føier Moldrup i sit ovenomtalte Manuskript (S. 21), at Benene i Kistens ene Rum var »som af en Mandsperson og i det andet som af et Fruentimmer« [2]). Siden Abildgaard var i Vestervig er Stenen, saavidt Meddeleren bekjendt, bleven aftegnet tre Gange, men paa ingen af disse Tegninger findes Spor af Indskrift antydet[3]). Efter 1610 vides Graven ikke at have været aabnet. Vel gjorde Englænderen Mr. Marryat, der i Juli 1859 opholdt sig i Vester-

---

[1]) Denne Bemærkning gjælder Peder Syvs »Forklaring« til hans Udgave af Folkevisen (1695), i hvilken det hedder, at Kong Valdemars Dronning skal have redet over Stenen, og at Sporene af Hestens Sko endnu skulde være synlige i den. »Et hundrede udvalgte danske Viser«, S. 562.

[2]) I en Anmærkning gjør Forf. opmærksom paa, at for disse Oplysninger har han et Haandskrift fra Justitsraad Klevenfeldt at takke, der omhandler Begravelserne i Thy.

[3]) De to af disse Tegninger findes i det oldnordiske Museums antik. topogr. Arkiv, den tredie i Marryats: »Jutland and the danish isles«. Vol. II, 163.

vig, et Forsøg paa at finde den[1]); men dette mislykkedes af Grunde, som nedenfor skulle anføres.

Skjøndt der altsaa kun var lidet Haab om, at Mindesten og Grav kunde yde Bidrag til nærmere Belysning af Folkevisens historiske Betydning, besluttede dog Meddeleren med Kirkeeiernes Tilladelse at gjøre begge til Gjenstand for en saa omhyggelig Undersøgelse som muligt. Ikke blot ved Veirligets Paavirkning, men ogsaa ved hensynsløs Fremfærd har Gravstenen (Fig. 16) lidt betydeligt. Den er saaledes, sandsynligvis foraarsaget ved Jordsmonnets Sammensynkning efter Aabningen i 1610, brudt i to Stykker, og den østre Bæresten forsvunden og erstattet ved et arkitektonisk Brudstykke fra Klosterkirken. Selv ved den nøieste Betragtning af Baandene, paa hvilke Indskriften har været indhuggen, kan man ved Dagens Lys kun skimte enkelte svage Rester af lige og krumme Streger paa Stenens nederste (østligste) Del; men intet Bogstav endsige Ord lader sig med Sikkerhed danne af dem. For om muligt at bringe disse utydelige Spor til at træde frem med nogen større Klarhed, lod Meddeleren Stenen gjentagende Gange vaske med Saltsyre, uden at der dog herved opnaaedes noget Resultat, og det stod da kun tilbage at undersøge den om Aftenen ved kunstig Belysning, der yder den store Fordel, at Lysstraalerne lade sig koncentrere paa et bestemt Punkt og under hvilken

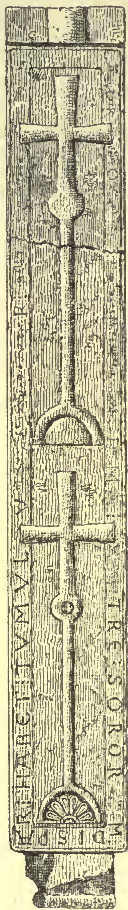

Fig. 16. »Liden Kirstins« Gravsten.

[1]) Efter en Meddeleren paa Stedet given Oplysning.

Vinkel man ønsker. Ved Anvendelsen af denne Fremgangsmaade kom strax enkelte Bogstaver ret klart tilsyne, og efterhaanden blev det mig muligt, hvor svagt det meste end stod, at læse følgende: . . . . TRE : SOROR(E[1])M : |DISPÆ|R : HÆBET : TVMVLV. . . . . der nøiagtigt staar paa de i Resens Tegning angivne Steder. Foruden disse Ord findes nu kun enkelte Skilletegn og et Par svage Antydninger af Bogstaver bevarede, hvad der næppe kan forklares paa anden Maade, end at Stenens vestre Del indeholder mindre haarde Bestanddele end den østre [2]).

Hvor ringe en Del af Gravskriften det end er, der er bevaret til vor Tid, saa er det dog tilstrækkeligt til at konstatere, at Resens Læsning er den, der maa lægges til Grund for ethvert Forsøg paa at komme til Forstaaelse af dens oprindelige Indhold. Af det endnu synlige . . . . »tre soror(e)m« i Forbindelse med det forudgaaende Skilletegn, kan det næppe betvivles, at Resens »cum fratre sororem« er rigtigt læst, saameget mere som Bogstavet u (u) har en særegen fra samtlige de øvrige u^er (v) afvigende Form, og at Fortsættelsen »dispar habet tumulus« er paalidelig, have vi set. Efter denne Del af Indskriften turde vi da med nogen Sandsynlighed slutte, at Mindestenen dækker over en Broders og en Søsters Grave. Holde vi med Folkevisen fast ved, at liden Kirstin var en Søster til Valdemar, da har hun og Buris (Henrik Skatelaars Søn) saavel paa fædrene som mødrene Side været Næstsøskende-

---

1) E^et er næppe helt udslidt, men paa det Sted, hvor det maa søges, findes en Del Kalk, der har ædt sig saa fast ned i Stenens veirbidte Overflade, at Sporene af det ere skjulte.

2) De Bogstaver, som nu staa tydeligst, findes i Ordet DISPÆR. De svageste, der netop kunne skimtes i en vis Belysning, ere de øverste paa Stenens høire (nordre) Side, hvor vistnok de fleste »röde« Bogstaver maa søges i Resens Gjengivelse af Indskrifte.

børn[1]), et Slægtskabsforhold, overfor hvilket en ægteskabelig Forbindelse ifølge hine Tiders moralske Begreber var utilstedelig. I Betegnelsen »Broder« og »Søster«, som det synes med Udeladelse af Egenavne, kunne der da samtidigt ligge en hensynsfuld Tavshed og en indirekte Angivelse af den Brøde, for hvilken de bleve straffede[2]).

Da Undersøgelsen af Indskriften var tilendebragt, førtes Gravstenen, hvis Overflade laa i samme Plan som det omgivne Jordsmon, til Side. Det viste sig da, at dens omhyggeligt tilhugne Længdesider oprindeligt havde været synlige i en Høide af cr. 6 Tom. over Jorden, og at der paa Undersiderne af begge de smalle Ender var indhugget False, med hvilke den havde hvilet paa Bærestenene. Som ovenfor omtalt, fandtes den vestligste af disse bevaret, men hele dens Stilling i Forhold til Gravstenen var i høi Grad forrykket. Opgravningen af Jorden blev nu paabegyndt paa det Sted, Stenen havde dækket, og fortsat til en Dybde af cr. 1 Al. 15 Tom., uden at man støtte paa nogen Grav

---

[1]) I. P. F. Kønigsfeldt: »De nordiske Rigers Kongeslægter«. 2 Udg. Tab. 2 og 12.

[2]) Med Hensyn til den øvrige Del af Indskriften, i hvilken der jo allerede paa Resens Tid var helt udslidte og høist tvivlsomme Bogstaver, har Meddeleren ikke turdet vove noget Forsøg paa en Tydning, og henvendte sig derfor til en Mand, der særlig har beskjæftiget sig med Middelalderens latinske Sprogformer og Stil, Hr. Overlærer Kinch i Ribe, med Anmodning om velvilligst at tilkjendegive sin Mening angaaende Gravskriftens oprindelige Indhold. Samtidigt hermed meddelte jeg Overlærer Kinch de ved Gravens Undersøgelse indvundne Resultater, samt min Opfattelse og Fortolkning af disse, idet jeg tillige tilsendte ham Kalkeringer af Resens og min Tegning. Med særdeles Velvillie imødekom Hr. Overlæreren min Anmodning, ved under 15 Novbr. f. A. at tilstille mig et Forsøg til en Restitution af Indskriften, hvilket jeg, for saavidt muligt at holde den antikvariske Undersøgelse af Graven samlet, der vistnok her maa siges at indeholde de fyldigste Vidnesbyrd, meddeler som Tillæg.

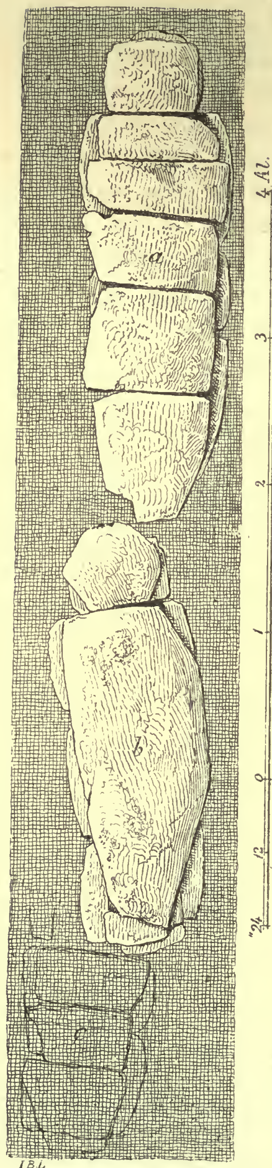

Fig. 17 Gravene efterat Jordfylden var bortskaffen.

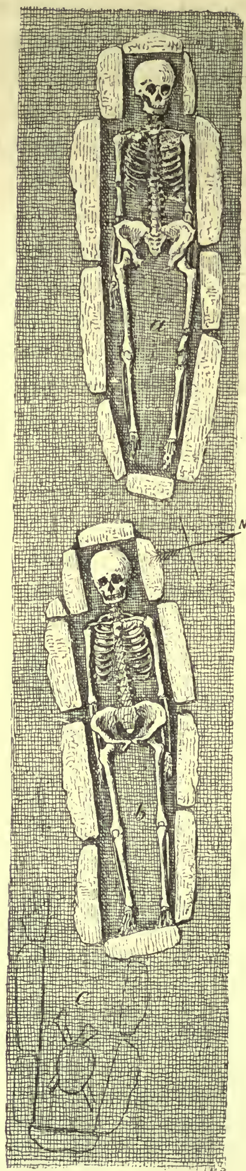

Fig. 18. Gravene, da Dækstenene vare førte til Side.

eller Rester af en saadan. Den opkastede Fyld viste imidlertid, at man endnu ikke havde naat det naturlige Jordsmon, men da det muligen var at vente, at Mindestenen ikke var henlagt nøiagtigt paa dens oprindelige Plads efter det i 1859 gjorte Aabningsforsøg, og man derved stod Fare for at komme dybere end nødvendigt, hvad der kunde have en delvis Sammenstyrtning af Graven til Følge, lod Meddeleren Udgravningerne i Dybden standse, og en Tværgrøft paabegynde mod Syd. Efter næppe en halv Times Forløb, støtte Arbeiderne mod Overkanten af Sten, der, saavidt man kunde skjønne, paa en længere Strækning fulgte Hovedretningen Ø—V, og det var altsaa at formode, at man var truffen paa en Gravkistes nordre Sidemur. Jorden blev fuldstændigt bortgraven i en Længde af henved 8 Al. og en Brede af cr. 2 Al. 12 Tom., og man naaede da i 1½ Alens Dybde under Jordoverfladen en Række Dækstene, der omtrent laa i Forlængelse af hverandre, følgende Retningen Ø, SØ—V, NV. Efterat Stenene vare rensede, fremgik det bestemt, at de dækkede over tre Grave, af hvilke den vestligste og mellemste omtrent maatte have samme Længde, medens den østligste, der bøiede lidt mod Syd, næppe kunde være halvt saa stor som en af disse. Dækstenene, hvoraf der laa sex over den vestligste, tre over den mellemste og tre over den østligste Grav, vare udkløvede af raa Kamp, og vendte de ubanede Sider opad (Fig. 17). Samtlige Dækstene vare øiensynligt de oprindelige [1]).

I Overværelse af Stedets daværende Præst, Hr. Pastor J. Ingerslev, Distriktslæge G. Mulvad, der med særdeles Imødekommenhed havde paataget sig at lede den anatomiske

---

[1]) I dette Forhold, at Gravstenen ikke ganske dækkede over Gravene, maa vistnok nærmest Grunden søges til, at Hr. Marryats Undersøgelser bleve uden Resultat.

Del af Undersøgelserne, Kirkeeierne, d'Hrr. Proprietairer Stokholm og Breinholt, praktiserende Læge Bloch fra Koldby, samt flere af Omegnens Beboere paabegyndtes nu Aabningen af Gravene med at afdække den mellemste (Fig. 17 b).

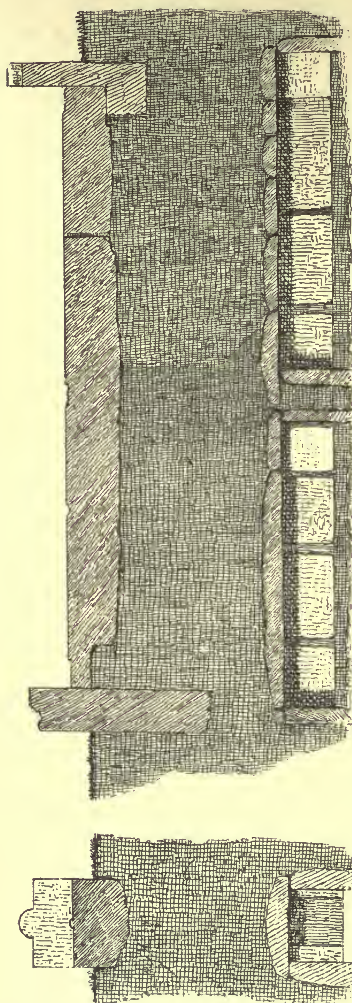

Fig. 19-20. Længdesnit og Tværsnit af Gravstenen og Gravene.

Da Dækstenene vare førte til Side, saa man en af kløvede og raat tilhugne Kampesten bygget aflang firsidet Grav med en særegen for Hovedet udmuret firkantet Plads i Øst (Fig. 18 b. og 19 b). Graven, der havde en Dybde af 11 Tom., var indvendig ialt 2 Al. 15 Tom. lang, 15 Tom. bred over Skulderstedet, 11 Tom. bred ved Fodenden, og Hovedpladsen havde en Længde af 10 Tom. til en Brede af 9½ Tom. Indvendigt viste den intet Spor til at have været beklædt eller overhvidtet, men saavidt man kunde skjønne, havde samtlige Stene været forbundne med grovkornet Kalk. Bunden bestod af faststampet Blaaler. Trods den ikke ubetydelige Mængde Jord, der fandtes

i Graven, saa man et Skelet ligge udstrakt med Armene hvilende langs Siderne. At en tidligere Aabning havde funden Sted fremgik deraf, at Kraniets øverste Del omtrent laa nede ved Fodenden, medens Underkjæben og Skelettets øvrige Ben, ved hvilke intet Spor fandtes af Ligdragt eller Indhylning, indtoge deres naturlige Leie. Den i Graven værende Jord nødvendiggjorde, at Skelettet maatte optages, forinden en omhyggelig Undersøgelse af dets enkelte Dele kunde finde Sted. Da dette var sket, afgav Distriktslæge Mulvad den Erklæring, at Skelettet var af en fuldvoxen og, som det syntes, ung Kvinde. Hovedets Form var smuk, Ansigtspartiet smalt, Panden høi. Der fandtes ingen Visdomstænder eller Gruber for saadanne, medens de fleste andre Tænder vare paa deres Plads. De øvrige til Skelettet hørende Ben vare for Størstedelen vel bevarede og af slank Bygning. Bækkenet havde fuldstændig kvindelig Typus. Følgende Maal bleve tagne:

a. Hovedet.

Omfang	$19\frac{1}{2}$	Tom.
Længdediameter	$6\frac{3}{4}$	-
Tværdiameter	5	-

b. Bækkenet.

den øverste Aabning	Længdediameter	4	Tom.
	Tværdiameter	5	-
	Skraadiameter	$4\frac{3}{4}$	-
Afstanden mellem de to Hoftebenskammes Midte		10	-
Afstanden mellem de to Hoftebenstorne (øverste)		9	-

c. Armene og Benene.[1]

Overarmbenet	$11\frac{3}{4}$	Tom.
Albuebenet	$9\frac{1}{2}$	-

[1]) De her anførte Maal af de rørformede Ben, angive disses største Længdeudstrækning.

Spolebenet	$8\frac{1}{2}$	Tom.
Laarbenet	16	-
Skinnebenet	$12\frac{3}{4}$	-
Læggebenet	$12\frac{1}{2}$	-

Efter Undersøgelsen af denne Grav paabegyndtes Aabningen af den vestligste (Fig. 17 a). Da Dækstenene vare fjernede, saas en i lignende Form og af samme Materiale bygget Grav som den ovenomtalte, kun løb Længdesiderne et Stykke parallelle, forinden de skraanede ned mod Fodenden (Fig. 18 a og 19 a). Dens Sider stode med Granitens naturlige Farve, og Bunden var belagt med faststampet Blaaler. Graven var indvendig 11 Tom. dyb, 2 Al. 21 Tom. lang, 16 Tom. bred over Skulderstedet, $7\frac{1}{2}$ Tom. bred ved Fodenden og Hovedpladsen var $9\frac{3}{4}$ Tom. lang (Ø—V) og $9\frac{1}{2}$ Tom. bred. Mellem nedstyrtet Jord og Stykker af røde Tegl laa et Skelet i høist selsom Forfatning. Hovedet, hvis Underkjæbe var brækket, fandtes omtrent midt i Graven, og flere af Knoglerne vare dels itubrudte og rudimentaire, dels forskudte fra deres naturlige Leie. Ved den anatomiske Undersøgelse af de enkelte Dele fremgik det, at Skelettet var af en Mand, der maatte formodes at have været i den kraftigste Alder. Alle Benene vare større og tykkere end paa det kvindelige Skelet, Hovedets Form bredere, Panden lavere og Kraniets Sømme meget tydelige. Der fandtes Gruber for Visdomstænderne; de fleste andre Tænder manglede. Bækkenet viste fuldstændig mandlig Bygning. Den anatomiske Udmaaling gav følgende Resultat:

a. Hovedet

Omfang	$20\frac{1}{4}$	Tom.
Længdediameter	$7\frac{1}{6}$	-
Tværdiameter	$5\frac{1}{4}$	-

b. Armene og Benene

Overarmbenet	$12\frac{1}{2}$	Tom.
Albuebenet, rudimentairt		

Spolebenet, rudimentairt	
Laarbenet	16¼ Tom.
Skinnebenet	14 -
Læggebenet	13½ -

Bækkenet var saa itubrudt, at paalidelige Maal ikke lode sig tage.

Den østligste Grav (Fig. 17 c og 18 c) viste ved nærmere Eftersyn kun at være Rester af en ældgammel Kampestensgrav, hvis øverste Del var tilintetgjort ved Anlæggelsen af Graven, der indesluttede det kvindelige Skelet. Den indeholdt et stærkt opløst Kranium og Laarbenene af et fuldvoxent Menneske.

Da Undersøgelserne hermed vare tilendebragte, nedlagdes Skeletterne i deres oprindelige og naturlige Leie, hvorefter Gravene tillukkedes med Dækstenene, hvis Mellemrum udfyldtes med Kalk. Jordfylden blev faststampet, og Gravstenen henlagt paa sin oprindelige Plads, saaledes, at den vestre Ende kom til at hvile paa Bærestenen og Længdesiderne bleve synlige over det omgivne Jordsmon (Fig. 19) [1]. —

Efter disse Meddelelser angaaende de rent faktiske Forhold ved Mindestenen og Gravene, ville vi gaa over til Betragtningen af Spørgsmaalet om, hvorvidt vi i dem have noget Bevis for, at Vestervig gjemmer Støvet af liden Kirstin og Prinds Buris, at Folkevisen idetmindste tildels tør tillægges historisk Betydning.

Vestervig er det eneste Sted i Danmark, hvor Traditionen Aarhundreder igjennem har paapeget liden Kirstins Hvilested, og det eneste Sted, hvor vi, saavidt vides, eie en Gravsten, der saavel ved sin betydelige Længde som ved

---

[1]) Jeg skylder Proprietair Breinholt min forbindtligste Tak for den Omhu, hvormed han personlig deltog i flere af de ved Undersøgelserne stedfundne praktiske Arbeider.

de tvende Korsstave, der smykke den, tyder hen paa en eiendommeligt anlagt Dobbeltgrav [1]). Se vi dernæst hen til det betydelige Arbeide, det har været at udhugge den henved halvsjette Alen lange Sten af én Kampestensblok, og foruden denne at tildanne de to Bærestene, da synes den Gisning berettiget, at Mindestenen er lagt over Personer, der ikke have indtaget nogen ringe Plads i Samfundet [2]). Stilen, hvori Gravstenen er udført, svarer fuldstændigt til Tiden, paa hvilken Buris ifølge de historiske Efterretninger sammenholdte med Folkevisen maa være død (1178), hvad der ikke blot umiddelbart fremgaar af dens egne Former, men hvad en Sammenligning med Mindestenen fra 1217 over Kanniken Atto yderligere bekræfter.

Gaa vi fra Betragtningen af Gravstenen over til Gravene, da møde vi ogsaa her Vidnesbyrd, som støtte Folkevisens Paalidelighed, idet begge Grave ere byggede i den Form og overdækkede paa den Maade, der anvendtes ved Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Valdemar den Førstes, Sophias, Knud den Sjettes og Dagmars Grave i Ringsted Kirke og Absalons Grav i Sorø Kirke have alle den aflang-firsidede Form med en særegen for Hovedet udmuret firkantet Plads, og alle ere de dækkede med flade Stene i Modsætning til flere af de senere Grave som Berengarias, Eleonoras og Valdemar den Andens, over hvilke tagformet stillede Fliser slutte [3]). Eiheller maa vi se bort fra, at

---

[1]) Vi skulle dog her anføre, at der i Sydsiden af Skrøbelev Kirke paa Langeland er indmuret en 3 Al. 13 Tom. lang og 17 Tom. bred Gravsten af Kamp, der paa Overfladen har to ligearmede Kors; men disse ere udhugne hver i sin Ende af Stenen, og forbundne med en tynd, tougsnoet Stav. Stenen maa henføres til omtrent samme Tid som »liden Kirstins« Gravsten.

[2]) Gravstenen over Kanniken Atto er ikke stort mere end en Trediedel saa lang som den her omtalte (1 Al. 21½ Tom.).

[3]) »Kongegravene i Ringsted« S. 55—70.

Gravene ere lagte under aaben Himmel; man fandt ikke de Afdøde værdige til at hvile indenfor Kirkens hellige Mure, ja selv ikke i Korsgangen, der somoftest blev Klosterfolkenes sidste Hvilested. Hvad der dog i Forbindelse med disse Vidnesbyrd om Gravenes Alder og paa Grund af Overensstemmelsen med Folkevisens Beretning stærkest tyder hen paa, at vi virkelig have liden Kirstins og Prinds Buris' Grave for os, synes mig at være disses indbyrdes Stilling, det, at de ligge i Forlængelse af hinanden. Valdemar den Store hviler ved Dronning Sophias Side, Valdemar Seir mellem Dagmar og Berengaria; *men her se vi en ung Mand og Kvinde, der i Livet utvivlsomt have hørt hinanden til, hvis Grave ere skilte ad, og dog, ligesom om Tiden angrede sin Haardhed, ere dækkede med en fælles Mindesten.* Men Folkevisen vinder endnu en kraftig Støtte gjennem Gravenes Leie, naar den fortæller, at Buris i elleve Aar gik til sin Elskedes Grav, førend han døde og paa sin indtrængende Bøn stedtes til Hvile hos hende. Vi se jo nemlig, at Gravene ikke ganske ligge efter en fælles Længdeaxe, hvad der upaatvivleligt vilde have fundet Sted, om de vare byggede samtidigt, men at den mandlige Grav har en mere nordlig Beliggenhed end den kvindelige. Da nu denne Grav paa en Ubetydelighed nær ligger i Øst og Vest, synes den Slutning berettiget, at den er *først bygget*, og at man senere ved Anlæggelsen af den mandlige kun har søgt omtrent at finde Hovedenden paa den kvindelige Grav, hvorved Skjævheden i Stillingen blev saa godt som umulig at afværge. —

Det er ikke usandsynligt, at det ovenomtalte Basrelief med de fire Hoveder, »Vartegnet«, staar i Forbindelse med Graven; men det maa da antages at være hugget, forinden det mandlige Lig blev jordfæstet, og vel snarest umiddelbart efter den unge Kvindes Død; thi uden denne Forudsætning vil det Forsonende i den fælles Mindesten staa i

Strid med den Haan, der er udtalt gjennem Basreliefets Billedsprog. —

Vi tro nu at have meddelt Alt, hvad der ad antikvarisk Vei kan tjene til Oplysning om Dobbeltgraven paa Vestervig Kirkegaard. Noget afgjørende Vidnesbyrd om, at Gravene indeslutte liden Kirstins og Prinds Buris' jordiske Levninger vil vel ingensinde fremkomme; men efter de ved Undersøgelsen indvundne Resultater, synes en overveiende Sandsynlighed at tale for, at Folkevisen kan gjøre Fordring paa fuld Tiltro, naar den nævner Vestervig som deres Hvilested. At vi hos Middelalderens Krønikeskrivere forgjæves søge de i Folkevisen omhandlede Begivenheder, kan næppe tages som noget fuldgyldigt Bevis for deres Mangel paa historisk Sandhed, men snarere som et Udtryk for, at Samtiden har stillet sig sympathetisk overfor de tvende Elskende, og derfor med Flid fortiet den Skaanselsløshed, hvormed deres Feiltrin blev straffet.

Højstærede Hr. Arkitekt Løffler!

De har ønsket, at jeg vilde gjøre et Forsøg på at restituere Indskriften på den mærkelige gamle Ligsten på Vestervig Kirkegaard. Ved et sådant Forsøg tror jeg, at man bør gå ud fra følgende 3 Ting:

1. Indskriften begynder ved Fodenden af det nederste Kors med de Ord: „Dispar habet tumulus." Disse Ords Betydning („Denne Grav indeholder") synes ganske bestemt at tyde herpå. Det er heller ikke ualmindeligt, at Indskriften på Ligstene fra Middelalderen begynde ved Fodenden, f. Ex. på Messingpladerne over Kong Erik Menved i Ringsted og den forhenværende over Borgmester Anders Bundesen i Ribe, fremdeles på Ligstenen over Thorbern Bille og Tyge Lunge, forhen i Antvorskov.

2. De ovenanførte Ord, hvormed Indskriften begynder, ligesom den bevarede Slutning, vise, at Indskriften har været affattet i Hexametre.

3. På den nederste Halvdel af Stenen er Læsningen

sikker, da Resens Tegning så fuldstændig bestyrkes ved den af Dem foretagne nøiagtige Undersøgelse. På den øverste Halvdel, hvor nu kun enkelte Bogstaver aldeles usikkert kunne skimtes, har Indskriften allerede på Resens Tid været stærkt udslettet, eftersom han selv siger, at flere Bogstaver vare enten „aldeles borte“ eller „fast ukjendelige.“ Uheldigt er det, at Resens Angivelse af, hvilke Bogstaver der hørte til disse 2 Klasser, og hvilke derimod vare sikre, ikke er bevaret os fuldtændigt. Resens Læsning af denne Del af Stenen kan altså ikke gjøre Fordring på nogen høj Grad af Sikkerhed. Dette er nu klart nok for den Dels Vedkommende, som er aldeles meningsløs; men også til den Del, som ved en første Betragtning synes at kunne være rigtigt læst („sed claris funus ut exstet“) kunne vi være berettigede til at nære Mistillid, når det ved en nærmere Overvejelse synes klart, at der ikke kan have stået således. Det må endogså anses for sikkert, at det netop er denne Del af Indskriften, i hvilken allerede på Resens Tid flere Bogstaver aldeles manglede; i den Del, hvoraf han selv ikke mente at kunne udfinde nogensomhelst Mening, kunde han næmlig ikke finde på at indsætte Bogstaver, som på Stenen vare „aldeles borte,“ hvorimod han nok kunde gjøre dette i den Del af Indskriften, i hvilken han trode at have udfundet Meningen, hvorefter det Manglende kunde suppleres.

I de første Ord af Indskriften: „dispar habet tumulus“ synes det, især når der tillige ses hen til Slutningen af Indskriften: „cum fratre sororem“, utvivlsomt, at „dispar“ ikke kan sigte til Andet end til den Omstændighed, at Graven eller, rettere sagt, Gravene (thi Stenen ligger jo over dem begge) indeslutte 2 Lig af forskjelligt Kjøn; men dette Tillægsord må have et Navneord, til hvilket det hører, og det kan neppe være noget andet end „funus“, brugt her som oftere, navnlig også af Middelalderens Latinister, i Betydningen „Lig“. Dette stemmer nu ikke med Resens Læsning, efter hvilken „dispar“ ikke kan forbindes med „funus“. Det Navneord, hvortil „dispar“ hører, skulde således først komme efter Indskudssætningen: „sed claris funus ut exstet“; men en sådan Stilling af Ordene vilde blive temmelig kunstig og mindre rimelig. Dertil kommer, at denne Sætning: „sed claris funus ut exstet“ ikke synes at indeholde nogen Mening. Resen må have taget „funus“ i Betydningen „Gravmæle, Mindesmærke“; men denne Betydning har Ordet, såvidt jeg ved, aldrig. Desuden vilde det være en underlig Tankeforbindelse: „Denne Grav indeholder

2 Lig af forskjelligt Kjøn; men det er, for at der kan være et Mindesmærke over disse berømte Personer".

Resens Læsning af den første Verslinies sidste Halvdel synes mig altså ikke at kunne være rigtig, men at være opstået på den Maade, at han vel har kunnet læse de fleste Bogstaver, ja endog hele Ord, men har udfyldt det Manglende på en urigtig Måde. Jeg foreslår at læse:

„Dispar habet tumulus, set clarum funus utrumque".

„Clarum" og „claris" kunde let forvexles, især hvis de skreves med Forkortning, og hvad „utrumque" angår, som jeg foreslår at læse istedetfor „ut exstet", kunne vi så meget lettere antage, at de sidste Bogstaver på den første Langside af Stenen vare ukjendelige, som vi vide, at dette var Tilfældet med Indskriften på den tilstødende korte Side. „Utrumque" anbefaler sig desuden særlig derved, at det så fortrinlig forklarer, hvorfor „dispar funus" står i Enkelttallel og ikke, som man ellers måtte have ventet, i Flertallet. Jeg må derfor anse denne Konjektur næsten for sikker.

I den anden Verslinie må, som ovenfor bemærket, Slutningen: „cum fratre sororem" anses for sikker. Derimod må den første Halvdel have været meget utydelig, da Resen ikke engang ved Hjælp af Gjætning vover at give Noget, som kunde indeholde en Mening. Kun „ruppe" har han måske hensat i den Tanke, at det muligvis kunde være det latinske Ord „rupe", en Klippe, som her var brugt i Betydningen af en Ligsten, hvilket dog må betragtes som umuligt. Det Øvrige kan han kun have aftegnet, således som han mente, om end usikkert, at kunne skjelne de enkelte Bogstaver. Han må heri have begået mange Fejltagelser, da det Fremkomne ikke engang tilnærmelsesvis kan være rigtigt; men enkelte Bogstaver have vel været kjendeligere end andre og derfor opfattede rigtigt af ham. Blandt de „fast ukjendelige" nævner han udtrykkelig dem, som stode på den øverste korte Side af Stenen (PHERE). Noget kjendeligere have måske Bogstaverne på den første Del af den følgende Langside været, hvor Resen har læst TAN RVPPE. Imellem N og R har han ladet stå et åbent Rum, men uden de 3 Prikker, som ellers i Indskriften adskille de enkelte Ord. Mærkeligt nok, synes netop på dette Sted endnu at skimtes et O, medens de øvrige Bogstaver, som dog på Resens Tid vare kjendeligere, nu ere aldeles forsvundne. Mon her ikke skulde have stået i 1 Ord: „Danorum", så at Resen er kommen til at læse M som PP; om Forfatteren af Indskriften har skrevet „Tanorum" for „Danorum" („set" for sed giver kun en svag Analogi), eller Resen

har læst dette Bogstav urigtigt, tør jeg ikke afgjøre; det efter PP (el. M) følgende E må upåtvivlelig være urigtigt. Det må anses for sikkert, at Indskriften i sin første Verslinie har fremhævet de her Begravedes høje Byrd; thi det må være denne, som betegnes ved „claris« (eller „clarum“), da Ordet neppe i nogen anden Betydning kan passe på de unge Personer, som ligge her, navnlig på Kvinden. Såvel af denne Grund som formedelst Gravmælets efter sin Tid store Anselighed ligger det temmelig nær at antage, at de have været af den kongelige Familie. Jeg henstiller det derfor som muligt, måske endogså ret rimeligt, at der har stået:

„Regum Danorum stirpis cum fratre sororem“ eller noget Lignende.

Indholdet af hele Indskriften vilde herefter blive: „Denne Grav indeholder 2 Lig af forskjelligt Kjøn, men begge af høj Byrd, en Broder tilligemed en Søster af de danske Kongers Slægt.“

Er denne Tolkning rigtig, vil der altså gjennem den foreligge et yderligere Vidnesbyrd til Støtte for det Resultat, hvortil De er kommen ved Undersøgelsen af Graven, at Vestervig Klosters Kirkegaard gjemmer Støvet af liden Kirsten og Prinds Buris. Skulde Folkeviserne da virkelig enten i det Hele eller idetmindste tildels være pålideligere i historisk Betydning, end man hidtil har antaget?

Ribe d. 15 Novbr. 1875.

ærbødigst

J. Kinch.

BIDRAG TIL OPLYSNING AF MIDDELALDERENS LOVE OG SAMFUNDSFORHOLD.

AF A. D JØRGENSEN.

III[1]). WITHERLOGH. WORTHHÆLD.

Betydningen af ordene witherlogh og witherlagh har været genstand for så mange fortolkninger, at allerede Dahlmann i den henseende troede at kunne sammenstille dem med det

---

[1]) Se årbøger 1872. Nærværende stykke indleveredes til oldskrift-selskabets bestyrelse i December 1874 og er altså forfattet uafhængigt af overlærer Kinchs afhandling om »den danske adels udspring fra thinglid« i foregående binds 3. hefte, der udkom i Jan. 76. Skønt der er et og andet i det følgende, som nu bliver en gentagelse af hvad læseren alt er bleven bekendt med i denne afhandling, så har jeg dog ikke troet at burde foretage nogen forandring i dette, fordi vort udgangspunkt og vor betragtningsmåde helt igennem er forskellig. Medens nemlig K. går ud fra Knud den stores hirdlovgivning som en væsenlig skabende akt, har jeg overalt forudsat som forlods bekendt og indrømmet, at der i Danmark som hos alle andre germanske folk fra den fjerneste oldtid af (f. ex. alt i Tacitus's tid) fandtes både en fødselsadel og et kongeligt hærfølge af håndgangne mænd (comitatus), og jeg har altså ansét det for opgaven, dels at præcisere forholdet mellem begge og dels at følge vederlogens udvikling ud over de tidsgrænser, som man tidligere havde tænkt sig for den. I denne sidste henseende er nu K. kommen mig i forkøbet; men også her antager jeg dog, at mine forklaringer vil kunne læses med nogen interesse, da de på flere punkter supplerer og formentlig retter min ærede forgængers.

tyske «weichbild« og »weichbildsrecht«, og dog kan man ikke sige, at der endnu er funden en helt tilfredsstillende forklaring, da det rent sproglige moment ikke er kommen til sin ret. Spørgsmålet bør derfor igen tages op, såmeget mere som også selve tingen endnu ligger så temmelig i det skjulte, idetmindste hvad væsenlige punkter angår.

Kolderup Rosenvinge stansede efter forskellige forsøg ved den sproglige distinktion imellem witherlogh og witherlagh som to forskellige ord; witherlag, siger han, er et intetkønsord, der betegner et lag, et samfund; witherlogh derimod er fælleskøn og betegner en lov. Denne forklaring synes at have tilfredsstillet de senere rets-historikere[1]).

Der rejser sig dog væsenlige betænkeligheder imod denne fortolkning. Hvorfor, vil man kunne indvende, kaldes loven witherlagsret, når vi alt har ordet witherlogh; og hvorledes skal dette sidste forklares, når det første henføres til den islandske talemåde, »at leggja lag við einum«? Findes der desuden sproglige paralleler til en orddannelse som wither-lagh i denne betydning? ellers er første led i sammensætningerne med lag jo en angivelse af de mænd, som lægger lag med hinanden, f. ex. fostbroderlag, havnelag, hjonelag; wither er derimod en præposition.

Hvad der endelig er det mest afgørende imod hele denne forklaring er den kendsgerning, at loghin ikke er et fra laghit forskelligt ord, men dets aldeles regelrette flertal (islandsk lagit-lögin). Vi må da undersøge ordets forekomst i selve de herhen hørende mindesmærker, den gamle danske lovtext og Sven Ågesøns latinske bearbejdelse, (som de findes trykte iblandt scriptores r. Dan. i 3. bind og Kold. Rosenvinges gamle danske love, 5. bind), for at komme til en tilfredsstillende forståelse af dets oprindelige form og

---

[1]) Kold. Rosenvinge, gamle danske love V 579 (hvor tillige den ældre literatur nævnes). Dahlmann, Gesch. v. D. I 148. Stemanns retshistorie s. 13.

betydning. I lovstykket forekommer enkelttallet i alle former:

nom., dat. og akkus. witherlagh (scr. p. 161—63)
gen. witherlax (ret, men, brøt)
med artikel witherlaghit (p. 162).

Et andet sted står endvidere »laghit« alene (p. 162); der er altså aldeles ingen tvivl om ordets betydning og sproglige stilling, det betegner et samfund, et lag.

Men ved siden af støder vi nu på følgende former:

witherlogh (Sven p. 142: lex; 155: constitutio)
witherlagha men (lovstykket, 6 gange, p. 161 f. Sven har witherlogh man p. 149, sml. norsk logmaðr).
witherloghin stark oc stin (p. 160).

Enstydigt dermed forekommer endvidere »at thøm logum« (p. 163); dette flertalsord betegner da ligeså afgjort en lov og bruges også overalt hvor det forekommer kun i denne betydning.

Nu er det jo imidlertid øjensynligt en sproglig urimelighed skiftevis at kalde et samfund for lag og dets ret en lagsret, og så igen retten for log og medlemmerne lagamænd, og dog er det tilfældet i dette lovstykke, taget som helhed; man vil da på forhånd kunne sige, at der her er en uregelmæssighed tilstede, at ældre og nyere sprogbrug her må ligge ved siden af hinanden: oprindelig må enten mændene have heddet witherlagh, eller loven witherlogh, og så det andet derefter; det bevarede håndskrift er af så sen oprindelse, at man ad den vej intet kan oplyse.

Men i så tilfælde kan valget ikke være tvivlsomt; som vi alt har set, er det vanskeligt at tænke sig en oprindelig ordforbindelse wither-lagh, medens witherlogh også kendes af de andre nordiske sprog og tilfulde kan forklares af vore egne loves andre ordforbindelser. Tilmed har sproget over-

alt, hvor flertalsformerne forekommer, et ældre præg[1]); omlyden logh, lagha, og den gamle flertalsartikel er bevaret, og Sven Ågesøn kender kun ordet som betegnelse for en lov, medens han kalder samfundet thinglith (p. 144).

Et endnu klarere lys kastes der over disse sproglige forhold ved en nærmere betragtning af den jydske lov. Her forekommer ordet strax i fortalen: wæl ær thæt oc ræt — at høfthings ræslæ oc landæns withær logh forfangæ thæm at gøræ illæ; det forklares ved talemåden: (han) gialdæ swa witæ sum withær ær lagh(t) (3,5), og sammensætninger som withær mælæs thing (1,50), der står jævnsides med genmal, withærsakæ (2,22), modpart o. l.; wither er norsk viðr, tysk wider (wieder) og har altså betydning af »imod«, »igen«, medens dog denne betydning ofte afslappes og nærmer sig det sædvanlige »ved«. Viðrlog har nu på norsk og islandsk ligefrem betydningen af en straffelov, en lov om oprejsning eller (som ordet endnu er bevaret hos os) om vederlag, gengældelse.

Men Jydske lov giver os tillige oplysning om ordets senere forvirring i det 13. århundrede; selv i det ældste håndskrift af den, fra henved år 1300 (udgivet af prof. Thorsen), forekommer logh kun enkelte steder i sin gamle form som flertalsord[2]), medens det i reglen behandles som fælleskønsord i enkelttal, altså uden al tvivl ved misforståelse af den bestemte form loghen. Skånske lov, fra omtrent samme tid, har derimod endnu gennemgående flertalsformen, om end ikke uden undtagelser, og endnu i Erik Glippings

---

[1]) Et udtryk som dette: »oc giorthæ han forthy — witherloghin stark oc stin« er tilvisse ældgammelt.

[2]) 2,17: for thy the meræ logh takær e the minnæ i bvrt. Fortalen: ængi man skal oc dømæ the logh, thær kunung giuær oc landæt takær withær, then ma han oc æi af takæ ællær skiftæ utæn landæns wiliæ; — her ses strax, hvor citatet (den gamle retsregel) hører op og koncipistens tilføjelse begynder.

håndfæstning (1282) siges: thæse logh waro giuen —. Med tabet af logh som flertal er også lagha, laghe, i talrige forbindelser (laghæ-forfald, — aldær osv.) bleven løsreven fra sin rod og sproglig misforstået. Men heraf er da også misforståelsen med ordet witherlagh at forklare. Log (lög) betegnede i norsk-islandsk ikke blot loven, men tillige det samfund, for hvilket den var given, f, ex. Thrønda-loghin, senere uden omlyd: Thrøndelagen (men ikke Thrøndelaget) osv.; på selvsamme måde bruges nu witherlogh om det samfund, der stod under witherlogin, et ord, der dengang altså fra en betegnelse må være bleven et særnavn, hvad det jo efter sin betydning ingenlunde er[1]). Fra witherlogh var da overgangen til witherlagh let nok, når hensés dels til den sløvede sprogsans, dels til de mange andre »lag«, der efterhånden opkom, og det så meget mere som logh havde skiftet tal og altså ikke mere ret vel kunde fastholdes i betydningen af et samfund[2]).

---

[1]) Constitutio Christophori I i Gehejmeark. årsberetn. V 13: testes de withærlogh. cognati de withærlogh. Jfr. iøvrigt herom det følgende.

[2]) Dels for yderligere at præcisere ordets anvendelse i vore love, dels for at tilbagevise et angreb på en tidligere omtale af det i disse »bidrag«, skal jeg her et øjeblik dvæle ved det i Slesvig bylov forekommende lagkøb (årbøger 1872, s. 298 ff.). Kold. Rosenvinges forklaring af dette ord gik ud på, at det skulde være køb af ret til at deltage i »logh« (fællesèd), jeg foretrak at tænke på alle bymændenes »lag«. Joh. Steenstrup har i sine »studier over kong Valdemars jordebog« udtalt sig meget stærkt herimod og holdt på den ældre forklaring uden dog at fremkomme med noget nyt bevis: jeg skal da forsøge at udtømme spørgsmålet, såmeget mere som det nu kan ske fra et videre synspunkt, end det, hvorfra det dengang fremstillede sig for mig. Således som ordet forekommer i loven, betegner det sprogligt uimodsigelig et lag, koncipisten har kun kunnet have dette for øje; thi han siger ikke blot to gange laghkøp, men desuden to gange emere lagh, medens han meget vel véd, at logh (fællesèd) er et flertalsord, hvorfor han også gengiver det ved leges (k. 12, 13),

Såmeget om lovens navn. Selve samfundet kaldtes efter Sven Ågesøns vidnesbyrd thinglith, hvormed kan

---

ligesom Thord Degn (13. 78, 90, 91), naar ikke han foretrækker det latinske juramentum eller omskrivningen »se purgare« o. l.; selv om han imidlertid havde opfattet logh som singul., vilde der endnu have været et stort spring til at kalde loven for lagh (på svensk), og dog har håndskriftet (fra o. 1320) tydeligt denne form. At det støder St.'s sprogsans som »noget konstigt« at købe lag er ikke sprogets skyld, i fredkøb, som han jævnfører, er heller ikke freden nogen vare som købes, ligeså lidt som ved tidekøbet gudstjenesten, det der købes er delagtighed i den offenlige fred, i gudstjenesten og altså ligeså i laget. Sproget er lunefuldt, det kender et brudkøb, et præstkøb og et lidkøb, alt uden menneskehandel (sml. K. Maurer: man weiss ja, dass das wort kaufen für verträge der verschiedensten art gebraucht wird' — Krit. vierteljhrschr. X 393). Sålænge altså Slesvig bylov står ene med sit udtryk lagkøb, er vi nødte til at forstå det som foreslået, fordi lovkoncipisten har forstået det således.

Der er imidlertid et andet moment, som gør, at vi ikke kan blive stående herved; ordet er nemlig optaget i det angelsaxiske retssprog, som det synes i følge med de andre sammensætninger af det nordiske log, eller rettere lag (lah), thi omlyden er her selvfølgelig falden bort (ligesom i svensk). Æthelred bestemmer således for det nordlige (danske) England, at hele den overleverede ret og rettergang skal bevares uforandret; han nævner her blandt andet også lahcóp; det samme findes i et nordhumbrisk lovstykke; begge steder findes ved siden af lahcóp også landcóp, alt uden nærmere forklaring. Ordet eller talemåden forekommer dog endnu to steder til i Æthelreds lov (consilium Wanetungense s. R. Schmidt: Gesetze der Angl. S. p. 212 ff. 370 S. 1), idet det begge steder pålægges den anklagede at købe sig »lah« (ælc — bicge him lage) med 12 øre. Betydningen falder her vel ingenlunde fuldstændig sammen med vort at købe lag, men der er dog udentvivl en fælles kilde for begge udtryk, og denne vil vi lettest kunne finde ved at sammenligne det andet nordiske udtryk, der i angelsax. betegner den samme bøde, nemlig lahslit eller lahbrice, idet man snart tænker paa det der volder bøden (bruddet), snart på dennes virkning (købet, sml. udsagnsordet inlagian). Disse sidste udtryk genfinder vi

jævnføres »karlenes« navn ved Danevirke, viglid, (hvis min slutning fra gennemkørselens navn hos Thietmar, Wig-

---

også i oldnordiske talemåder: àt brjòta lög à einum, at slíta lögin, ligesom man endnu den dag idag på dansk siger: at bryde laget (årbøger 1872, 309 b). Tingen er altså den, at det oprindelige log som flertalsord overalt har delt sin dobbelte betydning mellem to éntalsord: laget og logen, hvoraf da med nødvendighed måtte følge, at logkøb efter sin betydning, som sigtende til et samlag, måtte blive til lagkøb. Vil vi derimod vende tilbage til den ældste sprogbrug, bør vi kalde alle bymændenes samlag for bylog, hvilket da også St. nævner et så slående exempel på (s. 139, Saxkøbing privilegium: ingen kan blive borger, med mindre han ipsis villanis et eorum communitati per modum bylogh cum ipsorum voluntate associatus fuerit —); at dette senere misforstås som jus civitatis følger af det her fremsatte, men når det på andre steder gøres til bylag, er misforståelsen i alle tilfælde kun sproglig.

Hvad mine bemærkninger om bymændenes retsforhold iøvrigt angår, skal jeg gerne indrømme, at jeg kan have ladet mig føre noget for vidt ved analogier med den ældre udvikling i andre lande, navnlig Tyskland; at St. ikke har kendt disse, er tilvisse påfaldende, thi danske retskilder er dog ikke tilstrækkelige til at lære middelalderens samfundsforhold at kende. Endnu mere påfaldende er det dog at høre domme som denne: »og hvad er år og dags hævd? den kendes aldeles ikke« — (s. 143) når talen er om en stadsret, der har følgende bestemmelser: — si fuerat in quieta possessione per diem et annum, terram sibi vendicet cum 12 civibus — (k. 42) og: vir — civis effectus, si ad diem et annum moram fecerit, postea ab aliquo impetitus quod servus fuerit — 12 civibus se purgabit (k. 77). Sml. Riber ret 58. Thord Degn 74. Dersom dette ikke skulde være hævd efter »Danske Lovs« sprogbrug, så finder jeg dog intet til hinder for her at anvende dette ord i fuld overensstemmelse med dets betydning. Og disse lovsteder gør, at jeg endnu ansér det for højst sandsynligt, at man har ladet »år og dag« hengå også i Danmark, før man optog nogen fremmed i »logh«, og ovenstående citat viser os på det mest utvetydige, at det ikke var gjort med »at give sit igangsøl«, — det skulde først vise sig, om nogen vilde drikke det! Også trællen gav ved sin frigivelse et »øl«,

lesdor, medens den ellers kaldes Ka(r)legat, er rigtig[1]; de to navne betegner troppens (lidets) dobbelte foreningspunkt, kampen (vig) og thinget. De enkelte medlemmer kaldtes i England i Knytlingernes tid huskarle; i den nordiske literatur træffes hyppigst hirdmænd, der synes at være lånt fra England[2]; senere blev det tyske hofmand almindeligt. Den fælles betydning af disse ord er den, at de deler hus og hjem med kongen, er hans »hjemmemænd«. Det samme udtrykkes i det latinske curiales, hvormed Sven Ågesøn betegner dem; men han føjer hertil: qui et nunc militari nomine censentur — (p. 147); han kalder derfor også witherloghen både for en lex curiæ og en lex castrensis sive militaris (p. 142). Herved sigter han øjensynligt til det danske hærmand, der forekommer en enkelt gang i det ældste håndskrift af Jydske lov (3,11: hirman), men iøvrigt

men det er en selvfølge, at det ikke stod til ham at skaffe sig friheden ved denne udgift. Enhver erhvervelse af en anden (højere) personlig retsstilling synes i oldtiden at have været ledsaget af et øl, medens betingelsen selvfølgelig altid måttte ligge udenfor dens myndighed, hvis stilling skulde forandres; øllet ledsagede kun anerkendelsen af de fremtidige ligemænd (endog hirdmændene måtte efter den norske hirdlov give deres samtykke til en ny mands optagelse i kongens gård, Keyser, efterladte skrifter II 84). Fra dette synspunkt må såvel frelsensøllet som ethvert igangsøl betragtes, og det er neppe for dristigt at henføre også barnsøl og arvøl til det samme: ved arvøllet satte sønnen sig i sin faders højsæde, og ved barnsøllet (senere overført på dåben) anerkendtes barnet som led af slægten, med sin hovedlod og arveret; anerkendelsen udgik i disse tilfælde fra slægten, for barnets vedkommende af dens hoved, for arvingens omvendt af den øvrige slægt.

1) Se bidrag t. Nord. hist. s. 31.

2) Hirð udledes visinok med urette af hirða, vogte (N. M. Petersen, Danm. i hedenold III 174), da der i England findes et híréd, híw-réd, dannet af hiu, vort hjú, husets folk; det bruges også særlig om kongens hus. Ælfreds love, k. 2. Ine k. 7.) Om ordets brug hos os se Snorra Edda I 456.

alt dengang (ved 1300) var forvansket og misforstået som herremand (3,14 o. o.[1]). Ordet hærmand betegnede oprindelig hver fribåren mand, hvert medlem af »hæren«, d. e. folket, de frie våbenføre mænd; men samtidig med at ordet hær tabte sin oprindelige betydning[2]) og indskrænkedes til at gælde den bevæbnede skare, indsnævredes også det begreb, som oprindelig havde været forbundet med en hærmand; det er en udvikling, som kan følges hos vore stammefrænder, Langbarder og Angelsaxer, medens vore egne kilder ikke for sammensætningens vedkommende når tilbage udover den særlige betydning. Fra det 13. århundrede kender vi hærmændene af Jydske lov, og af Sven Ågesøn ser vi, at navnet i hans tid endnu ansås for nyt i den senere betydning; det omfatter ikke blot kongens hird, men også hans håndgangne mænd rundt omkring i landet, og ikke blot kongens, men også kongefrændernes, bispernes og de andre herrers, hvorefter da navnet umærkekeligt gik over til sin nyere form »herremand«.

Da nu så godt som alle vore historiske kilder er affattede på latin, vil det have sine vanskeligheder i den henseende at konstatere de forskellige tiders danske sprogbrug; vi vil nemlig hos os såvel som i de andre evropæiske lande finde den største mangfoldighed af navne og betegnelser i brug jævnsides og uden bestemt gennemgående adskillelse[3]); selve samfundsforholdene var da også så mang-

---

1) Måske første gang blandt de bevarede mindesmærker i Københ. stadsret af 1254 (original): homo dominorum, qui uulgariter dicitur herræmæn (K. dipl. I 20).

2) Den kendes endnu hos os af skjaldenes sprogbrug, såvel som af ordene hered og »alls herjar thing«, hvor »allr her« betegner alle thingmænd (f. ex. Snorre, O. H. k. 258: var þat þá byskups atkvæði ok konungs samþykki ok dómr alls herjar, at O. k. væri sannheilagr maðr), ligesom »allr mugr« thinghoben, almuen.

3) Den nyeste og udentvivl fyldigste sammenstilling findes i G. Waitz, deutsche Verfassungsgeschichte V (1874) anmerkung: über die verschiedenen namen der ministerialen (s. 428 ff.).

foldige efter tid og sted, at det bliver umuligt at opstille almindelige sætninger om enkelthederne. Vi er dog så heldig stillede ikke at være nødsagede til at sammenlede vore efterretninger mange steder fra; så godt som alt er samlet hos Saxe, der dog nogenlunde følger samme terminologi helt igennem og dertil er en virkelig avtoritet netop i denne retning, siden han selv var udsprungen af en hirdmand slægt, en omstændighed, der tydelig afspejler sig i hans fortælling: hirdens ældgamle traditioner har øjensynligt været en af hans værdifuldeste kilder; thi selv om kongeslægten undergik de mest gennemgribende forandringer, så var dog hirden stadig den samme institution med de ældste og fyldigste erindringer. Måske vil det da være muligt af Saxes sprogbrug, hvor usikker den end ofte kan være, at komme til bestemte slutninger, om ikke med hensyn til de danske navne, thi disse er jo dog det underordnede, så til selve institutionen og dens væsenligste led.

Det vil være det tjenligste til den ende først at henvende opmærksomheden på de ældgamle lovbestemmelser, som Saxe, og da vistnok efter traditionen i selve hirden, tilskriver kong Frode. Hovedstedet er her bestemmelsen om kæmpernes løn, deres måle (stipendia militum, p. 236). Mandskabet deltes i henseende til den årlige løn i tre klasser, idet hver patrius domesticusque miles får tre mark, hver gregarius aut conducticius to, hver privatus oc militiæ laboribus defunctus én mark. Da forfatteren her betegner hver afdeling med to ligestillede navne, bliver det muligt at skelne nøje mellem dem; de første er da dem, som er om kongen, hans huskarle, thingliden i snævrere forstand; anden afdeling er de menige stridsmænd, de håndgangne mænd, der ikke står i dette umiddelbare forhold til kongens person; modsætningen mellem patrius og conducticius minder derhos om de egenlige hirdmænd og gæsterne i Norge. Tredje afdeling endelig består af de udtjente hirdmænd, der ikke mere kan an-

vendes til krigstjeneste, men får overdraget andet hverv[1]). Saxe dadler i høj grad denne fordeling af solden, da den ikke tager hensyn til dygtighed og fortjeneste, men til ydre kår og personlig gunst; men heraf ser vi da, at kongens måletropper, bortsét fra de udtjente, deltes i dem, som var nærmest omkring kongen, og dem som stod ham fjernere, uden at der ellers, vel at mærke, var nogen somhelst forskel mellem dem i deres forhold i krigen, enten i personlige egenskaber eller forpligtelser; thi i andet tilfælde vilde Saxes dadel have været aldeles uberettiget og uforståelig. En sådan tilfældig modsætning indenfor samme helhed får da også senere sit naturlige udtryk i ordene hærmand og hofmand, hine omfatter tillige disse, og hver hærmand kan, hvad øjeblik det skal være, blive hofmand; man skelner da heller ikke skarpt imellem dem.

Dette forhold stadfæstes nu af mange andre efterretninger. Ved byttets deling, siger Saxe, fik høvdingerne guldet, menige stridsmænd sølvet; kæmperne fik de tagne våben, ledingsbønderne skibene; enhver primipilus fik en større lod end de øvrige (p. 225 f.). Her er en tredobbelt modsætning, hvis enkelte led ikke ligefrem berører hinanden; blander man det hele sammen, bliver forklaringen umulig. Lettest at præcisere er fordelingen af våben og skibe, hine falder til pugiles, disse til populares. Samme modsætning kommer igen kort efter og det i en meget skarp form: når popularis udæsker en pugil, skal denne kæmpe med kæp, hin med sværd (p. 230), en lov, der selvfølgelig aldrig har existeret, men er et godt vidnesbyrd om hærmændenes opfattelse af deres forhold til ledingsbønderne[2]). Det er da

[1]) P. E. Müller opfatter disse sidste som to forskellige slags og forklarer »privati« som ledingsbønder og »defuncti« som udskrevne, der ikke stod under våben; men herved oversés, at de jo alle sammenfattes under milites, der får stipendia.

[2]) Efter den i Saxes tid gældende hirdlov kunde enhver forseelse mellem mændene indbyrdes bødes med penge: quo

også i god overensstemmelse hermed, når populares slet ikke stedes til fordelingen af guld og sølv, hint falder til duces, dette til gregarius miles. Endelig ses af dette sted, at primipilus ikke er højere i rang end cæterus miles, men kun får en større lod (major portio). Her kendes der kun to klasser af hærmænd: høvdinge og menige.

Det samme viser sig med hensyn til forfremmelsesvilkårene. Det nævnes som en almindelig regel for alle, at den der går primipilus forbi i kampen rykker et trin højere op: træl bliver fri, agrestis-illustris, ingenuus-satrapa (p. 229). Også her er modsætningen tredobbelt og det ene led griber ikke (som udgiverne antager) ind i det andet, liber er ikke lig agrestis, illustris ikke lig ingenuus. For trællen består forfremmelsen selvfølgelig i friheden, en fuldstændig forandring af hans personlige forhold og retsstilling. De frie mænd var derimod af ulige kår, idet et mindretal hævede sig over mængden og kaldtes hedvarde mænd[1]; grunden til denne stilling kunde efter Andreas Sunesøn enten være højbyrd eller anseligt embed: diues aut prepotens, — aut propter generis claritatem, aut officii dignitatem, qualem hetwarthe man in lingua patria nominamus (k. 63). Vi genfinder disse to klasser i forfremmelseslisten, den første svarer til illustris, den anden til satrapa, begge er de nobiles, proceres, optimates o. l. Men da nu agrestis og ingenuus begge forfremmes til dette samfundets højeste trin, så må deres stilling også i alt væsentligt være den samme, de er begge frie mænd uden videre udmærkelse. Imidlertid er det en selvfølge, at der dog må være en forskel, siden Saxe har valgt forskellige ord og de avancerer til forskellige klasser, og der kan da ingen tvivl være om, at agrestis svarer til innebonde, ledingsbonde, ingenuus til hærmand, den særlig frie, den

---

tamen sola ligni percussio caruit, quod eo canes quis abigere soleat (p. 532).

[1]) Islandsk: heiðvirðr, hæderværd.

ikke blot personlig frie, men også fritagne, af ledingsbånd udløste og skattefrie. I den betydning bruges ordet da også hos andre folk i middelalderen, og særlig hos Langbarderne svarer det til hærmand (heriman). Vi ser da heraf, at der ikke er nogen personlig standsforskel mellem hærmand og bonde, om der end tilvisse var en stærk spire til en gennemgribende adskillelse af den fælles stand i to uligestillede; ligeså lidt er der nogen standsforskel mellem den som alene udmærkes ved sin fødsel og den som udmærkes ved et højt embed i kongens tjeneste; men det almindelige har vistnok, idetmindste senere, været, at så godt som alle mænd af høj byrd en kort tid tjente i kongens gård, og at det da selvfølgelig var af deres midte de høje embeder blev besatte.

Endelig bestemmer kong Frode efter Saxe, at konge og dux som falder i kamp, skal brændes på sit eget skib; centurio eller satrapa på et bål, der er bygget af hans eget skib, 10 styremænd må derimod nøjes med bål af ét skib; hver pater familias endelig begraves med hest og våben, der siges ikke, om han først skal brændes eller ej (p. 234 f). Saxe siger med rette, at denne gradsforskel vidner om en »skrupuløs« opfattelse af rangen, da der skelnes mellem det at brændes i selve skibet, på bål af et skib og (sandsynligvis) simpelt bål; men netop derfor kan vi stole på, at ingen rangspointe her let er gået tabt. At da konge og dux sammenstilles, viser, at der alt i den fjerneste oldtid har været en værdighed også i Danmark, der betegnede vedkommende som rigets hærfører, hvad enten han nu har været kaldet jarl eller havt et navn, der nu er tabt[1]); Knud

---

[2]) At jarlenavnet har været brugt i Danmark såvel som i Norge fremgår af, at det i England fortrænger det nationale ealdorman (Freeman, the Norman conq. of E. I 448); Ulf og Thorkel kaldes i engelske diplomer skiftevis eorl, dux og comes. Saxe antyder ingen af disse titler, hos ham er dux

Eriksøn, den eneste historiske person, hvem dette embed tillægges (Danorum dux) får som bekendt det engelske navn hláford; senere indføres det tyske herzog, men da er stillingen en anden. Endvidere ses heraf, at hærens høvdinger (centuriones[1]) var forskellige fra landets embedsmænd (satrapæ), de såkaldte gældkærer, eller i det mindste kunde være forskellige fra dem; forholdet er måske her som med rex og dux, at der altså kunde være konger og embedsmænd, som ikke selv drog ud med hæren, om det end var det sædvanlige. Mærkeligt er endvidere forholdet mellem disse kongens håndgangne mænd og styremændene (gubernatores); begge brændes på bål af et skib og tilhører altså samme stand[2]); men der går ti styremænd på én kongelig høvding; det er samme opfattelse som ved modsætningen indenfor menig mands rækker mellem hærmand og innebonde. Om nu disse sidste iøvrigt i begravelsesvedtægterne sammenfattes under navnet husbonde, pater familias, eller der slet ikke var givet nogen bestemmelse for ledingsbondens jordefærd, så der her kun var tænkt på hærmanden[3]), er vistnok vanskeligt at afgøre, men her i alle tilfælde af underordnet betydning. Styremanden må herefter i alle tilfælde ansés for en repræsentant for den klasse, vi forhen manglede en udtrykkelig udtalelse om: mænd af høj byrd (illustres, de norske herser), men uden personligt forhold til kongen, folkets naturlige høvdinger: de der fører folkehæren både til thinge og i kamp, ligesom kongen fører sin udvalgte hær, sin thinglid og viglid. — Da Jydske lov affattedes, var stillingen en helt anden; styremandens værdighed kaldtes da for et kongeligt

---

et latinsk høvdingnavn; Henrik Løve og Birger jarl kaldes satrapæ (757. 962).

[1]) Erik den veltalende får et centurionatus tilligemed Kong Frodes søster (p. 216).

[2]) Sml. Tacitus, Germania k. 27: funerum nulla ambitio: id solum observant, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur.

[3]) Det er et ret mærkeligt træf, at en engelsk glosse gengiver híréd (hird) ved patres familias (Mone, gloss. 400[a]).

»len« (embed), men det var endnu arveligt på sværdsiden, et bevis på, at det stammer fra en tid, da kongens magt var mindre, medens det gamle høvdingedømme endnu stod ubrudt[1]). Det er bekendt nok, at der var indtrådt en stor forandring i ledingshærens politiske stilling i Valdemarernes tid. Saxe beretter som et historisk faktum fra Erik Ejegods tid, at dengang måtte man søge bøndernes samtykke, når leding skulde udbydes; det kommer frem i anledning af Skjalm Hvides udbud mod Venderne (p. 604). Endnu ved kong Valdemars tiltrædelse som enekonge var dette tilfældet (1158); første gang, han vilde føre ledingshæren mod Venderne, holdtes der hærstævne, da flåden lå ved Masned; resultatet var, at man negtede leding og gik hjem (p. 736). På Saxes tid var det noget forbigangent, han omtaler det udtrykkelig således begge steder (adeo — evexerat, ut — esset; — mos erat), efter den tid var det bleven de store, hvis råd og samtykke kongen indhentede. Men han oplyser endnu nærmere det hele forhold. På thinget var det de seniores, »der plejede at føre ordet« (quibus pro rostris dicendi mos erat[2]), som rådede fra leding, og totius concionis suffragia gav dem ret. Men herved kan der kun være tænkt på styremændene, bøndernes naturlige høvdinger, der dengang endnu må have været aldeles uafhængige af kongen; ingen af hans håndgangne mænd kunde tale på almuens vegne imod hans råd. I betegnelsen seniores har vi da også uden tvivl, som alt forhen er frem-

---

[1]) Kinch mener, at styresmanden vistnok også altid var herremand (s. 320 f.), men dette er da i alle tilfælde yngre end Saxes tid. Således sammenkaldes p. 971 gubernatorum collegium per præconem, medens milites beordres til et fælles krigsråd, og p. 820 fortælles der, at Jyderne, æggede af gubernatores, holdt et stævne for at unddrage sig ledingsfærden (i Norge), medens milites straffer dem derfor ved at kaste dem i vandet.

[2]) Denne utvivlsomt rigtige opfattelse af stedet skyldes J. Steenstrup (tilføjelser, anf. skr. s. 484).

hævet (årbøger 1872, s. 296. 298), en gengivelse af det gamle adelsnavn, eller hvad vi nu vil kalde det, aldermand, aldung[1]).

Et blik på de historiske fortællinger vil nu tilfulde bekræfte, at der overalt kan skelnes mellem hær og hird, til samme tid som den fælles enhed overalt er grundlaget. Allerede af »kong Knuds levned« (Cnutonis regis gesta, enconion Emmæ reginæ) fremgår det, at de danske kongers exercitus, milites, var et langt mere omfattende begreb end deres curia, curiales. Thorkel, siges der, var som princeps militiæ (regis) gået til England med magna pars exercitus, ialt 40 skibe, »fragtede med de bedste danske kæmper (bellatores)«. Kong Sven besluttede senere at udbyde leding for at erobre England: consultu optimatum firmatus, militumque benevolentia fisus. Bønderne stævnes derpå sammen ved udsendte bud (cursores) og en uhyre flåde samles; det er universa militia Danorum; den giver sit samtykke til planen. Når forfatteren derimod siger, at Knud senere drog ud med en flåde, hvis mandskab hverken talte nogen servus, libertus, ignobilis eller senili ætate debilis, men kun bestod af nobiles, så bruger han her rigtignok et udansk udtryk for at betegne kongens hærmænd i modsætning til ledingsbønderne[2]), men selve den tanke, at kongens skibe kun havde en besætning af hans håndgangne mænd, stemmer meget vel med Sven Ågesøns beretning, at huskarlene fordum hverken havde svende eller tjenere. Om beretningen iøvrigt indeholder historisk sandhed vedkommer os ikke her. Det bør heller ikke oversés, at de engelske kilder om den danske

---

[1]) J. St. har eftervist, at navnet styremand var almindeligt over hele riget (s. 202). At aldermand var en dansk betegnelse for fremragende mænd, ses af kong Knuds engelske constitutiones de foresta, thi her forekommer to gange dette ord som de Danskes betegnelse af liberales i fremhævet betydning (k. 3. 21.).

[2]) Sml. Waitz, anf. st. s. 437.

flåde og dens mandskab stadig bruger navnet »hær« (here), så det må have været dens egen betegnelse. Når Sven Ågesøn derfor betragter navnet hærmand som nylig indført i samme betydning som huskarl, så kan han derved kun sigte til de i Valdemar I's tid forandrede samfundsforhold, der udslettede forskellen mellem de selvstændige og de håndgangne hærmænd.

Vi mangler heller ikke udtrykkelige vidnesbyrd om kongens mænd omkring i landet. Knud Lavards »levned« fortæller i anledning af hans drab, at in tempore illo — curia Roskildis conveniret — eller som Saxe siger: contracta apud Sjalandiam nobilium frequentia (p. 637) —; her omfatter curia åbenbart langt mere end hirden, det er alle kongens håndgangne mænd (også her »nobiles«), som kommer for at tilbringe julen med ham, sidde ved hans bord og tage tjeneste påny for det følgende år, idetmindste stiltiende, ved at være i hans gård opsigelsesdagen (nyårsdag) over. Efter den norske hirdskrå læstes denne op i juledagene, og ingen måtte drage til sit, før kongen forløvede dem alle på den 13. dag. — Da Erik Emune kom til Ribe, meldte Plog sig hos ham for at få måle som hans miles; han optages ikke i hirden ved denne lejlighed, men gør kun en ret gældende. Der siges herom: Plogus quidam, claro inter Jutos loco natus, tametsi regis militiam profiteretur, latentes capiti ejus insidias comparabat. Ad quem Ripam veniens, militiæ titulo stipendium postulabat. Quo recepto, datum sibi cladis ejus præmium reputabat (p. 665). Her er det klart, at Plog alt forhen var kongens håndgangne mand, hvorved forbrydelsen bliver dobbelt, rettet mod kongen som konge og som hans svorne herre; men han plejede dog ikke som sådan at få sold, thi ellers vilde det være meningsløst, at han nu havde fået handsel på kongens drab. Det må da have forholdt sig hos os som i Norge, at hærmanden kun fik sold, når han gjorde virkelig tjeneste, hvad enten det

var i fred eller fejdetid [1]). Idet Plog da møder som jydsk hærmand for kongen i Ribe og tager måle, bliver han tjenstgørende huskarl, og af dette nye forhold henter han sin berettigelse til at dræbe sin herre [2]).

Et andet sted fortæller Saxe, at Valdemar lod sin staller tilligemed hærmændene på Fyn fængsle Magnus Eriksøn som mistænkt for højforræderi: per N. stabuli sui præpositum Fionensium militum eum sequi jussorum auxiliis — Magnum capiendum curat (p. 919 f.).

Kong Nils, siges der, var så sparsommelig, at han kun holdt 6—7 skjolde: ne patriam sumptuosa clientela oc voracibus oneraret impensis, quotidianam militiam suam sex aut septem clypeis, ob exturbanda latrocinia, contentam habuit; nec petulantiorem regem quam militem egit (p. 616). Når udgiverne her vil forklare et »skjold« som en lille afdeling på nogle få mænd, da er det neppe rigtigt, ej heller forholder det sig så, at quotidiana militia er hans daglige hofstat. Vistnok kunde man tænke sig dette udtryk brugt i modsætning f. ex. til gregarius miles, men her, hvor der er tale om kongens stilling som miles, som lovens og fredens håndhæver, træder quotidiana i modsætning til det almindelige opbud, den militia, der omfatter hele folket, det er efter vort udtryk den stående hær. Et »skjold« er da selvfølgelig en større trop, en afdeling med fælles mærke og mærkesmand (primipilus), altså uden al tvivl det danske »svet«, som witherlogen kalder afdelingerne; i Saxes tid

---

[1]) Konungsskuggja s. 60. Jydske lov 3,7: hærmænd går i leding på egen kost oc takæ theræ malæ.

[2]) Dette ræsonnement må vel opfattes som en kynisme, Plog har gjort sig berygtet med: han havde tilvisse lovet kongen sin tjeneste, men den bedste tjeneste, man kunde gøre den mand, var at slå ham ihjel. Den samtidige Roskildekrønike, der iøvrigt er så hadefuld mod kongen, kalder Plog en vir deformis (scr. r. D. I 385.).

begyndte høvdingernes skjoldmærke [1]) at træde istedenfor eller ved siden af de gamle mærker (signa), der blev bårne på stang foran høvdingerne. Hvorledes nu talforholdet var i kong Nils's hær kan vi selvfølgelig ikke vide, kun ses det af Saxes ord, dels at 6—7 sveter ansås for en ringe styrke, dels at det stod til kongen at bestemme antallet. Retstilstanden i kong Nils's tid var jo iøvrigt også derefter [2]).

Vi finder dog ikke blot kongsmænd rundt omkring i landet, men også på de danske strømme. Kong Frode, siges der, gav sin brodersøn Odd potestas maritimæ tyrannidis, eller som det også udtrykkes: pro tuenda patria gerebat rei nauticæ summam (p. 182 f.). Odd må have været en meget omtalt personlighed, thi sagnet har havt travlt med at udmale sig hans ejendommelige hverv; der fortælles, at han kunde fare hen over søen uden skib og ved galdre vække storm og uvejr og vilde sine fjenders syn. Endvidere siges der om ham, at han var købmændene fjendsk (negotiatoribus atrox), men ærede og agtede bonden og hans gerning; ja Saxe kalder hans bestilling ligefrem for vikingefærd: Oddo, cui tunc temporis apud Danos maxima piraticæ deferebatur autoritas (p. 192), hvorved det dog må erindres, at han henfører al orlog til piratica. Erik den veltalende træffer Odd under den danske kyst med syv skibe, der lå på vagt (p. 195; 197: qui in statione erant).

Her har vi da også uden tvivl nøglen til det mærkelige sted hos Adam af Bremen i hans beskrivelse af Sælland efter hvad han selv havde oplevet (IV 6): aurum ibi plurimum, quod raptu congeritur pyratico. Ipsi enim pyratæ, quos illi wichingos appellant, nostri ascomannos, regi Da-

---

[1]) Det af Saxe brugte udtryk clypeus står netop i de samtidige kongesegl som betegnelse for våbenmærket (Thorkelins diplomatarium).

[2]) Til denne militia rundt om i landet sluttede sig forøvrigt selvfølgelig underordnede bestillingsmænd til at varetage den lavere polititjeneste. Der nævnes således i Valdemars tid

nico tributum solvunt, ut liceat eis prædam exercere a barbaris, qui circa hoc mare plurimi habundant etc. Dette kan selvfølgelig ikke forstås efter ordene, thi i de nordiske kilder hører vi intet til sligt privilegeret sørøveri i oldtiden, end mindre under Sven Estridsøn; det må her være søvagten, udliggerne, som er mente, og det er rimeligt nok, at de havde ret til i kongens navn at opkræve en told af farmændene mod at beskytte dem i de vanskelige farvande, en ret, der da tidt og mange gange kan være bleven misbrugt, som Saxes udtryk »negotiatoribus atrox« antyder, men som i alle tilfælde er bleven opfattet som et overgreb fra dansk side. Det samme var jo tilfældet med den nyere tids sundtold. Mærkeligt er det også, at Adam udtrykkelig fremhæver, at disse mænd kaldtes vikinger; thi her har vi vist netop ordets første anvendelse, det var kongens hærmænd, som lå i vigene den lange sommer for at vogte på farvandene eller havde sat sig fast på småøerne og holdt udkig fra vårder eller bakker; vinteren tilbragte de da »under den sodede ås«. Vi vil da også finde det naturligt, at kongens kæmper i Jomsborg, der var satte til at bevogte det vendiske land og dets vigtigste farvand, kaldtes Jomsvikinger[1]). Da landet i midten af det 12. århundrede gik sin opløsning imøde, måtte private mænd i Roskilde (under Vedeman) påtage sig dette vikingehverv: propter incursus — apud Roskildiam, W. auctore, piratica coepit (p. 687).

Endnu et punkt må berøres her, da det har en ikke uvæsenlig betydning for den danske adels fremvæxt. N. M. Petersen har tilfulde godtgjort, at kongens hærmænd løn-

---

observatores itinerum (p. 906), en »speculator« ved vagterne på vejen til kongsgården (p. 348) o. l. Stærkodder ytrer sin levende foragt for en præco, der lever af at fremdrage forbrydelser og angive andre (p. 295).

[1]) Sml. det eneste sted, hvor ordet forekommer i oldkvaddene (om Sigurd Fafnes bane):

nedes med stipendia, måle, pengeløn, ikke med forleninger i jordegods, således som vi finder det i de store lensriger[1]); endnu i Erik af Pomerns proces kunde de danske stormænd enstemmig afgive det vidnesbyrd, at man i Danmark ikke kendte til arvelige len, — de personlige derimod var vel kendte. Det er ikke let at afgøre, hvor gamle disse er, for kongefrændernes vedkommende kan de følges langt tilbage i tiden, men også for de højere embedsmænds vedkommende synes de at have gået op til en fjern fortid. Derimod fortæller Saxe om Erik Lam, at han gav kongsmændene af det gamle kongelev til belønning for deres tjenester i kampen mod Olav Haraldsøn, der havde sat sig fast i Skåne: vetera regum latifundia in eos maxime, quorum forti opera adversus Olavum usus fuerat, dono contulit —; quasi ad hoc tantum eas recepisset, ut in alios largitione transfunderet totasque stipendii loco militibus erogaret (p. 671). N. M. Petersen fremhæver med rette, dels at der her er tale om gaver, ikke om len, dels at det nævnes som noget urigtigt, som han forføres til af sin tyske hustru[2]); men der må formentlig særlig lægges vægt på, at det er vetera regum latifundia, det gamle kongelev; thi det er vistnok kun det, forfatteren vil dadle. Et andet sted vil nærmere oplyse det. I tronstriden mellem Regner og Harald fordrives denne sidste, og der fortælles nu, at Regner gav sine mænd de gårde, som han havde fradømt Haralds, for derved at volde dem dobbelt sorg og ærgrelse: latifundia

---

einn þótti hann þar
öllum betri
víkingr Dana
i verðúngu.

Heraf synes at fremgå, at »víkingr Dana« har været en stående betegnelse, thi Sigurd har intet med Danmark at gøre.

[1]) Bonde, bryde og adel: saml. afhandl. III 318 ff.

[2]) Kongen måtte ved sin tiltrædelse ved ed forpligte sig til ikke at afhænde kronens ejendomme. Diplom. Flensb. I 260. 370.

eorum, qui cum Haraldo profugerant, secum stipendia peragentibus partitus est (p. 448). Men til slig belønning var der da ofte nok lejlighed, såsom der ikke blot jævnlig førtes indre krige, men også ufredsmænd blev dømte fra liv og gods eller blev nødte til at give gods for at købe sig fred af kongen[1]); det var da vist ikke sjældent, at denne gav dele af det ny erhvervede til sine mænd, særlig dem, som havde udmærket sig ved den pågældende lejlighed. Om Knud den store siges således, for at nævne et par exempler, at han gav Håkon af Stangby (i Skåne) to bols jord, fordi han først bragte ham efterretning om fjendernes indfald dèr i landet (p. 517), og alt i Bjarkemålet lovpriser helten sin konge, der har givet ham, manden uden slægt og navn, tolv gårde (p. 101, anm. tolf bu; S. har gentes: hjon).

Hvad der her er fremsat vil nu formentlig ikke lidet bidrage til forståelsen af hidtil kun ufuldstændig forklarede levninger af det 13. århundredes historiske mindesmærker, ligesom det selv atter af dem vil modtage en yderligere stadfæstelse[2]).

I kong Abels forordning, rimeligvis udstedt i Marts 1251 og i håndskrifterne føjet til Jydske lov, hedder det

---

[1]) Knud gav 1085 til Lunde domkirke bl. a.: in Seuestathum dimidius mansus, quem persoluebat pro pace sua Scora, et dim. mansus in Karlabui, quem dedit idem Scora regi pro pace sua etc. (Thorkelin dipl. p. 1).

[2]) Kinch tillægger Harald Hens formentlige valgkapitulation en afgørende indflydelse på Vederlogens udvikling (s. 289 fl.); men dette er i fuldstændig strid med alle kilder. Thi ikke blot er det i højeste måde usandsynligt, at Sven, der giver lovens historie, ikke skulde have nævnt en så fuldstændig omdannelse af grundlaget for dens proces, men heller ikke tåler Saxes ord denne fortolkning; thi han taler ikke med et ord om noget særligt lovområde og det er en meget fejagtig opfattelse af hin tids kongevalg, at det skulde have været i hænderne på nogen enkelt stand. Hvad iøvrigt Harald Hens love angår, da kan vi vistnok trygt gå ud fra, at det forholder

således i kap. 9: si decurio sine causa decurionem jnterfecerit, teneatur ad tria mannæ bøtær et ad trinas xl marchas, jta quod prime cedant heredibus jnterfecti, secunde regi, tercie communitati curiæ; si autem pedem vel manum uel aliud membrum amputauerit, secundum quantitatem lesionis satisfaciat, et jnsuper ad trinas xl marchas teneatur vt prius. På dansk gengives decurio i en noget senere oversættelse (s. 12) med hof man, communitas curiæ ved allær garth; også bodens størrelse viser, at vi her har at gøre med thingliden, »gården«[1]).

I en noget senere forordning, der tilskrives kong Kristoffer, udføres nu denne lovbestemmelse nærmere: si negaverit (decurio) et lesus probare potuerit per sex testes de withærlogh, emendet ut prius vel cadat a withærlogh; in contrarium leges non admittantur; si vero actor in probacione defecerit, reus septima manu de witherlogh se purgabit; d. e. negter den sigtede at have såret sin stalbroder, skal denne føre sex vidner, om han kan, i så tilfælde er den sigtede fældet uden at stedes til renselseséd (leges, logh), han må da enten bøde eller gå af gårde med »niddingsord«. Kan den sårede derimod ikke føre sex vidner på, at han fik sit sår af den sigtede, kan denne rense sig med sex mands ed.

---

sig med dem, som med de norske st. Olavs, de engelske Confessors eller Eadgars love o. l., navne der ikke betegner særlige, af vedkommende konge først udstedte love, men indbefatter hele en ældre retstilstand, som man senere, efterat der var kommet brud på den, ønskede at få tilbageført (se herom Freeman, the Norman conquest, I 462). Når man således ved Erik Ejegods og de følgende kongers tronbestigelse tog det løfte af dem at holde Harald Hens love, som Ælnoth fortæller, så lå deri sikkert ikke andet, end at man vilde tage et udtrykkeligt forbehold mod hele Knud den helliges ilde sete lovgivning. (Sml. håndfæstningernes stadige tale om kong Valdemars tid).

[1]) Samling af danske Forordringer indtil 1500, i Gehejmearkivets årsberetn. V 9 ff. sml. s. 2 f.

Det mærkeligste er her selvfølgelig, at vi har navnet witherlogh i fuld brug så langt ned i tiden: der er ed af witherlogh, vidner af witherlogh og den straf at udstødes af witherlogh. I kong Kristoffers forordning omtales end videre det tilfælde, at en decurio anklages af en anden for kongen: si negauerit (accusatus), ab inpeticione regia se purgabit 12 cognatis de witherlogh, si habeat; alioquin quotquot sibi deficiunt compurgatores de withærlogh, aliunde sibi assumat de cognatis, — renses han, kan han siden efter give anklageren sag for falsk påsagn, og denne renser sig da med 6 af witherlogh eller bøder trende 40 mark og holder ham skadesløs. Abels forordning har det samme, men i en mindre klar form: han renser sig med 12 homines de curia cognati; den danske oversættelse har: 12 mæn af thæn garth.

Her møder vi da den bestemmelse, at ed af witherloghmænd sættes lig med ed af frænder; meningen er jo nemlig tydeligt nok den, at den anklagede tager så mange våbenfæller som han kan få, indtil tolv, mangler der nogle i dette tal, suppleres de med hans frænder udenfor samfundet. Det er det samme forhold, som vi kender af Jydske lov, at ed af lagsbrødre i købing sættes lig ed af frænder på landet (2, 114: næfnd i kyn — næfnd af hans høgæst lagh, sml. årb. 1872, s. 306). At også fællerne af withærlogh uden videre kaldes cognati, skønt den danske text kun har »12 mænd« forklares let af lagets indre beskaffenhed, alle medlemmer var frænder, de kaldes i Norge hirdbrødre og skal efter Kongespejlet være som kongens nábornir frændr. Her ser vi da atter, hvor nær det måtte ligge for det 13. og 14. århundrede at sætte witherlagh for witherlogh.

Forordningen giver endnu mere. Om den del af bøderne, som falder til gården, siges der nemlig: quilibet eciam episcopus cum quatuor discretis de dyocesi disponat de illis xl marchis attinentibus communitati curie ad commune commodum uel elemosinam (s. 10). Kristoffer føjer hertil den velkomne oplysning: (cum 4 discretis in diocesi

sua) de withærlogh. Disse udtryk nøder os til at tænke på et samfund, der er spredt over hele landet og hvis organisation er nøje sammenknyttet med rigets inddeling i bispedømmer; thi quilibet må forstås som »vedkommende biskop« og da naturligt om den, indenfor hvis stift bøden er betalt og forbrydelsen begået. Hvad iøvrigt pengenes anvendelse angår, da har den et sidestykke i hvad der fortælles om Knud den store, at han nemlig anvender sin tredjedel af bøden for den dræbte hirdmand til kirken og de fattige (Saxo p. 534).

Vi kommer nu til lovbestemmelserne om drottensvig, forræderi mod den svorne herre, bestemmelser, der af vore retskyndige er misforståede på grund af det latinske udtryk »crimen læsæ majestatis«, som om der var tænkt på landsforræderi i politisk betydning; loven gælder kun herrens »mænd«, en oprørsk bondehob straffes summarisk. Efter Abel (k. 10) straffes denne forbrydelse med halshugning og tab af hovedlod i løsøre og jord. Den danske oversættelse viser, at der er tale om det gamle drottensvig: — at han ær a høfthings scathæ ællær vm æræ osv. — (k. 9).

Kristoffer har udskilt disse bestemmelser til en egen forordning og her føres vi nærmere ind i procesmåden (s. 15). Anklages nogen for drottensvig, da tilnævner to gode mænd (qui melioris sunt opinionis), bosiddende i den anklagedes syssel, 15 mænd af witherlogh, af hvilke den anklagede dog atter udskyder de 3; de tilbageblevne 12 skal med deres ed enten fælde eller rense ham. Flertallets ed er hans dom; er der stemmelighed, tages tre andre (meliores) til og der vil da blive et flertal. Dette gælder ikke blot anslag mod kongen, men også mod bisperne, hertugen og det kongelige hus (»herrerne«).

At der her kun er tænkt på hærmænd, ligger i, at det er nævn af witherlogh der skal dømme; at det er hærmænd over hele riget, deri, at processen er knyttet til syslet.

Dette præciseres nærmere i lovens slutning: qui impetitus fuerit synnan aa, ibidem se purgabit, qui northan aa, eciam ibidem se purgabit; set Fionia pro 2 sysel, Sielandia pro tribus sysel et quelibet smalandarum pro 1 sysel computabitur, et quilibet in smalandis constitutus in episcopatu ubi eum rex citaverit, sese purgabit. Disse slet konciperede bestemmelser falder i to grupper, af hvilke den ene sigter til rettergangen, den anden til nævnet. Rettergang finder ordenligvis sted i det stift, hvor den anklagede bor og hvor, som vi så, bøderne skal fordeles; en undtagelse gør dog Jylland, der kun deles i to (efter landsthingene), norden og sønden å, og småøerne, for hvis vedkommende kongen frit kan vælge bispedømme til processens førelse (altså Sælland eller Fyn). Nævnet derimod tages af syslet, og til den ende bemærkes, at Fyn regnes for to, Sælland for tre sysler; på øerne var sysseldelingen næsten helt kommen af brug[1]).

Også Erik Glipping har (1276) givet en forordning om drottensvig (s. 15 f.). Her er det især af vigtighed at lægge mærke til en gradsforskel i begrebets anvendelse og den dertil svarende forskellige straf. For højforræderi i sin værste form, anslag mod herrens liv (in mortem domini), skal bødes med liv og hovedlov; de mindre graverende former af utroskab skal derimod kunne bødes med penge; i begge tilfælde renses den anklagede ved ed af tolv mænd

[1]) I kirkehist. saml. VII 869 fl. har jeg eftervist sysselgrænserne på Sælland ved hjælp af et Marieskud. der af Absalon fra Vester og Medelsyssel lægges til Ringsted, medens et Margreteskud (hvis navn dog ikke kan være ældre end gavebrevet, siden den hellige Margrete først ved den tid opdagedes) for 13 hereder i det østlige Sælland lægges til hendes fremtidige hvilested, Roskilde fruekirke; man kan heraf slutte, at disse sidste udgør det gamle Østresyssel, hvis navn kendes anden steds fra. Joh. Steenstrup har ikke fundet dette bevis tilstrækkeligt (studier s. 17 f.); enhver vil let kunne eftersé stederne.

de suo worthel. Endelig tilføjes[1]), at der var uenighed mellem kongen og flertallet af hans mænd, om disse sidste skulde vælges af ham (som nævn) eller af de anklagede (som logh).

Hermed må sammenlignes samme konges forordning af året 1282; her siges nemlig, at ingen skal kunne miste sin jord, nisi pro crimine l. m. convictus fuerit cum juramento de worthæl (dansk: wthæn han forbrythær seg aa mooth hærskab oc worder igeen drewæn j logh aff worthæld[2]).

Der kan selvfølgelig ingen tvivl være om, at dette worthel står i nærmeste forhold til witherlogh; der er tale om samme forbrydelse som i de foregående kongers forordninger, dens opfattelse er kun bleven lidt lempeligere under adelens voxende magt, det gamle overleverede begreb drottensvig underkastes en analyse, og formentlig mildere former får en mildere behandling. At kongens »mænd« samtidig skulde have opgivet at dømmes af deres pares, eller at tage logh af dem, kan der selvfølgelig ikke være tale om. Worthel kan altså ikke falde udenfor witherlogh. Hint lovsted er imidlertid bleven genstand for en misforståelse, der har ført til at betragte worthel som ensbetydende med fjerding. Sætningen: debet se purgare cum 12 hominibus nominatis, sed tres assumantur de quolibet

---

[1]) Denne tilføjelse hører ikke til loven, men er afskriverens historiske note; thi i loven siges aldeles klart, at der i de 3 tilfælde skal tilnævnes tylvt af kongen. Hele loven er en indrømmelse fra dennes side, idet han går ind på at opløse begrebet drottensvig og mildne straffen for de mindre graverende former; til gengæld forbeholder han sig aldeles korrekt efter landslovens analogier som sagsøger at tilnævne tylvten; såsnart man helt eller tildels opgav hirdlovens strænghed, måtte man gå over til de almindelige loves standpunkt.

[2]) Geheimeark. årsber. II 6. 8.

worthæl (s. 16), er nemlig bleven opfattet som bevis på, at den helhed, af hvilken nævnet tages, havde 4 worthæl. Men stedet må forstås efter den foregående lov af Kristoffer: der tages 3 til (de 12) af vedkommende (sml. ovenfor: quilibet episopus) worthæl, — hvis nemlig den anklagede forkaster nogen af dem. Men herefter svarer worthel i denne lov til syssel i den tidligere, det må betegne den del af witherlogen, som er knyttet til et sysel.

Ved en undersøgelse af ordet worthel, hvis betydning ikke kan være os ligegyldig på dette sted, kan vi ikke blive stående ved en formentlig lighed med det tyske urtheil[1]); vi må opsøge det i sine ældste former. De ældste håndskrifter, der nu har bevaret det, er danehofsdommen af året 1285, som haves i original, og håndfæstningen af året 1282 i Ribe Oldemor, der kun er få år yngre[2]) I dommen skrives ordet nu worthæld, og i kapitelsbogen worthhæl; de øvrige håndskrifter synes at være 100 år yngre, de skriver worthæld, worthælde, orthelde o. l. Den oprindelige form er da uden al tvivl worth-hæld, der neppe er andet end en omlydt form for worth-hald (varð-hald), en vagt, et vagthold. Denne forklaring synes at finde en direkte bestyrkelse i slutningen af kong Kristoffers konstitution om drottensvig: set si aliquis furiosus in stacione aliqua se suspenderit vel interfecerit aliquo modo, heredes ipsius hereditatem eius percipiant. Si vero aliquis pro nequicia captus se jugulauerit vel interfecerit, porcio capitalis sua fisco applicabitur. Der kan her ikke være tænkt på et selvmord i det øjeblik hærmanden er på vagt, det egnede

---

[1]) Hvidtfeldt (chronologia I 364) giver følgende forklaring: worthel: at han heller og hemler hans ord og hvad som siges med ed.

[2]) Suhm X 1024. Michelsen, Urkunden, I 121 f, O. Nielsen, Ribe Oldemor, s. 27.

sig mindst af alt til at afgive en formildende omstændighed; udtrykket »in statione« må tvertimod betegne hærmandens normale forhold i tjenestetiden, modsat det at være fængslet og sat under tiltale; dette har man kunnet udtrykke ved »in statione«, fordi vagtholdet var den mest karakteristiske tjeneste; også Odds skibe under den danske kyst sagdes at være in statione. Fra tjenestetiden er da navnet gået over på afdelingernes (sveternes) medlemmer i almindelighed. Inddelingen i fjerdinger, som Sven Ågesøn går ud fra, er af en helt anden art; den gælder såvel kongens huskarle, der deles i fjerdinger efter deres plads over borde, som enhver anden trop (svet, worthhæld, clypeus), skibsmandskabet, hver by, hvert hered osv.

Tilbage at omtale står da endnu den før antydede dom fra danehoffet i Nyborg 1285, der ligeledes nævner worthhald. Sagen drejede sig her som bekendt om Als og en række krongodser i Sønderjylland, som hertugen gjorde fordring på, men kong Erik hævdede for riget og kronen. Det bestemtes nu, siges der, at der skulde tilnævnes 12 kyndige mænd af riget, for at de kunde afgøre, hvem de omstridte ejendomme med rette tilhørte: ex provisione et consilio meliorum regni Dacie — super dicta terra A. — per publica instrumenta, taliter extitit ordinatum legaliter et provisum, quod juramento 12 virorum discretorum de regno Dacie, cujusmodi juramentum Worthaeld vulgariter nuncupatur, decerneretur et probaretur, ad quem ipsorum dicta terra et bona deberent de jure pertinere. At juramentum, således som det almindeligvis sker[1]), ikke her kan gengives ved ed, fremgår af hele sammenhængen; koncipisten har her ligesom i håndfæstningen 1282 (se ovenfor) tænkt på logh, der i betydningen ed almindeligvis gengives ved juramentum; men her har det havt betydningen

[1]) Hvidtfelt, anf. st. Stemann, dansk retsh. s. 174.

nævn, som heller ikke er så sjældent[1]), og skulde altså have været oversat ved nominati e. l. — Dette aktstykke er da så langt fra tilhinder for den fremsatte opfattelse af worthhald, at det tvertimod giver os et nyt og værdifuldt bidrag til opfattelsen af witherloghens overordenlige betydning i politisk henseende. Rigets højeste domstol fremgik af dette samfund, den kunde endog dømme kronen og dens modpart imellem[2]). Interessant er det endvidere at se processens gang og afslutning. De tolv tilnævnte mænd blev ikke enige, eden blev da selvfølgelig aflagt af flertallet; dette bestod af 10 mænd, af hvilke 3 var fra Jylland, 3 fra Skåne, 2 fra Sælland, 1 fra Fyn og 1 fra Låland; de to dissenterende har da uden al tvivl været fra hertugdømmet. Da eden var aflagt til fordel for kronen, udstedtes dommen, ikke af nævnet, men af rigets biskopper, dog med undtagelse af ham fra Slesvig, der da uden tvivl ligeledes har havt en afvigende anskuelse. Dommen forkyndes at efterleves under bands straf; herved mindes vi om Knuds foranstaltning, at huskarlestævnets dom, når den gik ud på at jage nogen af gårde med niddingsord, skulde stadfæstes ved alle bispers bandlysning (Saxo p. 532).

Arild Hvidtfeldt[3]) har ikke forstået den ved afgørelsen fulgte fremgangsmåde; han oversér aldeles forskellen mellem de tolv tilnævnte og de ti sværgende mænd og siger i sin gengivelse af dommen, at de ti (navnlig anførte) tilnævntes i henhold til en lov, der krævede tolv! Dette må gøre os mistænkelige mod hans korte uddrag af danehofsdommen fra året 1287 over kongemorderne, hvor vi desværre ikke har det originale aktstykke til kontrol. Hvidtfeldt refererer

---

[1]) Jydske lov 3, 64: næfnd i hæreth — — i then logh.

[2]) Også 1295 aflagdes der på danehoffet »worthhælds ed« om gods (Hvidtfeldt II 26).

[3]) Chronologia I 363 ff.

denne dom således, at der, efterat de høje herrer nogen tid havde været »uens under dem selv«. omsider tilnævntes grev Otto, Vitslav, de holstenske grever og 27 gode mænd »det at ransage og sværge om, hvem hans faders manddrabere og banemænd var«, — hvorved da de ni navngivne blev »dømte til banemænd og for den sags skyld fredløse at være og deres gods forbrudt«. Dommen stadfæstes senere af kejser Rudolf af Habsburg, og bisperne bandlyser de fredløse [1]).

Paludan Müller har med et rigtigt blik søgt forklaringen til denne akt i witherlagsretten; men han tager uden al tvivl fejl i at dele de 27 gode mænd i 9 hold efter de dømtes antal, så der kommer en sagsøger og to vidner på hver i henhold til lovens ældre bestemmelser [2]); thi som det af det foregående fremgår, var denne procesmåde afskaffet ved de sidste kongers forordninger, ligesom det vanskeligt vilde kunne fås ud af Hvidtfeldts ord (grev Otto — og 27 mænd; de skulde alle ransage og sværge). Vi må derimod uden al tvivl opfatte forfatterens ord i henhold til den misforståelse, han gør sig skyldig i ved processen to år i forvejen, og altså antage, at dommen kun har udsagt, at de nævnte mænd svor de ni sagen på, hvorved dommen eo ipso var fældet [3]), uden at der tages hensyn til, at der samtidig havde været et mindretal, som svor i modsat retning. Det ligger da vistnok nærmest at antage, at der i dette tilfælde har været tilnævnt tre tylvter, væsenlig vel fordi så mange og det fra alle landets egne var indviklede i sagen, så man f. ex. har taget en tylvt fra hver af rigets tre hoveddele.

---

[1]) Chronologia II 3. Script. r. D. VI 292.

[2]) Oversigt over vidensk. selsk. forhandlinger 1867, s. 58 ff.

[3]) Dette siger også den ældre Peder Olsen: juratum est a 27 viris nobilibus, dom. — veros esse regis E. interfectores (Scr. I 188).

Det mødte som bekendt levende indsigelse, at denne fremgangsmåde i dette tilfælde var bleven fulgt, ligesom der ses at være gået brogede forhandlinger forud for dens anvendelse. Hvad modstanden støttede sig til må vel have været følgende. Allerede 1276 havde det mødt modsigelse, at kongen, samtidig med at han gik ind på en formildelse af straffen for visse arter af drottensvig, i lighed med den almindelige proces tilskrev sig selv ret til som sagsøger i slige tilfælde at tage nævnet ud, istedenfor at dette forhen var sket ved uvildige mænd; men man må dog dengang have taget imod loven som den var, som et afdrag på fordringen, da den ses at være formelig udstedt og godtykket[1]). Men det var klart, hvorhen kongsmændene sigtede: de vilde opløse hele det gamle, særlig forpligtende troskabsforhold til kongen som deres »herre« uden dog selvfølgelig at give afkald på de rettigheder, som var opnåede i kraft af det, de vilde ikke mere sidde borgesæde osv. Sager om kongemord skulde derfor behandles som manddrab, ikke som drottensvig, og selv om det blev svoret nogen på, skulde han i henhold hertil kunne rense sig med ed i køn[2]). Det var en fordring, men det var ikke nogen lov, en påstand, som kongen 1276 havde tilbagevist for det ublodige drottensvig[3]), og som hans søn ikke kunde indrømme også for

---

[1]) Pal. Müller (anf. st. s. 61) har vel udtalt sig for det modsatte, men hele formen vidner derimod og det ligger nærmere at tage slutningen som et fortællende tillæg.

[2]) Dette var efter Hvidtfeldt de fredløses bestandige fordring. II 5. Sml. Jydske lov 1, 1. 2, 9.

[3]) At den gamle lov af Erik Glipping fastholdtes til det sidste, ses på det mest evidente af hertug Valdemars brev af 31. Marts 1286; her anerkender han nemlig kongen for sin herre og går ind på at »gøre vi noget vitterlig herimod eller det kan os overbevises efter fædernelands — lov og brug hemmelig at have skaffet, da skal alt vort len og gods derved være forbrudt — tilmed at straffe os på livet efter retten — vi

dets mest graverende form. Striden fik da heller aldrig nogen anden afgørelse end at dommen holdtes ved magt, selv om kongen senere fandt sig i, at den blev afsagt nok engang under noget modificerede former[1]).

De sikkert ikke uvigtige konsekvenser i retshistorisk henseende, som turde ligge i det her fremdragne, skal ikke videre forfølges. Derimod skal der til slutning gøres opmærksom på den såkaldte brødreliste i de spredte optegnelser fra 12. og 13. århundrede, der nu i almindelighed sammenfattes under navnet »kong Valdemars jordebog«, da også den formentlig her vil kunne finde sin fulde forklaring.

Denne liste (jordebogen s. 84—88) er som bekendt således indrettet, at der nævnes en række af omtrent 200 navne, fordelte under Jyllands sysler, (Utland), Fyn og Sælland, samlede i grupper på tre og flere under benævnelsen fratres. Ikke få af disse mænd er kendte anden steds fra, der nævnes en kong Knud og 8 bisper, desuden adskillige verdslige stormænd, tilhørende landets første ætter. Takket være O. Nielsens og J. Steenstrups nøjagtige undersøgelser[2]) kan det nu vel ansés for afgjort, at hovedstammen er optegnet i Knud VI's tid og før biskop Nils af Viborgs død

---

tillader hermed, at Danmarks prælater må lade forkynde kirkens band over os.

1) Pal. Müller, anf. afh.

2) Udg. af jordebogen, indl. p. XXI ff. Studier s. 458 fl. Begge har oversét Nigles Net under Sallingsyssel; det er Nicolaus Noit, N. Bos (Saxo 819. Thorkelin I 29. J. E. Larsen, saml. skr. I, 235). Måske må det være mig tilladt på dette sted at indskyde et andet lille bidrag til jordebogens rette fortolkning, da der ellers neppe vil frembyde sig nogen lejlighed dertil. S. 39 står: hwat sum thær ær yuyr takæt thet ær kununglef mæth boui jngy suns aluær; skulde det ikke simpelthen være ål-ver, ålefiskeri? Sml. Steenstrup s. 388 ff.

1191, medens den på den anden side må være fortsat et stykke ind under Valdemar II's regering. Det er endvidere eftervist, at visse grupper indeholder kødelige brødre, men for de flestes vedkommende kan det ikke forudsættes, enkelte synes fjernere beslægtede, andre slet ikke. Paludan Müller (og efter ham Steenstrup) har da også holdt for, at vi her måtte have et eller andet broderskab for os, eller vel rettere en afskrift af et broderskabs medlemsliste, hvis original har været ført i længere tid med optagelse af nye medlemmer og tidligeres afgang. Dette broderskab måtte efter navnene at dømme have tilhørt landets fornemste kredse. Der er dog én omstændighed, som synes at tale imod, ligefrem at kalde det hele for et broderskab, den nemlig, at navnene sammenføres 3 og 3 som fratres; var de alle brødre, vilde dette jo være overflødigt; vi vil neppe i noget andet broderskab fra middelalderen genfinde dette således. Efter det foregående siger vi derimod neppe for meget ved at påstå, at vi her har en levning netop af witherloghens gamle matrikel. Vi finder her en opstilling efter sysler, der spillede en fremragende rolle i tilnævningen af dommere; vi finder bisperne[1]), der tilligemed hærmændene skulde råde for bødernes anvendelse og deltage i dommens udfærdigelse; vi finder Jylland og øerne uden Skåne[2]), lige-

[1]) At bisperne tillige var landets ypperste høvdinger fremgår tydeligt nok af love og fortællinger fra hele den ældre middelalder; på Vendertogene er det jo tildels dem, der fører flådens forskellige afdelinger. At dette ikke var tilfældigt ses f. ex. af en bestemmelse af biskop Gunner af Ribe (1233, Oldemoder, p. 22): bønderne skal føre fødevarer til stranden quociens vocati fuerimus — cum navibus nostris et nautis nostris vel cum equis nostris extra Juciam.

[2]) Skåne synes i flere henseender at have indtaget en særlig stilling i riget. Hertil kan dog kun i mindre grad regnes den af J. Steenstrup anførte omstændighed, at der var præfekt i Lund (s. 44 f.); thi dette er den helt almindelige la-

som i Erik Glippings forordning, og vi finder endelig en sammenstilling, der stemmer vel med betegnelsen cognati. Hvad grupperingen som fratres angår, da står vi temmelig værgeløse lige overfor en liste, der tydeligt nok er en slet afskrift af en langt ældre original; det er umuligt at sige, om tretallet oprindelig har været gennemgående, så den første form er forstyrret, overalt hvor der forekommer flere, eller der virkelig fra først af har været grupper på flere fratres; når hensés til, at der ved den første siges: isti tres fratres, samt at der under Sønderjylland kun forekommer to grupper på flere end 3 (nemlig 4), hvortil grunden naturligt kan søges i, at de snart efter udgik af rigets almindelige »matrikel«, så har vistnok tretallet den største sandsynlighed for sig. Også i en anden henseende ligger det nær at antage afskriften for mangelfuld; der synes ingen tvivl at kunne være om, at flere af rigets biskopper har været medlemmer, at Knuds broder Valdemar enten som hertug eller som konge må have været nævnt på dette sted, og at opstillingen f. ex. under Sælland må have været omhyggeligere og mindre summarisk. Afskriveren har da enten ikke kunnet læse overstregede navne, eller der har været raderet i originalen for at skaffe plads til nye, eller han har ikke brudt sig om at få noget helt ud af det, men havt et andet mål for øje; så meget synes vist, at der fra dette lille stykke falder et højst uheldigt lys enten over den ved håndskriftets affattelse fulgte fremgangsmåde, eller det materiale, der har stået til skriverens rådighed.

Grupperingen af tre og tre som fratres har sit sidestykke bestemmelserne for rigets ledingsvæsen, som vi kender dem af Jydske lov. Tre gårde af en mark gulds vurdering hver udgjorde et havnelag, og dets medlemmer kaldtes havne-

---

tinske betegnelse for de kongelige embedsmænd hvor somhelst i riget, i lighed med almindelig evropæisk sprogbrug.

brødre; når de enkelte gårde var delte, kunde laget komme til at omfatte flere. Et antal havner udgjorde da atter et »skib« (navigium, navis) under en fælles styremand. Det ligger nær at antage, at også hærmændene har været delte i grupper, hvis medlemmer ligesom havnebrødrene skiftedes til at udfylde en fælles plads, hvad enten der nu herved har været tænkt på de egenlig krigerske idrætter eller forhold ved thinget e. l.; nærmest ligger det vistnok at tænke på forpligtelsen til »at sidde borgesæde« på kongens huse, en forpligtelse, som kongens mænd 1284 søger at skyde fra sig i fredstid. Vi mindes herved den tyske konge Henrik I's bestemmelse for Saxernes hærmænd, én af ni at ligge i hans borge.

Sven Ågesøn siger om Absalon, at han fremsøgte og fik optegnet den gamle witherlogh »in exiguum quoddam volumen, velut in matriculam« (scr. III 142). Heri var der tillige givet en historisk indledning om lovens oprindelse og dens skæbne gennem tiderne, især dens forandring under kong Nils. Skulde der da ikke i denne »matrikel« tillige have været en fortegnelse over de dalevende brødre; eller var dette måske endog den første begyndelse til hele optegnelsen, det der gav anledning til det øvrige? —

Da Sven ved året 1187 skrev sin korte Danmarks krønike, ytrede han om Knud den store: hic primus — leges condidit castrenses, quas pro modulo ingenioli deinceps libabimus (scr. I 54); dengang har da uden al tvivl Absalons matrikel været affattet. Der siges endvidere i indledningen til loven, at Absalon udførte dette i forening med sin »fostersøn« kong Knud; dette tyder på en endnu tidligere tid; thi der kan vel intet spørgsmål være om, at det jo netop var et moment i Absalons opfostring af den unge konge — (kronet som 7års dreng 1170) — at give ham agtelse for det fra fædrene nedarvede, og særlig at opdrage en alvorlig og retfærdig dommer, en stræng lovens hånd-

hæver i ham; den omstændighed, at Knud selv er opført i fortegnelsen, tyder i alle tilfælde også på tiden før kong Valdemars død; om derimod hans »frater« Kristoffer er hans kødelige broder af dette navn († 1173) er vel mindre sikkert, men efter det anførte ikke utroligt; udarbejdelsen vilde da falde i tiden 1170—73. Forholder det sig således, da nødes vi til at antage, at Knud har dannet en undtagelse fra reglen ved at optages i loghen som dreng, ligesom hans kåring og kroning jo alt var i stærk strid med det overleverede.

KONG GORMS OG DRONNING THYRAS MINDESTENE I JELLINGE.

Archæologiske Bemærkninger om Runestene og deres Oprindelse.*)

Af C. ENGELHARDT.

Kongehøiene ved Jellinge og de dertil hørende Runestene have en ganske særlig Interesse for Forskningen. I monumental Henseende afslutte de vor Oldtid paa en efter nordiske Forhold storartet Maade; Kong Haralds Mindesten forkynder høitidelig den nye Læres Seir og indvier den christelige Middelalder. Det kongelige Ægtepars Gravhøie høre til de mægtigste i Norden, og overgaaes de end i Størrelse bl. a. af dem med de store Gudenavne ved Uppsala og af Raknahøien i Norge, ere de dog enestaaende i den Henseende, at det er et historisk bekjendt Kongepar, til

*) I alt Væsentligt foredraget i Oldskrift-Selskabets Møde den 17de December 1874.

hvis Ihukommelse de bleve byggede. Runestenene staae endnu som usvigelige Vidner om at Høiene ere Dronning Thyras og Kong Gorms.

Der har ikke manglet ydre Tegn paa den Interesse, som disse tiltalende Fortidsminder vække. Ligefra Svend Aagesens og Saxos Dage har man ved given Leilighed beskjæftiget sig med dem; men det er desværre gaaet saaledes, at man med Molbech*) maa beklage »det besynderlige Uheld, at de for Historien mærkværdigste Runestene, som findes i hele Norden, forvirre i Stedet for at oplyse den Begivenhed, hvis Minde ved dem skulde bevares.«

Dog synes det, at rent archæologiske Jagttagelser af Forholdene kunne kaste et nyt Lys over Jellinge-Monumenterne, bidrage til i Sandhed at gjøre Runestenene »grundlæggende i flere Retninger«, som det engang er bleven sagt om dem, og give Støtte for videregaaende historiske Betragtninger.

Det er et saadant nyt Udgangspunkt for Betragtningen, de efterfølgende Bemærkninger tilsigte.

Med Hensyn derimod til vore Runestene i Almindelighed skal det vises, at de staa i et uopløseligt Forhold til Stenristninger og Bautastene, saaledes at Sammenhæng i Kulturudviklingen i det Hele taget har bevaret sig fra ældgamle Dage indtil den historiske Tid, om end Tyngdepunkterne for denne Udvikling have forandret Sted indenfor Nordens Grændser, eftersom Tiderne skiftede og Omstændighederne begunstigede snart en uforstyrret Udvikling af det engang Givne snart en Indtrængen af noget Nyt.

I. Runestene.

Vi kunne gaae ud fra den sikre Kjendsgjerning, at Brugen af Runestene er en eiendommelig Skik, som Norden udviklede i Jernalderen. Den hører med til de nordiske

*) Fortællinger og Skildringer af den danske Historie, S. 274.

Særegenheder, Vikingetiden viser os i fuld Udvikling, som visse Gravskikke, Former af Vaaben og Smykker og Bibeholdelsen af Runeskriften, medens det øvrige mere civiliserede Europa mod Syd og mod Vest optog Latinen. Nordens gamle Eidergrændse er ogsaa Runestenenes Sydgrændse, og udenfor Skandinavien forekomme de kun i Egne, hvor nordiske Vikinger og Colonister færdedes: i England, paa Færøerne, Island og Grønland. De kjendes derimod ikke fra den østlige, af de Svenske befærdede Vikingevei over Estland, Lifland og Curland gjennem det Indre af Rusland ned til Constantinopel*). Christendommens almindelige Indførelse til forskjellige Tider i forskjellige nordiske Egne bestemmer i det Væsentlige den yngste Tid, de kunne tilhøre. De ældste ere endog forud for omtrent Aar 500, og med et rundt Tal have vi altsaa mindst 500 Aar som den Periode, hvori Runestene vare i Brug i Norden. Men Tidsbestemmelsen forandres noget, naar ethvert af de tre Riger betragtes for sig. I Norge ere de ældste fra senest omtrent Aar 500, i Danmark derimod fra omtrent Aar 700. Paa den anden Side ophørte deres Brug tidligere i Danmark end i Sverig, hvorom den store Mængde svenske Stene med christelige Kors og Paakaldelser vidne. Fordelingen antyder, selv indenfor et mindre Omraade som den gammeldanske Gruppes, en mærkelig Forskjel. I Skaane kjendes saaledes 47 og paa Bornholm 27, i hvilket sidste Tal i det mindste 13 bestemt christelige Stene ere optagne. Fra det øvrige Danmark med Slesvig ere 130 Runestene kjendte, naar 29 forsvundne hedenske og 11 christelige, af hvilke een er tabt**), medregnes. De 119 Runestene eller Brudstykker,

*) Selv Runeindskrifter ere kun yderst sjelden opdagede i disse Egne; bl. a. maa her erindres om den piræiske Løve, hvis Indskrift dog neppe mere lader sig tyde.

**) Stenene fra Alsted og fra Fjenneslev ved Ringsted (Kors), fra Sørup ved Svendborg (Kors), Tillitse ved Nakskov (kristr aok sante mikael og Kors i Relief), Gjettrup ved

som tilhøre Hedenskabet eller paa hvilke der i alt Fald ikke er eller vides at have været Kors eller christen Guds- og Helgenpaakaldelse ere saaledes fordelte*): Sjæland 13 (deriblandt een tabt), Fyn 11 (fire tabte), Lolland og Falster 6, Hjørring Amt 3 (deraf een tabt), Aalborg A. 15 (fem tabte), Thisted A. 6 (fire tabte), Viborg A. 16 (fem tabte), Randers A. 17 (fire tabte), Aarhus A. 7 (een tabt) Skanderborg A. 3, Ringkjøbing A. 2, Veile A. 9 (to tabte), Ribe A. 5, Slesvig 6 (to tabte). — De ældste danske Runestene ere fra den østlige Del af Riget.

Oplysninger om Stene med de ældre Runer kunne søges i Professor G. Stephens' store Værk; Professor Thorsen har særskilt behandlet de slesvigske Stene; Dr. Wimmer har givet værdifulde Tydninger og Tidsbestemmelser af flere Indskrifter; men endnu bestandig er dog O. Worms i 1643 udgivne Runeværk den eneste mere omfattende, almindelige Beskrivelse. Desværre ere en Del Runestene forsvundne i de mere end 200 Aar, som ere forløbne siden dette Værk udkom, men paa den anden Side ere ogsaa mange nye op-

---

Hobro (Kors), Grensten ved Randers (kuþ hiab þaʀa salu), Veilby ved Aarhus (Patriarkalkors), Beringbro (Hørning) ved Aarhus (Kors), Oddum ved Varde (kuþ hialbi . . .), Lee ved Viborg (forsvunden) og den store Jellinge-Sten. Derimod ere ikke medregnede: de christelige Liigstene med Runeskrift fra Bregninge paa Thorseng, Galtrup paa Morsø, Hillerslev i Thy, Thisted, Sal ved Viborg (to Stene: Aarsberetning fra Oldskriftselskabet 1839, S. 14 og Runamo S. 550), Thorsager ved Aarhus, Vestervelling, Nimtofte og Gjesingholm ved Randers, Vamdrup ved Kolding (to Stene, som begge ere forsvundne), Føvling ved Ribe og Bjolderup ved Aabenraa. Udeladte ere fremdeles Stenpillen fra Øster-Brønderslev ved Aalborg, Stenene med Runerækken i Mønsted Kirketaarn (Viborg) og i Aastrup K. (Ribe) osv.

*) Efter det af Justitsraad Strunk udarbeidede Runestenskort, som han beredvillig har tilladt at benytte.

dagede. En Fortegnelse over samtlige danske Runestene med Angivelse af Omstændighederne hvorunder de ere fundne osv., som C. C. Rafn i sin Tid begyndte paa*), er derfor et Ønske, hvis snarlige Opfyldelse vilde være velkommen ikke blot for den sproglige Viden, og som forøvrigt er fremsat i en snevrere Kreds allerede i Aarhundredets Begyndelse.**) Endnu maa Oplysninger, forsaavidt de overhovedet foreligge trykte, søges paa mange forskjellige Steder.

Allerede Worm havde sin Opmærksomhed henvendt paa Efterretninger om Stenenes oprindelige Plads og bemærker som oftest udtrykkelig naar Intet vides derom. Dog er det sikkre Udbytte af disse og senere Optegnelser ikke meget fyldigt. Da Runestene, paa enkelte sildige Undtagelser nær, ere Mindestene over Afdøde, og da Høilægning var almindelig Gravskik i hele den Periode, fra hvilken vi kjende hedenske Runestene, er det naturligt at tænke sig dem fra først af reiste paa eller ved Kæmpehøie. Det vides endog sikkert, at flere ere satte ved Gravstedet inden i selve Høien. I begge de første Tilfælde vare de, ligesom Oldtidens Bautastene, stærkt udsatte for at blive nedgravede, flyttede, benyttede til Bygningsbrug med Indskriftsiden vendt indad eller paa anden Maade skjulte og ødelagte, saavel i hin fjernere Tid, da Christendommen medførte forandrede Gravskikke, som senere, da Skriften var bleven uforstaaelig for Folket, og da Stenenes Betydning som Gravminder ikke

*) Oldtidsminder fra Østen, 1856.

**) Commissionen til Oldsagers Opbevaring vedtog i sit Møde den 25de Februar 1808, efter Forslag af Professor theol., Dr. F. Münter, at være betænkt paa, saa snart det lod sig gjøre, at foranstalte en ny Udgave af Worms Monumenta Danica. Nu, 68 Aar senere, er der endelig Udsigt til, at det saa længe savnede Værk kan udkomme i en nær Fremtid; det kgl. Nordiske Oldskrift-Selskab vedtog nemlig i Mødet den 25de Januar 1876, efter Forslag af Dr. philos. L. F. A. Wimmer, at udgive et Værk over de danske Runestene, som vil blive udarbeidet af den nævnte Sprogforsker.

længere beskyttede dem. Nu vides der kun omtrent følgende om de danske Runestenes oprindelige Plads.

1. *Runestene paa Høie.* En Runesten stod (efter Worm Mon. dan. S. 202—3) paa Toppen af Kirkehøi ved Fuglie i Skaane; den er flere Gange flyttet bort fra Høien og atter bragt tilbage (Stephens, Runic Monuments S. 690). Bjergsø-St. (ved Ystad, W. 178) stod oprindelig paa en Høi og var ført bort derfra »i Mandsminde«. Rønninge-St. (Odense, W. 239) stod paa Rønnes Høi. Efter Worm (S. 317) saaes Fjellerad-St. (Aalborg) fast i Jorden paa en anselig

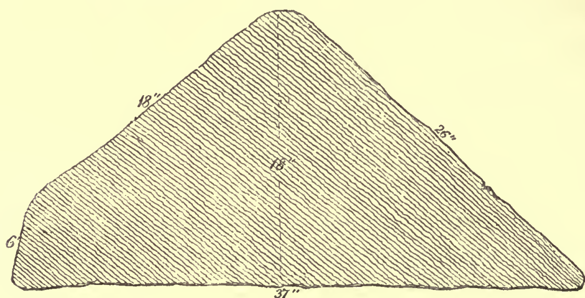

Fig. 1. Gjennemsnit af Fjellerad Runesten.

Gravhøi; endnu et Hundredaar Aar senere omtales den som »den midt paa Høien staaende Sten« *); men allerede »Danske Atlas« 1769 (V, 56) siger, at den er falden ned og ligger 3 Alen fra Høien, formodentlig paa samme Sted, hvor Kruse saa den i 1841 **); nu ligger den paa Gunnerup Kirkegaard, hvor ogsaa Gunnerup-St. er opstillet. Denne stod fordum

*) Pontoppidan, theatrum Daniæ, Bremen 1730, S. 419. Det tilføies der, at Stenen er fiirkantet. Til nærmere Forstaaelse heraf se Fig. 1 et Gjennemsnit, som Forf. tog i 1875, og som kun maa betragtes som Skitse.

**) Optegnelser paa en med offenlig Understøttelse foretagen antikvarisk Reise, Manuskript i Museets Archiv, II, 33.

paa Abhøi lidt nordøst for Kirken; Høien tegner sig svagt men dog endnu tydeligt i Jordsmonet og fortjente at undersøges. Den forsvundne Flarup-St. (Thisted) stod paa Hellehøi. Paa en lille Gravhøi ved Brastrup Sø i Ravnkilde Sogn ved Hobro stod Lille Rørbæk-Stenen*); nu bevares den i Præstegaardens Have i Kongens Thisted. Glenstrup-St. (ved Hobro, W. 284) siges at være »falden ned« fra Toppen af Kuinarhøi; nu opstillet i Museet i Kjøbenhavn. Ifølge et Sagn har Tulstrup-St. (Hobro; nu i Hjermind Præstegaards Have) staaet paa Runehøi. Den i 1862 af Gaardmand Christen Horn i et Gjerde opdagede Meilby-St.**) har formodentlig staaet paa Bjergehøi, som er sløifet i Mandsminde. Veilby-St. (Additamenta 21) stod paa Grydhøi, der allerede paa Worms Tid var næsten ryddet. Stenen var længe forsvunden men gjenfandtes 1859, omtrent en halv Miil fra Høien, i Aarhus Havn blandt Stene, som optoges til Bygningsbrug; nu er den i Aarhus Samling. Den til Gjerdesætning sønderhuggede Landerupgaard-St. (Fredericia, Worm 446) har formodentlig staaet paa en Høi syd for Gaarden***). Der er ingen Tvivl om, at Store Rygbjerg-St. (Veile) har staaet paa Toppen af en Høi, der gjemmer Støvet af den, til hvis Ære Stenen reistes†). Den mindre Jellinge-St., som Kong Gorm reiste efter sin Kone, har, som jeg senere skal søge at vise, staaet paa den sydlige af Kongehøiene. [Flekkuvik-St. i Guldbringe Syssel paa Island††) stod midt paa en aflang Høi af 6 Alens Længde og 3½ Alens Brede. En femkantet Basaltsten med en kort Linie af tre til fire Ord med Runebogstaver blev funden paa »Valaens« eller Spaa-

---

*) Antikv. Tidsskr. 1846—48 S. 86.

**) Jydske Samlinger IV, 197.

***) Efter Underskriften paa Abildgaards Tegning i Museets Archiv.

†) Wimmer i Aarbøger 1875 S. 188.

††) Antikvariske Annaler 4 S. 345.

kvindens Gravhøi ved en afsides liggende Indsø i Øfjordsbygden i Nordamtet*). Stenen, som blev sønderslaaet, var 3 Alen lang; dens Sider fra 8 til 17 Tommer brede. Gravstedet syntes at være en Kiste dannet af aflange, flade Stene.]

En stor Mængde Runestene synes endvidere at have været i et vist, nu ikke nøiere bestemmeligt Forhold til Gravhøie, idet de siges at være komne fra saadanne. Det tør i mange Tilfælde antages, at ogsaa disse fra først af stode paa Høiene, men efterat være faldne om og væltede ned af dem foreløbig bleve liggende ved dem. Bregninge-St. (ved Nysted paa Lolland, W. 262) skal f. Ex. være kommen fra en Høi, i hvilken en Jernsax blev funden. Den i 1847 med Krudt sprængte Ørum-St. (Randers) laa i Nærheden af en Gravhøi. Dannevirke-Stenen, reist af Kong Svend for Skarþa, fandtes ved den ene af Tvillinghøiene tæt syd for Slesvig By. Haverslund-St. (Aabenraa)**) stod indtil 1865, da den transporteredes til Tydskland, paa en Jordvold, omgiven af en Mængde Kæmpehøie.

Da der ligeledes fra Norge og Sverig kjendes flere Runestene endnu staaende paa Høie***), er det sikkert, at de i hele Norden ere blevne reiste paa denne Maade.

2. *Runestene indeni Høie.* Hvor forunderligt det end kan synes, er det ikke mindre afgjort, at de reistes indeni Høie ved Gravstedet. Sikkre Tilfælde kjendes endnu kun

---

*) Oldskrift-Selskabets Aarsberetning 1840 S. 14.

**) Thorsen, de danske Runemindesmærker, S. 5.

***) Den i 1871 opdagede Einang-St. (Valders) staaer paa en lav, rundagtig Gravhøi (Lorange og Bugge i det norske Videnskabernes Selskabs Skrifter 1872 S. 320 og 1873 S. 224). Den 7 Fod høie Veum-St. (Bratsberg Amt) staaer ligeledes endnu paa en Gravhøi (Nicolaysen, norske fornlevninger S. 237); Varnum.-St. (Vermland, Stephens: old-northern runic monuments S. 216); Hoga-St. (Montelius, Bohuslänska fornsaker 1874 S. 38—40) osv.

fra Norge. Orstad-St. i Stavanger Amt*) fandtes f. Ex. staaende 1 Fod dybt fæstet i Jorden indeni en rund Høi, omtrent i lige Linie med Jordsmonet og med Indskriften vendt mod en Stenkiste, som indeholdt en Lerurne og Jernsager. Vatn-St. (Ørlandets Præstegj.) er funden indeni en Langhøi, 24 Fod lang og 9 Fod bred**). Herhen hører fremdeles den ene af de paa Jægerspriis opstillede Runestene, nemlig Steenstad-St. fra Thelemarken***). Endvidere er den ældste af de hidtil i Norge fundne Stene med Bogstaver af den kortere, yngre Runerække, nemlig Valdby-St., ligeledes opdaget i en Gravhøi†). Blandt danske Mindesmærker, der muligen ere fundne under lignende Forhold, kan Opmærksomheden henledes paa Snoldelev-, Asferg- og Arrild-Stenene. Den førstnævnte laa under en stor Sten i Siden af Sylshøj. Asferg-St. (Randers, nu i Museet i Kjøbenhavn) var mellem en Del Stene, som opgravedes ved Sløifning af en Høi i omtrent 1793††). Men de oprindelige Forhold er lige saa lidet klare her som med Hensyn til Arrild-St. mellem Cappel og Slesvig By. Den af de slesvigske Oldtidsminder velfortjente Justitsraad Jaspersen paa Nordskov, i hvis Eie den var, sagde, at den var funden i en naturlig Høi, hvori der var Spor af Gravsteder, dybt under Jordens Overflade†††). Stenen, som senere er forsvunden, havde, besynderlig nok paa en af Kanterne, tydelig og skarpt det ene Runeord *fatur*. Den var ikke større end at to Mænd let kunde løfte den. Den nylig omtalte Steenstad-St. er omtrent 2 Fod

---

*) O. Rygh i Aarbøger 1869 S. 169—170. S. Bugge i Aarbøger 1871 S. 219 (Elgesem St.)

**) Undset i det K. norske Vid. Selskabs Skr. 8de Bd. 2det H. S. 24.

***) Annaler for nord. Oldk. og H. 1856 S. 182.

†) S. Bugge i det norske Vidensk. Selsk. Skrifter 1874 S. 328.

††) Thorsen, de danske Runem. S. 14 og 243.

†††) Schl.-Holst.-Lauenb. Berichte 13 S. 34. Jevnfør Thorsen, de danske Runem. S. 237 og 244.

i Høide, Bredde og Tykkelse. Det gjælder overhovedet om de fleste af de indeni Høiene fundne Stene, at de ere forholdsviis smaa, og at Formen vistnok er særegen valgt med Hensyn til deres Bestemmelse at hensættes ved Gravstedet. En lignende Bemærkning vil der senere blive Leilighed til at gjøre om de danske Bautastene, som ere opdagede indeni Høie. I Sverig træffe vi kun meget svage Spor af den Skik, at sætte (Bauta- og) Runestene i Høie*).

De Runestene, som sikkert ere fundne indeni Høie eller om hvilke dette dog kan formodes med nogen Sandsynlighed, høre til en ældre Tid, de norske til Perioden før Aar 700 at dømme efter Gravenes Indretning og de Oldsager, som optoges der**); den nævnte Valdby-Sten viser dog, at Runestene sattes indeni Høie ogsaa ind i den Tid, da man brugte det kortere Alphabet; Snoldelev-og Arrild-Stenene henføres til omtrent Aar 800***). Ingen af de yngre Stene synes at høre til denne noget særegne Gruppe, som saaledes maaske vil vise sig især at tilhøre den ældre Periode af Runestenstiden.

3. *Runestene med Omgivelser af reiste Stene.* Undertiden har Mindesmærket, som i sin tidligste Form vistnok var en enkelt staaende Sten i eller paa Høien, antaget større Forhold ved Opstilling af flere Stene. Denne Udvikling, som synes at høre til en sildigere Tid, er maaske foregaaet i Norge og Sverig, hvor mange Indskriftstene endnu staa som integrerende Dele af Stenlægninger i Rundkredse, Trekanter og Fiirkanter eller Stenrækker, i Forbindelse med Bautastene eller i Skibssætninger†). I selve Indskrifterne træffes Ud-

*) Ved Udgravning af en Høi paa Valla Hede i Tossene S. fandtes en senere forsvunden Runesten. (Montelius, Bohusl. forns. S. 40,)

**) Rygh i Aarbøger 1869 S. 170.

***) Wimmer i Aarbøger 1874 S. 243.

†) Navnlig i Uppland, Nerike og Sødermanland, se Gjøransons Bautil Nr. 52, 53, 71, 158, 214, 802 osv. og andre svenske

tryk, som tyde paa lignende Forhold i Danmark, som Tryggevælde-Stenens skaiþ, der forklares som Stensætning eller Skibssætning; i Indskriften paa Gårdstånga-St. (Skaane) siges, at to Mænd reiste »disse Stene«, og lignende Udtryk træffes paa svenske og norske Stene. Men vi have ikke tilfredsstillende Oplysninger om en eneste af de danske Runestene, som synes at have havt slige større Omgivelser. Det er imidlertid muligt at Runestenen ved Glavendrup har staaet paa en Jordhøi, som ligger i den vestlige Ende af en lav Langhøi, omsat med en oval Kreds af store reiste Stene*), som har været 226 Fod lang, 46 Fod bred, og hvis østlige Ende var bevaret endnu i 1864 (se vedstaaende Grundplan Fig. 2); Stenene ere 5—6 Fod høie, de fire Endestene endog 8 Fod. Dog maa det hen-

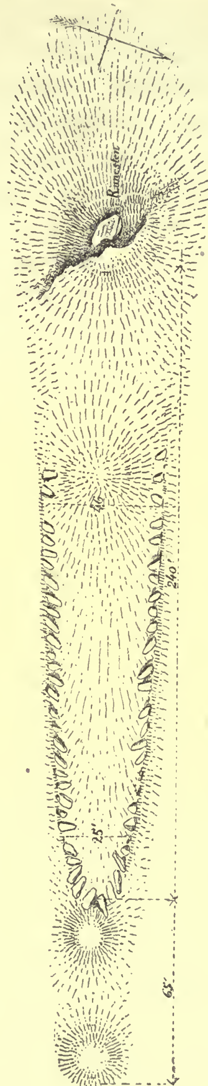

Fig. 2. Grundplan af Langhøien (?), hvorpaa Glavendrup Runesten staaer.

Runeværker. Paa en Gravplads ved Vesterhaninge i Sødermanland staaer f. Ex. en Runesten mellem en Gravhøi og en Skibssætning saaledes, at den maa antages for samtidig med dem (Dybeck, runurkunder 1855 S. 14.) Paa en anden Gravplads i Sødermanland saa Friherre O. Hermelin 41 Gravhøie, 12 baaddannede og firsidede Stensætninger og to Runestene (Månadsblad 2 S. 70).

*) J. M. Petersen i Illustreret Tidende 16de Bd. S. 181.

staa som tvivlsomt, indtil nærmere Undersøgelse er foretagen, om det ikke er en Langdysse fra Stenalderen, i hvis ene Ende i en langt senere Tid Høien med Stenen er indrettet og reist. Tryggevælde-St. har mulig staaet paa en lignende Langhøi*). Den forsvundne Stenalt-St. (Randers, W. 289) stod ved en næsten ødelagt Gravhøi, »omgiven af Stene paa alle Sider«; det maa lades usagt, om hermed menes en Kreds om Høiens Fod; Indskriftstenen var større end de andre og næsten firkantet. Kleggum-St. (Bække ved Kolding) staaer endnu paa flad Mark og 140 Fod vest for en velbevaret rund Gravhøi af omtrent 45 Fods Tværmaal og 8 Fods Høide (Fig 3). I lige Linie mellem Runestenen og Høien ere 8 større Stene med ulige Mellemrum. To af de nærmeste ved Indskriftstenen staa endnu opreiste og ere omtrent lige saa store som denne; andre ere omvæltede og kløvede; engang var der formodentlig en fuldstændig Række. Om Vedelsprang-Stenen siges det i en Beskrivelse, som udkom kort efter dens Opdagelse i 1796**), at den laa mellem to Gravhøie, fem Skridt fra den ene og tolv fra den anden, og altsaa formodentlig har staaet midt imellem dem; hele Pladsen synes at have været omgiven med Stene.

De her nævnte Indskrifter høre til de yngre, Glavendrup-Stenens saaledes til omtrent Aar 900***).

Runestenene i Jellinge. Med disse orienterende Bemærkninger om Runestenes sædvanlige Plads vende vi os til en Undersøgelse af Forholdene ved de bekjendte Mindesmærker i Jellinge†). Det er strax klart, at Stenenes nu-

---

*) Efter Meddelelse af Cand. Sophus Müller.

**) Beschreibung und Erläuterung . . . . von zweyen Freunden. Friderichsstadt 1799 S. 27.

***) Wimmer i Aarbøger 1874 S. 243.

†) Da jeg i December 1874 fremsatte de efterfølgende Bemærkninger, var Professor J. Kornerups Pragtværk: »Kongehøiene i Jellinge« ikke udkommet. Jeg kan nu henvise til det med

værende Opstilling ved Siden af hinanden ikke er den oprindelige. Dog var det heldigt, at en i sin Tid offentlig

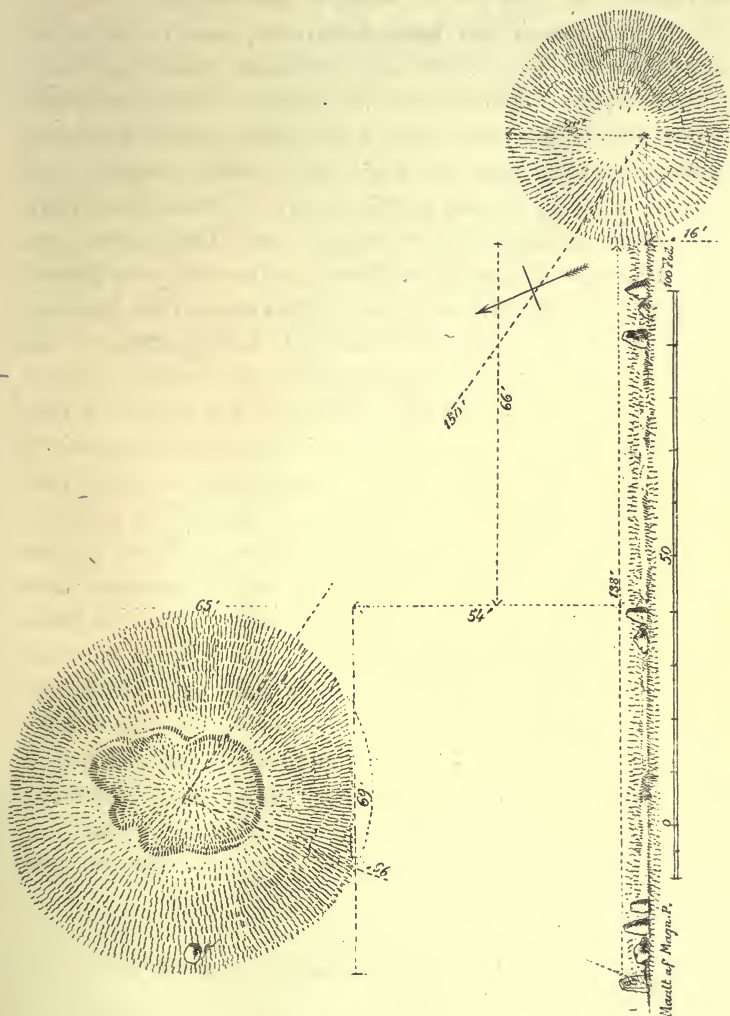

Fig. 3. Kleggum Runestenens Omgivelser.

Hensyn til alle Afbildninger og Oplysninger, navnlig om de i 1861 paa offentlig Bekostning foretagne Udgravninger.

fremsat Opfordring til at flytte dem, enhver hen ved sin Høi, ikke blev fulgt, thi begge ere øiensynlig fra først af bestemte til at staa frit og sees fra flere Sider.

Tilmed staaer **den store Jellinge-St.**, der er en af de mægtigste Mindestene i Norden, utvivlsomt endnu der, hvor den blev reist for over 900 Aar siden. Beviserne herfor skulle føres frem efter deres kronologiske Orden i tilbagegaaende Retning, først for Tiden indtil 1586, dernæst indtil omtrent 1150 og endelig indtil den Tid, Stenen blev reist. Den ældste skriftlige Efterretning om dens Plads læstes paa den i 1679 ved Kirkens Brand ødelagte Trætavle, som Lehnsmanden paa Koldinghuus, Caspar Markedanner til Søgaard, der siges at have *fundet* Stenen paa Kirkegaarden*), lod ophænge i Jellinge Kirke til Erindring om, at han i Aaret 1586 »lod opgrave den Sten, som staaer her udenfor Kirkedøren« **). Indskriften, som stadigen er bleven misforstaaet***), melder Intet om nogen Flytning; Stenen blev ved denne Leilighed staaende der, hvor den fandtes. Jorden var voxet op omkring den, som det saa ofte sker ved større Stene, og som det meget almindelig kan sees ved ældre Kirkebygninger, hvor Soklen i Tidernes Løb bliver dækket og skjult af den sammenføgne Jord †), og Lehnsmanden lod Jorden grave bort omkring Stenen, saaledes at den kom til at staae frit. Indskriften siger hverken mere eller mindre. Arbeidet synes dog at have havt en vis Betydning, efterdi en Mindetavle, om end kun af Træ, i den Anledning fik Plads i Kirken. Opmærksomheden blev atter henledet paa det minderige Sted og paa den mærkelige Runesten, en af de særdeles faa, som omtaler større historiske Begivenheder.

---

*) Varia Hvitfeldtiana, Codex Arna-Magn. 22 a Fol.

**) Worm, monumenta, S. 329.

***) Saaledes siges det f. Ex. i Ant. Ann. 4 S. 100, at Markedanner opreiste Stenen og hensatte den paa dens nuværende Sted.

†) Soklen paa Aarhus Domkirke ligger nu flere Fod dybere end det omliggende Jordsmon.

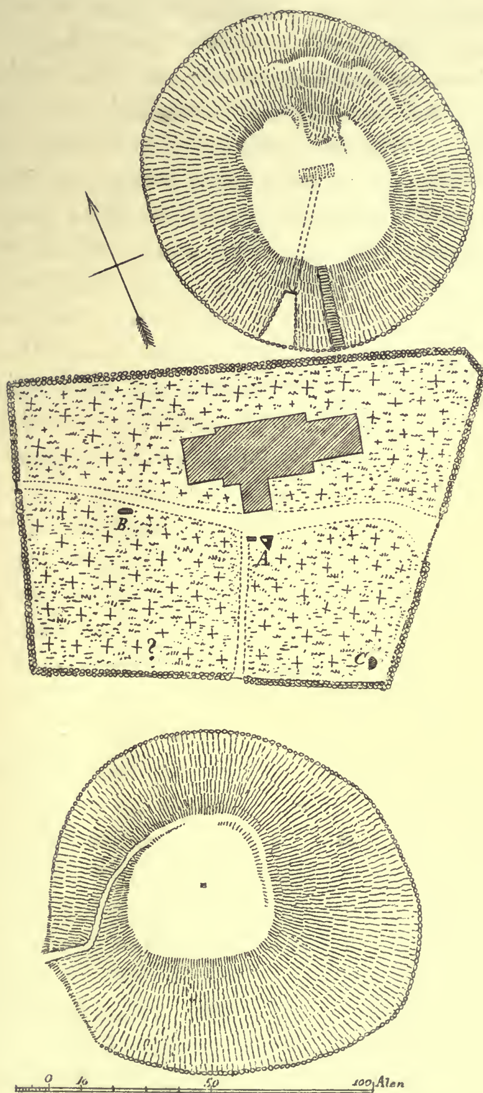

Fig. 4. Grundplan af Terrainet ved Kongehøiene i Jellinge.

Den blev altsaa ikke flyttet i 1586. Ved en Betragtning af Runestenens og Kirkens gjensidige Stilling til hinanden naae vi fremdeles over 400 Aar tilbage i Tiden og finde det høist sandsynligt, at den ogsaa da stod der, hvor Markedanner lod den udgrave. Skjøndt det nemlig i over 600 Aar er blevet ofte gjentaget, at Kirken ligger midt imellem Høiene, og at Runestenen staaer ved Kirken, forholder det sig i Virkeligheden ikke saaledes. Det er tværtimod indlysende ved at se efter paa Grundplanen (Fig 4), at det er Stenen og ikke Kirken, som ligger midt imellem Høiene, midt i et Rum, der i Diameter er omtrent ligesaa stort som enhver af Høienes Tværmaal, nemlig ca. 220 Fod. Kirken ligger derimod midt imellem den store Runesten (A) og den nordlige Høi, og det er altsaa Kirken, som ligger ved Stenen, og ikke omvendt. Dette Forhold fortjener Opmærksomhed, da det for Stenens Vedkommende har noget Oprindeligt ved sig og viser, at den stod paa sin Plads midt imellem Høiene dengang Kirken blev bygget. Man har ved denne Leilighed viist Ærbødighed for den kongelige Mindesten over det kongelige Ægtepar og ikke villet flytte den; hvad Grund skulde der ellers være til at lægge Kirkebygningen saa usymetrisk?

Det vil derefter have sin Interesse nærmere at kunne bestemme Kirkens Alder. Den bestaaer som de fleste af vore Landsbykirker af et Langhuus og et Chor, her med lige Afslutning mod Øst, og Intet tyder paa nogen høi Ælde, undtagen maaske Materialet, indenlandsk Fraadsten, der tilhuggen i Kvadre er Bygningsemne i mange af netop vore ældste Kirker. En nærmere Tidsbestemmelse kan faaes ved de Malerier, som fremkom ved Nedtagelsen af Hvælvingerne i Kirkens Chor i Efteraaret 1874. Hvad der af disse Malninger lod sig frelse ved Afbankning af den i flere Aarhundreder gjentagne Overpudsning med Kalk blev omhyggelig fremdraget og aftegnet af Professor J. Magn. Petersen efter Foranstaltning af Directionen for de antikvariske Mindes-

mærkers Bevaring. Det viste sig da, at der har været en sammenhængende Række Billeder paa Chorets nordlige og østlige Vægge, forestillende Mødet mellem Marie og Elisabeth, Christi Fødsel, de tre Viismænds Tilbedelse, Christi Optræden som ung Lærer, hans Daab i Jordans Flod m. m. At dømme efter den ædle og alvorlige endskjøndt noget stive Stiil og de streng christelige Forestillinger, hvorfra Helgenlegender og al særlig katholsk Opfattelse endnu er udelukket, synes disse Malninger at høre til de ældste, som hidtil ere opdagede i Norden. De ere fra Tiden omkring 1150, snarere ældre end yngre. Da de utvivlsomt ere Chorets oprindelige Udsmykning, er den nuværende Kirke i alt Fald ikke yngre end Malerierne. Forøvrigt tillægger Sagnet allerede Svend Tveskjæg en Kirke i Jellinge*).

I Bevisførelsen for at den store Runesten endnu staaer paa sin Plads ere vi saaledes naaede saa langt ned imod den Tid, da den blev opstillet, at der ikke vel kan tænkes nogen Grund til at den nogensinde skulde have staaet andensteds end midt mellem Gorms og Thyras Gravhøie, en Plads, som dens Omtale af dem begge ligefrem maatte anvise. I de 200 Aar, som vi nu have tilbage forud for Kirkens Bygning, har Traditionen, som man vel tør antage, beskyttet de kongelige Gravsteder tilligemed Stenene mod Lysten til at rive ned og ødelægge eller forandre.

Den store Jellinge-St. hører da til de yderst faa danske Runestene, hvis rette Plads kjendes, og denne særegne Plads skylder den atter den hidtil, saavidt jeg veed, enestaaende Omstændighed, at den er reist for et Ægtepar, som har enhver sin Høi. At denne Omstændighed atter beroer derpaa, at baade Gorm og Thyra have været udmærkede Personer, enhver paa sin Maade, behøver jeg neppe at bemærke. Vel er en anden dansk Runesten, fra Fjellerad nær Aalborg, ligeledes sat for en Mand og hans Hustru;

*) Marm. Dan. II, 79.

men Forholdet er her et andet, idet de efter Indskriftens Ord, ligge sammen i den Høi, paa hvilken Stenen stod*). Kong Haralds store Mindesten har derimod ganske vist aldrig staaet paa den nordlige Høi.

Et andet Spørgsmaal er det, om den ikke fordum var omgiven af en Kreds reiste Stene, med andre Ord om Mindesmærket endnu er fuldstændigt tilstede. Ligesom det unægtelig vilde være paafaldende, om Stenen fra først af havde staaet ganske alene midt paa den store Plads — der er omtrent 220 Fod i lige Linie mellem Høienes Yderkreds — synes ogsaa de Exempler, der kjendes netop fra den senere Runestenstid paa at selve Runestenen omgaves af en Kreds af andre, indskriftløse Stene, at gjøre det ikke usandsynligt, at lignende Forhold engang have været her. Muligviis sigter Indskriftens Ord »disse Mindesmærker« netop hertil og betyder Stenen og Stenkredsen omkring den. Naar man tænker sig Kirken og Kirkegaarden borte, er der en tom Plads mellem de to Høie, og den trænger til en Indhegning for at gjøre de tre til eet, nemlig begge Høiene og Kong Haralds Sten efter sine Forældre. Det er ikke lykkedes at bevise Tilstedeværelsen af en formodet Stenkreds, dog støttes Formodningen noget derved, at der, efter Meddelelse af Professor Magnus Petersen, i 1871 paa Kirkegaarden blev opgravet en senere forsvunden større Sten af Form som en Bautasten (Fig. 5**). Stedet blev mig paaviist i 1875 i en Afstand af 92 Fod vest for Runestenen (se Grundplanen S. 107, hvor Stedet er betegnet med B); den havde ligget i 3 Fods Dybde, været af fiirsidet Tværsnit, 6—7 Fod lang og paa det bredeste Sted ved Basis lidt over 2 Fod. To større Stene bleve paaviste dels ved ?, dels 109 Fod sydøst for Runestenen (C paa Fig. 107). Ved Gravning paa sidst-

*) Worm, mon. dan. S. 316. Rafn, Oldtidsminder fra Østen, S. 215.
**) Prof. J. M. Petersens Tegning er mig velvillig overladt til Benyttelse af Prof. P. G. Thorsen.

nævnte Sted i 1875 fandtes ogsaa i 4 Fods Dybde en stor, rund Granitblok af mellem 3 og 4 Fods Længde, Brede og Tykkelse.

Om **den mindre Runesten,** sat af Kong Gorm til Minde om sin Kone, kan det siges med Sikkerhed, at den nu ikke staaer paa sin rette Plads. Det naturlige er at tænke sig, at den, ligesom andre lignende Mindestene, som f. Ex. Rygbjerg-St., har staaet paa Høien, altsaa paa Thyras Høi. Det kan da ogsaa bringes til en høi Grad af Sandsynlighed, at den har staaet paa den sydlige Høi, og at denne altsaa er Dronningens. Paa et Prospect af Jellingehøiene*) (Fig. 6), taget kort efter at den større Sten paa Markedanners Foranstaltning var gravet fri, staaer denne paa sin nuværende Plads, men der er ingen anden Sten i dens umiddelbare Nærhed. Paa den nordlige Høi, som i Texten kaldes Dronningens, er intet Monument; paa den sydlige derimod staaer en med F betegnet Sten. Kan det være den mindre Jellinge-Runesten? Denne har som bekjendt Skrift paa to mod hinanden vendte Sider, paa Forsiden: kurmʀ kunukʀ karþi kubl þusi aft þurui kunu, og paa Bagsiden: sina tanmarkaʀ but. Tegneren, kunde man indvende, maatte altsaa se den ene af disse Sider og

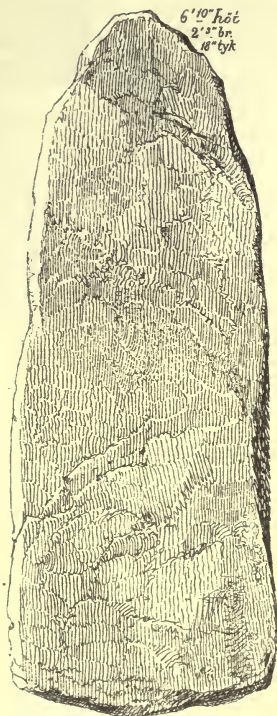

Fig. 5. Bautasten opgravet paa Jellinge Kirkegaard, ved a paa Grundplanen.

*) I Lindebergs hypotyposis arcium, Frankfurt 1592, S. 121—122.

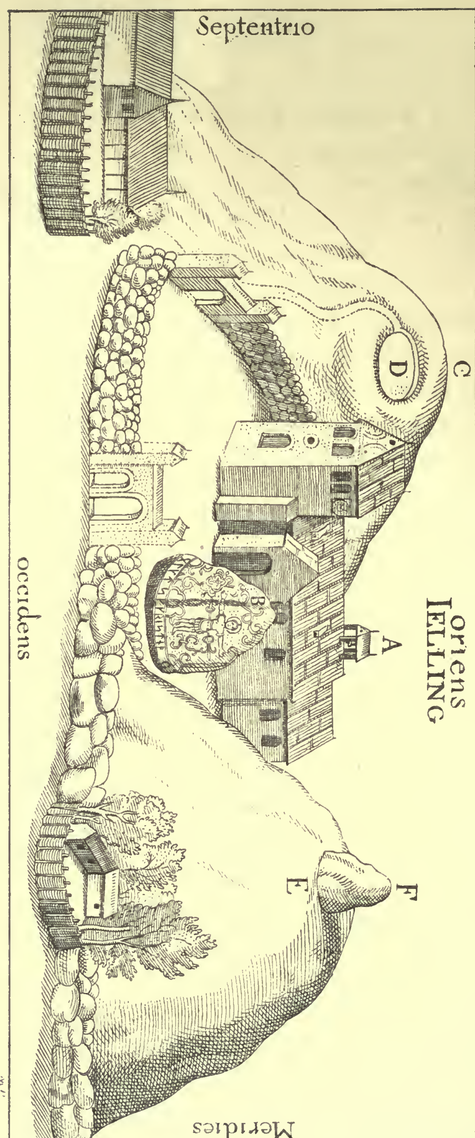

Fig. 6. Copie efter Gjengivelsen i Westphalens Monumenta af Lindebergs Prospect af Kongehøiene i Jellinge. Af Underskriften er her kun anført Indskriften paa den lille Runesten.

have afbildet den, hvis dette er den paagjeldende Runesten. Udeladelsen forklares dog tilstrækkeligt af Underskriften paa Prospectet; thi medens Indskriften paa den store Sten anføres fuldstændig, tydes Runerne paa den lille Sten saaledes: »Gorma Kominga gjorda Kube disse offuer Thyre Konæ«. Det er altsaa klart, at Indskriftlinien paa Bagsiden ikke var til at se. Den har formodentlig været overgroet med Mos eller dækket af Jord, som Vestenstormene havde drevet ind paa den. Prospectet er, som Professor, Dr. C. Paludan-Müller har gjort mig opmærksom paa, taget sydvest for den store Sten og vest for den sydlige Høi. Hvis den lille Sten som rimeligt er har staaet, ligesom det endnu er Tilfældet med den store, saaledes at Hovedsiden med Indskriftens Begyndelse har vendt imod Øst eller rettere Sydøst, kunde Tegneren fra sit Stade ikke se denne og maatte altsaa afbilde en Sten uden Indskrift.

Udeladelsen af Bagsidens Skriftlinie kan saaledes ikke svække Formodningen om, at den indskriftløse Sten paa Prospectet kan være den samme som den lille Jellinge-St. Denne Skriftlinie var, som paaviist, ikke synlig dengang Prospectet blev til og endnu ikke opdaget i omtrent Aar 1600, da Varia Hvitfeldtiana nedskreves, thi ogsaa der forklares Indskriften som endende med Ordet Kona*). Worm er den Første, som har den fuldstændig; den tidligere manglende Linie maa være bleven opdaget, da Stenen stilledes op paa sin nuværende Plads.

Da nu fremdeles Lindebergs Text ikke omtaler nogen tredie Sten og Prospectet viser to reiste Stene ligesom Underskriften forklarer to Indskrifter, kommer man vel Sandheden nærmest ved at antage, at den lille Runesten i 1592 endnu stod paa den sydlige Gravhøi. Denne naturlige

*) Arne Magnusens Samling Nr. 22 a: Paa stenen ved døren liggendis findis med same bogstaffer thisse ord: Gorma Konge gjorde kybl thisse offuer thyre Kona.

Forklaring ligger nær ved Haanden; men Worm undrer sig dog over, at Lindeberg vel har anført Indskriften men aldeles har undladt at afbilde selve Stenen*).

Om dens Form maa det bemærkes, at denne paa Prospecterne hos Lindeberg og hos Worm er spids; i selve Texten hos den Sidstnævnte, S. 339, derimod afstumpet. Der siges om den (S. 338) at den af næsten Alle ansees for at være noget ødelagt (mutile exhibitum).

Dens Skjæbne kunne vi omtrent følge. I 1592 stod den endnu paa Høiens Top. Ved Aar 1600 (Varia Hvitfeldtiana) ligger den let flyttelige Sten ved Kirkedøren; dér saa Worm den i 1621**). Paa Billedet i Monumenta danica (S. 328), som blev meddelt Worm af den i 1639 afdøde Kantsler Christian Friis til Kragerup, er Stenen paa den sydlige Høis Top forsvunden, og den lille Runesten staaer paa Kirkegaarden syd for den store. Den er altsaa lagt ned ved Kirkedøren mellem 1592 og 1600 og opstillet ved Siden af den større mellem 1621 og 1639.

Dens Indskrift lader sig neppe bringe i Overensstemmelse med Svend Aagesens og Saxos Beretning om, at Dronningen overlevede Kongen, hvilken hidtil har henstaaet næsten uanfægtet. At Gorm Konge gjorde »disse Mindesmærker«, Høien og Stenen, efter sin Kone maa dog naturligt opfattes saaledes, at hun var død, dengang Mindet sattes. Denne Opfattelse har heller ikke den med Runeindskrifter saa fortrolige O. Worm kunnet værge sig imod. Stenen, siger han, volder ingen ringe Uleilighed for vore Historikere, som eenstemmig paastaae, at Gorm er død før Thyra. Men strax efter fremsætter han, vistnok under Paavirkning af den historiske Hypothese, som har gjort Dronning Thyra til den Længstlevende af Ægteparret, første Gang den Formodning, at Stenen kunde være reist af Gorm i Hustruens

*) Monumenta dan. S. 328: »saxi delineationem plane omisit«.
**) »templi valvis adjacet ita ut fessis sessum præbere valeat«.

levende Live. Det laa ikke i Tidens Aand snarere at følge den samtidige Kilde end Historier og Sagn, som først bleve nedskrevne vel omtrent tre hundrede Aar efter Begivenhederne. Hertil kommer endnu, at Svend Aagesen og Saxo ikke synes at have kjendt den lille Jellinge-Sten. Os maa det være tilladt at følge Indskriftens Ord, indtil stærke historiske Beviser foreligge, som tvinge til at underlægge dem en anden Opfattelse end den sædvanlige, for andre Runestene gjeldende. Hvorfor skulde vi, for den ene Stens Skyld, som kommer i Strid med det 12te Aarhundredes og senere Historieskrivere, skabe en ny Theori, saaledes at Forkyndelsen om, at »den og den satte Sten eller Mindesmærke efter sin Mand eller Kone, Søn eller Datter, Frænde og Ven« skulde betegne Stenen ikke som et sikkert Gravminde men muligen blot som en Slags Ærestøtte reist i Vedkommendes levende Live, uden at Indskriften melder noget om, at Stenen er reist ikke over en Afdød men over en Levende? Der vil neppe kunne anføres nogen alvorlig Støtte for den Antagelse, at den lille Jellingesten er slet og ret en Mindesten, reist i Dronningens levende Live. Rigtignok kjendes Runestene efter dem, som døde i fremmede Lande*), og i Norden som i Syden have Folk reist dem efter sig selv**); men den lille Jellinge-St. kan ikke

---

*) En Sten i Uppland (Rafn, Oldt. fra Østen S. 167) er f. Ex. reist efter en Mand, som »døde i Danmark i de hvide Klæder«; Walleberga-St. (Skaane, Stephens: Runic monuments S. 820) melder, at to Mænd »gjorde »kuml« efter Maane og Sven, som ligge i London«; en Runesten ved Røsås i Smaaland er sat til Minde om Gunnar, som blev »lagt i en Liigkiste af Sten« i Bath i England (Montelius, hednatiden, S. 100.)

**) Jarlabanka, som eiede store Landstrækninger i Uppland har reist i det mindste 7 Stene efter sig selv (Dybeck: Runa 1865, S. 13). En Sten i Uppland (Rafn l. cit. S. 156) er huggen paa Foranstaltning af et Ægtepar »efter sig begge i levende Live«. Tillitsestenen paa Lolland er reist af en Mand »efter sig selv«.

sammenstilles med disse. Det vilde, som Professor Paludan-Müller har yttret, aabenbare et sært ægteskabeligt Forhold, om Hustruen havde tilladt sin Herre og Konge at opstille en Ærestøtte for hende alene og tilmed at sætte hendes skjønne Tilnavn offentlig frem, inden Folket fik Tid til at fælde sin Dom. Endelig skulde det synes, at Indskriften maa have været vildledende for de veifarende Samtidige, hvis Dronningen virkelig endnu var i de Levendes Tal dengang Stenen reistes paa Toppen af Gravhøien.

Hvis Paavisningen af Stenenes oprindelige Pladser har været overbevisende, vil det fremdeles let indsees, at den hidtil gængse Benævnelse af Høiene, den nordlige som Dronningens, den sydlige som Kongens, er feilagtig. Ved en nærmere Undersøgelse heraf maa det erindres, at der som bekjendt haves Sagn om at Dronning Thyra var Christen eller i alt Fald hældede til den christne Tro. Det vides ikke, hvor tidligt dette Sagn er opkommet, men det kan unægtelig støttes noget af Jomsvikinge-Saga, som gjør Dronningen til en Datter af den holstenske Jarl Harald, der i en af sine Drømme-Udlægninger bebuder Kong Gorm Christendommens Seir, senere drog syd paa, antog den nye Lære og aldrig vendte tilbage til sit Rige. Eriks Krønike derimod siger, at baade Kongen og Dronningen døde som Hedninger*). Svend Aagesen, som forøvrigt i varme Udtryk omtaler Dronningen som en Pryd for Riget, siger med Beklagelse, at hvis hun havde været renset i Daabens Vande, og hvis hun havde været rettroende, maatte hun ansees for en sand Dronning af Saba o.s.v. Alligevel opstilledes hun senere som en interessant Modsætning til sin Husbond, der, maaske med ligesaa liden Grund, skildredes som en grum Christenforfølger. Denne ucritiske Opfattelse er muligen kommen til Anvendelse ved Opdagelsen af en saakaldet hellig Kilde, som udsprang i Toppen af Kong Gorms Høi, og som Syge

*) Scr. R. Dan. I S. 51 og 158.

og Svage valfartede til for at søge Helbredelse. Kilden er forøvrigt paa det Sted en physisk Umulighed; det var en kunstig, brøndagtig Vandbeholdning. Den kunde efter Middelalderens Tankesæt ikke opkaldes efter den hedenske Konge, og man var derfor maaske altfor villig til at overse den Omstændighed, at Dronningen ikke var bleven døbt, og opkaldte Kilden ved et fromt Bedrageri efter hende. Dermed fulgte saa, at ogsaa Høien tilsidst blev hendes og altsaa den anden Høi Kongens. Navneforvexlingen kan naturligviis være uforsætlig, men den var muligen i dette Tilfælde ikke helt ubevidst. Dette er kun Formodninger, men sikkert er det, at Navnene virkelig ere forbyttede. I Indberetningerne fra 1638 til O. Worm*) er Forvirringen fuldstændig; der er den nordlige Høi Dronningens, den store Runesten er opreist udenfor Kirkedøren, den lille Runesten hører til den nordlige Høi.

Med Hensyn endelig til **Høienes Indhold** maatte det forudsættes, at man med Tryghed kunde følge Svend Aagesen og Saxo, som antyde, at Konge og Dronning bleve begravede, enhver i sin Høi**). Den Førstnævnte bruger Udtrykket »efter hedensk Skik i hinanden lignende Tvillinghøie«; Saxo siger, at Dronningens Liig blev stedet til Hvile »ikke langt fra Gorms Høi«, altsaa ikke i samme Høi. Men i 1820—21 forandredes denne i enhver Henseende rimelige Antagelse. Efter den da foretagne Undersøgelse af Kong Gorms Høi fremsattes første Gang den senere ofte gjenoptagne Tanke, at Kongen og Dronningen her vare begravede sammen, idet den paa Høikant staaende Planke (se Fig. 7) gav den nordvestlige Del af Kammeret »paa en vis Maade Udseende af, som det kunde have været bestemt til at gjemme tvende Lig-

*) Meddelte af Dr. O. Nielsen i Danske Samlinger, 2den Række 4 S. 67.

**) Scr. Rer. Dan. I S. 51 og 184.

kister, der skulde staae ved Siden af hverandre« *). Herimod maa strax indvendes, at Gravkammeret, som ikke har

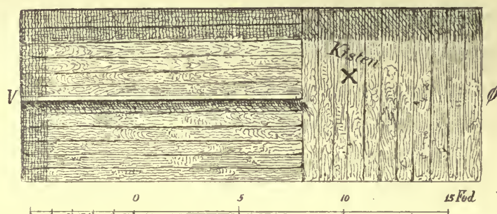

Fig. 7. Grundplan af Gravstuen i Kong Gorms Høi, efter de i 1820 og i 1861 tagne Maal.

nogen Indgang, ligger paa Bunden og midt i Høien, saaledes at der er omtrent 50 Alen fra Væggene ud til Høiens Fod. Adgangen til Gravstedet var altsaa meget vanskelig efterat Høien var bygget over det, og en Jordfæstelse af Begge i samme Gravsted kun sandsynlig, hvis Dødsfaldene ere indtrufne kort efter hinanden, dog med saa stort Mellemrum, at Kongen faaer Tid til at sætte Mindestenen efter Thyra.

Det synes endvidere ikke saa afgjort, at Gravstedets Indretning kun kan forstaaes saaledes, at det var bestemt til To, en Forklaring, som strider mod Tilstedeværelsen af den sydlige Høi og dens Runesten. Som bekjendt forenede mange uheldige Omstændigheder sig til at gjøre Udbyttet af den tilfældige Opdagelse og de senere Gravninger saare ringe. Det kan imidlertid erindres, at en Kiste, mulig en Liigkiste, som hensmuldrede under ukyndige Hænder, stod lige under den voldelig brudte Aabning i Loftet. Den forekom Arbeiderne at have størst Lighed med en rund Kuffert, $3\frac{1}{4}$ Alen lang; den var tættet med Haarfletninger i Bunden og sammensat med Klinknagler. Laaget bestod af to halv-

*) Antikvariske Annaler 4 S. 88. (1821).

runde Fjæle, og udenpaa var Spor af Lærred samt et meget lille Stykke af en smal Liste, som lignede tyndt Sølv*). Til Kisten hører muligen en Slags Skammel eller et Fodstykke, som opdagedes ved Undersøgelsen i 1861**). Kisten stod i Kammerets østlige Del paa et Gulv af Bræder, lagte paa tværs, Nord til Syd, medens Gulvet i den øvrige Del af Kammeret har Bræder paa langs, i Retning Øst til Vest. Den østlige Del er 6 Fod 9 Tr. lang, den vestlige 13 Fod 4 Tr. Disse Forhold synes at kunne forklares saaledes, at Kongens Kiste har staaet mod Øst (omtrent ved × paa Grundplanen S. 118) i Nord til Syd, altsaa i samme Hovedretning som Mammen-Graven, og at hans Hest eller flere Heste og Vogn, som Søllested-Graven giver Exempel paa, have været hensatte i de to adskilte Rum mod Vest***).

Ligesom kun een Kiste omtales, tyde heller ikke de faa Oldsager, der kjendes fra Gravstedet, med nogen Bestemthed paa en fælles Begravelse†). Sølvbægeret med sine oprindelig hedenske Prydelser, væsentlig to Drager eller, som Professor Kornerup mener, Havheste, der sno sig om hinanden, kan meget vel have tilhørt Kongen, og der var i sin Tid ingen anden Grund til at kalde det Dronning Thyras end den feilagtige, at Høien, hvori det blev opdaget, antoges for at være hendes. Det lille Kors af Jern med Overtræk af guldbelagt Bronce (Jellinge-Værket T. XIII Fig. 2) kan være nedlagt af en Christen i Kongens Omgivelser, maaske af Kong Harald selv. Det fandtes i den fra Gravkammeret udkastede Jordfyld og er saa uanseligt, at det staaer i besynderlig

---

*) Ant. Annaler 4 S. 89, 96 og 134.

**) Kornerup, Kongehøiene i Jellinge, S. 23 og Pl. XVII, 1.

***) En næsten fortæret Hestetand blev funden i den Jord, som blev udkastet af Graven (Ant. Ann. 4 S. 203.)

†) Tvivl om at Oldsagerne fra den nordre Høi have hørt til Dronningens Grav er allerede i 1859 udtalt af Kammerherre Worsaae (se Traps Beskrivelse af Danmark, 1ste Udg. 1859, II, 903.)

Modsætning til hin Tids barokke Pragt. Har denne Tid medført, at den korsfæstede Christus blev fremstillet paa Kong Haralds Liigsten over sine hedenske Forældre og tilladt, at Stenen desuagtet blev reist midt imellem to mægtige hedenske Kæmpehøie, har den ogsaa kunnet taale, at der blev medgivet den Afdøde et Kors, og at Korsfiguren anvendtes i nogle Beslagstykker som blot Ornament og uden dybere Betydning*). Endvidere optoges som bekjendt i Gravkammeret Brudstykker af et som det synes kostbart udstyret Egetræs-Skrin**). Men heller ikke det tyder paa en Kvindegrav, da Levninger af lignende Smykkeskrin netop ere opdagede i sikkre Mandsgrave. I det prægtige Gravfund fra Søllested i Fyn er det Indvendige af en Jernlaas og et Metalbeslag (Ant. Tidsskr. 1861—63, S. 17, tredie Figur fra oven) som vistnok har hørt til et Skrin, og rimeligviis have nogle Metalbeslag i Gravfundet fra Mammen (Aarbøger 1869 Pl. 7 Fig 1 og 5) havt samme Bestemmelse***).

*) Afbildninger findes bl. a. i Kornerups Værk, Tavle XIV, Fig. 5 og 6.

**) Til det synes at have hørt: Træstykkerne Fig. 4 og 5 Tavle XVII af »Kongehøiene i Jellinge«; sikkert ved Jevnførelse med det ssteds Side 24 afbildede Skrin fra Camin Metalbeslagene T. XIII Fig, 3 og 4; et Par Hængsler af Jern med Guldbelægning (Fig. 8), som vare stærkt forrustede, men nu ere

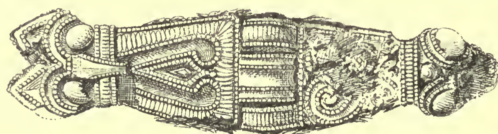

Fig. 8. $\frac{1}{1}$. Forgyldt Jernhængsel fra Gravstuen i Gorms Høi.

blevne rensede, efterat Cand. H. Petersen har gjort opmærksom paa dem, og maaske Metalbeslaget T. XIII Fig. 6.

***) Beslag til Skrin forekomme i mange norske Fund fra den yngre Jernalder. Se Nicolaysen, norske fornlevninger (Registret) og Lorange: Bergens Museum, 1876, Side 150 og 193 (begge Mandsgrave med Skibslevninger).

Til Støtte for Formodningen om et fælles Gravsted i den nordlige Høi har man endvidere paaberaabt sig den store Runestens Ord »disse Mindesmærker« som om de »ret forstaaede« ligefrem meddelte, at Høien indeholdt en Fællesgrav. Hvis Stenen fra først af var reist paa Høien eller endog blot ved den, vilde dette være ganske rigtigt. Men ovennævnte Tydning kan ikke fastholdes, efter at der er kommen Vished for, at Stenen oprindelig er reist netop midt imellem begge Høiene og ikke kan siges at høre til den ene af dem mere end til den anden. Videre tør Archæologien ikke gaae i dette Tilfælde, men jeg henstiller dog, om ikke de nævnte Ord, baade naturlig og sprogrigtig, kunde, som tidligere nævnt, gjælde om Runestenen og en den omgivende Kreds af reiste Stene (jvfr. S. 110—111), hvis Forsvinden i Tidernes Løb er let forklarlig, især da en Kirke tidlig blev bygget der og en Kirkegaard indrettet omkring den.

Naar saaledes Formodningen om en fælles Begravelse maa synes at savne baade almindelige, sproglige og særlig archæologiske Grunde, kan man dog paa den anden Side, eftersom de i Juli Maaned 1861 paa Kong Frederik 7des Foranstaltning under en Commissions Ledelse*) foretagne vidtløftige Undersøgelser ikke førte til Opdagelsen af et Gravsted i den sydlige Høi, ikke bestemt afvise den Formodning, at Dronning Thyras Høi er en Mindehøi**). Det viste sig sikkert ved Jordfyldens Beskaffenhed og de fundne Redskaber***), at ogsaa denne sydlige Høi var kunstigt opdynget;

---

*) Kammerherre Worsaae var Formand; afdøde Prof. Ibsen Anatom; Justitsraad Herbst archæologisk Medlem; Professor Kornerup Tegner.

**) Som f. Ex. den paa Walleberga-Stenen omtalte »*kuml*« (se S. 115 Anm.)

***) I Dronning Thyras Høi fandtes i 1861: en Del Brudstykker af Bjelker, Pæle og tilhugne Planker; en Bøgetræs Planke, der synes at have været brugt til For- eller Bagsmæk til en Vogn; flere Skafter og tilspidsede Pinde (formodentlig Mærkepinde); en flad Jernring, et fladt Jernstykke omtrent af Form som Anglen til et Sværd o. s. v. (Museets Nr. 19982—93.)

dog opdagedes som sagt intet Gravsted. Som Aarsag til dette besynderlige og overraskende Forhold kunde det bl. a. tænkes, at Dronningen var død i Udlandet hos sine Slægtninge, men Indskriftens Taushed derom gjør det lidet rimeligt, da det netop er saadanne Omstændigheder, som Indskrifterne fortælle. Man kan tænke sig, at Dronningen, skjøndt ikke døbt, dog var Christendommen hengiven og efter eget Ønske er bleven begravet ved eller i en Kirke eller et Kapel. Allerede i 846 byggede Ansgar den første danske Hovedkirke i Hedeby eller Slesvig; kort efter byggedes en Kirke i Ribe og neppe ret længe efter en i Aarhus. Historieskriveren Widukind siger ved omtrent 925 om de Danske, at de forlængst vare Christne, om end Guderne endnu dyrkedes iblandt dem*). Paa en Tid, da der altsaa ikke synes at have været lidenskabelig Strid, men tvertimod en lempelig Overgang mellem det Gamle og det Nye, kunde den Omstændighed, at Dronningen var begravet paa christen Viis neppe forhindre Kongen i paa hedensk Viis at reise Høi og Runesten til hendes Ihukommelse eller afholde Rafnunga-Tove fra at anbringe Thors Hammertegn, endog paa en meget fremtrædende Maade, paa Læborg-Stenen, — hvis da den der omtalte »Dronning« hedder Thyra, og hvis denne Thyra er den samme som Gorms Kone, hvilket ikke vides.

Hvorledes dette nu end forholder sig, har dog den specielle Undersøgelse, som jeg haaber, bragt Noget som sikkert Udbytte: Den store Jellinge-Sten staaer endnu paa sit oprindelige Sted midt imellem begge Høiene; den var muligviis engang omgiven af en Kreds af Stene; »disse Mindesmærker«, nemlig Runestenen og Stenkredsen, vare fælles for Kongen og Dronningen. Den lille Runesten har fra først af staaet paa Toppen af den sydlige Høi, som altsaa er Dronning Thyras. Den nordlige

*) A. D. Jørgensen, den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling, S. 201.

Høi er Kong Gorms og indeslutter hans Gravsted, derimod vides det endnu ikke, hvor Dronningen er gravlagt.

Først har altsaa Gorm bygget Høi og reist Runesten efter Dronning Thyra. Derefter har Kong Harald bygget sin Faders Høi og sat »Mindesmærker« til Ære for begge sine Forældre og midt imellem deres Gravhøie, som derved bleve ligesom forenede.

Det vilde glæde mig meget, om denne Undersøgelse tillige maatte medføre det praktiske Resultat, at den nuværende mindre smagfulde Opstilling blev forandret saaledes, at Dronning Thyras Runesten atter blev stillet op paa Toppen af hendes Høi. Det vilde unægtelig være smukt at gjøre Fortidens Feil god igjen og nu saavidt muligt gjengive det minderige Sted det Udseende, som det havde for snart et Tusind Aar siden.

Figurer, symbolske Mærker og Tegn paa Runestene. Figurerne paa den store Jellinge-Sten vise os ventelig den høieste Udvikling i Stenkuggerkunsten, som Oldtiden opnaaede her i Norden. Stenen er saa stor og massiv, at Hugningen sikkert er udført nær det Sted hvor den reistes. Arbeidet er saa nordisk i sin Stil, at der heller ikke er Grund til at tillægge det en fremmed Kunstner. I det mindste den ene af Figurerne staaer i nøie Forbindelse med en af de i Indskriften omtalte Begivenheder, nemlig Christendommens Seir. Den Maade, hvorpaa den korsfæstede Christus er fremstillet, er vel ikke uden Forbillede fra sydligere Lande, men har dog vistnok særlig tiltalt baade Hedninger og nyomvendte Christne i Norden, da den maatte minde om Fremstillinger af den slangeomvundne Gunnar i Ormegaarden. Forøvrigt træffes Menneskefigurer kun sjelden paa vore Runestene. Et Hoved findes paa den ene af Aarhus-Stenene (Ant. Tidskr. 1852 S. 387), paa Sjelle-St. (ved Aarhus), paa Skjern-St. (ved Randers; Rafn, Oldtidsm. fra Østen S. 204) og i Relief paa Sæding-St. (ved Skjernbro; Marm. Dan. II, 82). Et Skib er indhugget paa Sønderkirkeby-, paa Tulstrup-

og paa den skaanske Tullstorp-Sten. Det christelige Kors sees paa ikke faa Runestene (anførte S. 95 i Anm.) Hedenske Mærker og Tegn ere derimod i det Hele taget sjeldne. Paa en meget fremtrædende Maade er Thors Hammertegn afbildet paa Stenene ved Læborg (Kolding) og ved Hanning (Ringkjøbing), paa den førstnævnte ere endog to Hammere*). Begge disse Stene ere fra den sidste hedenske Tid, og det hedenske Symbol, der ikke er fundet paa ældre Stene, kunde næsten se ud som en Demonstration mod det christne Kors, som begyndte at komme i Brug og anbringes paa Liigstene. De to eneste hedenske Gudepaakaldelser paa vore Runestene ere begge henvendte til Thor: »Thor vie disse Runer« paa Glavendrup-St; »Thor vie dette Mindesmærke« paa Virring-St**). Som archæologiske Minder om Thors Dyrkelse her i Landet i den sidste hedenske Tid have vi endvidere en Del smaa Hængesmykker af Hammerform, og Maaden, hvorpaa de have været baarne, viser i flere Tilfælde, at Hammeren virkelig var et religiøst Symbol***). Et andet hedensk Tegn, Hagekorset, som

*) Det samme Tegn og ligeledes paa en iøinefaldende Maade har en Runesten i Södermanland (Bautil 766): paa en Sten i Uppland (Bautil 302) træffes en interessant Figur, som er halvt Christi Kors, halvt Thors Miølne. — De paa romerske Liigstene fra Keisertiden, navnlig i Sydfrankrig, hyppig forekommende Afbildninger af en Hammer eller kortskaftet Øxe kunne ikke hjælpe os til at forklare vore nordiske Hammerbilleder. Formlen: sub ascia dedicavit, som baade af Hedninger og Christne bruges paa disse Stene, viser, at Hammeren her ikke har religiøs Betydning men hentyder til den Ceremoni, der foretoges af Indvieren, idet han betegnede sig som den, der havde forfærdiget Mindesmærket til Ære for den Afdøde (D'Aussigny i Mémoires de la Soc. littéraire de Lyon for 1872.)

**) P. G. Thorsen i Aarbøger 1870 S. 420.

***) En slig Figur hænger f. Ex. alene i en Halskjæde af Sølv (Museets Nr. 18196 i Fundet fra Seierby paa Seiersø) og Brudstykker fra det store Sølvfund ved Mandemark paa Møen (C 1774—87) tyde paa, at den der opdagede lille Hammer har været baaren paa lignende Maade. Kjædens Endestykker

sees paa Snoldelev-St., er ældgammelt i Norden, thi det træffes f. Ex. paa Bunden af et Hængekar fra Broncealderen*),

Fig. 9. $\frac{1}{1}$. Thorshammer og Brudstykker af en Sølvkjæde fra Mandemark paa Møen.

---

bringe en uvilkaarlig Sammenstilling mellem det hedenske Tegn og det christne Kors fra Ourø (Worsaaes N. O. 510), som neppe ligge fjernt fra hinanden i Tid. Jevnfør navnlig H. Hildebrand i Månadsblad I S. 49.

*) Montelius, sv. fornsaker, fig. 251.

forekommer hyppigere i Jernalderen og benyttes endnu ind i den christne Tid; paa en Runesten i Uppland (Bautil 302) ere det christne Korses Arme sammenslyngede i denne Figur. Cirklen med indskrevet Kors, som ligeledes er et af Broncealderens Mærker paa Oldsager og i Helleristninger, træffes paa Runestene, engang med et Kors ovenover det; det christne Kors i Kreds er almindelig paa gotlandske Runestene*). Som Tegn, der ligesom de ovennævnte maa antages at være samtidige med Runeindskrifterne paa vedkommende Stene, maa endvidere anføres de tre i hverandre slyngede Horn paa Snoldelev-St. og maaske ogsaa Kredsen med en Streg igjennem paa den ene af Danevirke-Stenene, hvilke Mærker endnu henstaa som uforklarede, medens man vel tør formode, at de ikke ere blotte Prydelser men have en særegen Betydning. Derimod er Forholdet rimeligviis et andet med de smaa skaaldannede, runde Fordybninger, som træffes paa ikke faa af vore Runestene**), uordentlig hensatte og uden at danne nogen Figur. De ere sikkert nok kunstigt indgnedne og ikke naturligt fremkomne. I alle de Tilfælde, hvor disse Fordybninger og Bogstaverne komme i nært Forhold til hinanden, synes det, at Hullerne have været der, inden Skriften indhuggedes***). Da nu monumentale Stene med saadanne smaa Fordybninger forekomme, endog temmelig hyppige, i Oldtidens ældre Perioder, maa det formodes, at det er slige ældre indskriftløse Stene

*) Rafn, loco cit. — C. Säve i Sv. fornm. tidskrift. II, 1.

**) nemlig paa Stenene fra Kallerup, Tirsted, Glavendrup, Ravnkilde, Hobro, Langaa, Laurbjerg, Søndervissing (den mindre Runesten) og Arrild.

***) O. Hermelin anfører et ret betegnende Exempel i Svenska fornminnesförenings tidskrift II, 198: Paa Yttersela-Stenens Indskriftside ere syv Huller uden Orden; af de to, som ligge indenfor Runeslyngningen, skiller det ene Ordet auk saaledes: ᛅᚢ|ᚴ. I Runestenstiden vare altsaa Stenene med skaaldandannede Fordybninger allerede Antiquiteter.

man har benyttet til Runestene, og at de skaaldannede Fordybninger ikke høre til den yngre Jernalder. Hermed stemmer det, at man, naar Stenen havde en glat Side til foruden den, hvori Fordybninger vare anbragte, har hugget Indskriften paa hin, som det er Tilfældet med Ravnkilde- og Arrild-Stenene *).

Fig. 10. Bagside af Runestenen ved Ravnkilde Kirke.

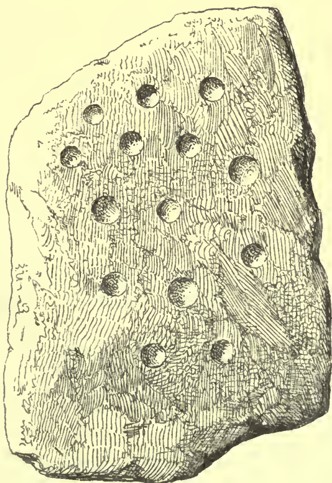

Fig. 11. Arrild-Runestenens ene Side.

*) Biledet af Arrild-Runestenens Sideflade er efter en Skitse af afdøde Lieutenant Timm i Eckernførde, som varmt interesserede sig for de fædrelandske Oldtidsminder. Paa Bagsiden af Ravnkilde-St. (Hobro) er der, som den løse, i Mai 1875 af Forfatteren tagne Skitse, viser, 17 større og mindre skaaldannede Fordybninger. De fleste ere temmelig flade (størst Dybde omtr. 1 Tomme) det største Tværmaal er 2 Tr.

II. Bautastene eller reiste Stene.

Da Runestene ere eiendommelige for Norden og i Udlandet kun findes der, hvor Nordboerne færdedes, kan deres Oprindelse alene søges indenfor Skandinaviens Grændser. Alle ere da ogsaa enige om, at de have udviklet sig af Bautastene, de ældste Mindestene, vi kjende. Forbindelsen mellem dem og Runestene kan jævnlig paavises gjennem hele Jernalderen fra omtrent Aar 500. Et interessant Exempel gav den nævnte Gravplads ved Einang i Norge, hvor Bautastene stode paa nogle af Høiene, medens en af dem bar den bekjendte Runesten. Ved Bjørketorp i Bleking staae tre store reiste Stene samlede; den ene har Runeskrift, de to andre ere indskriftløse*). De bleve anvendte endog langt ned imod den christne Tid, thi paa Barra Øen, en af Hebriderne, stod en 7 Fod høi Bautasten paa en Sandhøi, som indesluttede en nordisk Vikings Grav**), og ifølge Egils Saga (22 Cap.) sattes der Bautasten efter Thorolf Kveldulfssøn, som døde i 877.

Den lettere Adgang paa den skandinaviske Halvø til anselige Stene af passende Form medførte, baade maaske at de anvendtes hyppigere der og at de sikkert i Norge og Sverig, i Skaane og paa Bornholm vare større end i Danmark og af en Form, der mere svarer til de Flestes Forestilling om en saadan Mindesten. Her i Lavlandet har man vel ofte maattet tage til Takke med mindre iøinefaldende monumentale Stene. Men Brugen af dem er ældre i Danmark, hvor den herskede allerede i Broncealderen, medens den i Sverig og Norge væsentlig hører til Jernalderen. Ogsaa

*) Worsaae, Blekingske Mindesmærker, Tavle X.

**) Tre Fod dybt i Høien fandtes et Menneske-Skelet. Ved dets Side et Jernsværd i Skede af Tøi og Dyreskind (?). Paa Liget vare Levninger af et Skjold, to skaaldannede Spænder og en 8 Tr. lang Kam af Buxbom. Proc. Soc. Ant. London 2 ser. II, IV.

denne Yttring af Broncealderens Kulturliv fik, ligesom Helleristningen, Tid til en fyldigere Udvikling paa den skandinaviske Halvø end i Danmark, hvor den tidlig blev hæmmet eller for en Tid helt standset.

Bautastene ere hyppige i Norge*). De staa der enkelte eller i større Samlinger paa Gravpladser og hellige Steder som tause Mindestene, hvis nærmere Betydning Tiden har hvirvlet med sig i sin Glemsels Strøm. De findes paa og ved og mellem forskjellige Slags Gravhøie, endogsaa indeni dem**); i Forbindelse med Kredse af reiste Stene***) (som det maaske engang var Tilfældet med den store Jellinge St.) og Stenlægninger af forskjellige Former, navnlig ogsaa i aflang, elliptiske Kredse, et Forhold, som minder om den ved Glavendrup paa Fyn fundne Indfatning af reiste Stene (se S. 103). De gave Anledning til ret storartede Opstillinger, som det bl. a. kan sees af Forholdene paa Gravpladsen paa Karmø†). Oldsager fra Jernalderen ere fundne ved og under nogle af dem.

De forekomme næsten over hele Sverig; de allerfleste i Mälaregnene ere fra Jernalderen††). I Sødermanland stod en Bautasten paa en Høi, som viste sig at høre til Jernalderen†††). Bohuslän er rig paa dem; de staa enkeltviis, flere sammen i en ret Linie — og saaledes mindende om Forholdene ved Runestenen paa Bække Mark ved Kolding — i en Kreds eller lignende Figur men stundom uden Orden. Den høieste, 26 Fod lang, har havt sin Plads i Hjørnet af en med Stene omhyggelig sat Fiirkant af 40 Fods Længde og 28 Fods Brede. Det har navnlig Krav paa Opmærk-

---

*) Nicolaysen, norske fornlevninger; se Registret.
**) Sammesteds S. 197 og 377.
***) Sammesteds S. 100 og 138.
†) Urda 2 S. 325 og 389.
††) H. Hildebrand i Månadsblad 2 S. 83.
†††) I den fandtes et Broncekar, en stor, svær Jernøxe og en oval Slibesten. Montelius, vägledning, 1874 S. 55.

somhed, at de i Sverig ere blevne brugte i den ældre Jernalder, medens de i den Tid vare helt forsvundne i Danmark. Paa en Gravplads ved Greby i Tanum er der ikke mindre end 160 dels runde dels aflange Gravhøie og flere end 20 Bautastene, af hvilke de fleste staae eller have staaet paa runde Høie, som indeholdt store Urner med brændte Ben og Oldsager fra den ældre Jernalder*) Paa en Gravplads ved Skeda i Småland, som sikkert er fra den yngre Jernalder, saaes 50 runde og lave Lynghøie, en Stenkreds, firkantede Stenlægninger og 10 Bautastene, som ikke vare reiste paa Høiene men paa flad Mark ved og mellem dem. I dem traf man Spor af brændte Liig og enkelte Oldsager fra den sidste hedenske Tid, bl. a. skaaldannede Spænder af seen Form**).

Danmark har ældre Bautastene. De enkeltstaaende paa Bornholm høre i det hele taget til sildig Broncealder eller tidlig Jernalder; de findes forøvrigt paa Høie, paa Stenrøser, paa Brandpletspladser og i større Samling f. Ex. i Gryet***). Mange af de skaanske høre efter de Gravpladser, de staa paa, ligeledes til Broncealderen, og der saavelsom paa Bornholm ere de langt hyppigere end i det øvrige gamle Danmark. Efter de spredte Træk om deres Forekomst, som ere os levnede, maa man dog tro, at de ogsaa her have været ret almindelige. For Øjeblikket kjendes i det Hele, uden at medregne de skaanske og de bornholmske, 38†), deraf ere de 24 fra Sjæland, navnlig fra

*) Montelius: Bohusl. forns. S. 41 og i Månadsblad 1873 S. 146.
**) Palmgren i Sv. forminnesförenings tidskrift 2 S. 217.
***) E. Vedel i Aarbøger for 1872 S. 175—84.
†) Se navnlig Fortegnelsen over fredede Monumenter i Antiqvariske Annaler I, 133—43 og 348—379. — Finn-Magnusen: Optegnelser paa en Reise til Jellinge. — Senere Fredninger af Directionen for Mindesmærkernes Bevaring. — Optegnelser, som findes i Museets Archiv.

det nordlige og nordvestlige Sjælland*). De ere kun mellem 2½—3, sjelden fire Alen høie over Jorden. Mange have dog i tidlig Tid draget Opmærksomhed paa sig, da man har givet dem Navne, laante fra Helgener som St. Olsstenen ved Leire, Grethes Kirke paa Nostrup Mark ved Kallundborg, Petri-St. ved Gjerløv nær Slagelse, Mariæ Synaal ved Gamst nær Kolding — dels fra Sagn og Overtro som Stenen Hjaltesminde ved Tune og Troldeby-St. (med spids Top) ved Eiby nær Roskilde eller som »de hvide Piger« ved Ellitshøi nær Aalborg — endvidere Fredstenen og Ørestenen paa Nostrup Mark ved Kallundborg, Kongestenen**) ved Kallundborg, Tveiestene ved Kirkehelsinge ved Slagelse, den fredede Kræmmersten ved Vig nær Nykjøbing p. Sj.

De fleste reiste Stene ere fundne paa flad Mark eller paa Banker uden Gravhøie***) og ligeoverfor disse er Tvivl om hvorvidt de ere Bautastene og reiste i Oldtiden, berettiget, indtil nærmere Undersøgelse har viist, at de ere Gravstene. Man kan have opstillet dem i temmelig ny Tid dels i decorativt Øiemed, eller som Vartegn eller i anden helt profan Hensigt.

I forreste Række blandt Bautastene paa Høie anføre vi den paa Toppen af Store Rødhøi ved Kaastrup paa Refsnæs — en smuk Granitsten, omtrent 2½ Fod høi, 1½ Fod bred og 6—8 Tommer tyk — fordi den er fremdragen ved

*) En Forklaring af dette Forhold kan maaske søges deri, at Bautastenene høre til Broncealderens seneste Tid, og at denne har varet længere i det østlige Danmark end i Jylland.

**) Den er afsat paa Videnskabernes Selskabs Kort.

***) Ant. Ann. 1 S. 138 (Stenen Hjaltesminde); Kræmmersten og Troldeby-St.; de to Stene (Grethes Kirke) og flere andre paa Nostrup-Mark, Petri-St. ved Gjerlev; en Sten ved Helholms Mølle ved Aggersø nær Skjelskjør, en fredet Sten ved Tolne nær Hjørring; to Stene, »de hvide Piger«, ved Ellitshøi nær Aalborg; en paa Kollerup Præstegaardsjord (Thisted), en ved Enslev Gade (Randers) og »Mariæ Synaal« ved Gamst (Kolding).

en systematisk Undersøgelse og sikkert er et Gravminde; tæt ved den, og lige under Grønsværen, stødte man nemlig paa en Urne, dækket af en flad Sten og kun indeholdende Ben og Jord*). I samme Egn saa Finn-Magnusen, som tidlig har henledet Opmærksomhed paa de senere lidet paaagtede danske Bautastene, i 1820 paa Reisen til Jellinge en enkelt Sten, som lod til at være dybt nedsunken i Jorden og saa ud som en Obelisk, staaende paa Toppen af en stor Høi ved Nostrup**). Paa en Høi paa Aversi Præstegaards Mark (ved Ringsted) er eller var en ikke stor opreist Sten***). Paa en Høi ved Hemmelmark i Nærheden af Eckernførde saaes en enkelt Sten med skaaldannede Huller†).

Enkelte Gange omtales de som staaende ved Dysser og Høie††) men der vides intet om at de staae i nogensomhelst Forbindelse med disse Høie eller derom, at de ere fra Oldtiden.

Naar vi dernæst komme til større Samlinger af reiste Stene, Rækker, runde Kredse og andre Former, og ved dem søge Oplysninger om de Omgivelser flere af vore Runestene muligen engang have havt, ere vi paa et sikrere Omraade med mindre Spillerum for Muligheden af moderne og mere tilfældig Opstilling, saa meget mere som lignende større Samlinger ere vel kjendte i Norge og Sverige. En nærmere Tidsbestemmelse er imidlertid ikke endnu mulig. Som oftest ere de i Danmark opstillede i Kredse. Finn-

---

*) L. Zinck i Aarbøger for 1871 S. 13. Det synes mig, at der intet kan indvendes imod slet og ret at kalde Stenen en Bautasten.

**) Optegnelser paa en Reise til Jellinge, S. 37.

***) Ant. Ann. I S. 143.

†) 13ter Ber. der Schl.-Holst.-Lauenb. Ges. S. 33.

††) Ved den ene af Hovedstensdysserne ved Kundby nær Roskilde (Ant. Ann. I S. 348). St. Olsstenen staaer mellem fire Høie ved Leire (Cand. mag. H. Petersens Optegnelse). Syd for en Gravhøi fra Stenalderen ved Boel nær Frederikshavn stod i 1852 en fire Alen høi Bautasten (Museets Protokol Nr. 12345 og Videnskabernes Selskabs Oversigter for 1853 S. 117.)

Magnusen*) saa saaledes paa Toppen af en af Høiene øst for Ellede ved Kallundborg »6 store og flere mindre Stene i en tætsluttet Kreds; i Midten staaer en høiere Sten lignende en afstumpet Obelisk. Mod Sydøst sees en udmærket Gravhøi med en Kreds omkring Toppen af svære mestendels i Jorden nedsunkne Stene.« Paa Bognæs Mark i Udby Sogn ved Holbæk var det saakaldte Jættething, bestaaende af tre Stenkredse, en større i Midten og skærende hinanden**). Som Exempel paa en cirkelrund Stensætning omtale vi en paa Valbygaards Marker ved Slagelse af 13 Alens Diameter, »i hvis Centrum findes to særdeles store Stene, som synes at have staaet opreiste men nu ere omfaldne«***). Paa Karmisholt Mark i Taars Sogn ved Hjørring staaer en Gruppe af syv ligeledes i en cirkelrund Kreds reiste Stene, enhver paa omtrent 2 Alens Høide over Jorden; flere forstyrrede Stensætninger findes paa samme Mark og i alle Retninger omkring dem ere Jordhøie†). Stedet er formodentlig en gammel Gravplads. Forbindelse mellem Stenkredse og Stenrækker kan man iagttage paa et meget høitliggende Terrain paa Hverrestrup Hede i Simested Sogn ved Hobro. En Kreds af staaende og nu liggende Stene af omtrent 3 Fods Høide sees der paa Toppen af en lille Gravhøi af ca. 48 Fods Tværmaal. Mellem Høien og to større Gravhøie nord og syd for den er der Levninger af en enkelt Række af reiste Stene††). Et andet Exempel paa en Række Stene anføres i Antikvariske Annaler (1 S. 361) saaledes: »paa Naaby Marker (ved Nestved) to store opreiste (Bauta-)Stene paa slet Jord, og i lige Linie med dem syv andre ligesaa store«. To parallele Rækker, enhver af dem bestaaende af fem

*) Optegnelser paa en Reise til Jellinge, S. 40.
**) Ant. Ann. 1 S. 357.
***) Sammesteds 2 S. 44.
†) R. H. Kruses Manuscript i det Oldnordiske Museums Archiv, 1ste Del, S. 8.
††) Sammesteds 1 S. 87 og Forfatterens Optegnelser fra Aaret 1875.

Stene, findes, efter Meddelelse af Forpagter Bronnum, ved Mandemark paa Møen. Af Stenene ere to omvæltede, de andre staa opret; de ere af omtrent 2 Alens Høide; Afstanden mellem de enkelte Stene er 5—6 Alen, mellem de to Rækker 10 Alen. Ved og indunder den ene af disse Stene opgravedes en Del Sølvsager fra den sidste hedenske Tid, blandt andre ogsaa den i det foregaaende (S. 124-5) nævnte Sølvkjæde og Hammertegnet; under en anden af Stenene fandtes Skaar af Lerkar (Mus. Nr. C 1774-87). Flere af disse Opstillinger minde om Stenrækken med Runesten paa Bække Mark. Andre Figurer end Kredse og Rækker ere yderst sjeldne. Der haves dog en ikke ret tydelig Beretning om, at der paa Kirkehelsinge Mark ved Slagelse »paa Midten af en Fiirkant, hver Side af 6 Alen, som dannes af flade med Jorden fremragende Stene (altsaa en Stenlægning) ere to store Stene, kaldet Tveie-Stene, maaske Bautastene«*). Finn-Magnusen saa i 1820**) i en kort Afstand fra den saakaldte Helenes Kirke ved Landsbyen Nostrup paa Refsnæs paa høiere Terrain to reiste Stene, vel valgte og af næsten Mandshøide, men temmelig langt fra hinanden; med en tredie Sten af samme Slags, som var omkastet, danne de en Trekant. Opstillingen ligner altsaa den ved Bjørketorp i Blekingen.

Berettigelsen til at sammenstille de nu nævnte Bautastene, Stenlægninger og Stensætninger er meget tvivlsom for det Tilfælde der spørges, om de da tilhøre samme større Afsnit af Oldtiden. Flere af de nævnte større Opstillinger af reiste Stene kunne muligen, ligesom visse Langhøie med Stenomsætning, der heller ikke ere undersøgte, endog være fra en yngre Periode af Jernalderen. Den nævnte ved L. Zincks Undersøgelse fremdragne Sten paa Store Rødhøi er formodentlig fra Broncealderen, men for alle de andre

---

*) Ant. Ann. S. 354.
**) Optegnelser paa en Reise osv. S. 43.

have vi ingen Tidsbestemmelse, da systematiske Undersøgelser mangle undtagen paa Bornholm, hvis archæologiske Forhold ogsaa i denne Henseende øiensynlig ere forskjellige fra det øvrige Danmarks.

Sikker Tidsbestemmelse yder heldigviis en lille særegen Gruppe af Bautastene, der, ligesom Stene af lignende Art og nogle Runestene i Norge og flere udenlandske Bautastene ere satte ved Gravstedet, indeni Høie. Ligesom det er Tilfældet med de indeni Høie opdagede Runestene ere ogsaa de indskriftløse Stene, som i lignende Øiemed og paa samme Maade opstilledes ved Gravstedet i Høie, i det Hele taget smaa og ofte helt eller tildels omfaldne. Da de saaledes let undgaa Opmærksomhed og i Reglen kun bemærkes ved systematiske Udgravninger, kan det ikke ventes, at vi skulde kjende ret mange af dem. Det var ogsaa overraskende da den ældste Opdagelse skete for 15 Aar siden ved Undersøgelsen af en stor Gravhøi ved Thorsbjerg Mose i Angel. En utilhuggen Granitsten paa omtrent 6 Fods Høide over Jorden, og paa hvis ene Flade enkelte skaaldannede Fordybninger fandtes, stod paa Høiens Bund udenfor den inderste Kreds af Stene, der omsluttede en lille simpel Stendynge indeholdende brændte Ben og en simpel Broncenaal, som ved Sammenligning med de i Egekister fundne Trænaale kan antages at have tjent til at sammenholde Kappen. Gravstedet var midt paa Høiens Bund og den reiste Sten 12½ Fod nordvest for det*). — Senere Opdagelser have givet dette Fund større Betydning, end man fra først af knnde tillægge det. Ved en af afdøde Oberstlieutenant C. W. L. Dreyer ledet Gravning i en Høi paa Norby Mark ved Riseby i Schwansen fandtes staaende omtrent i den oprindelige Midte af Høien og paa dennes Grundflade en

*) Slesvigske Provindsialefterretninger, ny Række, 3 S. 336. Beretningen er tildels optagen, uden Citat, af P. G. Thorsen i hans »Danske Runemindesmærker«, 1ste Del, S. 253—54.

firkantet Sten, 3 Fod 5 Tr. høi, 2 Fod 7 Tr. br. og 11½ Tr. tyk, paa hvis ene Flade ses en Mængde bredt indgnedne runde Fordybninger, et Kors og en ubestemmelig Figur (Museets Nr. 19907). Undersøgelsen blev desværre dengang afbrudt og et Gravsted fandtes ikke*). — En senere Opdagelse gav Exempel paa en Mindesten reist over en Grav fra Broncealderen og derefter dækket af en Jordhøi. Ved Rydning af en lille Høi, omtrent 2000 Alen vest for Møens Fyr, blev der nemlig paa dennes Bund fundet en omtrent 3 Fod høi Granitsten, støttet ved Foden ligesom Thorsbjerg-St. med en Krands af mindre Stene. Under den laa i en lerlignende Masse smaa Stykker brændte Ben sammen med en Broncekniv med s-dannede Prydelser og en simpel Niptang af Bronce. (Fig. 12 og 13). Der fandtes ingen Urne eller Urneskaar**). (Museets Nr. B 1088—1089). — Ved en af Forfatteren i Juni 1875 foretagen Udgravning af Store Skjoldhøi paa Smorup Præste-

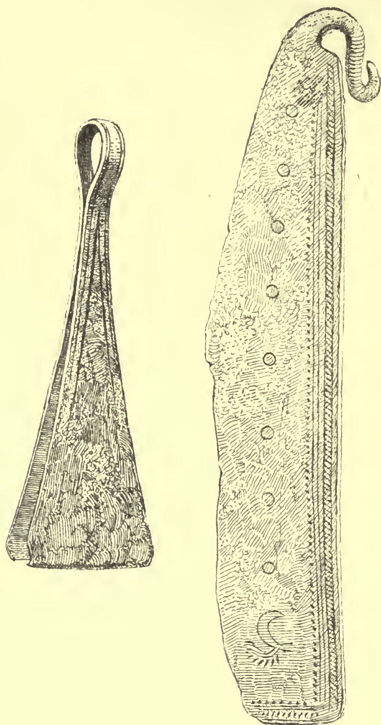

Fig. 12 og 13. $\frac{1}{1}$. Kniv og Niptang af Bronce.

*) Se Aarbøger for 1875 S. 416, med Afbildning af Stenen.
**) Meddelt af Forvalter Bronnum paa Stensgaard.

gaards Jorder (ved Hobro) forefandtes atter en Bautasten indeni en Høi og ved et Gravsted, som udentvivl er fra Broncealderen og, at dømme af Manglen paa Oldsager, maaske omtrent samtidig med den i Forhold til de store Stenkredse og den mægtige Jordhøi saa fattigt udstyrede Centralbegravelse i Thorsbjerghøien. Store Skjoldhøi ligger midt paa en anselig Bakkekam som et Centralpunkt for en Gruppe af 18 Gravhøie og er den største af dem. Ved dens Fod fandtes Randstene og en Slags Brolægning af store Stene, der paa sine Steder dannede ligesom en Muur. 21 Fod fra Randstenene og 13 Fod fra Høiens Midtpunkt fandtes paa dens Bund en Bautasten i heldende Stilling paa et Lag hvidt Sand og Smaastene blandede med Kulstumper. Det var en utilhuggen firsidet Granitsten, 5 Fod 8 Tr. høi, 1—2 Fod bred, med temmelig jevne Sideflader. I Nærheden og ligeledes paa Bunden laa større Stene tildels paa hvidt Sand, og paa et Omraade af 4—5 Fods Længde og 1 Fods Brede nord og syd for den en Mængde Trækul. Mindestenen fandtes ved den vestlige Side af en Dynge haandstore Stene, som indtager Høiens Midte og dækker over et eiendommeligt Gravsted. Det var nemlig en 5 Fod lang og 1½ Fod bred Rende tildels gravet ned i det naturlige Jordsmon. Gulvet var skarpt Gruus med iblandede Flintskjærver; derover et en halv Fod tykt Lag muldet Sand; derover større Stene og mellem de to øverste Lag af disse var et tyndt udstrøet Lag smaa brændte Menneskeben og Kulstykker bestemt afgrændset i den angivne Længde og Brede. Midt under Graven var i den guullige Jordsmon nedgravet et ovalt Hul, 3 Fod langt Nord til Syd, 2 Fod Øst-Vest og 2 Fod 4 Tr. dybt. Det var dækket med en større Sten og indeholdt foruden sort Muldjord, som med stor Bestemthed afgrændsede dets Vægge, 2 mindre Stene og ned imod Bunden enkelte Stykker Kul. Det synes altsaa, at det ovale, skaaldannede Hul midt i Stenkredsen staaer i Forbindelse med Gravens høitidelige Indvielse og maaske har

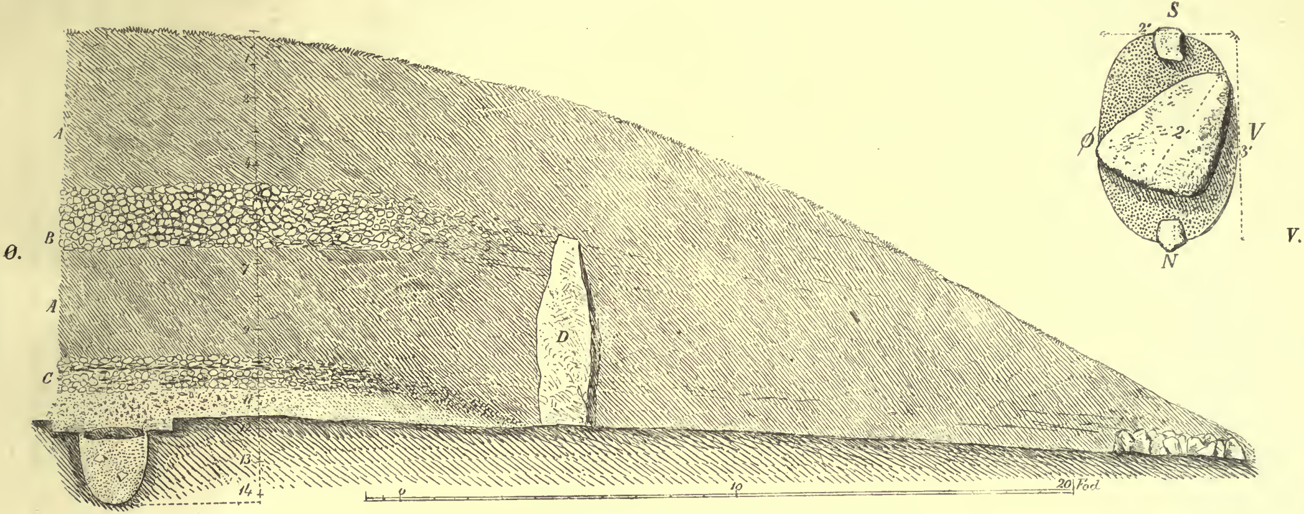

Fig. 14. Gravsted og Bautasten paa Bunden af Store Skjoldhøi paa Smorup Præstegaards Jorder ved Hobro. A Jordlag. B Stendynge, hvis Udstrækning ikke kjendes endnu. C Stendynge over den underjordiske Rende; mellem de øverste Lag Stene fandtes brændte Menneskeben og Kul. D Bautasten. — Figuren tilhøire viser det ovale Hul i Høiens Midte seet ovenfra.

havt en symbolsk Betydning; de to smaa Stene have formentlig ogsaa deres Betydning; Kulstumperne ere udentvivl tagne fra Brandstedet ved Bautastenen; efter at denne var reist, Liget brændt og Benene henlagte i Graven, blev Høien bygget op og dækkede det Hele. — Det skal heller ikke lades uomtalt, at der ved den i Sommeren 1875 af mig foretagne Udgravning af Æshøi ved Borum (Aarhus) paa Bunden af Høien fandtes en Sten af noget spids Form og omtrent 3 Fod høi, som jeg anseer for en Mindesten; i alle Tilfælde staaer den vistnok i Forbindelse med Gravstedets Indvielse*). Der var ingen anden Sten i dens umiddelbare Nærhed ligesom overhovedet Jordfylden i Høien var fri for Stene. Tilmed laa den — maaske omvæltet — kun fire Fod syd for den midt i Høien staaende Egekiste.

Hermed er den enkelte reiste Stens Brug i Danmark som Gravminde sikkert ført tilbage til Boncealderen og formentlig til dennes sildigere Periode. Den har været i Brug her tidligere end i Norge og Sverig, medens derimod det modsatte gjelder om Runestene; disse ere brugte tidligere paa den skandinaviske Halvø end i Danmark.

Medens Runestene, som alt oftere bemærket, ere eiendommelige for et indskrænket Omraade, er derimod deres Forgænger, Bautastenen, af stor geografisk Udbredelse og ældre i Brug i Udlandet end i Norden. For os har det for Øjeblikket kun Interesse at anføre et Par i Rum og Tid ikke altfor fjernt liggende Exempler. I Skoven ved Gallentin i Meklenborg stod midt i en Stenkreds af 30 Fods Tværmaal, som omgav en meget flad Høi, en pyramidedannet Sten af 2 Fods Høide, som hvilede paa en Stenbro. Under

*) Jevnfør hermed, at der paa Bunden og midt i to Høie fra Broncealderen er funden en større, enkeltliggende Sten, nemlig i Lille Stængelse Høi mellem Gundsemagle og Roskildefjord (Mus. Nr. 11609) og i en Høi ved Borreby nær Holbæk (Mus. Nr. 13119).

Stenen opgravedes en Urne med brændte Ben samt en Broncefibula med Spiralplader, og Høien er derefter fra Broncealderen*). Reiste Stene ere endog hyppige i det vestlige Schweiz, og ved nogle af dem skal der være fundet Broncesager. I den ene af de bekjendte Høie ved Grächwyl i Kanton Bern, indeholdende rige Oldsagfund fra den sydeuropæiske sene Broncealder, iagttoges inde i Høien i en Stendynge en 4 Fod høi opreist Sten, der maaske »ligesom de keltiske saakaldte menhirs, som Romerne ansaa for Mercursøiler eller Hermer, havde en religiøs Betydning«.**) For det vestlige Europas Vedkommende behøves der blot at erindres om de storartede Opstillinger af Stene ved Carnac, ved Stonehenge og ved Abury.

III. Helleristning

maa nævnes som det ældste Led i Runestenenes Udvikling.

Disses første Fremtræden i Norden kan nemlig med størst Sandsynlighed søges der, hvor det var almindelig Skik ikke blot at reise en utilhuggen Sten, Bautasten, til den Afdødes Ihukommelse men ogsaa at riste en Slags Billedskrift paa Klipper til Erindring om mindeværdige Begivenheder. Hvor disse Forhold vare tilstede, maatte Runestenen fremkomme saasnart Bogstavskrift blev kjendt og vandt almindeligere Indgang.

Disse Betingelser synes nu fortrinsviis i Norge blandt Nordens Lande tidligt at være samtidig tilstede. Sammen med den halvromerske Jernkultur og, som jeg antager, fra først af i en inderlig Forbindelse med den, kom Kjendskab til Bogstavskrift, de ældre Runer, til Norge. Det kan endnu

*) Meklenb. Jahresbericht 4 S. 35 og Frederico-Francisceum, Pl. XI Fig. 3. — En opreist, stor, spidsttilløbende Granitblok og en noget mindre ved Strakonic i Bøhmen, se Mitth. der anthropologischen Ges. Wien. IV Bd. S. 196.

**) Jahn i Züricher Mittheilungen 7 Bd. 112.

ikke siges, naar dette skete, thi Runeskrift er ikke opdaget paa løse Gjenstande, der saaledes som det er Tilfældet i de danske Mosefund blive daterede ved de sammen med dem fundne Oldsager. Derimod synes det, at Norge (og den tilstødende svenske Provinds Bohuslän) har de ældste Runestene. Einang-Stenen kan, ogsaa af archæologiske Grunde, ikke være yngre end omtrent Aar 500, snarere ældre, og flere andre maa staa den nær i Alder, som f. Eks. Tune-Stenen fra Smaalenene, som er af en i Danmark ukjendt Bautastensform.

Bautastenes hyppige Forekomst i Landet er allerede omtalt.

Over hele Norge indtil Høiden af Throndhjemsfjorden er der truffet Helleristninger. I det sydlige af Smaalenenes Amt har Adjunct Arnesen paavist ikke mindre end 144 Grupper, hvis Henførelse til Broncealderen Professor Rygh støtter ogsaa derved, at der findes en hidtil ikke anet Mængde Grave fra Broncealderen i en Strækning af det sydlige Norge, som tildels falder sammen med det Smaalenske Helleristningsomraade*). Ogsaa i det tilgrændsende Bohuslän, som i Vikingetiden hørte ind under Norge, og hvor en ældgammel Runesten er opdaget ved Tanum, ere Helleristninger hyppige. De findes i Bleking og i Skaane, men derimod ikke, som det synes, paa Bornholm, formodentlig fordi Øens Klippevægge dengang som nu havde en forvittret Overflade**).

I det øvrige Danmark og Slesvig***) kan man ikke vente noget fuldt tilsvarende, da vi ingen Klipper have, men der er dog ingen Tvivl om, at Oldtidsfolket ogsaa her har arbeidet Figurer og Mærker ind i den haarde Sten. De

---

*) Christiania Vidensk. Selsk. Forh. for 1873 S. 455—470.

**) Brunius, forsök til förklaringar öfver hällristningar, Lund 1868, S. 69.

***) H. Petersen, om Helleristninger i Danmark i Aarbøger 1875, S. 402. — J. Mestorf i Zeitschrift f. d. Gesch. Schl., Holst. u. Lauenburg V, 204—7 og VI, 196—198.

tidligste Spor ere trufne paa Undersiden af en Overligger paa en Stendysse ved Vester Saaby ved Holbæk. Dyssen er fra Stenalderen*), og saaledes fra en ældre Tid end den, hvortil de norske og svenske Ristninger sædvanlig henføres. Og dette er i Grunden den eneste sikkre Tidsbestemmelse i Danmark.

Thi naar Figurer, som det hidtil næsten udelukkende har været Tilfældet, træffes paa løse Stene, der ikke som Dyssestenene høre til et større Complex, maa deres Tidsbestemmelse let blive vaklende, idet der er Mulighed for, at Figurstenen, dengang den sidst toges i Brug, var maaske endog meget gammel. Dels paa Grund af selve Fremstillingerne, dels paa Grund af Omstændighederne, hvorunder de ere fundne, synes imidlertid efternævnte at skrive sig fra Broncealderen. Foruden den i en skaansk Grav fundne Sten (med deri ristet Skib), som laa over et med brændte Ben fyldt Lerkar **), og de meget interessante Figurer paa to Stene fra Ods Herred***), kjendes en Sten af 3½ Fods Høide og Brede, paa hvis glatteste Side er indhugget eller indgnedet Figurer, der minde om Ornamenter

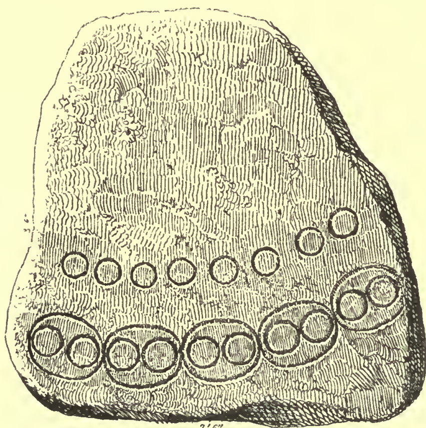

Fig. 15. Figursten fra en Høi ved Østervelling.

*) Aarbøger for 1875, S. 421.

**) Dr. Hans Hildebrand i Stockholms anthropologiske Selskabs Forhandlinger, 1875, S. 12.

***) Beskrevne af Cand. mag. H. Petersen (Aarbøger 1875, 425—427).

paa Hængekar fra Broncealderen (Fig. 15). Den staaer ved Foden af en stenomkrandset Gravhøi i Skoven ved Østervelling*) nær Randers, men skal være udtagen inde fra Høien, som ikke er nærmere undersøgt. En anden Billedsten er funden paa Fuglsanggaards Mark ved Vinding By syd for Silkeborg. Den stod i den nordvestlige Side af den Stenkreds, som omgav Foden af en Høi (Storehøi) af omtrent 70 Fods Tværmaal og 15 Fods Høide, og er den største af disse Randstene (Fig. 16 og 17). Stenen er 3 Fod 2 Tr. høi, 22 Tr. bred og 12 Tr. tyk. Figuren, som er svagt indgneden, synes nærmest at skulle forestille et Skib med Segl**). En Antydning af hvad Tid den tilhører giver et Broncealders Fund i Høiens Østside, nemlig et med en flad Sten dækket, stort Lerkar, som indeholdt brændte Ben, oven paa hvilke var lagt en Broncesyl og Brudstykker af fire Bennaale (se Fig. 20—22). Ved Gravning i Høiens Side fandtes endvidere to Stene, enhver med en skaaldannet Fordybning. (Fig. 18 og 19.) Høien er forøvrigt ikke udgravet, og Centralbegravelsen kjendes ikke. Paa en af Overliggerne af et tildels ødelagt Gravkammer i en Høi paa Ginnerupgaards Mark i Heltborg Sogn ved Thisted***) fandtes derimod Figurer, som ikke kjendes fra Broncealderen (Fig. 23). Der var flere stensatte Gravkamre i Høien, deriblandt et af omtrent 3 Alens Længde og 1 Alens Brede med Hovedretning Sydvest til Nordost. Det indeholdt brændte Ben og nogle Broncesager og var dækket med større Stene blandt hvilke den sydligste saavidt vides var Billedstenen, som senere blev sprængt. Den var omtrent 3 Fod lang, 2 Fod bred

*) Opdaget af R. H. Kruse paa en antikvarisk Reise i 1857 for Directionen for Mindesmærkernes Fredning (2det Tillæg S. 4). Figuren er efter en Tegning af Architekt Uldall.

**) Fig. 17 efter en Tegning af Professor Magnus Petersen.

***) Fig. 23 efter en Tegning af R. H. Kruse, som opdagede Stenen. Se det nævnte Manuscript I, S. 37.

Fig. 16. Prospect af Storehøi paa Fuglsanggaards Mark ved Vinding By (Silkeborg). A er Billedstenen.

og 2½ Fod høi. Siden med Mærkerne er den glattere og kan derfor antages at have vendt nedad mod Kistens Indre.

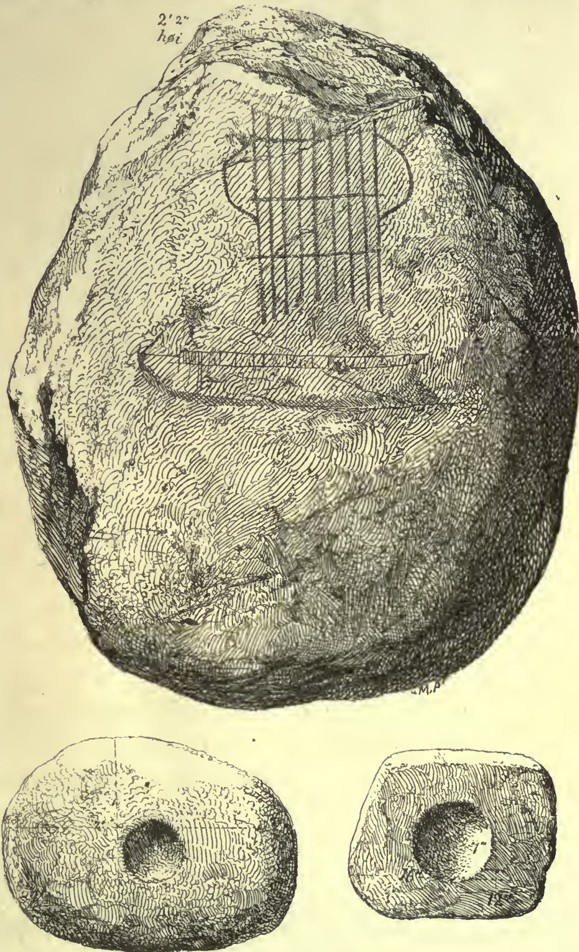

Fig. 17. Billedsten, 18 og 19 to Stene med skaaldannede Huller — fra Storehøi.

Ubestemt med Hensyn til Tiden er den »Barnesten«, som skal være funden i Korshøien i Herrested Sogn ved

Odense, som Overligger, synes det, paa en Dysse*). I den fandtes indhugget »smaa Barnefødder«, altsaa vel de saakaldte Fodsaaler, velbekjendte fra skandinaviske Hellerist-

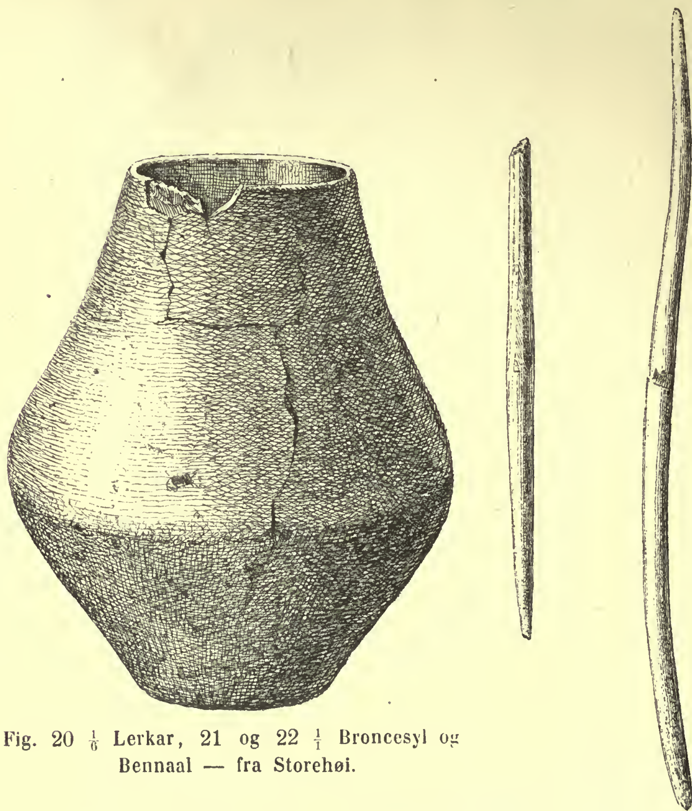

Fig. 20 $\frac{1}{6}$ Lerkar, 21 og 22 $\frac{1}{1}$ Broncesyl og Bennaal — fra Storehøi.

*) Efter Amtmand Adelers haandskrevne Beskrivelse af Nyborg Amt fra omtrent Midten af forrige Aarhundrede, citeret af Finn-Magnusen i hans »Optegnelser paa en Reise til Jellinge«, 1820 S. 115, sees i Stenen, ligesom med Flid, udhugget Sæde til et Menneske og derved smaa Barnefødder, hvorfor den kaldes Barnestenen. — En Sten med en Fodsaalfigur af næsten 14 Tommers Længde omtales i Schl.-Holst.-Lauenb. Berichte IV. S. 23.

ninger. Et andet af disse Ristningers Mærker, Cirklen med indskrevet Kors, findes paa flere danske Mindesmærker;

Fig. 23. Billedsten fra en Grav i en Høi paa Ginnerupgaards Mark.

det stod sex Gange gjentaget paa »Skjeppe-Stenen« i Idestrup Sogn paa Falster*) og saaes som alt bemærket paa Undersiden af en Overliggersten paa en Dysse ved Vestersaaby ved Holbæk.

Blandt de mange Helleristnings-Mærker ere smaa, indgnedne, skaaldannede Huller, sædvanlig af mellem 1½ til 3 Tommers Tværmaal og henved 1 Tommes Dybde de hyppigst forekommende. Da de flere Gange ere fundne paa den indvendige Side af Væggestene i Dysser, navnlig i Skaane og de østlige Dele af det danske Rige, maa dette ældgamle Mærke paa monumentale Stene ogsaa have været brugt her i Stenalderen. En Sten med eet saadant Mærke (Fig. 24) opdagedes

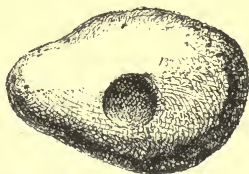

Fig. 24. Sten, 18 Tr. br., 13 Tr. lang, hvori en skaaldannet Fordybning; fra Rævhøi paa Dalsgaards Mark.

*) Efter en Tegning i Museets Arkiv.

blandt de Stene, der som Pakning vare lagte uden om og tæt ind til en stor Jættestue med Indgang i Rævhøi paa Dalsgaard Mark ved Simested nær Hobro. Den skaaldannede Fordybning i Stenen er $3\frac{1}{2}$ Tr. i Tværmaal og 1 Tomme dyb*). En Del Fund synes imidlertid at vise, at Mærket har bevaret sin Betydning ogsaa i Broncealderen, thi der var skaaldannede Huller indgnedne i den i Høien ved Thorsbjerg reiste Bautasten og i en af Randstenene af en Broncealders Grav i Lodnehøi paa Voldtofte Mark ved Assens**). To Stene, som synes at have havt lignende Mærker***), bleve opgravede paa en mærkelig Gravplads(?) paa en Mark ved Moesgaard nær Aarhus. Ved en dyb Pløining i 1846 fremkom her en stor Mængde Stenlægninger som runde Kredse, tre Stene tæt samlede i en Trekant, større og mindre Dynger o. v. s., ved hvilke der overalt blev fundet Brudstykker af Lerkar, men ingen Redskaber. De her fundne Spor af Menneskets Virksomhed ere sikkert fra en senere Tid end Stenalderen. Beskrivelsen minder om de Forhold, som saaes paa Bunden af Eshøi ved dens systematiske Undersøgelse i 1875, og det er derefter muligt, at Gravpladsen paa Moesgaards Mark hører til Broncealderen.

Skaaldannede Fordybninger paa vore Runestene ere omtalte i det Foregaaende (S. 126).

Helleristning i Danmark synes altsaa væsentlig knyttet til Gravstederne, og ogsaa derved skiller dens Brug her

---

*) Efter Meddelelse fra Architekt Uldall, som i 1872 ledede Høiens Udgravning for Foreningen for en historisk Samling i Randers.

**) Stenen er 2 Alen lang og $1\frac{1}{2}$ Alen bred. Foruden Hullerne er der paa den »hugget« en Fiirkant, 5 Tommer i Kvadrat, med et Kors igjennem (Mus. Nr. 25780)

***) De beskrives i et Brev i 1846 til Finn-Magnusen saaledes: Den ene, af 1 til $1\frac{1}{2}$ Fods Brede, er en flad Sten med et Hul paa Midten, der dog ei gaaer igjennem . . . det andet Stykke er en flad, omtrent firkantet Sten, hvori der er hugget, om jeg mindes ret, 5 Fordybninger, der ei ere synderlig store.

sig fra den sædvanlige Forekomt i Norge og Sverig paa større Klippeflader. Smaa løse Figurstene forekomme sjeldent i begge Naborigerne mod Nord*). Ornamenter som høre til Broncealderen, nemlig Siksaklinier og Bølgelinier mellem paralelle Streger, tavlede Kanter og som det synes tre Skibsfigurer, vare indhuggede paa den nedad vendte Side af 4 Fod lange og 2 Fod brede Skiferheller, som dækkede over Stenkister i en Høi paa Giske i Romsdals Amt. Kisterne, som indeholdt brændte Ben, synes at være fra den ældre Jernalder. Fundet fra en Stenrøse paa Lunde i Høiland, Stavanger Amt, viser maaske, at der endog i den yngre Jernalder tillagdes de halvkugledannede Fordybninger en religiøs Betydning**).

Naar der dernæst, ligesom ved Bautastenene, spørges, om Helleristning er eiendommelig nordisk, maa der svares nei, men tillige bemærkes, at de Forhold, hvorunder de faa Helleristninger vi kjende i Danmark forekomme i nær Forbindelse med Gravene, og de talrige og vidt spredte Grupper i Norge og Sverig vise, at disse Kulturminder ikke kunne tilskrives Fremmede men ere indenlandsk Arbeide og have havt deres Betydning for Landets Børn.

Af de mange Sammenligningsled, som Udlandet frembyder, nævnes her som nogle af de mærkeligere: det Wismarske Horn, Broncebeslaget fra Bochin og Lerkarret fra Persanzig. Skaaldannede Huller træffes paa Stengrave i Hannover og paa løse Stene spredt i Nordtydskland. Særlig interessante Udsmykninger med lignende Tegn paa Indervægge i Stengrave ere opdagede ved Halle (den saakaldte Attilas Grav) og ved Mersebrug. I den sidstnævnte Dysse,

---

*) O. Hermelin i Svenska fornminnesföreningens tidskrift 2 S. 165. — A. Lorange, Bergens Museum, 1876, S. 107.

**) Ssteds S. 138. I Røsen fandtes: et Par enkelte skaalformede Spænder, to Messingbeslag, en Hvæssesten og en firkantet flad Sten, $9\frac{3}{4}$ Tr. l. og $7\frac{1}{4}$ Tr. br., paa hvis Overflade er udhulet 9 halvkugledannede Huller af $1\frac{1}{2}$—$2\frac{1}{8}$ Tommers Tværmaal.

som indeholdt et Lerkar, en Stenhammer og en Flintkniv, vare Ornamenterne dels indridsede dels endog malede med sort og rød Farve. Stenristninger ere hyppige paa Dysserne i Bretagne og i Irland. I England er der bl. a. fundet lignede Figurer paa to Stene som dannede Siderne i en yngre Jernalders Grav, formodentlig en nordisk Vikings sidste Hvilested; men her haves ingen Sikkerked for at Tegnene ere samtidige med Gravlæggelsen, da man kan have benyttet en ældre Figursten.*)

De egentlige Helleristninger, fra hvilke man foreløbig kunde være tilbøielig til at udelukke de meget primitive, indslebne skaaldannede Huller, maa i det Hele taget, ogsaa i Danmark, siges at høre til Broncealderen. Ideen til dem er, ligesom mange af vore Broncesager og formodentlig Forbillederne for dem alle, kommen fra Syden, og deres Brug synes at være ophørt og fortrængt, dengang den mægtige halvromerske Jernindustris Frembringelser bleve almindelige i Norden og en stærk sydlig Paavirkning medførte forandrede Gravskikke, bl. a. store almindelige Gravpladser i Stedet for Høilægning.

Helleristning og Bautastene fandt derefter et Tilflugtssted i Norge og Sverig, hvor de naturlige Forhold gav dem en langt fyldigere og mere storartet Udvikling, end de kunde faa paa den danske Slette og i de af Jordhøie dækkede Broncealders Gravsteder. Langt senere vendte de begge, paa en Maade foryngede i Runestenen, atter derfra tilbage til deres ældre Hjemland.

---

*) Mecklenburgischer Jahresber. 3 S. 67; 21 S. 239 og Fred. Francisceum Pl. 12, 1. Zeitschrift für Ethnologie (der Berliner Ges.) 1875 Taf. VI. Fig. 1. Estorff, heidnische Alterth. Hannover 1846. Kruse, Deutsche Alterth. Rosenkranz, neue Zeitschr. Halle 1832, I, 3 S, 53. Aspatria Graven i Cumberland er beskreven i Archæologia X.

BIDRAG TIL OPLYSNING AF MIDDELALDERENS LOVE OG SAMFUNDSFORHOLD.

AF A. D. JØRGENSEN.

IV.[1]) VÅBENÉD. VÅBENTAG.

Undersøgelsen af våbenedens oprindelige betydning og forskellige former har fået et nyt udgangspunkt ved prof. S. Grundtvigs bekendte afhandling »om de gotiske folks våbenéd«; K. Maurer i München har hertil føjet værdifulde bidrag i sin anmeldelse: »über das vápnatak der nordischen rechte«[2]). Det ligger dog i sagens natur, at et spørgsmål af den art, når det først er fremdraget og stillet i et nyt lys, ikke så let kommer til ro igen; tanken sættes i bevægelse i mange retninger og man fristes uvilkårligt til at søge nye synspunkter for de partier, som man ikke finder tilstrækkelig oplyste; resultatet kan da blive, at man fjerner sig også fra det, der først forekom en vel begrundet, og tilsidst lander i en noget forskellig opfattelse af selve hovedpunkterne. Det er en således fremkommen tankerække, der i det følgende skal udvikles.

S. Grundtvigs afhandling er rettet på 3 forskellige fænomener i vore forfædres retsliv: våbeneden (juramentum per arma sua), våbentaget (collisio et contactus armorum) og sværdtaget (sverðtaka). Våbeneden eftervises at have

---

[1]) Se foran s. 56.

[2]) Oversigt over det kgl. videnskab. selskabs forhandlinger 1870. Germania XVI. 1871.

været kendt af alle gotiske (germanske) folk; der lægges vægt på, at det overalt er den sværgendes eget våben, hvormed den aflægges, og dens betydning søges deri, at guddommens hævn udæskes over menederen: at han måtte lide den forsmædeligste død, den at falde for sit eget våben. Med hensyn til våbentaget opstilles derimod den påstand, at det er den mest storslåede form for våbeneden, den, hvorved hele thingalmuen stadfæster de tagne beslutninger. Sværdtaget endelig udelukkes aldeles fra denne række af beslægtede fænomener som fremgået af en helt anden tankegang: eden aflægges her ikke på den sværgendes eget, men på herrens våben.

K. Maurer deler nu ganske forfatterens opfattelse af det første og sidste punkt; han anerkender det klare og højst velkomne lys, der ved fremstillingen af våbeneden er kastet over en hel række hidtil kun halvt forståede historiske mindesmærker, og han mener afgjort at kunne slutte sig til en afvisning af sværdtaget i denne forbindelse. Derimod rejser han lignende vægtige indvendinger mod at opfatte våbentaget som en ed, han mener at burde udskille det fra våbeneden på samme måde som sværdtaget, som ikke mindre fremgået af en helt anden tankegang, lige så ældgammelt, men helt igennem uafhængigt af våbeneden.

Idet vi nu vender os til selve de historiske vidnesbyrd må det strax bemærkes, at der her ikke så meget skal lægges vægt på fænomenernes udbredelse, der turde være slået fast ved det af Gr. samlede righoldige materiale, som på en nøjere granskning af de kildesteder, der er af betydning for begrebernes fastsættelse, og det både med hensyn til deres pålidelighed og deres rette fortolkning; og fremfor alt vil det komme an på deres rette gruppering.

Vi må da begynde med at gøre indsigelse mod det punkt, hvor enigheden mellem Grundtvig og Maurer er fuldkommen, våbenedens betydning for den sværgende. Gr. siger derom: — derfor er heller ikke Grimms andet alternativ:

at sværdet måske kaldtes til vidne som betegnelse af den straf, der skulde ramme menederen, udtømmende eller nøjagtigt, da det, uden iagttagelse af, at eden knyttes til menederens eget våben, fattes den væsenlige bestemmelse af straffen, der ikke er den, at han må falde for våben i fjendehånd; — men den sværgende knytter her den ved hans edsbrud betingede forbandelse til sine egne våben: at de skulle negte ham deres bistand, når han trænger mest til dem, ja at de skulle vende sig imod ham selv, så at han må falde for sine egne våben (auf. st. s. 89 f.). Maurer føjer hertil: mir scheint dieser nachweis in glänzendster weise gelungen, und damit ein ebenso werthvolles als sicheres ergebniss für die germanische rechts- und religionsgeschichte gewonnen — (anf. st. s. 319).

Hvad hovedsagen angår, vil der vel heller neppe kunne være nogen tvivl om dette punkt, efterat det først engang er fremdraget og eftervist, det nemlig, at den sværgende udæsker hævnen for menéd at ramme ham gennem det våben, han sværger med; men det kan efter min mening ikke gå an at fortolke det så vidtgående, som de to lærde er enige om: der kan kun være tænkt på, at sværdet skal negte menederen sin tjeneste, ikke at det skal være hans egen bane. Det bliver nødvendigt at dvæle ved dette punkt, fordi det får en ikke ringe betydning især for Maurers senere bevisførelse m. h. t. våbentaget.

Grundtvigs fortolkning er neppe tilstrækkelig afhjemlet og den har alle analogier imod sig. Når der i Haderslev bylov siges, at den fremmede skal sværge med fod på hjulsnav, isted eller skibs bord, og Åbenrå skrå, efterat have anført det samme, hertil føjer: pedester apud lanceam suam, så er det jo klart, at denne sidste ed ikke kan være af nogen anden natur end de første og navnlig ikke være mere højtidelig i sin form, altså knyttet til stærkere forbandelser; tvertimod, skulde man slutte noget af den måde, hvorpå fordringen fremsættes, vilde det vel snarere være

det, at våbeneden var af ringere værd, så man kun nøjedes med den, når intet andet havdes, når manden var en »spydmand« (Eriks sæll. lov 1,48). Dette kan jo imidlertid være en underordnet omstændighed, opstået i en senere tid; hvad der derimod øjensynligt fra først af har været meningen med denne ed, — og da den fastsattes, må den vel antages at have havt en bestemt mening, — er, at den fremmede forpligter sig ved det, han har sat sin fortrøstning til på vejen, vogn, hest, skib eller spyd, for at udtale det ønske, at det måtte svigte ham og derved føre ham i fordærvelse, om han sværger falsk.

Ikke mindre klart fremgår denne opfattelse af selve det kildested, der er bleven hovedbevisstedet for våbenedens kvalificerede betydning, nemlig Sigruns forbandelse over sin broder Dag, da han havde dræbt hendes mand og derved brudt sin ed til ham. Parallelen mellem Völundarkviða 33, hvor eden tilbydes, og Helgakviða Hundingsbana II. 31—33, hvor dens straf forkyndes, er uimodsigelig og har alt været Finn Magnusen påfaldende; der er (oprindelig vistnok begge steder, Gr. s. 91) tale om en firedobbelt ed: ved skibets bord, hestens hov, skjolderand og sværdseg, og straffen svarer dertil: »ej skride det skib, der bærer dig, om end der er bedste bør; ej løbe den hest, du rider, endog dine fjender sætter efter dig; — ej bide det sværd, som du drager, det skulde da være, at det sang over dit eget hoved! da vilde Helges død være hævnet på dig, hvis du blev en ulv i skoven, uden eje og uden glæde, henvist til ådselføde!« Det synes indlysende, at man ikke kan bruge dette lidenskabelige udbrud som videnskabeligt bevis i alle sine enkeltheder. Utvivlsomt er det, at Sigrun ansér det for en følge af edsbruddet, at broderens skib og hest skal negte ham deres tjeneste, og at sværdet på samme måde skal være døvt i hans hånd; men det er digtets naturlige overdrivelse, et lidenskabeligt tillæg til den gængse bandformel, når hun går videre og ønsker, at sværdets døvhed

skal gælde alle, kun ikke ham selv, den forbandede! ligesom det er digtets overdrivelse, at han skal omskabes til en ulv i ødemarken, — den virkelige verden nøjes med at udstøde menederen af samfundet.

Før vi imidlertid går videre i undersøgelsen af de analogier, der formentlig forbyder at tillægge våbeneden en kvalificeret betydning[1]), skal vi endnu henvende opmærksomheden på den påfaldende stadfæstelse, Grundtvigs fortolkning har fundet hos Nestor, i den russiske krønike. Hvad der især giver disse steder deres betydning er den omstændighed, at de indeholdes, ikke i forfatterens egne fortællinger, men i de traktater, som han har opbevaret fra første halvdel af det 10. århundrede og som er afsluttede af de nordiske eller dog halvnordiske høvdinger med Grækerne i Konstantinopel.

Der er opbevaret to traktater og i begge omtales våbeneden som en stadfæstelse fra hedningernes side; men her må vi dog strax lægge mærke til en ikke uvæsenlig forskel. I den fred, som Helge 911 sluttede med kejserne Leon, Alexander og Konstantin hedder det nemlig, at Russerne har stadfæstet den ved ed, aflagt på deres våben, »efter vor lov«, »efter vor nations lov og skik«; der påkaldes ingen hedenske guder, Russerne siger kun: »vi, der også er fra gud som guds skabninger«. En menneskealder senere sluttede Helges søn Ingvar derimod en ny traktat med Grækerne (944), og her er eden og hele det religiøse forhold fremstillet ganske anderledes: »hver den fra det russiske land, som vil forstyrre sligt venskab, — er han ikke døbt, da skal han hverken have bistand af gud eller af Perun, og

---

[1]) Den i en vis henseende nærmest liggende analogi, nemlig ed »at bóki«, som afløser våbeneden, skal her ikke nærmere berøres, da den udspringer af en anden religiøs opfattelse; dens mundheld er iøvrigt i fuld overensstemmelse med det ovenfor fremsatte: »hjælpe mig så gud og denne bog«.

hans eget skjold skal ikke beskytte ham og han skal falde for sit eget sværd, sine egne pile og øvrige våben, og han skal være træl i al evighed i den tilkommende verden —«. »Og de ikke døbte Russere aflægge deres skjolde og blottede sværd, deres armringe og øvrige smykker og gøre ed på alt hvad der står skrevet på dette papir« [1]). Det kan ikke undgå vor opmærksomhed, at den nordiske nationalitet her alt er undergået en betænkelig forandring, Russer og Slaver havde delt ondt og godt i mange tider, og den tid var forbi, da Helge lod Russerne få silke sejl, men Slaverne bomulds, der revnede undervejs, så de udbrød: »lad os holde os til vort sejldug, netteldug passer ikke for Slaverne!« [2]) Russerne betænker sig ikke på at påkalde Slavernes gud Perun, og de har antaget en så unordisk skik som den at aflægge deres våben og smykker, før eden bliver fremsagt. Edsformelen har da også i alt væsenligt tabt sin oprindelige mening, og skønt vi endnu genkender det nordiske præg i sammenstillingen af skjold og sværd, så er dog hele forbandelsen så isprængt med barbarernes forestillinger og billeder, at vi ikke mere kan bruge nogen enkelthed som kilde for vort kendskab til Nordboernes tankegang.

Ét fremgår der dog heraf, såvel som af kvaddet om Sigrun, at nemlig formlen for våbeneden let fra kun at nedkalde en unddragelse af al hjælp for menederen, potenseredes til den positive form, at udæske selve den forsmædelige død for egne våben over den ménsværgende; thi det har altid været så og det ligger i sagens natur, der vil blive uforandret under alle kulturforhold, at den som lover og

---

[1]) Grundtvig s. 94 f. Nestor, ved C. W. Smith s. 36 ff. 45 ff. Annal. f. nord. oldk. 1853, s. 254. 258.

[2]) Nestor, a. st. s. 36; fortællingen er sikkert efter en gammel folkesang, der gjorde sig lystig over de indfødtes første forsøg på at følge vikingerne over det Sorte hav; Nestor vilde neppe have fundet det som tradition på sin tid.

sværger noget, er tlibøjelig til at forstærke sine udtryk det mest mulige, alt i forhold til sin sindsstemning, sin egen indre overbevisning og sin trang til at få modtageren til at fæste lid til hans ord; kvaddene i Edda giver jo exempler nok derpå, der findes eder af høj poetisk skønhed uden at de dog vil kunne henføres til bestemte gængse former; selve den ed, som skal hævnes så frygteligt på Dag, er aflagt

at inu ljósa
Leiptrar vatni
ok at úrsvölum
Unnar steini!

Vi vil herefter være berettigede til at afvise Maurers tanke at forklare eden ved dommerens sværd og i den vårdnedes hånd (in manu liti sui) som paralleler til den antagne forklaring af våbeneden: der tod durch die hand des eigenen hörigen, — der tod ferner durch das schwert des richters dürften wohl dem tode durch die eigenen waffen als gleichartig an die seite treten — (s. 319). Eden i den vårdnedes hånd står tvertimod jævnsides med de almindelige edsformer: så sandt hjælpe mig! — straffen for menéd tænkes her i form af et troskabsbrud fra dens side, der skulde være manden til støtte ligesom hest og sværd; når trællen myrder, er det en skænsel for den, det træffer, men litus er edfæstet til sin herre og derfor kan denne sværge ved hans hånd. Heller ikke kan ed på dommersværdet her jævnføres, dels fordi det jo ikke er noget bøddelsværd, dels fordi vi kun kender denne edsform fra en tid, da de oprindelige former forlængst var forsvundne; vi vil i det følgende have lejlighed til at komme tilbage til dette punkt.

De fremmedes ed i Sønderjyllands nordligste stæder fører os et skridt videre. I Flensborg, hvis stadsret havde samme kilde som nabobyernes, nemlig den gamle slesvigske og de almindelige jydske retsregler, havde man en anden form for denne ed. Ligesom i Haderslev og Åbenrå måtte

den fremmede her først sværge på, at han ingen frænder og venner havde så nær, at han kunde yde tolvmandséd; derpå måtte han selv sværge i sin sag tolv gange (Haderslev ret k. 23). Den første ed blev nu i Flensborg aflagt med foden på stadens port og hver af de senere et skridt længere tilbage, altså på de steder, hvor medédsmændene skulde have stået; man valgte den af stadens porte, som vendte ud imod mandens fødestavn[1]). Hvad den fremmede her sværger ved, er den dør, gennem hvilken han er kommen ind i staden og det gæstevenskab, der har fundet sit udtryk i at den stod åben for ham; han nedkalder som hævn over meneden en udstødelse af dette forhold, en fortabelse af den fred og beskyttelse, han her har fundet.

Denne ed står heller ingenlunde ene, den har sit tilsvarende i Gulethingslovens ed på kirkens tærskel. Alle eder, siges der i kap. 30, som er fæstede for kristendoms sag, skal aflægges ved kirkedør: þann eið scal hann vinna firi kirkiudurum, leggia boc a þreskold oc taca boc af þreskeldi upp. Rimeligvis sigtes til det samme, når der i Slesvig stadsret siges, at bonden, der sigtes for ran, skal rense sig med tylvteréd ad propriam ecclesiam (k. 28).

Her falder der da tillige et lys på et misforstået udtryk i vore gamle kilder. Når der nemlig siges, at Vigge svor at ville hævne kong Rolv, idet han »sté uppá stokk öðrum fœti«[2]), da har forfatteren derved rimeligvis tænkt på bænken eller fodskammelen, men den oprindelige betydning var her utvivlsomt, at han satte foden på dørtrinet (der også kaldes stokkr) og svor ved husets dør. Lignende fortællinger findes

---

[1]) Westphalen, mon. ined. IV. 1931: so mot he sik mit dem Elenden Eeden na der Stadt wise orsaken, und treden vor dat Dohr der Stadt, dat sinem landort dat negeste is, sette sinen rechten Vot an de Muer eder Porte des Dores und schweren —. Cläden, monumenta II. 129. Sml. Stemann, Schlesw. Rechtsgesch. I. 210.

[2]) Fornaldar sögur I. 86.

flere steder (Gr. s. 97). Men at man ikke blot på Island, men også i Danmark kendte denne betydning af ordet stok, fremgår af lovenes udtryk, at hustru har rådighed »inden stoks«, manden »uden stoks«. Tærskelen spiller en ikke uvæsenlig rolle i husets retslige forhold; på den skal landboen lægge sin landgilde, om husbonden ikke vil tage imod den; ved tærskel skal mand stævnes; på tærskel skal den som vil ransage efter tyvekoster lægge sine tre mark, før han går ind, findes der da intet, har han forbrudt sine penge for den vanære, han har bragt over huset. Derved er tærskelen som det sted, hvor huset træder i forhold til omverdenen, det sted, hvor den fremmede modtages som gæst, eller stanses, når man ikke vil have med ham at bestille, bleven symbol på selve hjemmet; det at gå over tærskelen, at sætte sin fod på den, er tegn på retten til at betragte huset som sit hjem, at »gå ud og ind« i det. Derfor sværger gæsten ved stadens port, huskarlen ved stokken, sognemanden ved kirkens tærskel, thi »kirken er alle mænds hjem«.

Idet den sværgende sætter sin fod på døren, nedkalder han hjemløshedens straf over meneden; han skal ikke finde sin død i huset, men udstødes af det, dersom han sværger falsk. Men hjemløsheden gælder ikke blot dette hus, men ethvert hus i verden, ligesom menéd på sværd eller spyd selvfølgelig ikke nedkalder hævnen gennem dette ene bestemte våben, — thi i så tilfælde reduceredes menedens følger jo til et pengetab lig våbenets værdi, — nej, hvert våben skal for fremtiden blive sløvt i hans hånd, hver hest skal slå ham af på det farligste sted, hvert skib skal sønderbrydes under ham, — og hvert hus skal udstøde ham for bestandig! Netop dette tænker da også Sigrun på i slutningen af sin forbandelse: Dag skal rende til skovs som en ulv!

Det fortælles ikke så sjældent, at vore fædre aflagde ed på deres våben overfor de kristne; en enkelt gang siges der fra England, at de aflagde den på deres ringe, »hvad

de aldrig forhen har gjort overfor noget folk« (Angl. Sax. chr. 876). I Håvamål siges Odin at have gjort ringéd (v. 110), men han brød den alligevel og bragte Gunlød til gråd. I de ældste islandske love, de såkaldte »Ulfjótslög«, var der en bestemmelse om ringedens aflæggelse. Ringen skulde veje mindst to øre og være lukket; den skulde gemmes på stallen i gudernes hov, men ved alle thingmøder bar thinghøvdingen (goden) den på sin arm, vædet i blótnøddets blod. Enhver der da havde sager, som anklager eller anklaget, som vidne eller mededsmand, skulde først aflægge ed ved ringen, påkalde Njord, Frej og den almægtige as (Thor) på sine ords sandhed[1]).

Ringen er uden al tvivl et symbol på det samme som døren, det fredede hjem, det lovbundne samfund, den af guderne beskærmede menneskeverden, alt i modsætning til de onde magter, der råder udenfor, fredløshed i de mindste og største forhold. På hovdøren i Hlade hang der en guldring, som var gårdens største klenodje; Olav Trygvesøn tog og sendte Sigrid Storråde den som fæstensgave. Omkring Upsale hov var der slynget en guldkæde: catena aurea templum illud circumdat, pendens supra domus fastigia — (Adam, skol. 135); det fredhellige thing omgives af vebönd osv.

Den der bryder ringeden, har brudt det hellige bånd, som freder om menneskets tilværelse, han vil blive udstødt af hjemmet. Det er uden al tvivl netop denne ed, som i

---

[1]) Nefni ek í þat vætti, skyldi hann segja, at ek vinn eið at baugi, lögeið, hjálpi mér svá Freyr ok Njörðr ok hinn almáttki Óss, sem ek man svá sök þessa sökja, eða verja — sem ek veit rettast ok sannast ok helzt at lögum. Landnáma IV. 7 (Hauksbók). Sml. undersøgelsen bl. a. af dette lovstykkes første optegnelse hos Maurer: die Quellenzeugnisse über das erste landrecht etc. (Abh. der ph. ph. Classe der bayer. Akad. der W. XII); det føres her, som det synes med god grund, tilbage til Are.

Gulethingsloven er gået over til ed på bogen ved kirkens tærskel; Ulfljóts love var hentede fra dette thinglag. Til den sigter da også øjensynligt Grågåsens forbandelse over menederen, der udtales ved ed på bog og i poetisk flugt overgår de fleste digte i bunden stil. Her skal kun nævnes hvad den har at sige, der »fyrir griðum mælir« (ved forlig, som ender med almindelig trygdéd): — nu heldr iord griðom upp, en himinn varðar fyrir ofan, en hafit rauða fyrir utan, er ligr um lönd öl þau er ver hofom tiðende af. En a mille þessa ende marca er nu hefi ec her talt fyrir monnom þrifiz sa maðr hvergi er þessi grið rýfr er ec hefi her nefnd, oc bindi hann ser sua höfga byrð, at hann comiz aldregi undan, en þat er guð drottens gremi oc grið bítz nafn. — (kap. 114, sml. 115). Og vi har her en overdrivelse af menedens forbandelse, svarende til den, vi fandt ved våbeneden: som sværdet ikke blot skal svigte sin ejer, men endog blive hans bane, således skal de hellige bånd ikke blot sønderrives og han selv udstødes, men de skal endog sno sig om hans sider og drage ham i fordærvelse, og den hellige ring skal ikke glemme hans løgn, men lægge sig om hans håndled og hans fødder som fjedre, der lænker ham, når han omgives af sine fjender, så han mister sin styrke og må bukke under[1]).

---

[1]) Sigrdrífumál 23:

þat ræð ek þér annat,
at þú eið né sverir,
nema þann er saðr sé;
grimmar símar
ganga at trygðrofi,
armr er vára vargr.

Brynhildarkviða 16:

en þú, gramr, riðir
glaums andvani,
fjötri fatlaðr,
i fjánda lið;

svá mun öll yður
ætt Niflunga
afli gengin,
erut eiðrofa.

Hvad våbentaget angår, da er vi så heldige at have både fyldige og aldeles samtidige nordiske efterretninger om det, så det foreligger i en fuldstændig gennemskuelig form, både hvad navn og betydning angår; det var nemlig endnu i fuld brug i Norge i det 12. og 13. århundrede, da lovene optegnedes og sagaer forfattedes. Vi skal undersøge disse efterretninger enkeltvis.

Hvad først de nævnte love angår, da omtaler de selvfølgelig retsformer, hvis tilværelse ikke kan underkastes nogen tvivl. Gulethingsloven bestemmer således, at thingmændene (de på thinge nærværende bønder) ved våbentag skal godkende bondens hjemmel på tilskødet jord; det er den sidste formalitet, som er nødvendig for at betrygge hans ejendomsret: hann scal þa þingmenn doms biðia at meta vitni hans; en ef þau metazt at fullu, þa scolo þingmenn hanom iorð dœma, oc veita hanom vapnatac til þess, at hann knege veria iorð sina logum oc dome (k. 267), eller: þa eigu þingmenn hanum með vapna take iord at skeyta (k. 292)[1] (Gr. s. 68). På samme måde skal thingmændene (over hele Norge) godkende Islændernes adkomst til arv, efterat bevisførelsen har fundet sted: þa eigo bœndr at leggia dom á oc veita vápnatac at (N. g. l. I. 438); umiddelbart efter er den da forfalden til udbetaling. I Frostethingsloven siges i almindelighed, at ingen må underkende den dom, der er fældet på lovthing og våbentag har stadfæstet: slict liggr oc við — (at gera hann útlagan) — ef maðr rýfr dóm þann, er dœmdr er à Frosto þingi oc vápnatac at átt innan lögréttu oc utan (V. 46). For Vikens vedkommende endelig siges endnu 1380 i Håkon Magnussens retterbod om mønt og handel, at lovmanden skal dømme efter det her står, der er lýst for almuen i Tønsberg og stad-

[1] Denne bestemmelse er også mærkelig i en anden henseende, thi den viser, at hele »logens« anerkendelse var nødvendig for at blive jordejer; se foran s. 62.

fæstet ved våbentag, at det skulde holdes for lov og ret heden af: vapnatak a tækit, at firir logh sculde dœmaz iæmpnan heðan af (N. g. l. III. 206).

Vi har dernæst vidnesbyrdene af den norske historie. S. Grundtvig har her først henvist til tildragelsen på Bergens brygge, da Harald Gille var dræbt (1137), hvorom Snorre har følgende. Sigurd Slembe trængte ind i kongens herberge og fældede ham halvsovende; han roede derpå med sine mænd ud til kongsgårdens brygge; da begyndte dagen at gry. Sigurd stod op og lyste drabet for dem, som var samlede, idet han tillige opfordrede dem til at anerkende ham som konge. Nu løb mange til fra kongsgården, men alle svor de med én mund, at aldrig skulde det vorde, at de vilde tjene en mand, som havde begået brodermord: men var Harald ikke hans broder, da havde han ikke byrd til kronen; de slog deres våben sammen og dømte dem alle lovløse og fredløse: þeir börðu saman vápnum sinum, dœmdu þá alla útlaga ok friðlausa (M. Bl. k. 18). Maurer har to ting at indvende mod denne tildragelse, først at navnet våbentag ikke her udtrykkelig bruges, dernæst at hele begivenheden er et opløb, intet thing. Jeg vilde hertil føje en tredje, ikke mindre vægtig indvending, den, at Snorre skrev 100 år efter begivenheden; thi i slige enkeltheder må man kræve bedre hjemmel[1]). Heldigvis er der dog en omstændighed, som på én gang ophæver alle tre indvendinger. Snorre er nemlig på dette sted forfatter på anden hånd, hans kilde er Erik Oddsøns bog om Harald Gille og hans to sønner, et forhold, der selvfølgelig har været mine lærde forgængere bekendt nok, men som de ikke har troet her at have anvendelse for. Erik levede samtidig og havde de bedst tænkelige kilder; hvad han

---

[1]) Vi kan derfor intet hensyn tage til Knytlingesagas fortælling om hvad der skete ved Sven Estridsøns død, som både G. og M. tager for et selvstændigt vidnesbyrd.

fortæller har derfor krav på vor fulde tillid; men at vi i alt væsenligt har hans skrift bevaret i Morkinskinna, er vi så heldige blandt andre at kunne anføre en så vægtig avtoritet for som K. Maurer selv: . . . . . Hin und wieder nimmt überdiess der vortrag in jener Hs. eine so ursprüngliche färbung an, dass man wirklich die eigenen worte Eriks zu lesen meint, während die übrigen recensionen demselben eine andere und farblosere wendung gegeben haben (Abh. der bayr. akad. d. w. XI. 534). Hvis man trængte til yderligere bevis for denne sætnings rigtighed, vilde man kunne finde det her på dette sted, hvor Morkinskinna har følgende: þangat dreif mart lið (Snorre: manna) or konungsgarði oc melto allir a eina lund, sogþo at þat scylldi alldregi verþa at þeir þionaþi (Sn.: veitti hlýðni ok þjónan) þeim manni er myrt hafþi broþor sin — — — oc lustu upp allir vapnataki, at þeir scylldi vera utlagir oc friþlauser (s. 207). Her finder vi da ikke blot ordet våbentag anvendt, men tillige i få ord en skildring af handlingen: de løftede deres våben op for at slå dem sammen, og våbentaget gik ud på, at alle skulde være fredløse. Når Snorre gengiver dette ved det »farveløse« berja saman vápnum sinum, — dœmdu osv., da viser det vistnok kun, at han ikke hos sine landsmænd kunde vente at blive forstået, dersom han bevarede det oprindelige ljósta úpp at vápnataki, at —, og derfor måtte omskrive det; men hans ord bliver da tillige for os en avthentisk forklaring af skikkens karakter på hans tid: man slog sine våben sammen efterat have løftet dem op til denne betydningsfulde handling.

At det nu ikke var et tilfældigt opløb, som her tiltog sig en ret, der egenlig tilkom andre, fremgår formentlig af Morkinskinnes ord; vi finder her »mart lið or konungsgarði« istedetfor Snorres farveløse »mart manna o. k.«, det er altså kongens hirdmænd, der samles på bryggen, det er dem opfordringen gælder; thi en kongehylding af den tilfældige mængde kunde Sigurd selvfølgelig ikke attrå. Nu

er det ganske vist, at det var et formløst møde, det var ikke på noget regelmæssig tillyst thing; men hvad der kan være en berettiget fordring under normale forhold, det kan ikke gøres gældende i øjeblikke, der selv er betingede af aldeles usædvanlige tildragelser. Sigurd krævede anerkendelse af kongsmændene; det vilde have været et uhørt pedanteri, om man havde svaret med at henvise ham til at sætte et thing på regelmæssig måde op ad formiddagen, da ingen af de tilstedeværende havde betænkningstid behov. Hvad der her kunde afgøres var dog intet lovligt kongevalg, men kun en delvis tilslutning til kongsemnet. Idet da Sigurd tilbyder sig som konge, går hirdmændene ind på tanken, nu strax her at lade det komme til en afgørelse, idetmindste for deres vedkommende, idet de afslår at tjene ham, nu eller nogensinde, — tvertimod, med loven i hånd erklærer de ham og hans ledsagere for utlage og fredløse som udådsmænd, der har forgrebet sig på kongen, som tilmed var hovedmandens broder.

Ni år senere kom det til en scene på Sællands thing, der danner et fortrinligt modstykke til denne i Bergen. Efter Erik Lams død optrådte nemlig Sven Eriksøn med fordring på kronen, han ventede ikke til der kunde samles et almindeligt folkething ved Isøre, men skyndte sig, som det synes til Ringsted for at modtage kongenavn. Dette var nu en aldeles ulovlig handling; ingen kunde fremstå for thingmændene i et enkelt land og af dem kræve kongenavn, ligesålidt som disse var berettigede til at tildele nogen det; strængt taget kunde der ad denne vej kun danne sig et parti, udenfor og imod loven. Dette blev også fremsat for almuen af en vis Olav, der endte med at lyse forbandelse såvel over Sven som over hver den, der tildelte ham kongenavn, før et lovligt valgmøde var tillyst: — ipsumque, si reciperet, execratus — (Saxo p. 673). Thinget blev tvivlrådigt ved denne udtalelse, men noget senere fik

Sven dog en mand ved navn Sten til at give ham kongenavn, og flertallet stadfæstede dommen.

Også denne handling foretoges ved våbentag, idetmindste i Norge. I kong Sverres saga, der som bekendt er skreven af en samtidig, ja endog under kongens umiddelbare tilsyn, fortælles, at han toges til konge på Eyrathing ved Nidaros: þa var Suerri konongsnafn gefit a þessu 8 fylkna þingi ok dœmt með vopnataki ok honum suarit land ok þegnar eftir fornum landslogum (Flateyjar bók II. 548). Endel lignende tildragelser forbigår vi (Gr. s. 67 f.).

Hvad der således endnu lever i Norge i hele sin kraft i det 12. århundrede, træffer vi også spor af i de andre nordiske lande, så der ingen tvivl kan være om, at det jo oprindelig fandtes overalt. Både navnet og tingen er bevarede i Skåne ved lovoptegnelsernes tid, da Absalon og Andreas var erkebisper. Når bonden, siges der, har forfulgt sin tyv gennem alle søgsmål, uden at denne har villet stå ham tilrette, må han tilsidt tage hans fred på landsthing: þa far bondæn hanum friþløso ok uapnætæk ofna bak a lanzþingi, ok førræ ma bondæn æi friþlösa (Sk. l. 7,9). Andreas gengiver det ved, at han dømmes fredløs tam verbis quam collisione armorum et contactu — (7,6). Senere hen udartede denne skik til, at bonden »huggede« den sagsøgte »freden af på landsthing«, idet han hug i »landsthingsbjælken« med sit sværd. Da denne skik i og for sig er meningsløs og kun kan forstås af det ældre våbentag, er vi berettigede til, når vi møder den andensteds, at slutte tilbage til tidligere tiders våbentag. Det ses da, at man både på Sælland og i Verend i Smålandene har kendt det at hugge folk freden af, og der kan da vel neppe være nogen tvivl om, at våbentaget har været brugt ikke blot dèr, men trindt omkring i Danmark og Sverig såvel som i Norge; thi hvad der er overleveret os fra fortiden af skikke og vedtægter, er så lidt eller så ufuldstændig fremdraget, at

man intet tør slutte af mangelen på udtrykkelige efterretninger fra alle enkelte egne (Gr. s. 79, 104). Endvidere forekommer navnet både på Island og i det danske England, hist som betegnelse for det tidspunkt, da folk tager deres våben for at forlade althinget, her som betegnelse for et hered; begge steder vidner navnet alene om den gamle fællesnordiske skik. Hermed har vi da i alt væsenligt udtømt efterretningerne om våbentaget, for så vidt som vi har dem af samtidige, utvetydige og aldeles pålidelige kilder. Vender vi os da til spørgsmålet om dette våbentags betydning, så må vi strax give Maurer ret i, at det ikke er nogen våbenéd; en fordomsfri betragtning af kildernes udsagn er uforenelig med denne opfattelse; vi mangler edens væsenligste moment, det personligt absolut forpligtende.

Maurer vender for sit vedkommende tilbage til den ældre fortolkning: »Ich kann demnach«, siger han, »nicht umhin, zu der älteren deutung des vápnatak zurückzukehren, und in demselben lediglich eine form zu erkennen, mittelst deren die versammelte menge ihre willensmeinung, und insbesondere ihre zustimmung zu einem ihr zusagenden antrag ausdrückte, also ganz dasselbe, was die beiden angeführten stellen des Tacitus in bezug auf die Germanen, und was die gleichfalls angeführten worte Cæsars in bezug auf die Gallier beschreiben« (s. 326). De to steder hos Tacitus, som forfatteren her sigter til, findes i Germania k. 11 og historiarum V 17. På det første sted udtrykker han sig således: si displicuit sententia, fremitu aspernantur, sin placuit, frameas concutiunt: honoratissimum assensus genus est armis laudare; på det andet siges: sono armorum tripudiisque approbata sunt dicta. Cæsar endelig siger om Gallerne: conclamat omnis multitudo et suo more armis concrepat, quod facere in eo consuerunt, cujus orationem approbant (de bello Gallico VII 21) (Gr. s. 84). Hverken Tacitus eller Cæsar skrev for det lærde Evropa i 19. år-

hundrede, men for deres romerske landsmænd, og de gav tingene som de havde set og hørt om dem; hele barbarernes måde at være på stod i strid med, hvad de var vante til, og alene det, at Germaner og Galler stod fuldt bevæbnede på thinge og brugte deres våben til at give bifald tilkende, var så fremmed for dem, at det fortjente at fortælles. Vi kan da umuligt vente en nøjagtig redegørelse for den brug, der blev gjort af spyddene i oldtidens retsforhandlinger; de thing, Romerne kendte, gik måske kun ud på politiske forhandlinger, der afveg fra de sædvanlige former. Kun det får vi ud af de tre steder, hvad forfatterne øjensynligt har villet lægge i dem, at man ydede bifald ved våbenlarm, gav sin vilje tilkende ved at slå spyddene mod hverandre.

Men bifald og mishag er rent subjektive udbrud hos tilhørerne, de kan fremkomme på et hvilket somhelst punkt i forhandlingerne, udgå fra deltagerne eller fra udenfor stående og uvedkommende tilskuere. Våbentaget er dog efter de nordiske kilder noget ganske andet; det er først og fremmest en bestemt retslig akt, i hvilken kun thingmændene deltager; selve navnets oprindelse må vistnok netop søges i dette moment: man »tager til sine våben«, thingmændene udskilles fra thinghoben[1]) og løfter spyddene for at betegne, at de er stemmeberettigede deltagere; det svarer til det øjeblik i det moderne politiske liv, når man

---

[1]) »Allr mugr« (foran s. 64). I Håkon Adelstens forhandling med Normændene om en religionsforandring, der vel ikke indeholder historisk sandhed, men dog bevæger sig i det virkelige livs former, deltager også trælle og værkmænd: de gør gældende, at de ikke kan arbejde uden føde (om fredagen). I en af de norske love forekommer det, at når nogen dømmes til at hudstryges, skal det udføres af den, der heimskestr er à þingi, herved kan der selvfølgelig ikke være tænkt på en thingmand, man tager en fjolle af thinghoben.

fra en bevæget valghandling, i hvilken alle og enhver kan deltage, skrider til »skriftlig afstemning«.

Maurer er heller ikke ganske uhildet i sin fortolkning af thingets forretningsgang f. ex. ved kongevalg: In der Sverres saga freilich, — heisst es: þá var S. gefit konungsnafn á þ. þíngi, ok dœmt með vápnataki, ok svarit hanum land ok þegnar eptir landslögum fornum«; aber es sind eben hier deutlich drei verschiedene Acte an einander gereiht, welche bei der annahme eines neuen königs sich folgten, das gefa konungs nafn, das dœma hánum land ok þegna, und der huldigungseid, wobei das vápnatak ausschliesslich mit dem zweiten acte in verbindung gesetzt wird, nicht mit dem dritten. De tre momenter kan her ganske vist adskilles og eden for så vidt ganske løses ud af den umiddelbare forbindelse med våbentaget, men dette er dog kun det formelle; thi efter analogi med lovens bestemte vidnesbyrd er våbentaget det eneste afgørende af de tre momenter, ikke et halv ligegyldigt mellemled mellem de to egenlig betydningsfulde: at give kongenavn og at sværge troskab. En bonde giver Sven Eriksøn kongenavn, men dermed er han jo ikke konge, det er i realiteten kun et forslag, der ingen somhelst retslig betydning har, men kun den formelle at give anledning til at dommen fældes, at riget »tildømmes« kongsemnet, på samme måde som det i vore politiske forsamlinger ikke er forslagsstilleren, men forsamlingen, der vedtager forslaget til beslutning. Og på den anden side er troskabseden vel et selvstændigt moment i den hele handling, men dog kun formelt selvstændigt; thi den skal aflægges i konsekvens af dommen, der fik våbentag, det tilfælde kan hverken faktisk eller retslig tænkes, at thingmændene bagefter negter at sværge den valgte konge troskab, for så vidt som han aflægger sin kongeéd.

Våbentaget er da noget langt mere end et (subjektivt) bifald, det er udøvelsen af en bestemt og såre betyd-

ningsfuld ret og det skaber en ret for enkeltmand eller for hele samfundet; vore kilder betegner det derfor også rettelig som en dom, thi dette ord betegner i oldtiden enhver retslig forpligtende afgørelse.

Vi har nu set enkeltmands ed med sit våben som en højtidelig appel til guddommen at straffe meneden ved at berøve vedkommende al hjælp af våben, i lighed med ed ved den sværgendes skjold, hans hest, vogn og skib, samt ved hans huses dør og ringen på helligdommens stalle; og på den anden side har vi set våbentaget som en højtidelig dom-fældelse, en stadfæstelse af hvad der foreslås på thinge, og det lige fra jorders tilskødning til kongevalg og loves vedtagelse, det er en fælleshandling af alle thingmænd, der har en væsenlig retsskabende karakter, der hverken er en ed eller et forbigående bifald. Vi kommer nu til et tredje fænomen eller rettere en tredje række fænomener, som hverken Grundtvig eller Maurer har skænket nogen særlig opmærksomhed, men som dog formentlig er af væsenlig betydning for den endelige fortsættelse af vore forfædres våbenbrug på thinge, nemlig fælleseden på våben. Vi skal også her begynde med kildestederne, for så fra dem at drage slutninger med hensyn til den til grund liggende tanke.

Her møder vi da først en lovbestemmelse fra England, som ingen af de to forfattere har lagt mærke til; den findes både i håndskrifterne og i de ældre udgaver efter »Eadwards og Gudrums« love (fra begyndelsen af det 10. århundrede), men erklæres af Reinhold Schmidt for at være et uafhængigt stykke fra omtrent samme tid.[1]) Lovstykket

---

[1]) R. Schmid, Gesetze der Angelsachsen, 2. aufl. (1858) appendix VII 1: be wergilde. sml. LXV.

stemmer i alt væsenligt med en tilsvarende bestemmelse af kong Eadmund (940—46), men indeholder adskillige nærmere bestemmelser, som vi netop her vil have brug for.

Den almindelige bestemmelse med hensyn til det, som skal iagttages efter drab er, at der skal søges forlíg bragt tilveje mellem parterne ved en mægler, der tilnævnes af udenfor stående mænd, de witan (sapientes), som har det hverv at »sætte fejde« (féhðe settan). Drabsmanden lover først denne mægler (sémend) at betale bøder, og den dræbtes frænder lover til gengæld at tage imod dem, der stilles borgen osv. Derpå sættes »kongens mund« (værn), hvorved forliget skydes ind under den offenlige ret og træder i kraft. Inden tre ugers dagen efter skal så drabsmanden have betalt »halsfang« (til den dræbtes nærmeste frænder), tre uger efter »mandebod« (til hans herre), og atter efter samme tids forløb første sal af »wergeld« (ætteboden).

Ligheden med vore love ligger nær. Når efter Eriks Sællandske lov venner og frænder har lagt sig imellem og bøderne er udredede, gives der trygdéd af den dræbtes og jævnedéd af drabsmandens slægt; hine lover at afstå fra hævnen, disse giver dem oprejsning for den skam, nogen kunde finde deri at tage bøde istedenfor at søge hævn, ved med ed at bekræfte, at de i lignende tilfælde selv vilde have gjort det samme (jævned). Det står til drabsmanden at udtage dem af den dræbtes slægt, af hvilke han vil have trygdéd, indtil 12 ialt, men han skal da stille det samme antal af sin egen slægt til jævnedéd, og denne aflægges først, derpå trygdeden; tilsidst lægger de to, drabsmanden og den dræbtes nærmeste frænde, hænderne sammen og kysses (3, 27). Væsenlig samme form bruges i Skåne, hvor vi desuden får den værdifulde oplysning, at eden aflægges på den hellige bog (Sk. l. 5, 29), og Grågåsen bruger de mest forpligtende former for at sikre fredens bevarelse (k. 115).

Hertil svarer nu den akt, hvorved i England »kongens mund sættes«, forskellen er kun den, at den her går forud for bødernes erlæggelse, der regelmæssigt medtog et år. »Kongens mund, det er, at alle af begge slægter med fælles hånd tilsværger voldgiftsmanden på et våben, at kongens mund skal stande«: þæt is, þæt hý ealle gemǽnum handum of ægðere mægðe on ánum wǽpne þám sémende syllan, þæt cyninges mund stande. Her har vi da et bestemt udpræget exempel på, at en fælles ed af største betydning aflægges på et våben, svarende til den senere bogéd.

Men en aldeles lignende skik findes endnu i det 17. århundrede i Sverig, som engelskmanden Whitelocke, der var afsending hos dronning Kristine, fortæller i sin rejsejournal. Dagen efter et bryllup på Stokholm slot træder nemlig en adelsmand frem for det samlede hof med et pyntet spyd, som han holder tværs foran brystet; tolv mænd, der nævnes som brudens og brudgommens venner og slægtninge, træder frem og griber med den højre hånd om spyddet, idet de vidner, at brudgommen samme dag har bestemt sin brud en morgengave på 2000 dukater. Whitelocke tilføjer, at denne ceremoni kaldtes våbentag, et udtryk, som han kendte fra England (Gr. s. 99 f.)

Vi skal her se fuldstændig bort fra navnet, der muligvis, som Maurer mener, kan være tvivl underkastet, og holde os til tingen, der ikke på nogen måde kan anfægtes. Ved at sammenstille de to tilfælde ses det da let, at der her er et fælles moment af stor betydning tilstede, nemlig den omstændighed at edsvåbenet holdes af en uvildig mand; i England var det den af udenfor stående tilnævnte voldgiftsmand, i Stokholm er det »a gentleman«. Men ifølge retsvæsenets hele udvikling i det sidste halve tusend år træder overalt efterhånden dommeren, embedsmanden istedenfor den uvildige mand; vi ser det alt af vore love, f. ex. Jyske lov s. 64: heredsnævn er 3 mænd af hver

fjerding der i hered er, dem skal nævne ombudsmand eller en uvildig mand, der ikke å selv af de dele —. Deraf må da uden al tvivl den omstændighed forklares, at man i de senere århundreder næsten overalt ser dommerens sværd brugt ved fælleseden; det er ikke som dommersværd, endnu mindre som bøddelsværd, men som »et sværd«, ligegyldigt hvilket, når kun ikke det tilhører en af parterne, ligesom den hellige bog, på hvilken der sværges, kan tilhøre, hvem det skal være, eller, kunde man tilføje, som den jord eller tørv, hvormed i senere tider enhver grund tilskødes køberen på byens rådstue, kan være tagen af en hvilken somhelst mark; — symbolet er bleven abstrakt.

Men hvad kan da meningen være med at tolv mænd eller repræsentanterne for to slægter sværger på uvildig mands våben? I og for sig er der ingen mening deri. Thi skal vi holde på våbenedens oprindelige betydning, at den aflægges med den sværgendes eget våben, ligesom døreden ved hans egen dør, så er det meningsløst at sværge ved anden mands spyd; thi man vil dog vel ikke nedkalde straffen for en mulig menéd over hans hoved? Våbenedens oprindelige mening må alt have været formørket, da denne form for eden opstod; thi man falder ikke på at fastsætte edsformer fra først af uden de har en mening og det en såre alvorlig mening.

Går vi videre i vore jævnførelser, da træffer vi i Verend den skik at tilskøde køberen en jord ved at de tolv nævninger griber om et spydskaft; man siger derfor, at en gård er »stångfæld og thingskøt efter denna landsorts lovliga sædvana«, man »får skaft« på den (Gr. s. 104). Endvidere var det efter Verelius fordum skik i Sverig at dømme på lignende måde: vapnatak kallas, nær rætten bekræftar sin dom dær igenom, at hvar og en af rætten tager på spessen, som domaren eller hæradshøvdingen framrækker åt dem« (Gr. s. 103).

Hvad enten nu Verelius har ret i at dette endnu på hans tid kaldtes våbentag eller ej, så er dog selve fænomenet aldeles ejendommeligt og ikke taget af de ældre kilder, som han nævner; man kan altså ikke, som M. gør, affærdige disse forskellige vidnesbyrd, fordi de ikke findes optegnede på pergament fra det 13. eller 14. århundrede. Hvad der her fortælles fra Verend om jordskødning og fra andre svenske egne om doms afsigelse er virkelig det gamle våbentag, forvansket ganske i lighed med fredløsedommen, der er bleven til enkeltmands våbenbrug på thinget. Det er herefter fuldkommen konstateret, at våbentag, der oprindelig var thingmændenes fælles akt, udført med hver sit våben, i tidens løb er bleven til den ceremoni, at de samme thingmænd — (thi »dommerne«, nævnet, repræsenterer i en senere tid hele thinget) — griber om et fælles spydskaft, thingspyddet, dommerens våben eller hvilket det nu er.

Men skulde vi da ikke med god grund kunne gå tilbage fra fælleseden på uvildig mands våben, der er en meningsløs ceremoni, til en ældre våbenéd, ved hvilken hver af de sværgende brugte sit eget våben? Hvorledes vilde det tage sig ud: uvildig mand rækker spyddet frem, de sværgende berører det hver med sit værge og aflægger fælleseden, dog hver især som en personlig højtidig våbenéd. Det samme bliver da det oprindelige forhold, når vi i Sønderjylland endnu i Kristian IV's tid ser adelen aflægge tylvteréd med fingrene på thingsværdet (Gr. s. 61).

Vi kan dog ikke stanse her. Kan det være rimeligt, at et forlíg mellem to slægter sluttes ved at eden aflægges på uvildig mands våben (skønt vi i Norden ser hver slægt sværge for sig), eller at vidner, tilnævnte af to slægter (brudens og brudgommens) sværger på fælles spyd, så er det derimod mindre rimeligt, at tylvteréd fra først af er aflagt på thingsværdet. Mededsmændene stadfæster jo ikke thingets

dom men partens ed, og det skulde da synes naturligt at aflægge eden på hans sværd. Her hjælper visen om Axel og Valborg os. Axel skal fremføre tylvteréd på Valborgs uskyldighed og møder i retten med elleve riddere, hans gæve frænder. Han tog sværdet om hjalte og støttede det mod en sten, og de 11 venner svor »hos ham« (Gr. s. 59 f.). Her tilhører sværdet øjensynligt hovedmanden selv, de andre lægger hånden på hans sværd som hans edshjælpere, og således har da vel også den oprindelige form været, at alle drog deres sværd og på én gang aflagde godtroenheds eden efter at hovedmandens ed var aflagt med sværd, støttet til thingstenen.[1]) At dette efterhånden bliver mere og mere farveløst, ligger i tidens almindelige udvikling, eden stanser jo ikke i sin metamorfose, før den er bleven en slet og ret underskrift under en trykt formular. Således forsvinder det individuelle på alle punkter af retslivet; efter Slesvigs stadsret skal bonden selv hænge sin tyv, Jydske lov ser deri tilfredsstillelsen af en personlig hævn og forbyder det, nu skal ombudsmanden udføre den dom, som thingmændene fælder. På samme måde træder kirkens tærskel for husets, stalleringen for dørringen eller høvdingens eller den sværgendes egen armring, således som vi endnu ser det 876 i England. Sværdet og spyddet, der var så forargelige ting for kirken, især i den sværgendes hånd, fortrænges derfor efterhånden fra thingstedet, først i et så følgagtigt og lidet

[1]) Hvad dette sidste træk angår, da minder det til den ene side om thingbjælken, som hovedmanden for fredløsedommen hugger i, til den anden om Saxes ord om kongevalget i oldtiden: den der gav kongenavn stod på thingstenen for at betegne, at valget skulde være uryggeligt (p. 22). Det minder tillige om det at sætte foden á stokki, på »brandstenen«, den faste sten, der bærer dørens »brande«, hovedstolperne (Sk. l. 17, 8), medens vistnok hånden har hvilet på dørringen.

talrigt samfund som på Island, senere også i Danmark og vistnok endnu senere i Norge.[1]) Våbentaget afskaffes derfor efterhånden; ved 1300 er kun en levning tilbage i Danmark, medens man samtidig i Norge søger at indføre håndsoprækning, og våbeneden indskrænkes fra mange til ét sværd, og går over fra parternes til dommerens, indtil det hele forsvinder.

Til al lykke mangler vi ikke en udtrykkelig efterretning om en fælles ed, aflagt med alle deltagernes våben; også den er fremdragen af Grundtvig. Dudo fortæller nemlig i sin normanniske krønike, hvorledes Vilhelm I's mænd i et slag mod Bretagnerne, da alt syntes tabt, lovede at kæmpe og dø med deres herre: 300 viri, parati cum W. proeliari et mori, unanimes ante illum venerunt, judiciumque foederis fideique et adjutorium more Dacorum facientes, tela mutuæ voluntatis pacto una concusserunt. Dette må dog antages for andet og mere end det norske våbentag, man slutter ingen pagt på liv og død ved en dom, men ved en personlig forsikring og en hellig ed. På Dudos tid (o. år 1000) var denne skik vistnok ophørt i Normandiet; men fortællingen gælder en bedrift i året 930, hvis minde var levende i folket, og Dudo vidste at skikken var dansk (nordisk). Vi kan herefter formentlig ingen somhelst betænkelighed have ved at indrømme, at fælleseden efter den gamle nationale skik blev aflagt på samme måde som våbentaget udførtes; i det ene tilfælde berørte thingmændene dens våben, der først udtalte dom-

---

[1]) Det er sikkert nok en miskendelse af de ældre forhold, når Maurer tror efter en så sen kilde som Eigla at kunne hævde et våbenløst thing for Norge i beg. af 10. årh. Hos Saxe fortælles om thinget, på hvilket Erik Emune blev dræbt, som en sag, der ingen kommentar kræver, at både kongen og Plog er væbnede. På Island gennemførtes de mest gennemgribende forandringer i kirkelig retning lettest, lige fra selve lærens til tiendens vedtagelse.

men, hvorved da denne stadfæstedes; i det andet berørte de hovedmandens våben og aflagde eden i fællesskab med ham eller efter ham.

I det danske England kendte man våbentaget som navn på et hered (wæpentak, wæpengetæc), svarende til det angelsaxiske hundred, en underafdeling af et scir. Navnet må selvfølgelig være kommen fra thinget og derpå være gået over til området, som vort »sogn« eller det svenske »församling«, og thinget må vel atter have fået navnet af en dér fremherskende skik, det danske våbentag. Senere tabte dette selvfølgelig sin almindelige karakter, navnets anvendelse indskrænkedes til et enkelt tilfælde, og tilsidst forsvandt også dette; de lovkyndige søgte da at finde en rimelig forklaring til navnet på egen hånd, ligesom man på Island overførte det på en ganske anden handling.

Den ældste fortolkning findes i et lovstykke, der kalder sig »Edward Confessors love«, men ansés for at tilhøre en ikke lidet senere tid, da man efter Normannernes erobring begyndte at gøre de gamle nationale love til genstand for et ivrigt studium.[1]) Det er da også mere en forklaring af våbentaget end en lov om anvendelsen vi her får, men den er ikke desmindre af stort værd for os. Efter den tilsyneladende ældste og bedste text hedder stedet således: cum quis accipiebat præfecturam wapentagii, die statuto in loco ubi consueverant congregari, omnes majores natu contra eum conveniebant, et descendente eo de equo suo, omnes assurgebant ei. Ipse vero erecta lancea sua ab omnibus secundum morem foedus accipiebat; omnes enim, quotquot venissent, cum lanceis suis ipsius hastam

---

[1]) R. Schmid, 2. aufl. XVI. LXXIsq LXXXI. Appendix XXII p. 507 f.

tangebant, et ita se confirmabant per contactum armorum, pace palam concessa. — — Quam ob rem potest cognosci, quod hac de causa totus ille conventus dicitur wapentac, eo quod per tactum armorum suorum ad invicem confoederatæ sunt. Vi vil lade det stå ved sit værd, hvorvidt forfatteren har ret i sin derivation af navnet, men der kan ingen tvivl være om, at hans præmisser jo er facta: således gik det til ved modtagelsen af en ny heredshøvding, og navnet våbentag brugtes om selve thinget (totus conventus). Her har vi da et hyldingsløfte, en ed, aflagt ved de sværgendes eget våben på hovedmandens, her er ingen tre momenter at adskille som på Eyrathing; thi hovedsmændene bliver ikke spurgte, om de vil have denne høvding, her er kun tale om at modtage kongens embedsmand (præfectus) og udtrykkelig anerkende ham, altså det samme som efter kongevalget skete på de forskellige landsthing i Danmark, det var kun det tredje af momenterne, de to andre lå i Danmark forud for hyldingen og var afgjorte på Isøre, i England var de expederede i kongens kancelli. Altså ikke blot et frivilligt løfte finder vi vore frænder i udlandet aflægge ved fælles våbenéd, også hyldingsløftet, tilsikringen af »gensidig fred«.

Hvem kommer herved ikke til at tænke på Vigges ed til Hjartvar? Han havde lovet at hævne sin konge og overlevede derfor hans fald en stund; da Hjartvar tilbød ham fred, tog han imod den og trådte frem for at aflægge troskabseden. Hjartvar strakte sit sværd ud imod ham for at han kunde lægge hånden på odden, idet han gjorde sin ed. Men Vigge udbrød: det var sæd hos kong Rolv, at han gav os hjaltet i hånd. Hjartvar gjorde da så, men Vigge gennemborede ham, så han faldt for sit eget sværd. Saxe tilføjer forklarende, at det fordum var skik, at kongerne gav deres mænd hjaltet under edsaflæggelsen (p. 108 f.). Det er indlysende, at der her må være en misforståelse til-

stede, det kan aldrig have været skik, at kongen, der vilde tage mod en ed, gav sit værge fra sig og derved kom til at stå våbenløs overfor en væbnet mand; endnu mindre kan det dog vel tænkes, at han holdt sit eget sværd i odden, medens den underordnede tog hjaltet. Af Saxes fortælling synes det at fremgå, at man endnu på hans tid plejede at aflægge ed på kongens kårdespids, thi dette ledsager han ikke med nogen kommentar. Men derved måtte den gamle tradition om Vigges hævn, der sikkert hørte til hirdens stolteste minder, blive uforståelig; thi hvorledes skulde en svend kunne vriste værget af en andens hånd ved at tage i odden? Der bevaredes da et minde om, at Vigge selv havde aflagt eden med våben i hånd og sagnet formede sig derefter, Rolvs fuldkomne tillid til sine mænd kunde endog forherliges fra en ny side ved at give det denne form, at han havde ladet dem tage hans eget sværd for at aflægge eden. I denne form fik Saxe fortællingen og tilføjede da sin bemærkning, at det således havde været almindelig skik i oldtiden, idet han vel ad anden vej var kommen under vejr med, at det ikke blot gjaldt Rolvs tid. Men for os kan der ingen tvivl være om, at fortællingen, hvad enten den grunder sig på historie eller er et sagn, oprindelig gik ud på, at Vigge trådte frem med sit sværd for at aflægge eden, medens Hjartvar løftede sit for at modtage den; idet da helten sænkede odden som til hylding, vendte han den mod forræderens hjerte.

Her er vi da kommen midt ind i det tredje begreb, det samme, som Grundtvig og Maurer udskilte fra våbeneden som uvedkommende; her synes det dog at kunne gå med. Hvad der imidlertid nærmest har givet dem anledning til at udelukke hyldingseden, er den særlige form, den senere får ifølge de almindelige lensideer. Hirdmændene kaldtes i Norge senere hen kongens »sværdtagere« og handlingen, hvorved de forpligtede sig til hans tjeneste, sverðtaka. Her

synes der nu ingen tvivl at kunne være om, at jo ordets mening er den, at vedkommende tager mod et sværd[1]), og at der har været tænkt på dette også ved aflæggelsen af den egenlige hyldingséd på bog efterat hirdmandsemnet først knælende havde lagt hånden på kongens sværdhjalte, medens denne selv holdt på det i en meget forsigtig stilling (Gr. s. 21 ff. M. 319 f.). Men også her møder vi en af de paralleler i senere tiders forvanskning, der synes at skulle hjælpe os ud over alle de huller, som tidernes glemsomhed har efterladt i vor kundskab om våbenéd og våbentag. John Bromton er nemlig også kommen ind på en forklaring af det engelske våbentag, der i hans tid (14. årh.) synes at være næsten helt gået i glemme, og han kommer da til følgende slutning: Wapentake Anglice idem est quod arma capere, eo quod in primo adventu novi domini solebant tenentes pro homagio reddere arma sua (Gr. s. 81). Udtrykkene betyder i middelalderens latin, at de, der har len (tenentes) skal oplade dem for den nye høvding (reddere feudum) ved at udlevere deres værge (arma); de skal derved give ham lejlighed til at forléne dem på ny og ved den lejlighed modtage deres ed (homagium). Bromton forklarer altså våbentag nøjagtig som Normændene opfattede deres sverðtaka i middelalderen: at modtage herrens sværd. For Englands vedkommende kender vi nu imidlertid en ældre form med fuldkommen nøjagtighed; da »Edwards love« optegnedes afleverede folk ikke deres våben, men frembød dem til våbenéd på thinge; — skulde da ikke også det norske sverðtaka have en ældre mening? Den ceremoni at

---

[1]) Sverðtaka og sverðtakari synes dog at være nyere orddannelser; analogi vilde i denne betydning for en ældre tid kræve sverðþegi, jfr. arfþegi (hos os arftaki, Eriks S. l. I 33; þiggja = taka), farþegi (skibspassagér), runestenens hemþegi (Thorsens runemindesmærker s. 99), heiðþegi (Snorra Edda I 458).

røre hjaltet på kongens sværd kan dog ikke være nogen oprindelig form, hverken for det ene eller det andet.

Vi har nu et våbentag til dom; ved siden af en våbenéd, aflagt af enkeltmand med sit eget våben, en fællesséd, aflagt af de enkelte, hver med sit våben på hovedmandens, og endelig enkeltmands våbenéd, aflagt med våben på anden mands. Kan vi finde en fælles betegnelse for disse eder?

Spørgsmålet er, om vi har ret til at afvise »lovenes« påstand om, at det engelske thing kaldtes våbentag, fordi det på den anførte måde hyldede sin høvding; thi er dette rigtigt, da må jo selve handlingen have været kaldet således, skønt den var en ed. Endvidere, om vi har ret til at afvise Whitelockes udtrykkelige vidnesbyrd, at man i Stokholm kaldte vidneførelsen for morgengaven for et våbentag; thi forholdt dette sig således, da henførtes jo en utvivlsom ed i Norden under dette navn. Endvidere, om vi har ret til at afvise tanken om, at ordet sverðtaka oprindeligt har gældet hyldingseden, hvad enten nu selve dette ord den gang er bleven brugt eller det først senere har udviklet sig af vápnatak for at betegne modsætningen. De foreliggende vidnesbyrd er muligvis ikke tilstrækkelige til at afgøre noget bestemt, men det synes dog at være af overvejende sandsynlighed, at ikke blot den skik at føre spyddene sammen til *dom*, men også den at føre dem sammen til *ed* oprindelig har været betegnet som våbentag: handlingens *form* var jo den selvsamme, hvor forskelligt end dens *indhold* blev.

Og hvad *betyder* ordet vápnatak, der skulde kunne hindre en så omfattende anvendelse? det er jo kun den handling at *våbnene tages* uden at der afgøres det mindste om, i hvad øjemed. Teknisk synes det ligefrem at svare til det moderne »at træde i gevær« eller hvad det nu kaldes; de våben, der har været lagte til side eller overgivne til en tjener eller bårne skødesløst, *tages*, thing-

mændene eller de handlende på thinge løfter deres våben, man ser, hvem det er, der skal fuldbyrde en retslig handling, aflægge ed eller fælde dom. I denne første og sprogligt mest levende betydning har vi da sandsynligvis ordet endnu f. ex. et enkelt sted i den gamle literatur, nemlig i Orkneyinga saga, hvor det bruges lig det sædvanlige vápnaþing, hærskue, mønstring og tælning af de tilstedeværende hærmænd: Kali spurde: er æigi þat ath nu skivtizt vinir ydir? Konungr (Magnus) letzst ætla at þat væri æigi. Kali bat hann æiga uopnatak ok kanna suo lid sitt (Flateyj. b. II 429). (Gr. 77 f.).

Er denne betydning bleven stående på Vesterhavsøerne, så er i grunden det samme tilfældet på Island. Det vil altid være vanskeligt at forklare, at et ord med en så udpræget betydning, som vápnatak har i Norge i det 12. århundrede, på Island skulde være kommen i den grad på afveje, at det kunde gå over til at betegne den rent ydre og retslig ligegyldige handling, at folk tog deres våben efterat thinget var forbi. Derimod var overgangen hertil aldeles naturlig, når man, dengang ordet vandrede ind til øen med selve de norske landnamsmænd, ikke havde givet det denne bestemte tekniske betydning, men ligefrem tænkte på det almindelige moment, at thingmændene tog deres våben, når forhandlingerne begyndte, eller afgørelsen stundede til, thi spyddene var deres stemmesedler. Da så våbnene blev aflagte og hele thinghoben mødte uden dem på lovbjerget — og det synes at ligge langt tilbage i tiden, siden Ulfjót anordnede en ringéd, — så måtte navnet nødvendigvis gå over på det tidspunkt, der nu var våbentag, nemlig thingets slutning; at det derved tillige mistede sit indhold, var en selvfølge.

Det forekommer mig derefter klart, at enhver forhandling på thinge har været ledsaget af et våbentag, der var betingelsen for retsgyldige handlinger af enhver art, enkelt-

mands og fælles ed såvel som den endelige dom; i denne betydning har vi ordet, hvor det er bleven stående på sit første trin: på Island, Øerne og i England, det går dér over på selve thinget, forsamlingen, eller det bliver i forbindelse med den ydre handling. Så kommer kristendommen med sin sejrrige kamp mod våbenbrug på de fredhellige steder; først falder fælleseden med alle våben på ét, som det mest stødende, og man lægger hænder på hovedmandens våben; derpå foretrækker man uvildig mands og går endelig over til at bruge dommersværdet. Enkeltmands hyldingséd aflægges på tilsvarende måde med hånd på høvdingens sværdsod (i Danmark), eller bliver til en symbolsk handling, et sverðtaka (i Norge).

Våbentaget derimod får endnu lov til at bestå i de mere tamme former, i England som hyldingsmåde, i Norge som form for dommen; det samme genkendes i Danmark og Sverig fra samme tid. Men længere frem i middelalderen afslappes også dette og doms-taget går samme vej som eds-taget; man søger at afløse våbentag med håndtag (i Norge) eller man lader alle dommere gribe om samme spyd (Sverig) eller man nøjes med at enkeltmand udfører den symbolske handling (Skåne, Sælland, Verend). Men længe før det er kommen så vidt, er alle disse skikke bleven meningsløse og uforståelige for dem, der deltager i dem, og som alt det meningsløse i alvorlige forhold tillige komiske[1]).

Derimod skulde man vel vanskeligt kunne tænke sig en mere højtidelig og imponerende handling end våbentaget var i sin oprindelige form, hvad enten det gik ud på at æske dom af hele »hæren«: til ejendoms stadfæstelse, til straf

[1]) Sml. den skik på rådhuset at gribe en tørv for at blive husejer, at lade adelsmændene alle som èn gribe i en hat for at binde sig til en ny hertug (begge i Flensborg) osv.

over forbryderen, eller til lovgivning og kongevalg, — eller det blev udtryk for en ed under fortabelse af alt hvad der gør manden til mand, tilliden til sin arm og sit frie værge. Den som æskede dom stod frem på thingstenen og udtalte dens ord (som forslag), thingliden gav den gyldighed ved at føre sine våben mod hans; den der førte sag eller værn stod frem på thingstenen og aflagde sin ed med våben i hånd, edsfællerne sluttede sig til ham med fremrakte spyd; hvor to slægter stod overfor hinanden for at slutte forlig efter drab, dèr svor drabsmanden først jævnedéd med sine frænder, derpå den dræbtes arving trygdéd med sine, alt under spyddenes klang; — man vil neppe kunne negte dette billed en vis storhed.

BRONZEALDERENS PERIODER.

EN UNDERSØGELSE I FORHISTORISK ARCHÆOLOGI

AF SOPHUS MÜLLER.

Forudsætninger og Fremstilling af Spørgsmaalene. — Undersøgelser af enkelte Former. — En østlig og en vestlig Gruppe. — Tidsforhold mellem de to Grupper. — Gravskikke og Gravfund. — Mose- og Mark-Fund. — Mandens og Kvindens Gravgods. — Oversigt og Slutning.

Forudsætninger og Fremstilling af Spørgsmaalene.

Efterat der først indenfor det forhistoriske Tidsrum i Norden var udskilt en »Bronzealder«, i hvilken der ikke kjendtes andre Metaller end Guld og Bronze, er Forskningen Skridt for Skridt rykket fremad til en klarere Forstaaelse af denne Periode[1]).

Ved Siden af Paavisningen af en indenlandsk Fabrication for Hovedmassen af Oldsagerne[2]) er det erkjendt, at Bronzealderen i Norden har udviklet sig paa Grundlag af en fremmed Cultur, og at dens Forudsætninger ere at søge udenfor Norden[3]). Medens det viste sig, at hverken den rige Bronzecultur i England-Irland eller det østlige Europa afgav Forudsætninger for den nordiske Gruppe, er der i Mellemeuropa fundet faste Tilknytningspunkter for Nordens eien-

---

[1]) Thomsen i Ledetraad til nord. Oldkynd., Kjøbenhavn 1836, 27.
[2]) Worsaae i Ann. f. nord. Oldk. 1853; ældre Litteratur p. 131 Anm.
[3]) Worsaae: Slesvigs Oldtidsminder p. 41; Aarb. f. nord. Oldk. 1872.

dommelige Former[1]); det er fra Landene mellem Ungarn og Schweiz, at Bronzealderens Cultur gjennem Tydskland er naaet til Norden. Afgjørende Fremskridt skete ved Fremdragelsen af Mose- og Mark-Fundene som en egen Gruppe, der er af særlig Betydning ved Siden af Gravfundene[2]), medens der ved Delingen af Bronzealderen paa Grundlag af Gravskikkene[3]) var gjort det første Skridt til at fastsætte Udviklingsgangen i Perioden. Herefter fulgte de Arbeider, der søge i det Enkelte at gjennemføre en Adskillelse mellem et ældre og et yngre Afsnit indenfor Bronzealderen[4]). Ligesom der ved disse Undersøgelser over de vigtigste Forhold i Bronzealderen er givet et sikkert Udgangspunkt for fremtidige Arbeider, saaledes er Materialet Aar for Aar blevet saa stærkt forøget, de samme Phænomener ere saa ofte vendte tilbage, at der ogsaa i denne Henseende allerede nu haves et nogenlunde fyldigt og paalideligt Grundlag for Kjendskabet til Perioden.

Dog staa endnu mange Spørgsmaal af væsentlig Betydning uløste. Det er gjentagende fremhævet, at det er det yngre Afsnit i den nordiske Bronzealder, som har de fleste Tilknytningspunkter i Syden[5]). Da nu Bronzealderen i Skandinavien, enkelte Landsdele undtagne, som allerede tidlig bleve paavirkede af Jernculturen[6]), antages at være ophørt omtrent ved vor Tidsregnings Begyndelse[7]), paa en

---

1) Worsaae i Ann. f. nord. Oldk. 1853, 139; jvfr. Aarb. f. nord. Oldk. 1869, 1.

2) Worsaae i Aarb. f. nord. Oldk. 1866.

3) Worsaae i Vidensk. Selsk. Oversigter 1859.

4) Montelius: Bronsåldern i norra och mell. Sverige og Sveriges Forntid.

5) Engelhardt i Aarb. f. nord. Oldk. 1875, 1. Montelius: Sur l'âge du bronze en Suède (Særtryk).

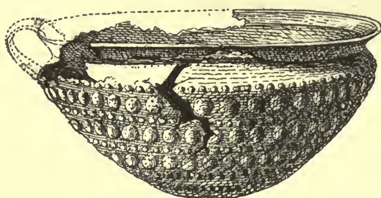
6) Se Vedels Undersøgelser af Gravpladser paa Bornholm i Aarb. f. nord. Oldk. 1870 og 1872.

7) Engelhardt i Aarb. f. nord. Oldk. 1875, 16: Bronzealderen er endnu i de nærmeste Aarhundreder efter vor Tidsregnings Begyndelse næppe helt fortrængt fra Danmark.

Tid da Syd- og Mellem-Europa allerede i mange Aarhundreder havde havt en udviklet Jerncultur, skulde man vente, at de fremmede Gjenstande, som findes med vor yngre Bronzealders Oldsager (fra de sidste Aarhundreder før Chr. F.), tilhørte den samme Tid i de sydligere Grupper, hvor de oprindelig høre hjemme; men dette er ikke saa. Med de Oldsager, der henregnes til de yngste i Norden, findes Gjenstande, som ere forfærdigede i Mellemeuropa, medens Bronzealderen endnu der var i fuld Blomstring, eller senest i Overgangstiden til Jernalderen. At antage, at der er medgaaet Hundreder af Aar, inden Sværd, Kar og »Skjoldbuler« fra Mellemeuropa have fundet Vei til Norden, synes lidet rimeligt. Ligesaa mange Exempler Archæologien har at opvise paa den langsomme Udbredelse af Smag, Stil og Ornamentik fra Syd til Nord, ligesaa usandsynligt vilde det være, at Brugsgjenstande i Reglen skulde have kunnet overleve Aarhundreders Omflakken, før de naaede til Norden. Det turde være uforklarligt, at Gjenstande, som ere udsprungne af Bronzeculturen i Mellemeuropa, hvis Ophør efter de forskjellige Anskuelser[1]) sættes fra 5 til 900 Aar før

[1]) Conestabile sætter Villanova-Fundet, som tilhører den ældste Jernalder i Norditalien, mellem det 8. og 9. Aarh. (Congrès d'anthrop. et d'archéol. Bruxelles 1873, 512). Gozzadini sætter det samme Fund til det 9. eller 10. Aarh. (Gozzadini: Mors de cheval italiques, Bologne 1875, 32). Gravene ved Hallstatt, som strække sig fra Bronzealderens Afslutning til den romerske Tid, sættes af v. Sacken til den 2. Halvdel af det første Aartusinde før Christi Fødsel (v. Sacken: Grabfeld von Hallstatt p. 145). Morlot antager, at denne Gravplads naar langt længere tilbage (Matériaux p. l'histoire de l'homme p. Mortillet 1866, 2 p. 235). Ved det 9. Aarhundrede, antager Bertrand, at Jernalderen begynder i Gallien, og Hallstatt-Fundet gaar ifølge den samme Forfatter tilbage til Tiden for Roms Anlæggelse. Naar man betragter Møntprægningen hos forskjellige Folk i Mellemeuropa, hvorved vi føres omtr. 300 Aar tilbage f. Chr. F., og den rigt udviklede Jerncultur, til hvilken største Delen af Fundene i de samme Egne henhører, maa Jernalderens Begyndelse her sikkert sættes til mindst 500 Aar

Christi Fødsel, eller som der tilhøre den første Jernalder, i Norden findes med Oldsager, som henføres til de sidste Aarhundreder før vor Tidsregnings Begyndelse. De Fund, som afgive Exempler paa dette Forhold, ere hverken faa eller usikre; selvfølgelig tales her kun om Stykker, hvis fremmede Herkomst er aldeles utvivlsom paa Grund af deres fuldstændige Lighed med Oldsager, der ere fundne i sydligere Egne. Visse indførte Bronzesværd [1]), mindre Bronzeskaale med tilnittet Hank og indenfra uddrevne Buler [2]) (Fig. 1), større

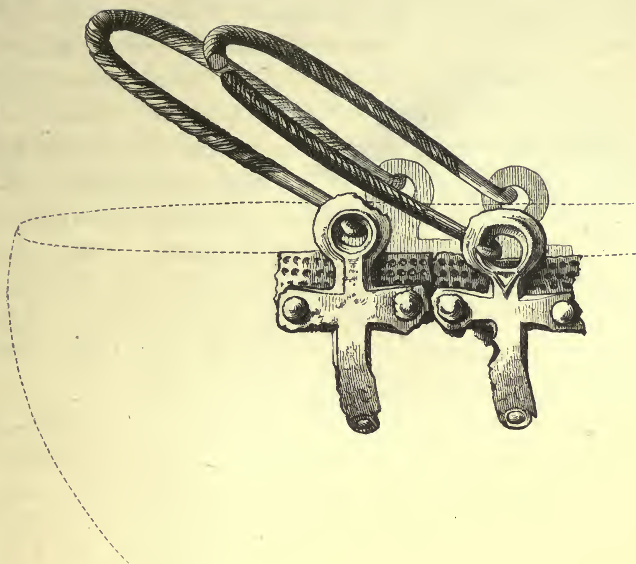
1/3 Fig. 1. Mus. Nr B 87.

---

f. Chr. F. Den fuldstændige Mangel paa Spor af romersk Indflydelse i disse Fund og de iøinefaldende Vidnesbyrd om en tidlig Paavirkning fra Grækenland og Etrurien synes ikke at tillade at henføre dem til en senere Tid.

[1]) Worsaae: Nord. Olds. 1859 Fig. 134-6. Om disse Sværds Forekomst udenfor Norden se ndfr. under: Sværd og Dolke. De Stykker, som ere fundne i Norden, henføres som de fleste andre indførte Sværd til Bronzealderens yngre Del (Montelius: Bronsåldern i norra og mell. Sverige p. 209 flg.). I Mellemeuropa, hvor disse Sværd ere forarbeidede, tilhøre de selvfølgelig Bronzealderen om end sandsynligvis dens senere, mest udviklede Del.

[2]) Madsen: Afbildn. Øgemose Fund Fig. 3-6. Disse Stykker henføres til den yngre Bronzealder i Norden; men i Galizien er en saadan Skaal fundet med Celter, en Landsespids og andre Gjenstande af Bronze (Archiv f. Kunde østerr. Geschichtsqu. 24, 273). Se Afbildninger af et lignende Stykke i Képatlasz az arch. közlemények, Pest 1861 pl. 8, 36; Berichte a. d. Mitgl. d. deutschen Gesellsch. Leipzig 1831, Fig. 2, og ndfr. under: Mark og Mosefund. I Samlingen i Gotha opbevares 1 Stykke, hvis Findested ikke kjendes; i Dresden 1 Stykke, fundet ved Urner ved Niederwørthe; i Berlin 2 Stykker fra Brandenburg. — De Kar, som forekomme i Weisin Fundet,

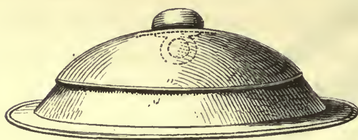
⅓. Fig. 2. Mus. Nr B 414.

Bronzekar med korsformede Beslag og to bevægelige Hanke[1])

(Mekl. Jahrb. 11, 383) ere vel gjorte af tyndtdrevet Bronze, men ere ikke fuldstændig af denne Form og kunne tilhøre en senere Tid. Ved Undersøgelsen af en Forms Alder er det nødvendigt at fastholde den i alle dens Detailler for ikke at løbe Fare for at sammenblande Gjenstande, der mulig tilhøre forskjellige Tider (Morlot: Sur le passage etc Mémoires des Antiqu. du Nord 1866, 56).

[1]) Madsen: Afbildn. Suite af Bronzekar, 8. Kar med korsformede Hankbeslag ere i Altmark (Keysler: Antiquitates selectæ etc. Hannoveræ 1720) og i Skaane (Nilsons nye Samling) fundne med nordiske Hængekar af yngre Form (jvfr. Engelhardt i Aarb. f. nord. Oldk. 1875, 6). I Siebenbürgen ere 2 af disse Kar fundne med Celter, Bronzesegle o. s. v. (Archiv f. Kunde østerr. Geschichtsqu. 24, 383). 2 Stykker kjendes fra Hallstatt (v. Sacken: Das Grabfeld von Hallstatt pl. 23, 7-8), medens Hovedmassen af Bronzekarrene er af andre Former;

(Fig. 2) og de saakaldte Skjoldbuler[1]) (Fig. 3) henføres til den yngre Del af den nordiske Bronzealder, men ere i Mellemeuropa fundne dels med udprægede og charakteristiske Bronzealders Former, dels i Overgangsfund til Jernalderen. Selv om alle de i Norden fundne Stykker af disse Former antages at være forfærdigede i den sidste Del af Bronzealderen i Syden eller i Begyndelsen af Jernalderen, bliver der dog en betydelig Strid i Tidsforholdet mellem disse Stykkers Optræden i Mellemeuropa og i Norden.

$\frac{1}{3}$. Fig. 3. Mus. Nr. MCCCXCIII

Dog, lad det antages, at dette Misforhold kunde fjærnes ved at lægge den nordiske Bronzealders Ophør noget længere tilbage i Tiden og rykke den sydlige Bronzecultur noget længere ned; der kommer da Vanskeligheder fra en anden Side. Forud for den nordiske Bronzealders yngre Afsnit ligger hele den ældre Bronzealder med dens lange Udvikling, med en forfinet Ornamentik, med særlige og charakteristiske Former. Saalænge man kan give denne ældre Bronzealder en betydelig Varighed, saalænge den kan tænkes fortsat i lange Tider efter Bronzealderens Ophør i Syden,

maaske hører ogsaa herhen det l. c. p. 93 Anm. omtalte Stykke, der fandtes med en Bronzehjelm af ikke etrurisk Form og 27 Bronzesværd.

1) »Skjoldbulerne« ere ved Neilingen og Helmstädt i Altmark fundne med Hængekar af yngre Form (Keysler l. c.; Kruse III, 1-2 p. 120; Fundet opbevares nu i den hertugelige Samling i Braunschweig). I Frankrig (Puy de Dôme, Clermont-Ferrand; Matériaux etc. 1874 pl. 5) er et saadant Stykke fundet med Celt, Spydspids o. s. v.; Alt af Bronze. I Desor: Le bel âge du bronze 4, 5 er afbildet en »Skjoldbule« fra Møringen; ganske paa samme Maade som ved dette Stykke er Midtknappen paa den ved Helmstädt fundne »Skjoldbule« prydet med centrifugale Streger.

kan den høie Udvikling vel forklares; men, naar denne ældre Periode skal efterfølges af et Tidsrum, der (dateret ved bestemte Stykker) ikke kan falde mange Aarhundreder efter Bronzealderens Ophør i Syden, kan den ikke have havt en saa betydelig længere Varighed end den sydlige Bronzealders Cultur, at dens langt rigere Udvikling kan forstaaes. Afledt af de sydligere Culturer og derfor af senere Begyndelse skulde den nordiske Bronzecultur ikke længe efter, at Bronzealderen afsluttedes mod Syd, have naaet et Høidepunkt i fin Smag, i rig og eiendommelig Udvikling, som ikke blev naaet paa noget Sted i Mellemeuropa. Dette Forhold strider ikke alene mod Nordens Stilling til Syden gjennem hele Oldtiden, men ogsaa mod det almindelige Forhold mellem en afledt Cultur og dens Udspring.

I Forbindelse hermed staa andre endnu uforklarede Punkter i Forholdet mellem den ældre og yngre Bronzealder i Norden. Nogle Rækker af Oldsager fra det yngre Afsnit (Sværd, Hængekar, Haarringe) forekomme overveiende i Mose- og Mark-Fund, andre (Knive, Naale, Niptænger) næsten udelukkende i Gravene, medens et lignende Forhold ikke findes i Bronzealderens ældre Del. Nye Former (Sværd og Celter) optræde, ikke, som det skulde ventes, ved gradvis Udvikling af den tidligere, rige Cultur, men indførte fra andre Omraader. Den ældre Ornamentik ophører pludselig (Sværdene), og i Stedet for optræder en anden, rig og udpræget Stil (»Bølgeornamentik«), der ikke synes at være en Opløsning eller Udvikling af de ældre Motiver, men paa et andet Grundlag turde være ligesaa fuldendt og harmonisk som den ældre. Er der derimod, som man har ment, et stærkt Forfald at spore i Slutningen af Bronzealderen, da er dette et høist paafaldende og enestaaende Phænomen i de forhistoriske Tidsrum, som endnu synes at savne en Begrundelse; en tiltagende Forbindelse med Syden, hvorfra der just bestandig tilføres Norden de nødvendige, nye Forudsætninger til selvstændig Udvikling, synes ikke paa et enkelt

Punkt at kunne foranledige et Forfald. Hertil kommer endelig, at der i adskillige Fund forekommer ældre Former ved Siden af Stykker, som tilhøre Jernalderen (se ndfr. under: Tidsforhold), at yngre Former findes under Forhold, som tyde paa en nær Forbindelse med Stenalderen (se smst.), og at de ældste Former undertiden ere fundne med Stykker, som henføres til Bronzealderens senere Udvikling (se smst.). Det er et Forslag til Forstaaelsen af disse og andre tvivlsomme Punkter, som her skal stilles. For at have et fast Grundlag er det nødvendigt at forudskikke specielle Undersøgelser af nogle vigtigere Former: Sværd, Paalstave, Celter, Hængekar, Lansespidser, Fibulaer, Knive. De herved vundne Resultater skulle derefter benyttes til Belysning af de nysnævnte Forhold[1]).

Det kunde maaske synes raadeligere endnu udelukkende at indskrænke sig til at samle og ordne Stoffet og at overlade alle Slutninger til Fremtiden, som med et klarere Overblik og i Besiddelse af et rigere Materiale vil kunne dømme sikkert om Meget, der endnu maa betragtes som tvivlsomt. Men enhver planmæssig Ordnen og Samlen maa nødvendigvis give nye Synspunkter og lede til en Opfattelse af Phænomenerne, der medfører Forstaaelsen som en næsten uundgaaelig Følge. Det maa da blot fremhæves, at den Sammenstilling af Stoffet, som ledsager hele Undersøgelsen, og hvorover Registeret giver en detailleret Oversigt, maa betragtes som denne Afhandlings vigtigste Indhold, medens

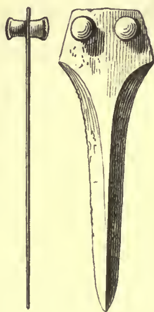
---

[1]) Studierne i Udlandet ere gjorte i Aarene 1873-74 og 1875. Optællingerne af Stykkerne i Museet for nordiske Oldsager ere sluttede i Vinteren 1875-76. Ved alle Optællinger af Stykker, som have til Hensigt at eftervise de forskjellige Formers Udbredelse indenfor Danmarks Grænser, ere selvfølgelig kun de Stykker medtagne, hvis Findesteder kjendes. Da en Del af Museets ældre Materiale ikke er tilstrækkelig betegnet, vil det fulde Antal af Stykker i Museet sædvanlig være noget større end det nedenfor paa hvert enkelt Sted angivne.

Tydningen af Phænomenerne sikkert paa mange Punkter kun vil tjene til Udgangspunkt for en fremtidig, rigtigere Opfattelse.

Undersøgelser af enkelte Former.

Sværd og Dolke. Til den ældre Del af den nordiske Bronzealder henføres de Dolke og kortere Sværd, hvis Greb af Træ, Horn el. Lign. har været fæstet til Klingen ved 2—4 meget svære Nagler[1]); disse have det Særkjende, at de ikke ere forsynede med Hoved, men kun ere noget bredere ved Enderne (Fig. 4—5). Sværd og Dolke, som have den samme, eiendommelige Form af Nagler, kunne forfølges langt imod Syd, dog ikke ad den Vei, mod Sydøst, hvor man først og fremmest har søgt at paavise Forudsætningerne for den nordiske Bronzealder, men gjennem det vestlige Tydskland. Disse udenlandske Stykker have altid et meget primitivt Præg; Striber og Prydelser paa Klingen findes ikke; Grebet har været afsluttet med en lige Linie eller en aaben Bue; Naglerne uden Hoveder ere ofte ligesaa svære og plumpe som ved de nordiske Stykker.

⅓. Fig. 4.
Mus. Nr. B 888.

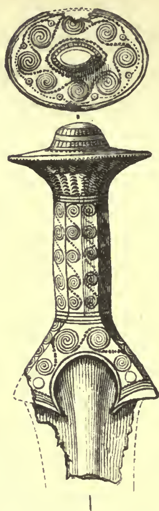

⅓. Fig. 5.
Mus. Nr. B 315.

---

[1]) Madsen: Afbildn. Dolke 16, 18.

Medens Samlingerne i det vestlige Tydskland og Baiern indeholde et betydeligt Antal Exemplarer af denne Form[1]), findes

$\frac{1}{3}$. Fig. 6. Mus. Nr. MMXVIII.

$\frac{1}{3}$. Fig. 7. Mus Nr. B 120.

kun enkelte Stykker imod Øst[2]), hvor de synes at erstattes af Dolkene med mere eller mindre trekantet Blad, hvis Nagler ere forsynede med koniske Hoveder eller en løs Ring. —

---

[1]) I Museet i Hannover Dolke med glat Blad eller ophøiede Længdestriber, lignende de engelske. I Museerne i Mainz, fra Weisenau; i Carlsruhe, fra Willingen; i Stuttgart, fra Nürtingen og Bonfeld; i Regensburg, fra Kellheim, Regensburg og Hölzelhof; i München adskillige Stykker. deriblandt nogle fra Amberg (jvfr. Dav. Popp: Abhandl. ü. einige alte Grabhügel, Ingolstadt 1821; ikke afbildede); i Linz nogle Stykker fra Lambach. Handelmann: Amtliche Ausgrab. auf Sylt pl. 1, 7 og I. Dorow: Opferst. u. Grabh. Wiesbaden 1819, 1 pl. 9. 3. Matériaux etc. 1873, 2 pl. 15, fra Savoien.

[2]) I Museet i Halle 1 Stykke uden opgivet Findested; i Jena 1 Stykke fra Camberg ved Saale.

Uden at følge denne Form længere, til Norditalien, Ungarn og navnlig til England, hvor de samme Hovedtræk synes at gjenfindes, ville vi fastholde en Forbindelse ad sydvestlig Vei mellem Norden og Sydtydskland for en af Bronzealderens ældste Former.

Det er paavist, at de ældste nordiske Sværd med Bronzegreb[1]) (Fig. 7) staa i nær Forbindelse med den ungarske Form med skaalformet Knap, men at de sydtydske Sværd med oftest ottekantet Greb (Fig. 6) ere de nærmeste, fremmede Forbilleder[2]). Indenfor Skandinaviens Grænser ere ungarske Sværd kun fundne i Sverrig, medens den sydtydske Form optræder i langt overveiende Antal i Danmark[3]); denne sidste Form er ogsaa repræsenteret af adskillige Stykker i Museet i Kiel, medens den ikke forekommer i Schwerin og længere mod Øst. Foruden at altsaa Findestederne i Norden, ligesom iøvrigt tildels i Tydskland[4]), synes at anvise en vestlig Vei for Udviklingen af de ældste, nordiske Former, give enkelte Stykker fra Vesttydskland, som i Ornamentik og Smag staa de nordiske Former meget nær, bestemtere Antydninger i denne Henseende[5]). Hermed stemmer det ogsaa, at de

---

1) Madsen: Afbildn. Sværd 22-32.

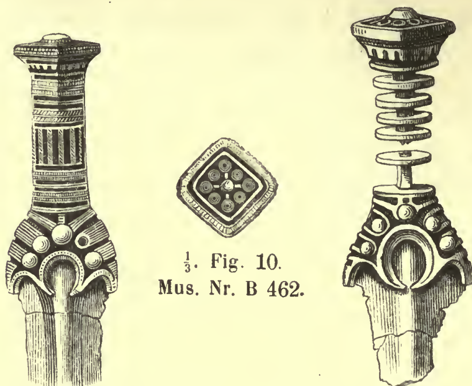
2) Montelius: Bronsåldern i norra og mell. Sverige p. 342 flg.

3) 15 Stykker ere fundne i Danmark, 1 i Sverrig.

4) Til de af Montelius paa anførte Sted omtalte Stykker kunne føies: I Museet i Stralsund 1 Stykke som Montelius l. c. Fig. 54, fundet ved Bernstein, Neumark; Posen 1 St. s. Fig. 54 (Gesellschaft d. Freunde d. Wissenschaften); Mus. i Leipzig 1 St. s. Fig. 53. ukjendt Findested; Jahresber. d. Voigtl. Alterth. Ver. 15, Gera 1840: i et charakteristisk Fund fra Planitz; Mus. i Linz 1 St. s. Fig. 54, 1 St. s. Fig. 53; i Salzburg 1 St. s. Fig. 52, 1 St. s. Fig. 53; i München 5 St. omtr. s. Fig. 52 (jfr. Oberbayer. Archiv 1 p. 170): i Regensburg 1 St. s. Fig. 52 f. v. Nittenau; i Landshut 1 St. s. Fig. 52 f. i Baiern; et lignende f. v. Schwimbach, Grebet har ovalt Gjennemsnit; i Augsburg 1 Sværd, afbildet i Jahresber. d. hist. Vereins, Schwaben u. Neuburg 1841; i Hannover 1 St. f. v. Himmelpforten omtr. s. Fig. 52.

5) Foruden 1 Stykke i Museet i Landshut og et ved Worms fundet Sværd, (Mitth. a. d. Mitgl. d. Vereins f. Nass. Alterth.

ældste nordiske Former i Tydskland ikke gaa længere mod Øst end til Meklenborg. I Danmark ere disse Former stærkest repræsenterede i Jylland; herfra strække de sig til de nærmeste Dele af Fyen og til den nordlige Halvdel af Sjælland; fra Sydsjælland og de omliggende Øer kjendes

⅓. Fig. 10. Mus. Nr. B 462.

⅓. Fig. 8. Mus. Nr. B 654. ⅓. Fig. 9 Mus. Nr B 615.

derimod kun enkelte Stykker [1]). Nøiagtig de samme Grænser have de rigtprydede Sværd med fint udviklet Ornamentik [2]) (Fig. 8—10), der betragtes som de yngste Udviklingsformer af de ældre Sværd [3]). Fra Meklenborg og Hol-

---

u. Gesch. Wiesbaden 1863 pl. VI, 3) med flad, oval tilspidset Plade omkring den opstaaende Knap og Ornamenter, som minde om de nordiske, navnlig et ved Heitersheim fundet Sværd i Museet i Carlsruhe; flad, oval tilspidset Knap, i hvis Midte en fordybet Stjerne; Grebet afsluttes nedadtil som Madsen: Afbildn. Sværd 41 og har helt igjennem smalle Tværbaand, hvorpaa lodrette Streger. I Antiqvariet i Göttingen opbevares et Sværd med ren nordisk Ornamentik; ukjendt Findested.

[1]) Jylland: 28 St., Fyen: 12, Bornholm: 2; fra Sjælland nordfor Linien: Kjøbenhavn-Ringsted omtr. 20 Stykker, syd for denne Linie 2 St.; fra Falster 1 St.

[2]) Madsen: Afbildn. Sværd 51—58.

[3]) Montelius: Bronsåldern i norra og mell. Sverige p. 352.

sten[1]) gaa de op i Jylland, hvor de meget hyppig forekomme; fra Nørrejylland, dog hovedsagelig fra de nordligere Dele, findes i Museet for nordiske Oldsager 47 Stykker; 23 Stykker kjendes fra den samme Del af Sjælland, hvor de ældre Sværd fandtes, medens der fra den sydlige Del og de omliggende Øer kun kjendes 1 Stykke[2]). De ældre Sværd forekomme langt hyppigere i Grave end i Moser, og af den sidst omtalte, yngre Form haves i Museet kun 1 Stykke, som er fundet i Mose.

Dersom der tør sluttes af Udbredelsesforholdene, skulde man antage, at de ældre Sværd-Former repræsentere en Cultur, der gjennem det vestlige Tydskland er trængt frem til Egnene fra Hannover til Meklenborg og herfra gjennem den jydske Halvø og Fyen har strakt sig til det nordlige Sjælland, til Bornholm og spredt til Sverrig, medens derimod den sydøstlige Del af den danske Øgruppe ligesom den ligeoverfor liggende Del af Tydskland kun er bleven svagt berørt af denne Strømning.

Der kan endnu anføres et enkelt Træk i de ældre Sværds Ornamentik, der synes at antyde Forbindelser mod Vest i den tidligere Del af Bronzealderen. Den firkantede Udskjæring i Grebet, hvori en Indlægning har været fastnittet[3]) (Fig. 12), turde være et Motiv, som er optaget efter en fremmed, vestlig Form, hvoraf ogsaa enkelte Stykker have fundet Vei til Norden[4]) (Fig. 11).

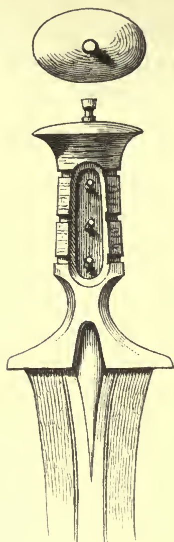
[1]) I Museerne i Kiel, Hamborg, Lübeck, Schwerin findes 40-50 Sværd og Dolke af de her behandlede, ældste og »ældre« Former.

[2]) Fyen 2 St.; Bornholm 6 St. Disse Sværd findes ogsaa i Sverrig, men øiensynlig i meget ringere Antal end i Danmark.

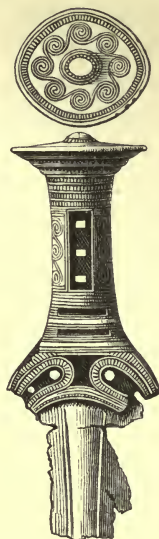
[3]) Madsen: Afbildn. Sværd 42—44. Disse Sværd ere fundne ved Kegenæs (Als), i Handewit Sogn (Flensborg), i Maabjerg Sogn (Holstebro) og ved Sønder Broby (Svendborg); se Nord. Tidskr. f. Oldk. 3, 335.

[4]) Worsaae: Nord. Olds. 133. I Mus. i Braunschweig 1 St., i Cassel 1 St. uden bekjendt Findested. Se Suite af Photo-

Medens Meklenborg danner Grænsen i Nordtydskland for de ældre Sværd-Formers Udbredelse mod Øst, forekomme de yngre Former i overveiende Antal mod Øst,

⅓. Fig. 11. Mus. Nr. MDCCCXII.

⅓. Fig. 12. Mus. Nr. 13245.

ligesom deres Udvikling synes at maatte henvises til en sydøstlig Vei. De i Mellemeuropa ret hyppige Sværd, hvis Greb foroven ender i to Spiraler[1]), synes ikke at forekomme i Rhinegnene og ere overhovedet kun fundne en enkelt Gang i Vesteuropa[2]). Da de derimod oftere forekomme i det østlige Tydskland[3]), tør det maaske antages, at de ad denne

graphier fra Museum Schwab i Biel. Keller: Berichte etc. 2 pl. 1, 60. Revue archéol. Paris 1872, 24 pl. 25, 1. Bulletin de la soc. des sciences hist. et nat. de Semur 1867 pl. 1, 19.

[1]) Worsaae: Nord. Olds. 134-6.

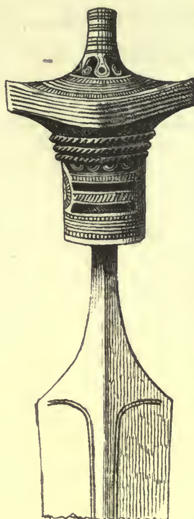
[2]) Et saadant Sværd kjendes fra England; se Archæologia, London 43, 480 Fig. 177.

[3]) Til de af Kemble i horæ ferales, 160, 4, og af Montelius: Bronsåldern i norra og mell. Sverige p. 209 opregnede Stykker kan føies: Antiqvarium i München 1 St. uden bekjendt

Vei ere komne til Norden. I Skandinavien ere de indførte Stykker (Fig. 13) saaledes fordelte: i Sverrig 1 St., Bornholm 1, Sjælland og Møen 2, Fyen 1 og Jylland 2[1]). De

¼. Fig. 13. Mus. Nr. B 564.

⅓. Fig. 14. Mus. Nr. 22368.

store Sværd med en Tværstang ved Fæstets øverste Ende (Fig. 14), som øiensynlig ere dannede under Indflydelse af denne sydligere Form, ere fundne i et Antal af 5 St. fra Sjælland, Møen og Falster, medens kun 2 Stykker kjendes fra Jylland[2]). Paa samme Maade forekomme de »symbol-

Findested; Revue archéol. Paris 1872, 24 pl. 25, 3: fra Cantal; Museet i Brünn 1 St.; flere St. i Rudolstadt; i Braunschweig 1 St. f. v. Erxleben (Magdeburg), se Berliner Gesellsch. f. Anthrop. Sitz. Juni 1875; Hannover 1 St. fra Landrostei Lüneburg; Førstemann: Neue Mittheil 7. 3, f. v. Cøthen. Disse Sværd forekomme ogsaa i Italien (Antiksamlingen i Kbhvn.); Bullettino di paletnol. italiana, Parma 1876, 2.

[1]) Et lignende, fremmed Sværd af enestaaende Form er fundet under en Sten ved Hundborg, Thisted Amt (Nord. Oldskr. Selsk. Aarsb. 1840, 21).

[2]) Montelius, l. c. p. 190: 1 St. fra Sverrig; 1 fra Meklenborg.

ske Sværd«, der antages for at være Efterligninger af de samme, indførte Stykker, i overveiende Antal i den østlige Del af Danmark. Af disse kortere eller længere, tveæggede Knive, hvis Greb foroven ender i to Spiraler eller i en Tværstang, gjennemskaaren af Grebets Forlængelse (Fig. 15—16), findes fra Sjælland og omliggende Øer 28 St. i Museet, fra Fyen 3, fra Jylland 7 St.[1]). Af de fremmede og indførte Sværd vides kun 1 at være fundet i en Høi, de andre ere fundne i Mose eller under en Sten; derimod have baade de større og de mindre indenlandske Efterligninger regelmæssig været Gravgods.

⅓. Fig. 15.
Mus. Nr. 26383.

⅓. Fig. 16.
Mus. Nr. 14438.

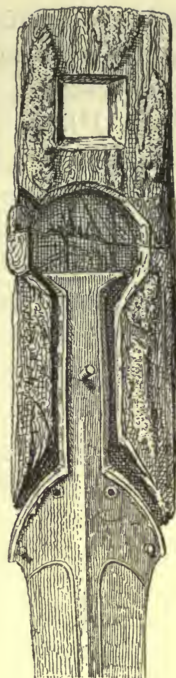
Ved Siden af denne fremmede Form og dens Efterligninger staar en anden Række fremmede Sværd, som henføres til den yngre Bronzealder. Disse Sværd forekomme tilligemed de nordiske Former, for hvilke de have tjent til Forbillede, i størst Antal i den østlige Del af den nordiske Bronzealders Gruppe og synes kun at findes paa den østlige Vei mellem Syden og Østersøen.

Imellem de talrige Sværd med Grebtunge udskilles let en Række meget lange Sværd, hvis særdeles smalle Fæste er begrænset af høie og svære Sidekanter[2]) (Fig. 17). I Museet for nordiske Oldsager findes

---

[1]) Jvfr. Montelius: l. c.
[2]) Madsen: Afbildn. Sværd 16—18 og Lydshøi Fund. Worsaae: Nord. Olds. 115—6.

af denne Form fra Sjælland 6 Stykker, Fyen 4, Jylland 4, Als 1. Identiske Stykker ere forekomne i den østlige Del af Tydskland, Pommern og Uckermark (Mus. i Berlin), og nærstaaende Former findes længere mod Syd[1]). Disse udenlandske Sværd have i Norden været Grundlag for Udviklingen af de smalle Bronzeklinger med kort uafpudset Grebspids, som bevare det eiendommelige Træk fra deres Forbilleder, at Fæstet nedadtil er lige afsluttet og oftest forsynet med et Beslag[2]) (Fig. 18—19). Sværd af denne Form forekomme spredt i de nordiske Lande, men dog i overveiende Antal mod Øst (Sjælland 12 St., Fyen 7, Jylland 4, Slesvig 1)[3]); mod Vest er deres Antal meget ringe i Sammenligning med de ældre Former[4]). Paa samme Maade findes de

$\frac{1}{3}$. Fig. 17.
Mus. Nr. 10715[5]).

[1]) For Sverrig se Montelius: l. c. p. 190. Stykker, som staa denne Form meget nær, findes i Museerne i Prag (i et stort Fund fra Maskovic), Wien (fra Ungarn; se v. Sacken: Leitfaden, Wien 1865 Fig. 24) og Pest.

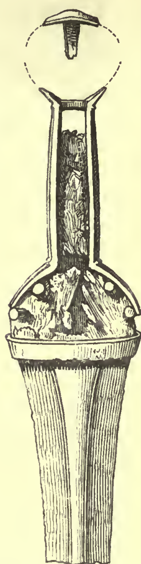
[2]) Madsen: Afbildn. Sværd 5. Montelius: Sveriges Forntid 164.

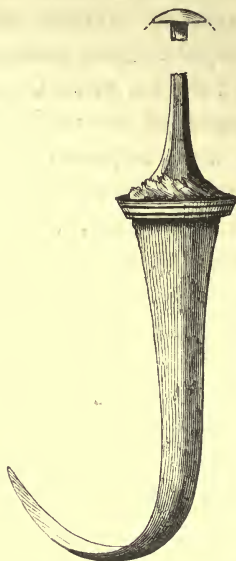
[3]) I Museet i Berlin 3 St., fundne ved Cöslin, Ställen og Arnswalde; i Museet i Krakau 1 St. fra Oliva.

[4]) Af de her behandlede yngre Sværd kjender jeg følgende Stykker i det vestligere Nordtydskland: i Schwerin 3 St. med Grebtunge, fundne i Mose; med Grebspids adskillige St., maaske alle fra Mose; i Lübeck 1 St. med Grebtunge, fundet i Mose, og et mindre Sværd med Grebspids; i Kiel findes 3 St. med Grebtunge; Sværd med Grebspids forekomme, foruden i andre Fund, i Mosefundene fra Oersberg og Abersdorf; i Hannover findes 1 Sværd og 1 Dolk med Grebspids fra det Lüneborgske foruden et Fragment af et mindre Sværd med Grebspids i Estorffs Samling.

[5]) Sværdet fandtes indesluttet i en Trækasse, hvis indre Udskjæring angiver Sværdknappens Form.

»symbolske Sværd« med rundet Knap og lige afsluttet Greb (Fig. 20), der kunne sættes som de sidste Udvikinger i denne Række, i størst Antal mod Øst (Sjælland 8 St., Jylland 1)[1]).

⅓. Fig. 18. Mus. Nr. B 709,713. ⅓. Fig. 19. Mus. Nr. B 406,411.

Medens de yngre Sværdformer altsaa efter Findestederne nærmest maa henføres til den østlige Del af

[1]) Madsen: Afbildn. Efterligninger af Sværd og Dolke 9—13. 2 Stykker ere fundne i Fyen (Aarbøger f. nord. Old. 1868, 340—1). Det synes utvivlsomt, at disse symbolske Sværd enten ere Efterligninger af den her behandlede, sydlige Form, hvis Greb foroven har været afsluttet med en rund Knap af Træ, Horn eller Lign. (Mus. Nr. 10715), eller af andre Sværd, hvis Greb foroven ender i en rund Bronzeknap; saadanne Stykker ere fundne paa den sydøstlige Vei fra Norden (Mus. i Stettin og Wien).

Danmark og til en østlig Vei fra Syden, og de ældre Former pegede mod Vest, ere Sværdene med bred Grebtunge begrænset af lave Sidekanter[1]) ligelig fordelte og henføres tillige baade til den ældre og den yngre Bronzealder[2]). Dette Forhold kunde bero paa, at Formen har hørt hjemme i alle Bronzeculturer, hvorfor den ogsaa uden betydelige Forskjelligheder findes fra Ungarn til England. Skjøndt der ved de i Norden fundne Stykker ofte kan skjelnes mellem fremmede og indenlandske, ere de bestemmende Træk dog for usikre til, at de tør benyttes som Grundlag for Slutninger.

⅓. Fig. 20.
Mus. Nr. 5768.

Lansespidser. Mellem de i Danmark fundne Lansespidser kan der, ved Siden af andre udprægede Former, udskilles to Rækker af store, slanke Exemplarer; Worsaae: Nord. Olds. 186 og 187. Den første Form, som henføres til den ældre Bronzealder[3]), har kort Dølle med Sømhul, Streg- og Zigzag-Ornamenter (Fig. 21); den anden, som efter de Stykker, med hvilke den findes, maa tilhøre den yngre Bronzealder, har lang Dølle uden Sømhul, ofte prydet med ophøiede Ringe (Fig. 22). Da der ikke i Norden synes at findes Mellemled mellem disse to Former, medens de begge staa i Forbindelse med den baade i Nord- og Mellem-Europa almindelig forekommende Form med nedadtil bredere Flige, lang Dølle og Sømhul, kan det antages, at de ere forskjellige, af hinanden uafhængige Udviklinger

[1]) Worsaae: Nord. Olds. 138.
[2]) Montelius: Bronsåldern i norra og mell. Sverige p. 193.
[3]) Montelius: Sveriges Forntid 101.

1/3 Fig. 21. 1/3 Fig. 22.

af den almindeligere Form[1]. Denne Antagelse bestyrkes ved den Forskjel, der er mellem dem i andre Henseender. Medens nemlig den ældre Form oftere findes i Grave, tilhøre de yngre Stykker alle, med 1 Undtagelse[2], Mose- og Mark-Fundene; de første findes uden kjendelig Forskjel[3] over hele Danmark, de sidste forekomme i overveiende Antal paa Øerne (17 Exemplarer findes i Museet); kun 1 Stykke er fundet i Jylland[4] og 1 paa Als[5]. Undersøges dernæst disse to Formers Udbredelse syd for Østersøen, vil der findes Stykker, som ere identiske med de yngre, i den østlige Del af Nordtydskland[6] og nærstaaende Former længere mod Syd, medens den ældre Form ikke synes at gaa ud over Hannover og Meklenborg. Der synes altsaa ligesom ved Sværdene at være en Forskjel at spore mellem de ældre og yngre Lansespidsers Udbredelse, idet hine fra den vestlige Del af Nordtydskland brede sig over Dan-

1) Smørumøvre Fundet (Aarb. f. nord. Oldkynd. 1853) afgiver gode Exempler paa Overgangsled mellem den almindelige Form med lang Dølle og Worsaae: Nord. Olds. 186. Overgangsformerne til Worsaae: Nord. Olds. 187 forekomme navnlig i Tydskland.

2) Fundet fra Lodnehøi, Mus. Nr. 8109. 3) Fra den sydlige Del af Sjælland og hosliggende Øer findes kun 1 Stykke i Museet.

4) Bindeballe Fund. 5) I Museet i Kiel.

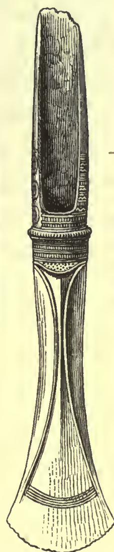
6) I Mus. i Stettin 1 St. fra Usedom; Mus. i Greifswalde 1 St.; Mus. i Frankfurt a. M. 1 St. uden bekjendt Findested.

mark, disse væsentlig forekomme i den østlige Del af Danmark og Nordtydskland.

Blandt Paalstavene kunne Formerne: Montelius: Sveriges Forntid 117 og Worsaae: Nord. Olds. 181 og 183 betragtes som eiendommelige for den nordiske Bronzealder[1]).

⅓. Fig. 23. Mus. Nr. B 369.

⅓. Fig. 24. Mus. Nr. 14754.

De charakteristiske Træk ved den første Form ere: ophøiede, sammenløbende Linier eller en Stribe mellem to Fordybninger paa Bladets Bredside, nedenfor Skaftrendens rundede Afslutning (Fig. 23); ved den anden Form er Skaftrenden lige afsluttet, og Baand omgivne af Ornamenter pryde Paalstavens

[1]) Montelius: Bronsåldern i norra og mell. Sverige p. 310 flg. Den første Form forekommer meget hyppig fra Hannover til Meklenborg og i Skandinavien; den anden Form er talrig repræsenteret i Museerne i Kiel, Schwerin og Kjøbenhavn (Jylland 22 Stykker, Fyen 3, Sjælland 21, Møen 2, Bornholm 5); i Sverrig er der fundet 13 Exemplarer.

Midtparti (Fig. 24). Forudsætningerne for disse Former findes ikke i Norden, men maa, ligesom ved de fleste andre Former i den nordiske Bronzealder, søges længere mod Syd. Naar man da fra Meklenborg vender sig mod Øst og Syd for at opsøge disse Formers Forudsætninger og tidligere Udviklingsstadier, vil det iagttages, at de nordiske Stykker mærkelig pludselig aftage i Antal, og at de Exemplarer, der forefindes[1]), staa som enkelte, fremmede Stykker mellem Celter og Paalstave med Skaftlapper, som der forekomme i betydeligt Antal. Ved Siden af dem findes enkeltvis den sydlige Form, hvis Skaftrende er lukket forneden, men hvor Bladet mangler de ophøiede Linier, Baand og Ornamenter, som findes paa de nordiske Stykker[2]). Tidligere Udviklingsstadier for de nordiske Former synes ikke at forekomme. Gjennem Sydtydskland er det ligesom i Schweiz og Norditalien Paalstave med Skaftlapper, som findes i overveiende Antal; enkeltvis forekommer Formen med nedadtil lukket Skaftrende[3]); men Midtstriben paa Bladet og de nordiske Ornamenter fattes altid. Den sidstnævnte Form findes hyppigere i Sydfrankrig og ved Rhinen[4]); men i de samme Egne forekomme hist og her Stykker, som ved Siden af at have et eiendommeligt Præg, der angiver, at de ikke ere tilfældige »Vandrere« fra den nordiske Gruppe, umis-

---

[1]) Se Montelius: l. c.; endvidere nogle Stykker i Neu Strelitz; i Mus. i Stettin 2 Stykker fra Anclam og Demmin (Montelius: Sver. Fornt. 117); i Stralsund 2 St. fra Pestlin og Loitz (Worsaae: Nord. Olds. 181).

[2]) I Museerne i Görlitz 1 St., i Dresden 1 St., i Prag 2 St., i Wien flere Exemplarer.

[3]) I Museet i München 3 Exemplarer fra Baiern; i Carlsruhe 1 Stykke fra Constanz.

[4]) Museum i Mainz: 6 Stykker fra Rhinegnene; Lindenschmit: Alterth. I, 1 pl. 4, 24, fra Wiesbaden; Mus. i Cassel 2 Stykker uden bekjendt Findested; Dorow: Opferst. u. Grabhügel, Wiesbaden 1819, 1 pl. 9, 2; Chantre: L'âge du bronze dans le bassin du Rhône pl. 2, 3 (Congrès d'anthropol. et d'archéol. Bologne 1873).

kjendelig staa i Forbindelse med de eiendommelige, nordiske Former, for hvilke de synes at kunne betragtes som Forudsætninger[1]). Disse Stykker med ophøiede Linier paa Bladet og Ornamenter om Midtpartiet, der spredte i det vestlige Europa ogsaa staa i Forbindelse med engelsk-irske Former[2]), findes tæt op til den nordiske Gruppes Omraade. Af den i det nordlige Frankrig hyppige Form[3]) med ophøiede Linier under Skaftrendens rundede Afslutning, som staar saa nær som mulig ved den nordiske Form, ere saaledes 7 Stykker fundne ved Bremen. I Hannover forekomme endelig begge de nordiske Former.

Det synes altsaa, som om man ad vestlig Vei kan spore Forudsætningerne for de omtalte, nordiske Former til endog langt fjærnede Egne, medens der mod Øst ikke vides at være fremkommet Udviklinger af de sydlige Paalstave, der have de samme charakteristiske Træk, som de særlig nordiske Former.

Af de mange, smaa Celter, som opbevares i Museet for nordiske Oldsager, har omtrent Halvdelen Øsken, de andre ikke. Dette lille Træk, som man ved første Betragtning skulde anse for tilfældigt, bliver man paa Grund af andre

---

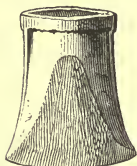
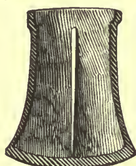
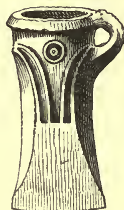
1) Af Stykker, som staa i Forbindelse med Formen: Worsaae: Nord. Olds. 181, kunne anføres: 1 St. fra Elsass (Max. de Ring: Tombes celtiques, Strasbourg 1861 pl. 11, 3; 1 St. fra Köngernheim (Mus. i Mainz); 1 St. fra Hessen (Ann. des Vereins für Nassauische Alterthumskunde, Wiesbaden 1830, 1, 39 pl. 3, 6); 1 St. fra Thüringen (Beiträge z. Gesch. d. deutschen Alterthums, Meiningen 1842 pl. 2, 1); 1 Stykke i Museet i Cassel uden bekjendt Findested. Af Formen: Montelius: Sveriges Forntid 117: 1 St. fra Giessen (Lindenschmit: Alterth. II, 1 pl. 4, 44); i Støbefund fra Departem. Saône-et Loir (Matériaux etc. 1873, 2, 4 pl. 4, 3); fra Seinedalen (Matériaux etc. 1865, 1, 253); se Promenades au mus. de Saint-Germain, Fig. 67; mindst 1 St. i Museet i Leyden.

2) Wilson: Archæology of Scotland, Edinburgh 1851, 257; Kemble: horæ ferales 4, 25—28.

3) Se Matériaux etc. de anf. Steder.

Forhold ved disse Celter nødsaget til at tillægge Betydning som væsentligt Kjendemærke for 2 Former.

En Del af de Stykker, som ere forsynede med Øsken, have Ornamenter paa Udsiden, medens disse ikke findes, naar Øskenen mangler, og, hvad der er meget paafaldende, de indvendige Støbesømme, som gjennemgaaende findes ved de ikke-ornamenterede Celter, fattes ved de Stykker, som ere forsynede med Prydelser; disse sidste have samme Bredde ved Æggen som ved Skafthullet, medens de andre i Reglen brede sig nedad mod Æggen. Der findes meget faa Undtagelser

⅓. Fig. 25. ⅓. Fig. 26.
Mus. Nr. B 962.

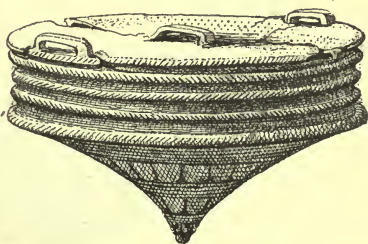
⅓. Fig. 27.
B 866.

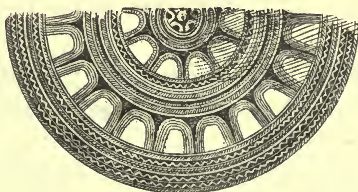
fra disse Forhold. To Yderpunkter lade sig bestemt adskille: Celter uden Øsken og Ornament (Fig. 25), men med indvendige Støbesømme[1]) (Fig. 26), og Celter, som have Øsken og Prydelser, men mangle Støbesømme[2]) (Fig. 27); mellem dem staa som forbindende Led de ikke-ornamenterede Celter med Øsken og indvendige Sømme[3]). Kunne nu Celterne med og uden Øsken opfattes som forskjellige Former, da er det af Betydning, at de ikke forekomme i lige Antal i de forskjellige Dele af Danmark. Af den første Form findes i Museet fra Jylland 10 Stykker, Fyen 13, Sjælland og omliggende Øer 32. Den anden Form er repræsenteret af 16 Stykker fra Jylland, 6 fra Fyen, 5 fra Sjælland, dog ikke fra den

[1]) Madsen: Afbildn. Holbæk Ladegaard Fund 10 og 12.
[2]) Worsaae: Nord. Olds. 196.
[3]) Montelius: Sveriges Forntid 146.

sydlige Del og de mindre Øer. Foruden at altsaa de to Former mod Øst og Vest forekomme i Forholdet: 1 til 3, er der et Omraade mod Sydøst, hvor den Form, som er talrigst mod Vest, ikke synes at findes. I de større Mosefund forekommer endelig næsten uden Undtagelse kun den østlige Form. I Nordtydskland turde Forholdet være omtrent det samme. Mod Øst have disse smaa Celter altid Øsken, mangle de indvendige Sømme og ere ikke bredere ved Æggen end ved Skafthullet. Mod Vest have Celterne oftere indvendige Støbe-Sømme; de ere tillige bredere nedadtil og mangle undertiden Øsken.

De i Norden forekommende Hængekar af Bronze ere efter Form og Ornamenter blevne indordnede under en fælles Udvikling. Den ældste Form skal være den lille Daase med flad eller spids Bund og fordybede Ornamenter, udfyldte med Harpix-Masse (Fig. 28); som den yngste betragtes de store Kar med hvælvet Bund, der ere ornamenterede med buede Streger i fortløbende Bølger, S-formede Slyngninger og runde Felter, ofte med udløbende Linier, der ende i Dyrehoveder (Fig. 29); imellem disse to Yderpunkter stilles alle de andre Former som Overgangsled [1]).

⅓ Fig. 28. Mus. Nr. 9593.

Den ældre og den yngre Form forekomme imidlertid ikke lige hyppig over det Omraade, som optages af den nordiske Bronzealder, og findes under forskjellige Forhold. Af den første Form [2]) opbevares i Museet for nordiske Oldsager fra Jyl-

[1]) Montelius: Bronsåldern i norra og mell. Sverige p. 272 flg.
[2]) Montelius: l. c. Fig. 25-26. Madsen: Afbildn. Bronzekar 4-5.

land 4 Stykker, Samsø 1, Fyen 2, fra den nordlige Del af Sjælland 2. I Slesvig er der endvidere fundet 1

¼. Fig. 29. Antiqv. Tidsskr. 1858—60, 6.

Stykke[1]), i Holsten 2[2]); i Meklenborg-Schwerin kjendes 9 Fund fra en meget begrænset Egn øst for Schwe-

---

[1]) Oprindelig i Samlingen i Flensborg, nu i Museet i Kiel; spids Bund og fordybede Ornamenter.

[2]) Rohde: Antiqu. Remarques, Hamburg 1720 p. 377; Zeitschr. d. Gesellsch. f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch. V, 188—195. I Museet i Lübeck findes et Hængekar, som nærmest maa hen-

rin[1]). I Sverrig og den sydøstlige Del af den danske Øgruppe synes denne Form ligesaalidt at have havt hjemme som i Nordtydskland øst for Meklenborg Schwerin. At et af de ældste Kar er fundet i Bagpommern[2]), kan sikkert forklares paa samme Maade som, at enkelte spredte Fund af nordiske Former forekomme i Finland og paa Østersøens sydøstlige Kyster; de staa fuldstændig alene som fremmede og fra deres hjemlige Grund didbragte Stykker[3]).

Det er nu højst paafaldende, at Hængekar af den yngre Form[4]) just findes talrigst i de Egne, hvor de ældre Former ikke forekomme, medens de i et meget ringere Antal optræde paa de Steder, hvor deres Forudsætning, den ældre Form, er rigest repræsenteret. I det østlige Tydskland, indtil Linien Rostock-Güstrow-Braunschweig, er der fundet 16 Stykker[5]); vestlig for denne Linie kjendes kun

---

regnes til denne Gruppe, men dog er af en noget eiendommelig Form.

[1]) Frid. Francisc.: 12, 3 (4); Baltische Studien 12, 30 og pl.; Meklenb. Jahrb. 5, 33; 11, 366; 19, 310; 21, 281; 26, 135; 30, 145; 37, 199.

[2]) I Museet i Stettin opbevares et Hængekar med flad Bund og Indlægning med Harpix-Masse, fundet ved Pyritz i Bagpommern.

[3]) Worsaae i Aarb. f. nord. Oldk. 1872, 349 med Anm.

[4]) Montelius: l. c. Fig. 29; Madsen: Afbildn. Bronzekar 1.

[5]) Kruse: Deutsche Alterthümer 3, 1 p. 120; Förstemann: Neue Mittheilungen 1, 3 p. 102; Baltische Studien 9; Meklenburgische Jahrbücher 7, 35; 14, 324; Keysler: Antiqvitates selectæ, Hannoveræ 1720; Augustin: Lithogr. Abbild. Halberstadt 1844; Ledebur: Die heidn. Alterth. d. Regierungsbez. Potsdam, Berlin 1852, 24. I Museet i Neu Strelitz findes ialt 6 Stykker; i Stettin 1 fra Usedom, 1 fra Demmin; i Berlin 1 fra Oranienburg, 1 fra Katerbow og Fragmenter af et lignende Hængekar fra Neu-Brandenburg. Hængekar af andre Former, som f. Ex. Jahresber. d. Gesellsch. f. Pomm. Gesch. 1847, 24 p. 20, medtages ikke i denne Oversigt.

2 Stykker[1]. I Sverrig er denne Form repræsenteret i stort Antal[2]. I Museet for nordiske Oldsager findes 25 Stykker fra de danske Øer[3], 4 fra Jylland[4]; paa Als er fundet 1 Stykke[5]. Om Hængekarrene gjælder altsaa væsentlig det Samme som om Sværd og Lansespidser: de ældre Former strække sig fra Meklenborg gjennem Halvøen til den nordlige Del af Sjælland, aftagende i Talrighed mod Øst; den yngre Form forekommer derimod i overveiende Antal i det østlige Nordtydskland, i Sverrig og paa de danske Øer, men er langt sparsommere repræsenteret i den vestlige Del af den nordiske Gruppe. Hertil kommer, at de to Former findes under forskjellige Forhold. Af alle de kjendte 21 Fund med ældre Hængekar ere de 10 fra Gravhøie, kun 2 fra Moser; derimod stamme alle Hængekar af den yngre Form, som ere fundne i Danmark[6], fra Mark- eller Mose-Fund. Betydningen af dette Forhold, som ikke synes at kunne forklares af, at de to Former tilhøre forskjellig Tid, skal nedenfor nærmere behandles. Hvis man af Findestederne tør slutte, at den ældre og yngre Form ere vestligere og

---

1) I Museet i Lübeck, fundet i et Mosehul ved Mönchhof med et tilhørende, hvælvet Laag og en Hovedring med ovale Endestykker. Meklenb. Jahrb. 37, 205, fundet ved Hagenow, Schwerin. I Museet i Kiel findes 2 Hængekar af denne Form; de høre til den Warnstedtske Samling og ere oprindelig komne fra Kjøbenhavn.

2) Foruden de 27 Stykker, som omtales af Montelius paa anf. St. p. 272-3. findes to Stykker i Prof. Nilsons nye Samling. I dette Antal ere dog ogsaa de Stykker indbefattede, som ikke have den charakteristiske »yngre« Ornamentik, men betragtes som Overgangsformer.

3) Laaland-Falster 4 St., Sjælland 12, Fyen-Langeland 9. Endvidere 1 Stykke fra Smidstrup, afbildet i Antiqv. Tidsskr. 1858—60, 6.

4) Endvidere i Viborgs Oldsag-Samling 1 Stykke (Aarb. f. nord. Oldk. 1870, 244).

5) I Museet i Kiel (Ber. d. Schl. Holst. Lauenb. Gesellsch. 5, 6 p. 16—17).

6) For Tydskland se ndfr. under: Gravskikke og Gravfund.

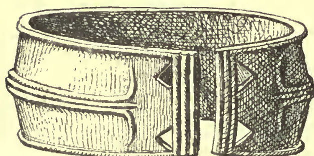
østligere Localformer i Nordtydskland, hvorfra de fuldtudviklede ere førte mod Nord, maa det ventes, at Blandingsformer, Stykker, som i Form og Ornamentik indeholde Motiver fra begge Sider, forekomme baade i Nordtydskland, hvor de to Grupper have været i Berøring med hinanden, og i Skandinavien, hvor de forskjellige Former ere stødte sammen. Disse Mellemformer findes fra Jylland til Sverrig, i Nordtydskland[1]) just i de Egne, hvor de to Grupper mødes, og i Hannover[2]) ved Grænsen for den østlige Forms Udbredelse mod Vest; de findes derimod ikke indenfor de Omraader i Tydskland, hvor den ældre og yngre Form oprindelig synes at have hørt hjemme. De Stykker, der her ere opfattede som forbindende Led mellem to Former, der have et forskjellig stedligt Omraade, ere hidtil betragtede som Mellemled mellem ældre og yngre Stadier af den samme Form. Om der nu end kan opstilles en Udviklingsrække fra de mindste Kar til de største ved at sammenfatte alle Stykkerne fra de forskjellige Omraader, vil dog næppe den »yngre« Ornamentiks Udvikling af den »ældre« kunne paavises. Naar Opmærksomheden ikke særlig rettes paa de Stykker, som ere mindre godt forarbeidede, maa det vist indrømmes, at de »yngre« Kars Ornamentik er ligesaa fuldendt og harmonisk som de »ældres«, og at den ikke synes at kunne være opstaaet ved et Forfald, en Opløsning af de «ældre« Motiver, men langt snarere maa antages for en selvstændig Udvikling af egne Forudsætninger.

Denne Opfattelse, for hvilken der vanskelig kan føres noget direkte Bevis, støttes væsentlig af et analogt Forhold i

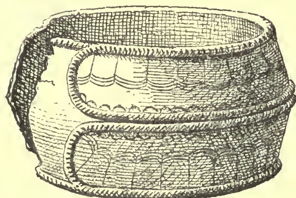
---

[1]) Meklenb. Jahrb. 10, 280; 18, 254; 33, 136.
[2]) Estorff: Heidn. Alterth. von Uelzen, Hannover 1846, 95 og 98, fra Dørmte, Amt Oldenstadt, og Klein Hesebeck, Amt Medingen. Lindenschmit: Alterth. II, 9 pl. 1, 1, fra Westerweihe. I Nürnberg opbevares et lignende Stykke fra Lüneburg. Tegningen paa disse Stykker er den, som er eiendommelig for den ældre Form; men Ornamenterne ere ikke fordybede.

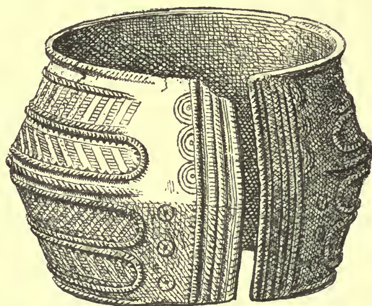
Sværdformerne. Der findes nemlig nordiske Sværd (Fig. 14), hvis Form er opstaaet under Paavirkning af fremmede og indførte Forbilleder (Sværd med Spiraler paa Fæstet, Fig. 13), der henregnes til den »yngre« Bronzealder, men hvis Ornamentik er den samme som ved de »ældre« Sværd (Sværd med fordybet Ornamentik, Fig. 8—10). Disse Sværd kunne ikke være Udviklingsstadier mellem den »ældre« og »yngre« Form, da de selv ere afledte af denne indførte, »yngre« Form; de synes derimod at maatte opfattes som en Blandingsform, der i hele Bygningen nærmest slutter sig til de »yngre«, østlige Stykker, men have de »ældre«, vestlige Sværds Ornamentik.

$\frac{1}{2}$. Fig. 30. Mus. Nr. 25793.

$\frac{1}{2}$. Fig. 31. Mus. Nr. 4135.

$\frac{1}{3}$. Fig. 32. Mus. Nr. 5086.

Ogsaa i de saakaldte Knæskinner (Fig. 32) har man formentlig et klart Exempel paa en Forening af »yngre«, østlig Form og »ældre«, vestlig Ornamentik, eller endog paa at en »ældre« Form er udviklet af en »yngre«.

At disse Ringe ikke have havt den Bestemmelse, som deres Navn angiver, fremgaar utvivlsomt af et Overblik over de mange, eiendommelige Udviklinger, som Armringene

ere undergaaede paa forskjellige Steder; de maa opfattes som en local Form af Armringe, udviklet paa Grundlag af en almindeligere Form. Disse Ringe ere hidtil kun fundne i Jylland og paa Fyen[1]); men ved en Række af Overgangsled[2]) (Fig. 31), tildels fra de samme Landsdele, føres vi tilbage til en Form af Ringe, der sjælden findes i Jylland, oftere forekommer paa de danske Øer og i uforandret Skikkelse gjenfindes i den østlige Del af Nordtydskland, hvor de forekomme i stort Antal (Fig. 30). Vi have her en charakteristisk Form fra den østlige Gruppe, som har udbredt sig mod Vest og her er bleven omdannet gjennem mange Mellemled og udstyret med de for den vestlige Gruppe eiendommelige Ornamenter, endog det fordybede Arbeide[3]). »Knæskinnerne« synes saaledes at være en Blandingsform; baade paa Grund af deres Ornamentik, og fordi de ere fundne med »ældre« Hængekar[4]), maa de henføres til den »ældre« Bronzealder; men deres Forbilleder, de østlige Ringe, tilhøre efter Fundene den »yngre« Bronzealders Gruppe.

Hvis det maa indrømmes, at baade de nys nævnte Sværd og »Knæskinnerne« forene »yngre«, østlige og »ældre«, vestlige Træk, tør maaske ogsaa »Overgangsformerne« blandt Hængekarrene betragtes som Blandingsformer, der ere prægede af den forskjellige Stil og Ornamentik i to til hinanden grænsende Grupper. Dog er det først og fremmest de »ældre« og »yngre« Formers Udbredelsesforhold, der synes at nødvendiggjøre denne Opfattelse.

Fibulaer. Det har ikke været muligt at paavise en bestemt Form mod Syd, af hvilken den nordiske Bronzealders Fibulaer have udviklet sig. Men tør der heraf sluttes, enten at disse Former ere opstaaede i Norden uden fremmede Forudsæt-

[1]) Ialt 11 Stykker i Museet for nord. Olds.
[2]) Navnlig i Fundene fra Gyldenled, Dreslette og Skovby.
[3]) Fundet fra Vends Herred.
[4]) Bredsgaard Fund.

ninger, eller at de første Forbilleder ere indførte fra langt fjernede Egne? Imod denne Antagelse taler ikke blot Analogien med de andre nordiske Formers Forhold til Sydens; der findes ogsaa i Mellemeuropa flere Rækker af Fibulaer, som øiensynlig staa i mere eller mindre nær Forbindelse med de nordiske Former. Det kan ikke nægtes, at visse ungarske[1]) og italienske[2]) Fibulaer, hvis Bøile ender i en stor Spiralslyngning, tyde paa et, om end fjærnere Slægtskab med de nordiske Former; nærmere staa de dobbelte Spiralvindinger[3]) fra Mellemeuropa og Spiralfibulaerne fra Sydtydskland[4]) og Norditalien[5]); men i den sydvestlige Del af Tydskland forekomme Fibulaer, der i alt Væsentligt ere af samme Bygning og Form som de for Norden eiendommelige Former[6]). Findes der saaledes i Mellemeuropa, hvorfra de fleste andre nordiske Former paaviselig have deres Udspring, talrige Fibulaer, der staa de nordiske Former meget nær, tør det vist antages, at ogsaa disses Forudsætninger ere at søge i den samme Landstrækning. I det Enkelte skal det derimod ikke forsøges at føre de forskjellige, nordiske Fibulaer tilbage til sydlige Forbilleder; kun som en Gisning tør det fremsættes, at den bornholmske Fibula har udviklet sig af de særdeles store, østlige Fibulaer, den hanoveranske Form af den nys nævnte, sydvestlige Fibula, den brilleformede Fibula i Nordtydskland af de omtalte, sydlige Spiralfibulaer[7]), der lige-

---

[1]) F. Ex. Archiv f. Kunde österr. Geschichtsqu. 24, 367. Hildebrand i Antiqv. Tidskr. f. Sverige 4 Fig. 24—26.

[2]) F. Ex. Hildebrand: l. c. Fig. 31—32.

[3]) F. Ex. Archiv f. Kunde österr. Geschichtsqu. 38 Fig. 13.

[4]) F. Ex. v. Sacken: Das Grabfeld von Hallstatt, Wien 1868 pl. 13, 9.

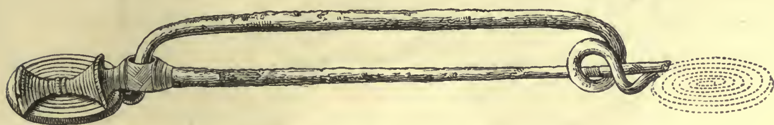
[5]) Hildebrand: l. c. p. 94.

[6]) Lindenschmit: Alterth. II, 11 pl. 2, 7; I, 9 pl. 3, 2. Keller: Vicus Aurelii, Bonn 1871 pl. 5, 14.

[7]) Den stærkt fremspringende Knap i Midten af Pladerne synes at angive en nøie Forbindelse mellem disse Former.

som de dobbelte Spiralvindinger[1]) ikke sjælden forekomme i Nordtydskland.

De forskjellige Fibulaer, som findes indenfor den nordiske Gruppe, ere blevne sammenstillede til én Udviklingsrække, idet der er opstillet en ældste og en yngste Form med flere mellemliggende Stadier[2]). Den »ældste« Form[3]) (Fig. 33) findes hyppig paa den jydske Halvø, i de nær-

1/1. Fig. 33. Mus. Nr. B 818.

meste Egne af Fyen, den nordlige Del af Sjælland og paa Bornholm; alle de Stykker, hvorom Oplysninger haves, stamme fra Grave[4]). I Sverrig er denne Form repræsenteret af 7 Exemplarer; i Nordtydskland findes den hyppig indtil Meklenborg, hvorimod den meget sjælden forekommer længere mod Øst[5]). Den »ældre« Fibula synes altsaa væsentlig at

[1]) I enkelte Exemplarer i Museerne i Sigmaringen, Wiesbaden, Hannover, Stettin (fra Cöslin), Berlin (fra Zilmsdorf, Lausitz); Lindenschmit: Alterth. I, 3 pl. 6, 4—5.

[2]) Hildebrand i Antiqv. Tidskr. f. Sverige 4. Montelius: Bronsåldern i norra og mell. Sverige p. 221.

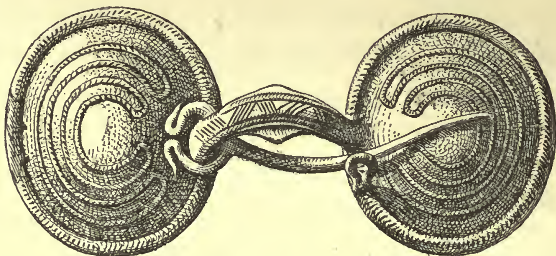
[3]) Worsaae: Nord. Olds. 228.

[4]) Af omtrent 50 Fibulaer af denne Form i Museet for nordiske Oldsager ere 21 Stykker fundne i Jylland, 15 i den nordlige Del af Sjælland, 4 paa Fyen, 4 paa Bornholm og 1 paa Møen.

[5]) Foruden 1 Stykke, som er fundet med tynde Bronzeringe i Nærheden af Neu-Brandenburg (i Museet sammesteds), og 1 Stykke af noget afvigende Form, fundet ved Pragsdorf (Museet i Neu Strelitz), ere følgende Stykker fra østligere og sydligere Egne mig bekjendte: 1 Stykke, halvsmeltet, fundet ved Stendal, Altmark (Mus. i Gotha); 1 Stykke med lang og flad Bøile i Mus. i Magdeburg; 1 Stykke fundet ved Eilenburg (Mus. i Leipzig); flad, baandformet Bøile, tilspidset mod Enderne; Naalen har to Tværstænger ved Hovedet. I Museet

have den samme Udbredelse som de ovenfor behandlede, »ældre« Former.

Den Fibula-Form, som anses for yngst[1]) (Fig. 34), findes i Museet i 9 Exemplarer fra Sjælland og hosliggende

½. Fig. 34. Mus. Nr. B 904.

Øer; fra Jylland haves kun 3 Exemplarer[2]); ingen af disse Fibulaer stammer fra en Grav. Efterligninger af disse Spænder, saa smaa, at man har ment, at de ikke have kunnet være til Brug, men maa have havt symbolsk Betydning[3]), findes i 5 Exemplarer fra Jylland; 1 Stykke er fundet i den nordvestlige Del af Sjælland, 1 paa Langeland; de ere alle fremdragne af Grave.

Hvad kan nu være Aarsagen til det Forhold, at de store Fibulaer af denne Form i overveiende Antal forekomme i det østlige Danmark, de smaa, øiensynlig senere Efterligninger væsentlig mod Vest, og hvorfor forekomme hine ikke i Gravene, medens disse altid høre til Gravfund? Løsningen af dette Spørgsmaal turde være at hente syd for Østersøen. I Oderegnenes Museer forekomme i ikke ringe Antal (omtr. 32 Stykker)

---

i Leipzig opbevares desuden et Fragment af Hovedet af en Naal, hvis Findested ikke er bekjendt.

1) Worsaae: Nord. Olds. 231.

2) I Viborgs Oldsag-Samling: 1 Stykke, fundet med andre Gjenstande paa Viborg Hede (Aarb. f. nord. Oldk. 1870, 244).

3) Madsen: Afbildn. Suite af Spænder 12.

de Fibula-Former, som anses for de yngste[1]. I Museet i Schwerin, hvor, som alt nævnt, den »ældste« Form findes, mangler derimod de »yngste« Former næsten fuldstændig[2]; naar de enkelte Gange forekomme længere mod Vest, er det altid i Mose- og Mark-Fund ligesom i Danmark[3].

Efter Findestederne synes der at være Grund til at betragte den Form, der er bleven sat som den yngste i Udviklingsrækken, som en oprindelig østlig Form; fra Oderegnene er den vandret over til Sverrig[4] og Danmark, navnlig til de nærmeste Dele af den danske Øgruppe, hvor just den »ældste« Form ikke synes at forekomme. At den her ligesom de andre østlige Former ikke findes i Gravene, maa da staa i Forbindelse med dens Optræden paa et fremmed Omraade og med andre særlige Forhold, hvorom mere nedenfor (se Mose- og Mark-Fund). De smaa Efterligninger fra det vestlige Danmark, som kun findes i Gravene, betegne da formentlig Optagelsen af den indførte Form paa det nye Omraade, men i forandret Skikkelse.

Har nu den »yngste« Form i Nordtydskland sit eget Omraade, hvor den »ældre« kun undtagelsesvis forekommer, kan den vel ikke have denne til Forudsætning, men maa have et andet Udspring. At dette i første Instans er at

---

1) Nogle have fladere, andre høit hvælvede Plader, i hvis Midte der ofte ses en stærkt fremspringende Knap. Afbildede i Kemble: horæ ferales pl. 22, 3 og Schäffer: Beiträge z. Kenntniss d. deutsch. Alterth., Quedlinburg u. Leipzig 1764 pl. 3, 3.

2) Mekl. Jahrb. 12, 412: 1 Stykke fra Dammerow, Lübz, just paa Græensen mellem de to Grupper. Lisch udtaler her, at denne Form kun findes i den sydøstlige Del af Meklenborg. Det anførte Stykke har flade Plader (Lindenschmit: Alterth. I, 7 pl. 4, 1); Fibulaen med stærkt hvælvede Plader er derimod ikke funden i Meklenburg-Schwerin (l. c. 417).

3) Estorff: Heidn. Alterth. v. Uelzen p. 95 og 98, i Fundene fra Dörmte og Klein-Hesebeck. Det store Oldeslohe Fund, som opbevares i Museerne i Kjøbenhavn og Kiel (Nord. Tidsskr. f. Oldk. 1, 218).

4) Montelius: l. c. p. 218.

søge længere mod Syd, er antydet ovenfor. Dog mangle ikke paa den »yngste« Forms eget Omraade Fibulaer af en mere primitiv Construction med Bøile, som ender i frie Spiralslyngninger; men ellers ere disse Fibulaer ikke af den Form, der hidtil er betragtet som den ældste[1]).

I Nordtydskland, hvor den »ældste« og »yngste« Form have udviklet sig paa et forskjelligt, vestligt og østligt Omraade, ere deres Grænser kjendeligst; nord for Østersøen udgaar derimod fra den »yngste« Form en Række Afledninger og Blandingsformer over den »ældste« Forms Omraade, som desto hyppigere forekomme i Grave, jo længere de i Sted og Form ere fjærnede fra Forbillederne[2]). Disse Stykker ere hidtil betragtede som Udviklingsformer mellem ældre og yngre Stadier. Skjøndt denne Opfattelse er meget tiltalende, maa det dog bemærkes, at Udviklings-

---

[1]) Foruden de særdeles store Fibulaer (se Hildebrand: l. c. p. 33, Typerne E og F; 1 Exemplar findes i Podczaszynskis Samling i Warschau; Jahresber. d. altmärk. Ver. f. Gesch., Neuhaldensleben 1843, 6 pl. 1; Zeitschr. f. Ethnologie, Berlin 1872, 265) ere 2 Stykker med stor Plade og Spiraler fundne ved Grumsdorf, Bublitz (Stettins Mus.); ved Annaburg (Berlins Mus.) er der fundet en Fibula med smal, flad Bøile og Spiralerne forbundne til en Plade; fra Gnevikow, Ruppin, haves 1 Stykke med smal, flad Bøile og smaa Plader i Stedet for Spiraler; i Zeitschr. f. Ethnologie, Berlin 1875, Sitz. 20 Febr. er afbildet en Fibula med flad, oval Bøile og store Spiralvindinger, fra Bagpommern.

[2]) Den Form, der hidtil er betragtet som det næstsidste Stadium i Udviklingsrækken (Montelius: l. c. p. 220, 5—6 og Hildebrand: l. c. p. 35, Typen K og Overgangsformer til L), men som efter den her fremsatte Anskuelse enten ikke maa adskilles fra den »yngste« Form eller betragtes som den første Afledning af den østlige Form, forekommer ogsaa under Forhold, der angive dens Stilling som Blandingsform (se ndfr. Mose- og Mark-Fund); den begynder at forekomme i Gravene, hyppigere i det vestlige Danmark end i det østlige; paa Sjælland ere 6 Stykker fundne, paa Fyen 8, i Jylland 5; paa Sjælland og Fyen forholde Gravfund og Mosefund sig til hinanden omtrent som 1-3, i Jylland som 4-1.

rækken ingenlunde synes at være fuldstændig, og at »Overgangsformerne« findes i et paafaldende ringe Antal i Forhold til de Former, som skulde være deres første Forudsætning og repræsentere deres sidste Udvikling. Men navnlig maa det erindres, hvad der alt tidligere er fremhævet[1]), at disse Mellemformer dels mangle dels ere sjældne i Sverrig, hvor dog baade den »ældste« og »yngste« Form findes. Man har da maattet henlægge Udviklingen til Nordtydskland; men her forekomme »Overgangsformerne« endnu sjældnere, og den »ældste« og »yngste« Form optræde paa væsentlig forskjelligt Omraade.

Bestemmelsen af de 2 forskjellige Fibulaer som Localformer indenfor den nordiske Gruppe, af hvilke den ene fuldt udviklet er strømmet ud over en Del af det Omraade, som alt var optagen af den anden Form, støttes væsentlig af den Omstændighed, at der desforuden i Norden findes to charakteristiske Former, som ikke kunne indordnes under den almindelige Udvikling, og som hver har sit bestemt begrænsede Omraade, hvor den »yngste« Form kun undtagelsesvis forekommer[2]). Ligesom Fibulaen med nedhængende Spiraler[3]), der er begrænset til visse Dele af det nordvestlige Tydskland, og den eiendommelige, bornholmske Form[4]), der udenfor denne Ø kun spores i de nærmeste Dele af Sverrig og Pommern, ere de sidste Udviklingsformer paa deres bestemte Omraade, saaledes tør den »yngste« og »ældste« Form betragtes som Localformer i to tæt til hinanden grænsende Grupper; af det nære Naboskab maa da

---

[1]) Montelius: l. c. p. 220.

[2]) Om den »yngste« Forms Forekomst i Hannover se ovfr. p. 219 Anm. 3. Fra Bornholm synes der kun at kjendes 1 Fibula af den »yngste« Form; Antiqv. Ann. 4 pl. 2, 3.

[3]) Hildebrand: l. c. Typen G.

[4]) Hildebrand: l. c. Typen C. Denne Fibula findes i Museet i 10 Fund fra Bornholm. I Kirchner: Thors Donnerkeil, Neu-Strelitz 1853 er afbildet 1 Stykke fra Uckermark.

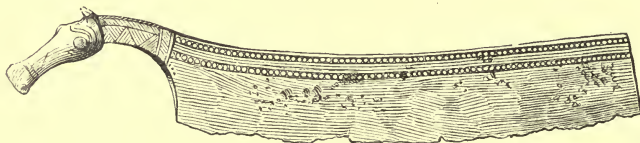
disse Formers Optræden udenfor det oprindelige Omraade og Forekomsten af Blandingsformer forklares.

En af de mest charakteristiske Former i den nordiske Bronzealder er den brede, flade Kniv[1]); ligesaa hyppig

$\frac{1}{1}$. Fig. 35. Mus. Nr. 9941.

som den forekommer, ligesaa eiendommelig er den i Form og Ornamenter. I den hele Række af adskillige Hundrede Exemplarer, som kjendes, har man ment at kunne iagttage en sammenhængende Udvikling[2]); de Stykker, hvis Blad

$\frac{1}{1}$. Fig. 36. Mus. Nr. 21040.

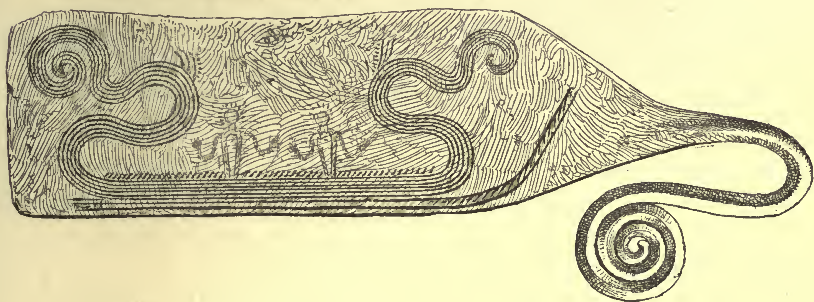
ender i et Dyrehoved eller en fremadbøiet Krog, sættes som de ældste (Fig. 35—36), af hvilke gjennem mange Mellemled Formen med tilbagebøiet Spiralsnoning og med Bølgeornament har udviklet sig (Fig. 37). En nærmere Betragtning

---

1) Worsaae: Nord. Olds. 171—5.
2) Montelius: Bronsåldern i norra og mell. Sverige p. 331.

af disse to Formers Udbredelse synes dog at antyde, at andre Forhold end Tiden kunne have været bestemmende for Udviklingen af de to Yderpunkter.

De Stykker af de »ældste« Former[1]), som findes i Museet for nordiske Oldsager, ere saaledes fordelte over Danmark: Bornholm 7 Exemplarer, Sjælland 19, Fyen 5, Jylland 8; fra Slesvig kjendes 2 Stykker[2]), fra Holsten 1[3]). Denne Form, som fra Sverrig[4]) af altsaa forekommer i jævnt aftagende Antal indtil Holsten, synes ellers ikke at findes i

$\frac{1}{1}$. Fig. 37. Mus. Nr. 26109.

den vestlige Del af Nordtydskland[5]). I Lauenborg ere atter enkelte Exemplarer fundne[6]), i Meklenborg ere Knivene med Hestehoved hyppigere[7]), og, hvad der synes at være af særlig Betydning, enkelte Exemplarer forekomme paa sydligere Omraader i det østlige Tydskland. I Preuskers Samling (nu i

---

[1]) Montelius: l. c. Fig. 42—3.
[2]) Kbhns Mus. Nr. B 718 og Zeitschr. d. Gesellsch. für Gesch., Kiel 1873, 3 p. 53.
[3]) Kiels Mus. Nr. 960, fra Husum; velvillig meddelt af Fr. I. Mestorf.
[4]) Montelius: l. c.; Antiqv. Tidskr. f. Sverige 1, 234.
[5]) I Museerne i Kiel, Hamborg, Brunsvig, Hannover.
[6]) I Museet i Lübeck Nr. 731.
[7]) I Museet i Stralsund findes 1 St. fra Rügen.

det kgl. Antik-Cabinet i Dresden) opbevares en Bronze-Kniv med concav Ryg og udstaaende Skaft, som ender i et Dyrehoved; den er funden i en Urne ved Dresden-Neustadt. I Städt. Museum i Görlitz findes et Stykke af samme Hovedform, med længere, noget bøiet Stang. Ved Geschwitz, Risau, er der med en Naal og en Urne med Hank funden en Kniv af samme Art, hvis Blad ender i et Slags Dyrehoved; den opbevares i Oldsagsamlingen i Jena. En lignende Kniv er funden i en Urne ved Strehlen, tæt ved Dresden[1]). Disse Stykker tilhøre øiensynlig den samme Hovedform, som først i Norden er kommen til sin fulde Udvikling. Det kan endnu nævnes, at de for Schlesien eiendommelige Knive[2]) med firkantet Blad og en fra dets ene Hjørne udgaaende, ombøiet Krog ikke synes at være uden Forbindelse med den her behandlede Form. Skjøndt det kun er faa Exemplarer af disse Knive, som Mellemtydskland har at opvise, fortjene de dog sikkert Opmærksomhed; de synes nemlig, i Forbindelse med den »ældste« Forms Udbredelse i Norden at antyde en Forbindelse med Syden ad østlig Vei.

Den »yngste« Form med tilbagebøiet Spiral[3]) forekommer meget hyppig i det vestlige Nordtydskland, hvor den »ældste« Form fattes, og overhovedet synes de større Knive af denne Art med smukt og rigt »Bølgeornament« at forekomme ulige hyppigere mod Vest end mod Øst. Saaledes findes, for at tage et bestemt Træk i denne vexlende Ornamentik, et klart og sikkert Skibsbillede (med Kjølen ved Knivens Ryg)[4]) paa 4 Knive i Museet i Hannover[5]) og paa

1) Geinitz: Die Urnenfelder von Strehlen und Grossenhain, Cassel 1876 pl. 7, 24.

2) I Museerne i Breslau og Görlitz. Verzeichn. d. Museums schlesischer Alterth., Breslau 1872 Nr. 5291.

3) Worsaae: Nord. Olds. 171—5.

4) Madsen: Afbildn. Suite af Knive 14—17.

5) Kemble: horæ ferales pl. 10, 9, 11, 12; to af disse Stykker ere fra Holsten.

11 Stykker i Museet i Kiel[1]); fra hele det østligere Nordtydskland[2]) er mig kun 1 Stykke bekjendt, som bærer et raat indridset Skibsbillede[3]); jo længere man fjærner sig mod Øst desto sjældnere og slettere blive overhovedet Ornamenterne paa Knivene. Fra Jylland findes i Museet 7 Stykker, fra Fyen 3, fra Sjælland 3; fra Sverrig er intet saadant Stykke omtalt; paa Bornholm forekommer næsten udelukkende Formen med Dyrehoved eller Krog.

Den »yngste« Form tør derfor maaske betragtes som en væsentlig vestlig Form, ligesom den »ældste« forekom talrigst mod Øst; fra Jylland til Skaane ere de to Former knyttede til hinanden ved mange Forgreninger og gjensidig Paavirkning, medens de i Nordtydskland synes at have holdt sig mere adskilte. Trods Mangelen paa mellemliggende Led kan man heller ikke afvise Tanken om en Forbindelse mellem de hannoveranske Knive med Spiral og visse Former i sydvestlige Egne. Sammenlignes de i det vestlige Tydskland saa hyppig forekommende Stykker, ved hvilke den tilbagebøiede Traad uden Oprulning i Spiral kun danner et Hul til Ophængning[4]), og adskillige af Knivene fra Schweizersøerne[5]), maa det vistnok indrømmes, at Forskjellen mellem Formerne ikke er stor, og at det kan ventes, at fremtidige Fund i de mellemliggende Egne ville bestyrke Formodningen om et sydvestligt Udgangspunkt for Udviklingen af den Form, som i Norden er rigest repræsenteret mod Vest, ligesom enkelte Stykker mod Øst syntes at antyde den »ældre« Forms Udspring fra Syden[6]).

---

[1]) Desuden i Kbhns Museum 2 Stykker fra Mehlbek (Holsten).

[2]) Museerne i Lübeck, Schwerin, Neu-Strelitz, Greifswalde, Neu-Brandenburg, Stralsund, Stettin, Magdeburg, Berlin.

[3]) Fundet ved Kratzeburg (Neu-Strelitz).

[4]) F. Ex Lindenschmit: Alterthümer II, 3 pl. 3, 14—15.

[5]) F. Ex. Lindenschmit: l. c.; Keller: Pfahlbauten, Zürich 1858, 2 pl. 2.

[6]) En halvrund Kniv i Museet i Hannover, et Exemplar fra Meklenborg (Frid. Francisc. pl. 18, 10), et fra Uckermark (Kirch-

Der findes nu virkelig en Form af Bronzeknive i de sydligere Grupper, der maa betragtes som Grundlag for alle senere Udviklinger paa de forskjellige Omraader. Disse »dobbelt-halvmaaneformede« Knive have et kredsrundt, ovalt eller aflang firkantet Blad, gjennembrudt eller helt, uden Ryg, men med Æg paa hele Omkredsen eller til to Sider; fra Bladet udgaar en Stang, der ender i en Ring eller er gjennemboret af et Hul til Ophængning. Medens der hidtil ikke har været tillagt denne Form tilstrækkelig Betydning, har man betragtet de senere Udviklinger, den halvrunde Kniv med eller uden Stang, som en Grundform og paa denne støttet Anskuelser om en stærk, etrurisk Indflydelse nord for Alperne[1]), om en Indvandring i Mellemeuropa i den første Jernalder[2]) og om en særlig hyperboræisk Bronzealder, udviklet paa Basis af en østlig Indvandring i Norden. Disse Anskuelser ville imidlertid ikke finde nogen Støtte i de her behandlede Former, naar det er bemærket, at en og samme Grundform, tilhørende den rene Bronzealder, strækker sig fra Ungarn gjennem det sydlige Tydskland og Norditalien over Frankrig til de britiske Øer[3]). Hermed

---

ner: Thors Donnerkeil, Neu-Strelitz 1853) og et lignende Stykke fra Rollenhagen (Neu-Strelitz), som fuldstændig ligne de sydvestlige Former, afgive ialtfald bestemte Vidnesbyrd om Forbindelser mellem de vidt adskilte Egne.

[1]) Flouest: Tumulus du bois de Langres, Semur 1872.

[2]) Bertrand i Mémoires d. antiqu. de France, Paris 1873, 34. Revue archéol., Paris 1874, 27 og fl. St. i vol. 24—28.

[3]) Képatlasz az archaeol. közlemények, Pest 1861 pl. 22, 149; pl. 7, 31. Museum Franc. Carol., Linz 1860, 28 pl. 1, 11. Sitzungsber. d. Academie d. Wissensch., Wien 1865, 48 p. 317: tre Exemplarer fra Bronzealders Fundene i Gardasoen. Bulletino di paletnologia italiana, Parma 1875 pl. 2, 7: Støbeform fra Casinalbo. Coppi: Monogr. ed iconogr. della terramara di Gorzano, Modena 1874, 2 pl. 39, 2; Keller: Pfahlbauten, Zürich 1863, V pl. 2, 25-26; Strobel: Avanzi preromani, Parma 1863 pl. 4, 21; 1864 pl. 7, 34: fra Terramarer i Norditalien. Keller: l. c. pl. 16, 10; II pl. 2, 98; Desor: Le bel âge du bronze, Paris 1874 pl. 1, 11; Lindenschmit: Alterth., Mainz 1870,

synes ogsaa Hovedanskuelsen om, at sydlige Forbilleder ligge til Grund for Nordens eiendommelige Former at være bekræftet for Knivenes Vedkommende. Paa samme Maade som nemlig den primitive Form i Schweiz og Fran-

---

II, 8 pl. 2, 19: fra Pælebygninger i Schweiz. Anzeiger für Schweiz. Alterth., Zürich 1872, V pl. 24, 7: funden i Nærheden af et Bronzesværd ved Genf. I Museet i Prag: to store Exemplarer uden Gjennembrydning i Bladet. Preusker: Blicke in d. vaterl. Vorz., Leipzig 1844, 3 pl. 8, 56: fra en Gravhoi ved Biela. 1 Ex. opbevares i Sammlung d. deutsch. Gesellschaft i Leipzig, som indeholder mange Stykker fra Sydtydskland. Popp: Abhandl. ü. einige alte Grabhügel bei Amberg, Ingolstadt 1821 pl. 4,12: mellem Fundstykker fra 19 Høie, som overveiende tilhore Bronzealderen. Lindenschmit: l. c. I, 8 pl. 4, 7: sammesteds fra; II, 8 pl. 2, 20: fra Würtemberg. Jahresber. d. hist. Ver. in Mittelfranken, Ansbach 1846, 15 p. 29: funden i en Grav med en Bronzedolk. Caylus: Recueil d'antiqu., suppl. III pl. 53, 1—2: fra Sydfrankrig. Matériaux etc. Paris 1869, 5 pl. 8, 8—9: to Haandtag i et Bronzealders Støbefund ved Nantes; se videre herom l. c. 4, 117 og Rev. archéol., Paris 1868, 246. Matériaux etc. 4, 326: funden i Seinen; l. c. 1867, 3 p. 241: i et Støbefund fra Bronzealderen ved Notre-Dame-d'Or, Vienne. Ann. de la soc. archéol. de Namur, Namur 1865, 9 p. 43: fra en Gruppe Høie med andre Bronzegjenstande. I Museet i Hannover findes et Stykke, som fuldstændig ligner det sidst anførte Exemplar fra Belgien, fundet i en Grav ved Stade (ifølge velvillig Meddelelse af Prof. Engelhardt). Lindenschmit: l. c. II, 8 pl. 2, 20: fra Nymwegen. Proceedings of the soc. of antiqu. of Scotland, Edinburgh 1865, 5 p. 84; 1867, 6 p. 358; Archæol. Journal 3, 47 Note; 22, 74; Archæologia Cambrensis, London 1866, 3 p. 46; Archæologia Britanica 11, 451; Proceedings of the Irish Acad., Dublin 1849, 6 p. 237; jvfr. Kemble: horæ ferales pl. 6, 10; Catalogue of the mus. of the irish Acad. p. 549: fra de britiske Øer. — Det er med Hensyn til Spørgsmaalet om Bronzeculturens gradvise Udbredelse af Betydning, at Stykkerne fra Sydtydskland, Ungarn og Norditalien have det mest primitive Præg; Blad og Skaft ere oftest ikke gjennembrudte eller have kun en simpel Aabning i Midten. I Frankrig findes Stykker med combineret Gjennembrydning, og Formerne fra Belgien og de britiske Øer ere øiensynlig undergaaede større Omdannelser.

krig[1]) ved Jernalderens Begyndelse afløses af den »halvmaaneformede« Kniv med Skaft og derefter af Formen uden Haandtag, saaledes tør det antages, at de eiendommelige Former mod Syd og Nord ere fremkomne af den oprindelige Grundform, at parallele Udviklinger have ført til de bekjendte, italiske[2]) (og græske[3])) Knive med lige udstaaende Stang og til de to forskjellige, nordiske Former.

En vestlig og en østlig Gruppe.

Af ovenstaaende Undersøgelser over nogle af de mest charakteristiske og tillige talrigste Rækker af Oldsager fra Bronzealderen: Sværd, Paalstave, Celter, Hængekar, Fibulaer, Knive, er det fremgaaet, at de forskjellige Former ikke ere ligelig fordelte over hele det Omraade, som indtages af den nordiske Bronzealder, men at de efter deres Forekomst synes at udgjøre to forskjellige Hovedgrupper.

Ogsaa helt afset fra den Forskjel mellem østlige og vestlige Egne, som er fremdragen ovenfor, kan der anføres ikke faa Former, der ere indskrænkede til endog meget begrænsede Omraader. I Museet i Hannover opbevares saaledes i et Antal af mindst 80 Exemplarer[4]) en eiendommelig Art store Armringe, alle med det samme Stregornament. Til de samme vestlige Egne, hvor disse Ringe saa hyppig findes, er Fibulaen med nedhængende Spiraler begrænset[5]). De charakteristiske »Handbergen« tilhøre Meklenborg, og visse Dolke, Armringe o. s. v. findes kun i dette Lands sydøstlige

---

[1]) Keller: Pfahlbauten, Zürich 1858, 2 pl. 2. Flouest: l. c. For Østerrig se: Sitzungsber. d. k. k. Acad. d. Wissensch. 74, 609; Mittheil. d. anthrop. Gesellsch., Wien 1872, 2 p. 15.

[2]) F. Ex. Revue archéol., Paris 1874, 27, 208.

[3]) I Grækenland skal den samme Form forekomme; se ann. dell' inst. di corrisp. arch. 46, 258.

[4]) Estorff: Heidn. Alterth. von Uelzen, Hannover 1846 pl. 10, 9, 13, 14.

[5]) Hildebrand: Antiqv. Tidskr. f. Sverige 4, Typen G.

Del[1]); Ornamenteringen paa Diademerne har her den Eiendommelighed, at Linierne, som forbinde Spiralerne, kun ere punkterede[2]). Bornholm har sin Fibula[3]) og Skaane sine Naale[4]); de korsformede Benknapper kjendes kun fra visse Egne i Jylland[5]). »Knæskinnerne«[6]) ere kun fundne i Fyen og Jylland; de hule og bagpaa aabne »Halsringe«[7]) kjendes fra Halvøen indtil Skaane, men ere ikke fundne syd for Østersøen. Localformer paa mere eller mindre begrænsede Omraader[8]) ere et Phænomen, som møder i alle Bronzeculturer, og hvorpaa der kan anføres mange Exempler. Saaledes findes Bronzeseglene, som i de samme, gjennemgaaende Former forekomme meget hyppig i hele Nordeuropa, ikke paa de britiske Øer; her findes derimod en ellers ukjendt Form med Skafthul[9]). Den saakaldte »Ankelring«, en svær, oval Bronzering, der er bøjet paa Midten i en stump Vinkel, synes kun at forekomme i det sydøstlige Tydskland[10]). De Bronzehorn, som i Irland ere fundne i mindst halvhundrede Exemplarer, forekomme udenfor denne Ø kun i ganske enkelte Fund fra England[11]). Dolke med

[1]) Lisch i Meklenb. Jahrb. 8, 54. Igjennem Samlingerne i det østlige Tydskland, Posen og Galizien kunne Forudsætningerne for denne eiendommelige, meklenborgske Form forfølges Skridt for Skridt indtil Ungarn.

[2]) Frid. Francisc. pl. 32, 2. Afbildningen i Meklenb. Jahrb. 33, 123 er ikke nøiagtig; Linierne mellem Spiralerne ere her som altid punkterede.

[3]) Hildebrand: l. c., Typen C.

[4]) Montelius: Sveriges Forntid 1, 220.

[5]) Nord. Tidssk. f. Oldk. 2, 266-7; Aarb. f. nord. Oldk. 1870, 245.

[6]) Worsaae: Nord. Olds. 265; ialt 11 Stykker i Museet.

[7]) Worsaae: Nord. Olds. 224. Montelius: Sver. Fornt. 1, 233.

[8]) Jvfr. Worsaae i Ann. f. nord. Oldk. 1847.

[9]) Proceed. of the society of antiqu. of Scotland 7, 375.

[10]) Museet i Augsburg besidder henved 20 Exemplarer; Raiser: Antiqv. Reise etc., Augsburg 1829 pl. 2, 8.

[11]) The Journal of the hist. a. arch. assoc. of Ireland, Dublin 1875, 3 p. 423; Fr. Grose: A treatise ou ancient armour, London 1786 pl. 13; Kemble: horæ ferales pl. 13, 2.

Bronzefæste ere meget sjælden fundne i England og kun enkelte, indførte Sværd med fuldt Greb[1]). Savene, som ere saa hyppige i den nordiske Gruppe, findes ikke paa de britiske Øer. Hulmeislerne, der oftere forekomme i Mellem- og Vest-Europa, ere hidtil ikke fundne indenfor den nordiske Gruppes Grænser[2]).

Det synes derfor ikke at maatte være en Forudsætning for Behandlingen af Formernes Udvikling i den nordiske Bronzealders Gruppe, at der er foregaaet en ensartet Udvikling paa hele dens Omraade; tvertimod maa man vente, at der i de forskjellige Egne kan findes Udviklinger af speciel Art. Der maa i en saa omfattende Gruppe skjelnes mellem de overalt forekommende Former og dem, som ere indskrænkede til visse Egne; det maa undersøges, hvor den enkelte Form oprindelig hører hjemme og er udviklet, og hvor den optræder som overført paa et fremmed Omraade. Kun saaledes ville Formerne kunne afgive Tidsbestemmelser og Udviklingen i det Enkelte kunne fastslaaes.

Naar det nu ovenfor er forsøgt at paavise Udbredelsesforholdene for nogle Rækker af Oldsager, er dette ikke sket i den Formening, at en enkelt af disse Undersøgelser skulde give et paalideligt Resultat; Tilfældigheden spiller altfor stor en Rolle i Tilveiebringelsen af det Materiale, hvormed der arbeides, til at der kan sluttes af en enkelt Forms Forekomst. Heller ikke tør man haabe allerede nu med Sikkerhed at kunne paavise Grænserne for alle Formers Udbredelse, da Materialet navnlig udenfor Skandinavien endnu langt fra er tilstrækkeligt. Men af samstemmende Vidnesbyrd fra forskjellige Rækker af Oldsager, som indbyrdes supplere hinanden, tør der sikkert allerede nu drages Slutninger om et Hovedforhold. Det

---

1) Kemble: horæ ferales, 159 pl. 8—9; Archæologia, London 1871, 43; 1855, 36 pl. 25, 3. I Irland forekomme undertiden Dolke med Bronzefæste; Wilde: Catalogue, Dublin 1861, 458.

2) Kemble: horæ ferales 146.

turde da være fremgaaet af ovenstaaende Undersøgelser, at der efter Oldsagernes Forekomst lader sig adskille to forskjellige Omraader indenfor den nordiske Gruppe. Det vestlige Tydskland indtil Meklenborg, den jydske Halvø, de nærmeste Dele af Fyen og det nordlige Sjælland synes væsentlig at være Hjemstedet for visse Former af Oldsager, medens andre fra Egnene mellem Elben og Oder brede sig til det østlige Skandinavien, kjendelig aftagende i Antal imod Vest. Disse to Omraader og de for dem eiendommelige Oldsager skulle i det Følgende, efter Forholdene i Tydskland, hvorfra Bevægelserne menes at være udgaaede, kaldes vestlige og østlige [1]).

Til de foran behandlede Former slutte sig andre Rækker af Oldsager. Diademer med ophøiede Længdestriber [2]),

---

[1]) Om Norge se ndfr. under: Oversigt og Slutning. Paa Rügen, som har mange Fund fra Bronzealderen at opvise (Museet i Stralsund og Baltische Studier 16, 45), synes, hvad man efter Øens Beliggenhed skulde vente, de østlige og vestlige Former at forekomme i lige Antal.

[2]) Diademer, som ere udstyrede med ophøiede Længdestriber (som Worsaae: Nord. Olds. 218), findes fra Hannover til Oderdalen (afbildede f. Ex. af Lisch; Estorff; Lindenschmit; Bekmann: Hist. Beschreib. d. Mark- u. Chur-Brandenburg 2, 1 pl. 6, 14; Beiträge z. Gesch. d. deutsch. Alterth. Meiningen 1858 pl. 2; Jahresber. d. altmärk. Vereins 4 27). Paa Sjælland er fundet 19 Stykker, i Fyen 4 St., i Jylland 2 St.. Det synes derfor, at denne Form fra det østlige Nordtydskland er trængt mod Nord, hvor den har faaet et eiendommeligt Præg (Spiralslyngning og Zigzag-Ornament ved Enderne). — Foruden den omtalte Form findes andre, som kun forekomme enkelte Gange eller ere fuldstændig locale. Diademer, som ere prydede over hele Fladen med sammenhængende Spiraler, forekomme overalt i enkelte Exemplarer (1 St. fundet ved Wildberg, i Mus. i Ruppin; 1 St. fra Rügen, i Mus. i Berlin; fra Jylland 1 St. i Kbhns Mus., hvortil maaske maa føies 2 St., af hvilke kun Fragmenter ere bevarede; 1 St. fra Sjælland; for Sverrig se Montelius: Sveriges Forntid I, 123). — I Meklenburg-Schwerin forekomme meget hyppig Diademer prydede med Spiraler, der ere forbundne med punkterede

Haar-Ringe med ovale Endeplader[1]), tynde Bronzeringe, som ere vredne skiftevis til Høire og Venstre[2]), lange Knive

---

Linier; dette Ornament synes ikke at forekomme andetsteds (Lindenschmit: Alterth. 1, 10 pl. 2, 1; Frid. Francisc. pl. 10, 5 er unøiagtig; se herom Frid. Francisc. 50; i Meklenb. Jahr. 33, 123 findes ligeledes en unøjagtig Afbildning; Linierne mellem Spiralerne ere kun punkterede; se videre Meklenb. Jahrb. 9. 333; 11, 382; 21, 237; 33, 123). Denne Form findes kun i Gravene, medens den almindelige Form med ophøiede Længdestriber hyppigst forekommer i Mark- og Mosefundene (se l. c. 1, 13; 6, 108; 8, 53; 20, 285; 21, 237; 24, 273). — I det vestlige Nordtydskland findes eiendommelige Former med fremstaaende Spidser, uddrevne Buler eller Stregornament (Mus. i Hannover og Cassel). — Bornholm synes at have sin eiendommelige Form, de saakaldte »Halskraver«, med fuldstændig ensartet Ornament (Worsaae: Nord. Olds. 216; Madsen: Afbildninger, Diademer 1, Halssmykker 1; Mus. Nr. 17132, 2884, 647). — Af alle forskjellige Former findes i Museet fra Jylland omtr. 8 Fund, Fyen 5, Sjælland 21, Bornholm 3. — Diademets Form turde være udviklet i Syden; ikke alene hos de classiske Culturfolk, men ogsaa fra barbariske Lande kjendes den samme Grundform (Fragment af et Diadem i Museet i Breslau; jvfr. Matériaux etc. 5, 540); se ndfr.: Oversigt og Slutning.

1) Af Ringene med ovale Endeplader, lukkede ved Spiralslyngninger eller Kroge (Worsaae Nord. Olds. 220—1), findes i Museet, alle større og mindre Exemplarer samt Fragmenter medregnede, fra Øerne omtrent 27 Fund med 49 Stykker (Sjælland: 14 Fund, 23 St.; Fyen: 7 Fund, 11 St.; de mindre Øer: 6 Fund, 15 St.), fra Jylland 8 Fund med 12 Stykker. (Desuden fra Slesvig 1 St.; i Mus. i Kiel: 1 St. fra Als, 1 fra Fyen og 3 Stykker rimeligvis fra Holsten; i Mus. i Lübeck 1 St., i Schwerin 3, i Neu-Strelitz 1; i Mus. i Berlin 1 St. fra Katerbow, Ruppin; se videre: Montelius: Bronsåldern i norra och mell. Sverige 281 flgg.; Jahrb. d. Vereins v. Alterthumsfreunden im Rheinlande 46, 40).

2) Om tynde Bronzeringe, vredne skiftevis til Højre og Venstre (Madsen: Afbildn. Fjellerup Fund 13) se Montelius: Bronsåldern i norra och mell. Sver. p. 203. Ligesom disse Ringe forekomme i overveiende Antal i det østlige Skandinavien, ere lignende Former meget hyppige i det østlige Nordtydskland (i Museet i Greifswalde: 18 St.; i Stettin vist henved 100

med Grebspids og Naglehul[1]), »Edsringe« og andre Guldringe, hvis spaltede Ender ere oprullede i to eller tre Spiraler[2]), Armringe, som ere dannede af tyndt Guldblik med Bronze-Underlag[3]), forekomme i overveiende Antal i det østlige Danmark. Derimod findes hyppigst i Jylland: mindre Bronzeknive, hvis Greb er støbt i Et med Bladet og ender i en Knap[4]), Niptænger med Stregzirat og uden uddrevne Buler[5]), vredne Guldringe med lige af-

---

tynde Ringe, vredne til 1 eller 2 Sider, firkantede henimod Enderne og oprullede til en lille Øsken; fra Usedom, Stolp og Grumsdorf).

1) Lange, enæggede Knive med Grebspids, hvori Naglehul, (Madsen: Afbildn. Fjellerup Fund 17) have et eiendommeligt Præg i Norden, hvorfor de maa anses for at være nordisk Fabrikat. Baade disse og andre enæggede Knive kunne være Efterligninger af Former, som hyppig forekomme mod Syd og Vest (f. Ex. Lindenschmit: Alterth. 2, 8, 2: Wilson: Archæology of Scotland, Edinburgh 1851, 270), og hvoraf nogle Stykker ere fundne i Skandinavien (se ndfr. under: Oversigt og Slutning).

2) Guldringe, hvis Ender ere spaltede og oprullede i Spiraler, og »Edsringene« (Worsaae: Nord. Olds. 253, 260, 445; Madsen: Afbildn. Guldringe 1—4) forekomme i størst Antal i det østlige Danmark. Fra Øgruppen og Bornholm findes i Museet 20 Stykker, fra Jylland 6 St. Mod Sydøst findes følgende Stykker (p. 235 Anm. 2 c): I Berlins Museum opbevares 5 »Edsringe«, de 2 fra Danzig, de andre uden opgivet Findested (velvillig meddelt af Prof. Engelhardt); i Samlingen i Stettin: 3 »Edsringe« fra Haselin, Daber (Baltische Studien 8, 257). En Guldring, som ender i Spiraler, findes i Museet i Stettin (Lindenschmit: Alterth. 1, 5 pl. 4, 6); en lignende Ring er funden i Siebenbürgen (Archiv f. Kunde österr. Geschichtsqu. 15, 323); i Museet i Pest findes i alt 3 Ringe af denne Art.

3) Af Ringe som Worsaae: Nord. Olds. 251 haves. Fragmenterne medregnede, 8 Fund i Museet, 7 fra Øerne, 1 fra Jylland.

4) Omtrent som Worsaae: Nord. Olds. 165.

5) Niptænger med Stregzirat og uden uddrevne Buler (Worsaae: Nord. Olds. 271—72; Madsen: Afbildn. Niptænger 1, 2, 4) forekomme i Museet i 9 Exemplarer fra Jylland, 3 fra Fyen, 1 fra Sjælland: desuden 2 fra Slesvig, 1 fra Holsten.

skaarne, glatte Ender[1]), Spiralringe til Finger og Arm af Guld[2]).

Foruden at disse to Grupper af Oldsager væsentlig forekomme paa forskjellige Omraader, er der den Forskjel mellem dem, som nedenfor nærmere skal behandles, at den vestlige overveiende forekommer i Gravene, den østlige derimod fortrinsvis er repræsenteret i Mose- og Mark-Fund. Dog maa det stærkt fremhæves, at der intetsteds kan drages skarpe Grænser; ligesom vi ovenfor saa, at den enkelte Form sjælden er skarpt afgrænset, men kun lidt efter lidt taber sig, naar den kommer udenfor sit egentlige Hjem, hvor den er talrigst repræsenteret, saaledes kan der ikke skarpt sondres mellem de Oldsager, der findes i Gravene, og dem, som forekomme under andre Forhold. Det er i begge Henseender kun de samlede Vidnesbyrd om en Forms Optræden, som føre til Adskillelsen mellem de to Grupper.

---

[1]) De vredne Haandledsringe af Guld med lige afskaarne, glatte Ender (Worsaae: Nord. Olds. 254; Montelius: Sveriges Forntid 1. 126) findes i Museet i et Antal af 10 Stykker fra Jylland; 1 er funden paa Fyen, 2 i det nordlige Sjælland; Mus. Nr. MDCCCXX, fra Jylland, er afgiven til Oldsagsamlingen i Aarhus. (Hertil kan føies to Stykker, hvis Ender ere oprullede i en lille Spiral, fra Jylland, og to vredne Stænger, som ikke ere bøiede til Ringe, fra Sjælland og Falster; se Mus. Nr. 8551, 13786, 3104, B 142).

[2]) Af omtrent halvandet Hundrede Fund (med et betydeligt større Antal enkelte Stykker) af Spiralringe til Finger og Arm af Guldtraad (Worsaae: Nord. Olds. 246 og 250) eller Fragmenter af saadanne ere omtr. 111 fra Jylland, 26 fra Sjælland, Fyen og omliggende Øer. I Aaret 1859, da Museet ikke havde det halve Antal Fund, var Forholdet omtrent det samme, idet 52 Fund vare fra Jylland, 12 fra Øgruppen (Boye: Oplysende Fortegnelse, Kjøbenhavn 1859). Da Ringe af samme Form forekomme mod Syd, kunne de i Norden fundne Stykker være indførte. Formen er i det Mindste ikke opstaaet i Norden (se v. Sacken: Grabfeld von Hallstatt p. 75; Mitth. d. Steierm. Vereins 3, 74; v. Sacken u. Kenner: Beschreib. d. Samml. d. k. k. Münz- u. Antiken-Cabin. p. 348).

Ligesom disse jævne Overgange ere af Vigtighed for Gruppernes indbyrdes Forhold, saaledes maa det ogsaa fremhæves, at der findes ikke faa Former, der synes at være ligelig fordelte over hele Norden[1]).

Vi saa ovenfor, at de forskjellige Former i Skandinavien staa i Forbindelse med og ere væsentlig afhængige af bestemtere sondrede, østlige og vestlige Grupper i det nordlige Tydskland. Disse synes atter at være udviklede derved, at de østlige og vestlige Egne gjennem forskjellige Forbindelser med Mellemeuropa have modtaget eiendommelige Forbilleder og ere blevne paavirkede paa særlig Maade. Adskillige nordiske Former og fremmede, indførte Stykker (se ovfr.: Sværd, Paalstave, Knive) kunne nemlig kun forfølges mod Syd enten ad østlige eller ad vestlige[2]) Veie.

---

[1]) Sværd med bred Grebtunge (se ovfr. p. 204); Paalstave som Montelius: Sver. Fornt. I, 117; Naale som Worsaae: Nord. Olds. 238 o. s. v.

[2]) Af Oldsager, hvis Findesteder angive Forbindelser mod Sydøst, kan der, foruden de ndfr. (under: Tidsforhold) omtalte, ungarske Former, anføres: a) Svære, hulstøbte Ringe, som Madsen: Afbildn. Holbæk-Ladegaard Fund 5, ere fundne ved Potsdam (Ledebur: Die heidn. Alterth. d. Regierungsbez. Potsdam, Berlin 1852, 46), ved Altenburg (Mittheil. d. Geschichts- u. Alterthums-forsch. Gesellsch. d. Osterlandes, Altenburg 1863-6, 6), i Bøhmen (7 Exemplarer i Prags Museum; se Wocel: Pravěk o. s. v. Prag 1868, 41). b) Spiralarmringe dannede af et i Midten bredere Baand med en punkteret Zigzaglinie, som Madsen: Afbildn. Øgemose-Fund 9 og Meklenb. Jahrb. 10, 283, findes i Museerne i Weimar, Halle, Berlin, Dresden. I Mortillet: Indic. de l'archéol. 1872—3, 1 p. 496 er en af disse Ringe afbildet med Angivelse af, at den er funden i Italien; at dette maa bero paa en Feiltagelse, fremgaar utvivlsomt deraf, at Tegningen kun er en Gjentagelse af Kemble: Horæ ferales pl. 23, 3 og Bonstetten: Sec. supplém. au rec. d'antiqu. suisses, Lausanne 1867, 9, hvor der rigtigen angives, at Stykket er fundet i Meklenborg. c) Tynde Armringe endende i aabne Skaale eller lukkede med en halvrund Knob, som Madsen: Afbildn. Armringe 5 og 8, forekomme i meget be-

Den nordiske Bronzecultur synes derfor at være opstaaet paa Grundlag af østlige og vestlige Strømninger fra Syden imod Nord; efter at de sydlige Forbilleder ere undergaaede Omdannelser i det nordlige Tydskland, breder Bronzeculturen sig til Skandinavien, hvor baade de

---

tydeligt Antal i Samlingerne i Neu-Strelitz, Stettin og Berlin. De ere af alle Størrelser lige til de stærkt udbugede »Edsringe« af Bronze (Meklenb. Jahrb. 16, 271; i Museet i Stettin 1 St., i Berlin 3 St.) og staa i Forbindelse med »Edsringene« af Guld og alle de andre østlige Ringe (se ndfr. under: Tidsforhold). I Danmark forekomme disse Ringe kun i 4 Fund (3 fra Øerne, 1 fra Jylland), og i Vesttydskland synes de ikke at findes (i Bibliotheket i Frankfurt 1 Fragment, hvis Findested ikke kjendes). — — Paa Forbindelser ad vestlig Vei tyder følgende Oldsagers Forekomst: d) Naale, som foroven ende i et Hjul med eller uden Øsken; i Museet findes 3 Exemplarer (2 fra Jylland, 1 fra Sjælland); et enkelt Stykke er fundet i Meklenborg (Meklenb. Jahrb. 12, 415); i Museet i Hannover opbevares omtr. 20 St., og gjennem alle Samlinger i Vesttydskland kan denne Form forfølges til Mellemeuropa (Museerne i Cassel, Gotha, Mainz, Stuttgart, Regensburg, Landshut; se Revue archéol. 16, 349; Dorow: Opferst. u. Grabhügel 1 pl. 10, 1—2: Lindenschmit: Alterth. 1, 4 pl. 4, 1—5; Keller: Vicus Aurelii, Bonn 1871 pl. 7; Klemm: Handbuch d. germ. Alterth., Dresden 1836 pl. 2, 7; Beiträge z. Gesch. d. deutsch. Alterth., Meiningen 1839 pl. 1; 1845, 123. Estorff l. c. pl. 8; Variscia, Greiz 1829, 1 pl. 4, 1—2; Popp: Abhandl. ü. Grabhügel bei Amberg, Ingolstadt 1821; Archiv f. Kunde østerr. Geschichtsqu. 29, 210). e) Fra Sydtydskland indtil Hannover findes endvidere hyppig: Naale som Popp: l. c. pl. 5, 4 og Estorff: l. c. pl. 8, 15; Armringe som Lindenschmit: l. c. 1, 5 pl. 4, 7 og Estorff: l. c. pl. 11, 5; Hængeplader som Popp: l. c. pl. 5, 4 og Estorff: l. c. pl. 9. 25. Disse Former ere ikke naaede til Danmark. f) Bæltebeslag, som kjendes fra Schweizersøerne (Keller: Pfahlbauten 5 pl. 16, 16; ogsaa i Museet i Annecy), ere fundne ved Worms (Centralmus. i Mainz). g) Armringe, bestaaende af 3 tynde Ringe, som, lagte over hverandre, ere forbundne ved Enderne, forekomme i Schweiz (Desor: Le bel âge du bronze, Paris 1870 pl. 3, 10) og i Vesttydskland (1 Exemplar i Museet i Stuttgart, 1 i Mainz fra en Grav ved Worms).

forskjellige Forbindelser med Mellemeuropa og de i Nordtydskland mod Øst og Vest udviklede Eiendommeligheder kunne spores i den østlige og vestlige Gruppe.

Paa samme Maade som Oldsagernes Former i Norden ere uddannede paa Grundlag af sydlige Forbilleder, saaledes ere Motiverne i den nordiske Ornamentik oprindelig fremmede; men ligesom Formerne undergaa Ornamenterne i Norden en saa gjennemgribende Omdannelse, at de med Rette kunne kaldes eiendommelig nordiske. At der findes en national Ornamentik i Norden fremgaar ogsaa af, at der kan paavises særlige Udviklinger i de forskjellige Egne. Saaledes bære Oldsagerne i den vestlige Gruppe de fordybede Ornamenter med Harpix-Indlægning (Hængekar, Sværd), medens Bølgeornamentet (Hængekar, Haar-Ringe) er eiendommelig udviklet mod Øst. Naar det imidlertid erindres, at den nordiske Ornamentik uddannedes paa Grundlag af Stregornamenterne mod Syd, som i alt Væsentligt ere ensartede i hele Mellemeuropa, kan det ikke ventes, at der skulde kunne paavises betydeligere Forskjelligheder i Ornamenternes Charakter i de to Grupper. Forskjellen mellem Øst og Vest viser sig navnlig i, at de særlige Udviklinger af det fælles, modtagne Grundlag holde sig indenfor begrænsede Omraader og ere knyttede til visse Former; saaledes er Skibsbillederne paa Knivene et vestligt, de S-formede Slyngninger paa Hængekarrene et østligt Motiv; men i begge Grupper ere de enkelte Led i Ornamentiken modtagne fra Syd. Spiralen, der ofte forekommer som Ornament paa de sydtydske Sværd, fik i Norden en saadan Udvikling, en saa rig og smagfuld Anvendelse som intet andet Sted; de S-formede Slyngninger paa ungarske Sværd[1]) gjenfindes paa Hængekarrene i Norden; Bølgeornamentet paa schlesiske Oldsager[2]), Stregornamenterne paa Bronze-

[1]) Archiv f. Kunde østerr. Geschichtsqu. 24, 373 og 367.

[2]) Büsching: Alterth. Schlesiens, Breslau 1820 pl. 4, 1. De samme Ornamenter bære adskillige Øxer og Sværd i Museet i Pest.

knivene fra Schweiz[1]) og det saa ofte tilbagevendende Dyrehoved[2]) ere Træk, som staa i nøieste Forbindelse med den nordiske Ornamentik i begge Grupper.

De samme Ideer, som ligge til Grund for Skibsforestillinger, Billeder af Fugle og ithyphalliske Figurer, der ses fremstillede snart paa Stene[3]) snart paa Bronzegjenstande i Syden[4]), gjenfindes mod Nord i Helleristningerne i det østlige Skandinavien og i Forestillingerne paa Knivene imod Vest. Saa charakteristiske Træk ere mere end tilfældige Overensstemmelser; de Ideer, de betegne, ere fælles overalt og skyldes den samme Culturbevægelse; men den Form, under hvilken de optræde paa hvert enkelt Sted, i Helleristninger eller i Bronzegjenstandes Decoration, skyldes den eiendommelige Smag paa de forskjellige Omraader.

Tidsforhold mellem de to Grupper.

Da den nordiske Bronzealders Former baade i den østlige og vestlige Gruppe, saaledes som det ovenfor paa mange Steder er berørt, kunne føres tilbage til sydlige Forbilleder, maa den nordiske Bronzecultur som Helhed selvfølgelig være af senere Begyndelse end Bronzeculturen i Mellemeuropa. Derimod maa det nøiere undersøges, i hvilket Tidsforhold de to Grupper, som det her er forsøgt at adskille indenfor Nordens Grænser, staa til hinanden.

---

1) Keller: Pfahlbauten, Zürich 1860, 3 pl. 5, 16—22 og pl. 4, 30; Desor: Le bel âge du bronze, Paris 1874 pl. 2, 2; jvfr. Antiqv. Tidsskr. 1846—8, 70. hvor allerede Overensstemmelsen mellem den nordiske Bølgeornamentik og Decorationen paa Bronzeknive fra Sydfrankrig er bemærket.

2) Se f. Ex. Zeitschrift f. Ethnologie, Berlin 1873, Sitz. 198; Keller: l. c. 4, 30.

3) Anzeiger f. schweiz. Alterth. 1868—71, 301; Conestabile: Due dischi in bronzo, Torino 1874, 35.

4) Archæologia, London, 36 pl. 27, 1, 6, 10: en menneskelig Figur staaende paa et vandret Fodstykke, der ender i Dyrehoveder; Mittheil. d. hist. Ver. f. Steiermark 10 pl. 1—3.

Til den vestlige Gruppe ere de fleste af de Former blevne henførte, der i Almindelighed betragtes som de ældste, ligesom den østlige Gruppe for største Delen omfatter Former, som anses for at være yngre. Er det nu saa, at den vestlige og østlige Gruppe ere ældre og yngre Stadier i en fælles Udvikling, eller bør de Forskjelligheder, som ere henførte til en Udvikling i Tid, snarere, som det er antydet ovenfor, tilskrives Udviklinger paa et forskjelligt Omraade med forskjellige Forudsætninger?

I Forekomsten af Bronzegjenstande i Stenalderens Grave skulde man vente at have et sikkert Udgangspunkt for Fastsættelsen af den ældste Bronzealders Former; men de Fund, som betegne Stenalderens og Bronzealderens Berøring med hinanden, ere endnu for faa, til at de kunne benyttes til mere specielle Bestemmelser. Kun saameget synes allerede nu at turde udtales, at baade østlige og vestlige Former forekomme i Stenalderens Grave i Skandinavien, og at derfor begge Grupper, hver paa sit Omraade, maa naa tilbage til Bronzealderens Begyndelse.

I Langdysser[1]) og fritstaaende Runddysser er der endnu ikke fundet Oldsager af Bronze; disse ere derimod forekomne i en Del Jættestuer og større Stenkamre, som vare omgivne af Jordhøie[2]). I disse Grave fra Stenalderen er der oftere fundet Oldsager, som i Almindelighed henregnes til Bronzealderens ældre Tid, f. Ex. Diademer og »Skjoldplader«[3]). Men ogsaa de »yngre« Former ere af og til forekomne i Jættestuer i det østlige Skandinavien og det under Omstændigheder, som bestemt angive, at de virkelig tilhøre Stenalderens Slutning eller Bronzealderens Begyndelse

---

[1]) Mus. Nr. 16180 er et usikkert Fund. I de følgende Anmærkninger ere usikre og mindre sikre Fund satte i Parenthes.

[2]) Nord. Tidsskr. f. Oldk. 2, 179; Ann. f. nord. Oldk. 1838, 169; Aarb. f. nord. Oldk. 1866, 209; 1868, 106; Mus. Nr. 12249, (18508); se videre de følgende Anmærkninger.

[3]) Aarb. f. nord. Oldk. 1871, 1; Mus. Nr. 11458; 12344.

i disse Egne og ikke kunne antages at være indkomne i Graven i en senere Tid. I en Jættestue ved Flintinge, Laaland, som var helt fyldt med Jord, er der saaledes tæt ved Bunden fundet Laaget til et Hængekar og andre Oldsager af »yngre« Former[1]. I Gangen til en Jættestue ved Gjedesby, Falster, er der gjort et stort Fund af Oldsager af »yngre« Former: Hængekar, Ringe til Hals og Arm, Fibulaer o. s. v.[2]. Øverst i et af en Jordhøi dækket Gravkammer ved Skovgaard paa Falster fandtes Potter, hvori brændte Ben og mindre Bronzegjenstande, som i Almindelighed henføres til den »yngre« Bronzealder: Niptang, Naal og Synaal; i samme Grav fandtes ubrændte Lig og Stensager[3]. I Skaane har man i et Gravkammer, 7 Al. langt, 1½ Al. bredt, fundet et Hængekar som Worsaae: Nord. Olds. 1859, 281 og et Fragment af en Naal, som oftere forekommer med »yngre« Former (Worsaae: l. c. 242)[4]. I en Stenalders Gravkiste paa Bunden af en Høi i Vestergötland stod »under den stora stenhäll, som täckte en del af kistan«, 2 Lerkar med brændte Ben og Bronzegjenstande »från den yngre bronsåldern«[5].

Disse østlige Formers Forekomst i Jættestuer i det sydøstlige Skandinavien synes ikke at kunne forklares, saafremt de alene tilhørte Bronzealderens sidste Del og vare yngre Udviklinger i den over hele Norden udbredte Bronzecultur. Disse Fund turde derimod indeholde Vidnesbyrd om Bronzealderens første Udbredelse fra det østlige Nordtydskland til de Egne af Skandinavien, som kun vare svagt berørte af den vestlige Strømning[6].

---

[1]) Mus. Nr. A 1683.
[2]) Mus Nr. B. 890.
[3]) Engelhardt: Guide illustré, Copenhague 1868, 6.
[4]) Wittlock: Jordfynd etc. Stockholm 1874, 57.
[5]) Montelius: Statens hist. Museum 1874, 23.
[6]) Ligbrænding er den gjennemgaaende Gravskik ved Bronzealderens Begravelser i Jættestuer i det østlige Skandinavien;

Medens saaledes Forbindelsen med Mindesmærker fra Stenalderen dog til en vis Grad afgive Tidsbestemmelser for Bronzealderens Former, synes Forekomsten af Stenredskaber i Fund fra Bronzealderen ikke at kunne give noget Bidrag til Bestemmelsen af Fundenes Alder. Da nemlig Stensager, skjøndt meget sjælden, forekomme endnu i Fundene fra den ældre Jernalder[1]), kan det ikke antages, at de i Bronzealderen alene skulde have været brugte i Periodens Begyndelse; de maa tværtimod have været benyttede gjennem hele Bronzealderen og kunne saaledes ikke bestemme de Formers Alder, med hvilke de findes. Vi maa her kortelig undersøge Brugen af Stenredskaber i Bronzealderen.

I et betydeligt Antal Fund fra Bronzealderen forekomme Redskaber af Sten nemlig: Øxhammere[2]), Spydspidser med kort Skaft (ofte benævnede »Dolke«), Spydspidser uden Skaft[3]), Pilspidser[4]), »Probersten«[5]), visse langs Kanterne tilhuggede Flækker og korte Flintstykker[6]), halvmaaneformede Knive[7]). Hele den øvrige Række af Stenredskaber: Kiler, Meisler, Dolke, Flækker o. s. v. ere næppe endnu forekomne i Fund fra Bronzealderen, der tør betragtes som paalidelige og

---

se Nord. Tidsskr. f. Oldk. 3, 307; Ann. f. nord. Oldk. 1838, 169; Ann. f. nord. Oldk. 1839, 367; Aarb. f. nord. Oldk. 1871, 1, foruden de ovenfor anførte Fund.

[1]) (Antiqu. Tidsskr. 1846-8, 17); C. 128.

[2]) F. Ex. Mus. Nr. 16154; 20133; 19801; B 60; (10190; B 919; B 270).

[3]) Nord. Tidsskr. f. Oldk. 3, 338; Antiqu. Tidsskr. 1843—5, 235; Ann. f. nord. Oldk. 1840—1, 147; Aarb. f. nord. Oldk. 1866, 108; Illustr. Tid. 1872, 177; Mus. Nr. 25725; B 474; 13636; B 993; B 320; B 637; 7866; 12313; B 1359. (Nord. Tidsskr. f. Oldk. 3, 296; Ant. Ann. 4, 456; 4, 577; Mus. Nr. 19463; B 744; 19728; 21254; 11755; 3100).

[4]) Se Mus. Nr. 25915. B 1360.

[5]) Se Ann. f. nord. Oldk. 1844—5, 216; Mus. Nr. 2765; 11354; 26362; B 334; 16994.

[6]) F. Ex. Mus. Nr. A 978; 19051; A 1298; (13223; 11783; 7234)

[7]) F. Ex. Mus. Nr. 25784; 25995; 22357; (25955).

sikre[1]). Disse Fund vil Fremtiden imidlertid sikkert bringe, om end som alle Overgangsfund bestandig i ringe Antal, og i disse virkelige »Blandings«- eller »Overgangs-Fund« vil man kunne vente at finde nærmere Tidsbestemmelser for Bronzealderens Former. De nysnævnte Arter af Stenredskaber, som benyttedes i Bronzealderen, have i Almindelighed en egen Charakter[2]). De ere gjennemgaaende smaa og mindre vel forarbeidede end i Stenalderen, hvilket tyder paa, at Dygtigheden i Forfærdigelsen var aftagen; den ældre Overflade er undertiden delvis fjærnet ved en senere Tilhugning; Enderne ere ofte butslidte, hvilket maa bero paa en særlig Brug[3]); Proberstenene ere ikke gjennemborede paa samme Maade som i Stenalderen o. s. v.[4]). Disse Eiendommeligheder tale imod den Anskuelse, at Stensagerne i Bronzealderens Grave ikke skulde have været benyttede som Redskaber af Bronzealderens Folk, men at de kun bevaredes som et Slags Amuletter. Hvis dette var saa, kunde det ikke forstaaes, at Stensagerne fra Bronzealderen tilhøre enkelte, bestemte Klasser ofte med et for Stenalderen fremmed Præg, medens de store og slebne Stenredskaber, som just paa Grund af deres Skjønhed og Eiendommelighed særlig maatte tiltrække sig en senere Befolknings Opmærksomhed, ikke forekomme i Bronzealders

---

[1]) F. Ex. Nord. Tidsskr. f. Oldk. 2, 175; 3, 329; 3, 335; Mus. Nr. B 282; 19943; 19050; 11755; Beretningen i Antiqu. Tidsskr. 1855—7, 79 synes paalideligst.

[2]) Jvfr. Zinck i Aarb. f. nord. Oldk. 1871, 82; Hildebrand i Antiqu. Tidskr. f. Sver. 1, 241.

[3]) En Flintflække, tilhuggen langs Kanterne og med butslidte Ender i Jættestuen ved Gundestrup, Mus. Nr. 16213. En paa samme Maade tilhuggen Flække fra en Høi, hvori Skeletter og Stensager, Mus. Nr. 20900. Jvfr. Ann. f. nord. Oldk. 1838, 174. Ogsaa i Kjøkkenmødding-Lagene i Samsinger-Banken, som maa henføres til Begyndelsen af Bronzealderen i denne Egn, fandtes et Stykke med afrundede, slidte Ender; Mus. Nr. A 1298 (Zinck i Aarb. f. nord. Oldk. 1871).

[4]) Mus. Nr. 12157 er et usikkert Fund.

Fund. At Spyd- (el. Pil-) Spidsen i Hvidegaard-Fundet[1]) er indsyet i et Stykke Blære, kan formentlig ikke antyde, at den ikke var bestemt til praktisk Brug; i det samme Fund ere nemlig de smaa Bronzeknive indsyede i Læder og omviklede med en Læderrem, og fra andre Fund vides det, at Gravgodset nedlagdes omhyggelig beskyttet. Tilmed er der enkelte Gange fundet 2—3 Stensager i samme Grav, hvilket vilde være mindre forstaaeligt, dersom de vare nedlagte som Amuletter.

De Stenredskaber, som findes i Bronzealderens Grave, synes derfor at maatte betragtes som et bestemt Led i den Række af Gjenstande, hvoraf Bronzealderens Folk betjente sig. Det er vel forstaaeligt, at man, selv i en Periode, hvor Metallet var almindelig brugt, kunde benytte Stenen til svære Hammere, som krævede meget Metal, ligesom til Kastevaaben og Pilspidser, der let gik tabt[2]). Ogsaa ved Forfærdigelsen af Bronzegjenstande kan en Del af de ovennævnte Redskaber have gjort god Nytte; de langs Kanterne tilhuggede Flintstykker og de halvmaaneformede Knive have muligvis tjent til Afsavning af Støbeknolde el. Lign.; de butslidte Ender kunne hidrøre fra Boring af Huller og Afpudsning af Bronzernes Overflade.

Disse Stenredskaber findes baade med vestlige og med østlige Former[3]), baade med de Oldsager, som i Almindelighed anses for ældst, og med dem, som henføres til Bronzealderens sidste Del[4]), baade ved Skelet og med Urne[5]) og kunne derfor, hvad der yderligere fremgaar af deres Forekomst endnu i Begyndelsen af Jernalderen, ikke tjene til Tidsbestemmelse for Bronzealderens Former. Fra andre

---

[1]) Herbst i Ann. f. nord. Oldk. 1848, 348.
[2]) Jvfr. Wilson: Archæology of Scotland, Edinburgh 1851, 205.
[3]) F. Ex. Mus. Nr. A 433.
[4]) F. Ex. Mus. Nr. 19801; 22026; (Antiqu. Tidsskr. 1846-8, 20).
[5]) F. Ex. Mus. Nr. 20132; 11660; B 785; 4151.

Sider synes der derimod at kunne hentes Oplysning om de østlige og vestlige Formers indbyrdes Tidsforhold.

Det synes først at være lidet rimeligt, at Oldsagerne fra to paa hinanden følgende Perioder skulde være fordelte i kjendelig ulige Antal paa forskjellige Omraader; men dog er det saa, at den »ældre« Bronzealders Former ikke findes i det østlige Tydskland, og at »yngre« Former, som findes der i stort Antal (Hængekar, Fibulaer), ere forholdsvis sjældne, hvor de »ældre« forekomme. Medens det vel vilde være forstaaeligt, at de »yngre« Former forekomme i overveiende Antal i Sverrig, idet Bronzealderen under sin Udbredelse i Norden mulig først sildig havde faaet fast Fod imod Øst, vilde den Anskuelse ikke finde Støtte, at den »yngre« nordiske Bronzealder skulde have udbredt sig fra fra Vest over det nordøstlige Tydskland. Der findes nemlig ikke faa Træk, som vidne om Forbindelser fra en meget tidlig Tid mellem denne Del af Tydskland og Syden[1]).

[1]) I det østlige Nordtydskland findes talrige Oldsager, som høre hjemme i den ungarsk-østerrigske, rene Bronzealder. De forekomme hverken i Skandinavien eller i Vesttydskland og tør saaledes med Rette henføres til det ældste Afsnit i det nordøstlige Tydsklands Bronzecultur, der opstod ved den fra det østlige Mellemeuropa udgaaende Strømning. Af Fund, som betegne denne ældste østlige Forbindelse mellem Syd og Nord, kan fremhæves: a) Bronzeøxer af ungarsk Form, som f. Ex. v. Sacken: Leitfaden o. s. v., Wien 1865 Fig. 24, ere fundne i Neu-Strelitz (i Museet sammesteds), ved Kl. Bünzow og i Bagpommern (i Museet i Stralsund, se Jahresber. d. Gesellsch. f. Pomm. Gesch., Stettin 1840, 14, 57); enkelte Exemplarer i Museerne i Posen, Breslau, Krakau; mod Vest ere de ikke naaede længere end til Lech (Mus. i München) og Regensburg (Mus. i Berlin; se Kemble: Horæ ferales pl. 5, 56). Den ungarske Øxe har øiensynlig været Grundlaget for en af de for Norden eiendommelige Øxe-Former, Worsaae: Nord. Olds. 1859, 113. I hele Vest-Tydskland, Frankrig, England (se dog Proceed. of the royal Irish Acad. 6, 374) forekomme lignende Former ligesaalidt som i Italien. b) Spiralarmringe dannede af et bredt Baand med Midtribbe (som Képatlasz az archæol. közlemények, Pest 1861, pl. 6, 22) ere forekomne

Men naar disse Egne alt tidligere havde været nærmere paavirkede af den sydligere Bronzealder, kunne de ikke ret vel først paa et sent Tidspunkt have modtaget Bronzeculturen fra Vest. Herimod strider utvivlsomt ogsaa disse Landstrækningers hele Stilling i Oldtiden. Allerede i Stenalderen havde Culturen her naaet en høi Udvikling, hvorom de malede Decorationer i Gravkamrene[1]) og de smukke

paa mange Steder i det østlige Tydskland (Museerne i Prag, Breslau, Posen, Stettin, Neu-Strelitz; se Meklenb. Jahresb. 19, 316); mod Vest ere de fundne i Baiern (Landrichter Schabs Samling i Starnberg). c) De »brilleformede« Spiralslyngninger (som Archiv f. Kunde østerr. Geschichtsqu. 38, 150) findes i adskillige Exemplarer i Museerne i Stettin og Neu-Strelitz. d) Store, massive, ovale Ringe, tykkest paa Midten, gjennemskaarne eller lukkede, med nogle ophøiede Striber paa den tyndeste Del (afbildet i Bekmann: Hist. Beschreib. d. Chur- u. Mark-Brandenburg, Berlin 1751, 2, 1 pl. 6) ere meget hyppige mod Øst. (I Antiksaml. i Kbhn 1 Stykke, kjøbt i Pest; i Museerne i Krakau; Prag; Breslau, Catalog 1872, Nr. 5303; Posen; Dresden; Halle; Stettin; Neu-Strelitz; Neu-Brandenburg; 1 St. i Hannover. I Centralmuseet i Mainz opbevares 3 Stykker, som ifølge Meddelelse af Prof. Lindenschmit ikke ere fra det vestlige Tydskland). e) Overhovedet findes i alle Museer mellem Ungarn og Østersøen en paafaldende Masse Bronzeringe, fra svære, massive, ovale Stykker (ældre), hvis noget tilspidsede Ender som oftest ikke gaa tæt sammen (se f. Ex. Wocel: Archæol. Parallelen 2 pl. 1, 2 og 4; Pravěk o. s. v., Prag 1868, 36; Illustr. Führer, Pest 1873, 84—5), til fine, tyndtstøbte, kredsrunde Exemplarer (yngre), hvis Ender slutte tæt sammen. I Ornamenterne kan der spores en gradvis Udvikling til fine Stregzirater. Alle disse Ringe tilhøre øiensynlig én, sammenhængende Udvikling. I det vestlige Tydskland synes nøiagtig de samme Former ikke at forekomme. I Danmark ere de svære, ovale (ældre) Ringe kun fundne enkelte Gange (f. Ex. Madsen: Afbildn. Lundforlund Fund 6) og de tyndtstøbte, runde (yngre) kun sjælden; jvfr. p. 237 Anm. c). f) Om ungarske Sværd se p. 197; om Spiralfibulaer fra Mellemeuropa se p. 218 Anm. 3.

[1]) Rosenkranz: Neue Zeitschr. f. d. Gesch. d. germ. Völker, Halle 1832, 1, 3 p. 53. Om Forholdene i denne Del af Tydskland se ndfr. under: Gravskikke og Gravfund.

Lerkar vidne; her uddannedes i Bronzealderens Slutning og i den første Jernalder en egen Kerameutik, der vidner om en Udvikling, som mindst staar paa Høide med Nordens og i alt Fald er af tidligere Begyndelse. Medens det vel kunde forstaaes, at fra disse Egne, som vare paavirkede af livlige Berøringer med Syden, Brugsgjenstande, Smag og Stil til et vist Tidspunkt kunde strømme mod Nord navnlig til de østlige Dele af Skandinavien, hvor Stenalderen endnu herskede, synes det ikke antageligt, at omvendt Norden skulde have mægtet at paatrykke dem et fremmed Præg.

Det turde dernæst være vanskeligt at paavise Udviklingen fra de »ældre« til de »yngre« Former. Fra flere Sider er det fremhævet, at Overgangsformerne mellem de »ældre« og »yngre« Bronzer i Almindelighed ikke findes i Skandinavien, men syd for Østersøen. Et saadant Forhold maa allerede være paafaldende ved to saa beslægtede Tidsrum som den ældre og yngre Bronzealder og staar tillige i en forunderlig Modsætning til, at man vil se fuldstændige Udviklingsrækker ved enkelte Arter af Oldsager; men navnlig maa det bemærkes, at der ikke syd for Østersøen synes at kunne paavises flere Mellemformer end mod Nord. Vanskeligst synes unægtelig Forstaaelsen af Forholdet mellem de to Tidsrum at blive, naar man betragter de forskjellige Sværdformer. Det er her ikke muligt at paavise nogen Udvikling fra de »ældre« til de »yngre« Former. Hvorfor er der pludselig indtraadt en Standsning i Anvendelsen af de »ældre« Motiver og det just ved Formens smagfuldeste og rigeste Udvikling? Et Forfald af Smag og Stil, en Opløsning og Udskeielse af Formen kan ikke paavises ved de Former, som henhøre til den »ældre« Bronzealder; og dog synes Materialet her at maatte være tilstrækkelig stort. Det maa heller ikke overses, at der er en meget betydelig Forskjel paa Antallet af »ældre« og »yngre« Sværd indenfor Skandinaviens Grænser (se ovfr.: Sværd og Dolke), hvilket ikke synes at kunne

forklares af, at de tilhøre forskjellige Tider, men turde bero paa andre Forhold (se de to næstfølgende Afsnit).

»Ældre« og »yngre« Formers Forekomst paa væsentlig forskjelligt Omraade og navnlig disse sidstes Talrighed i det østlige Nordtydskland synes ligesaa vel som Mangelen paa Overgangsled mellem de to Perioders Former at maatte lede til den Opfattelse, at de »ældre« og »yngre« Former er udviklede jævnsides i forskjellige Egne og ikke ere Led i en fortsat Udvikling.

Endvidere tale en Del Blandingsfund, hvori fuldt udviklede Former fra de to Grupper støde sammen, for en jævnsides Udvikling af Formerne paa forskjelligt Omraade[1]). At opfatte disse Fund som Overgangsfund mellem to Perioder vilde ikke være rigtigt; Sammenstødet mellem det første Grundlag og det sidste Resultat i en fortsat Udvikling kan ikke ret vel betegne et Mellemstadium. Naar man derimod søger en Forklaring i den Antagelse, at ældre Former kunne

---

[1]) I Svenstrup Fundet (Mus. Nr. 10927—44) forekomme »Skjoldplader« (som Worsaae: Nord. Olds. 205) ved Siden af Fragmenter af Laag til »yngre« Hængekar (omtrent som Worsaae: Nord. Olds. 208). Mus. Nr. 2363: Sværd af »ældre« Form (som Madsen: Afbildn. Sværd 53—58) fundet med en Celt. Meklenb. Jahrb. 30, 145: Fibula og Hængekar af »ældre« Form fundne med Celt og Kniv af »yngre« Form. Estorff: l. c. pl. 11: Diadem fundet med »brilleformet« Spænde; pl. 12: Fibulaer med nedhængende Spiraler fundne med »brilleformede« Spænder. Meklenb. Jahrb. 9, 375: ældre Sværd (som Madsen: Afbildn. Sværd 53—58) og Celt. I Museet i Neu Brandenburg opbevares en »ældre »Fibula (som Worsaae: Nord. Olds. 228), der er funden med tynde Armringe, som forekomme i »yngre« Mosefund (Fjellerup Fund, Mus. Nr. 8870). Zeitschr. d. Schl. Holst. Lauenb. Vereins 5, 188—95: Diadem og Kniv med Skibsforestilling; Diadem og »yngre« Naal (omtr. som Worsaae: Nord. Olds. 238) fundne sammen i Grave. I et andet Fund (Mus. Nr. 13116) forekommer en lignende »yngre« Naal ved Siden af et «ældre« Sværd (som Madsen: Afbildn. Sværd 53—58). Mus. Nr. 919—24: Et ældre Sværd (som Madsen: Afbildn. 53—58) fundet med et »symbolsk Sværd«.

bevares ved Siden af yngre Udviklinger, saa skal Muligheden heraf ikke benægtes; men langt sandsynligere bliver Sammenstødet mellem forskjellig udviklede Former, naar de kunne henvises til forskjellige Omraader.

Foruden at disse Fund vidne om Samtidighed mellem Former, som efter de almindelige Anskuelser maatte være langt fjærnede fra hverandre i Tid, angives Samtidigheden af adskillige andre Fund, i hvilke de samme Arter af Oldsager forekomme snart ved Siden af »ældre« snart i Følge med »yngre« Former[1]).

Endnu bestemtere Vidnesbyrd afgive dog de Fund, i hvilke »ældre« Former, men, vel at mærke, disses sidste Udviklinger, forekomme med Oldsager, der tilhøre den begyndende Jernalder. Ved disse Fund drages de »ældre« Former paa deres Omraade ned imod Bronzealderens Slutning og blive samtidige med dem af de østlige Former, som paa Grund af lignende Fund henføres til Bronzealderens sidste Del[2]).

---

[1]) I Falslev Mose (Mus. Nr. 8814—22) er en af de saakaldte »Handbergen« funden med »yngre«, tyndtdrevne Kar (Madsen: Afbildn Bronzekar 7); men disse »Handbergen« findes i Meklenborg almindelig med de »ældre« Former (Meklenb. Jahrb. 12, 414, 408; 5, 32). De dobbelte Spiralringe af Guld (Worsaae: Nord. Olds. 250) findes meget ofte med »ældre« Sværd (Madsen: Afbildn. Sværd, 53—58), men forekomme i Faurskov Fundet (Mus. Nr. 20035) ved Siden af Ringe af »yngre« Form (Madsen: Afbildn. Ringe 6) og i et andet Fund (Mus. Nr. 14801) med et »brilleformet« Spænde. De flade Knapper med Øsken ere baade fundne med »yngre« Former (som Madsen: Afbildn. Ringe 6; Mus. Nr. 14801) og med »ældre«, Diadem (Estorff. l. c.), Hængekar med fordybet Arbeide og Harpix-Indlægning (Meklenb. Jahrb. 10, 280) og »ældre« Sværd (som Madsen: Afbildn. 53—58; Mus. Nr. B 181—6).

[2]) Meklenb. Jahrb. 10, 276: »ældre« Fibula (som Worsaae: Nord. Olds. 228) funden med blaa Glasperler. L. c. 4, 28: Guldspiralfingerring (Montelius: Sver. Fornt. 1, 128) funden med Glasperler. Frid. Francisc. 46: Fragmenter af et Sværd og »ein

Betragte vi endelig specielt Ornamenterne, synes ogsaa en Del af de Træk, som skulde bero paa en Tidsforskjel, snarere at maatte udledes af eiendommelige Udviklinger paa de forskjellige Omraader. Saaledes vilde det være meget paafaldende, om Skibsbilledet som Motiv i Knivenes Decoration ikke skulde forekomme mod Øst (se ovfr. p. 225), de S-formede Slyngninger paa Hængekarrene ikke mod Vest (se ovfr. p. 211), dersom disse Ornamenter vare fælles yngre Udviklinger i den hele Gruppe. Hvorfor skulde det fint udviklede, fordybede Arbeide med Harpix-Indlægning ikke findes i det østlige Nordtydskland (se ovfr. Sværd og Hængekar), dersom denne Ornamentik tilhørte et ældre Udviklingstrin, som er fælles for hele Norden? Dernæst forekommer den »ældre« Zigzag-Linie paa »yngre« Hængekar[1]), ligesom Spiralen, der alene skulde tilhøre den ældre Tid, forekommer paa Vismar-Hornet ved Siden af de »yngre« Skibsbilleder[2]). Men end mere uforstaaeligt synes det at være, at Bølgelinierne og de S-formede Slyngninger, der

---

rhombisch gestalteter und mit kleinen Kreisen oder Spiralen verzierter Schwertknopf«, fundne i en Urne med 2 Fibulaer, som tilhøre den ældre Jernalder. Mus. Nr. 22022: Sværd af »ældre« Form (omtr. som Madsen: Afbildn. Sværd 51—8) fundet sammen med en baandformet Fibula fra ældre Jernalder. Mus. Nr. B 323—9: Dolk af »ældre« Form (omtr. som Worsaae: Nord. Olds. 139) funden med en Jernkniv. Mus. Nr. B 74-9: Fibula af »ældre« Form (som Worsaae: Nord. Olds. 228) funden med en Glasperle. Mus. Nr. 15436: »ældre« Sværd (som Madsen: Afbildn. 53—8) fundet med en Naal, som tilhører den begyndende Jernalder (Madsen: Afbildn. 53—8). En Dopsko af den for de »ældre« Sværd almindelige Form findes i Holme Fundet fra ældre Jernalder (Engelhardt: Nydam Mosefund. Fort. 58, 25). Meklenb. Jahrb. 9, 370: »ældre« Sværd (som Madsen: Afbildn. 53—8) fundet med de smaa Bronzebuler med omboiede Kroge, som længere mod Syd tilhøre den ældre Jernalder (Lindenschmit: Alterth. v. Sigmaringen pl. 9 og 17).

1) Mus. Nr. B 449; Baltische Studien 11 pl.

2) Meklenb. Jahrb. 3 pl.

udelukkende skulde henhøre til Bronzealderens senere Tid, findes paa ungarske Sværd, som ere nærbeslægtede med de første Forudsætninger for de ældste nordiske Former med Spiraler[1]). Endelig turde det, som ovenfor udtalt, være vanskeligt at eftervise den »yngre« Ornamentiks Udvikling af den »ældre«, hvorimod den Blanding af østlige og vestlige Motiver, som undertiden forekommer, synes at kunne betegne Berøringen mellem sammenstødende Grupper (se ovfr. p. 213—5).

Af det her Anførte turde det fremgaa, at de østlige og vestlige Former ikke kunne antages at være ældre og yngre Stadier i én sammenhængende Udvikling, men at de ere uddannede jævnsides paa forskjellige Omraader og fra Stenalderens Slutning strække sig ned til Jernalderens Begyndelse. Indenfor den vestlige Gruppe kan der paavises, i nogle Tilfælde endog Træk for Træk, en uafbrudt Udvikling af Form og Ornamentik indtil det Punkt, der hidtil er blevet sat som Slutningen af den ældre Bronzealder, men som snarere turde betragtes som Bronzealderens sidste Tid paa største Delen af det vestlige Omraade (se ndfr. 259—63). Samtidig hermed synes der i det østlige Nordtydskland at have udviklet sig en beslægtet Cultur, men dog med kjendelig forskjellig Smag og Stil; denne har da navnlig paa et senere Udviklingstrin bredet sig mod Nord over det østlige Skandinavien, som kun delvis berørtes af den vestlige Strømning. Kun forsaavidt som denne sidste er bleven mere eller mindre fuldstændig fortrængt og afløst af den fra det nordøstlige Tydskland udgaaende Bevægelse, kunne de østlige Former paa disse Omraader kaldes yngre i Forhold til de vestlige. Men længere mod Vest og overalt, hvor Indflydelsen fra Nabogruppen gjorde sig svagere gjældende, fortsattes den vestlige Gruppes Udvikling indtil Bronzealderens Slutning, og her maa da de yngre Udviklinger være samtidige med de østlige Former.

---

[1]) Se ovfr. p. 195 og p. 237 Anm.

Hvis dette er saa, synes det ovenfor anførte, tvivlsomme Punkt i Forholdet mellem Nordens og Sydens Bronzealder at være fjærnet. Naar de »yngre« Former tilhøre en selvstændig udviklet, østlig Gruppe, kan der fuldt vel med dem findes Gjenstande, som tilhøre Bronzealderen i Syden, medens andre Fund i den samme Gruppe kunne være knyttede nær til Jernalderen. Naar de to Grupper væsentlig have forskjellige Omraader, kunne begge uhindrede af hinanden udfolde sig efter Bronzealderens Afslutning i Syden; der vil da være tilstrækkelig Tid for den nordiske Bronzecultur til at naa en rig og eiendommelig Udvikling, hvad der ikke syntes at være Tilfælde, saalænge det »ældre« og »yngre« Afsnit skulde udgjøre en fortsat Udvikling.

Gravskikke og Gravfund.

Efterat det foran er vist, at Oldsagerne fra Bronzealderen i Norden synes at tilhøre to store Grupper, som hver paa sit Omraade naar ned til Jernalderens Begyndelse, skulle Gravskikkene og Gravfundene i hver af disse Grupper nøiere undersøges.

Fra Bronzealderen kjendes baade Grave, i hvilke Liget er nedlagt ubrændt, og Grave, som indeslutte brændte Ben. I hvilket Forhold staa disse Gravskikke til hinanden? I Stenalderen, den forud for Bronzealderen gaaende Periode, er Jordfæstelse almindelig Skik, medens Ligbrænding fandt Sted i det paa Bronzealderen følgende Tidsrum, den ældste Jernalder[1]). Naar nu begge disse Gravskikke kjendes fra den mellemliggende Periode, Bronzealderen, ligger det nær at opfatte denne som den Tid, i hvilken Overgangen fra Jordfæstelse til Ligbrænding foregik. I Bronze-

[1]) Ved »ældste Jernalder« forstaaes den ældre Brandplet-Tid (Vedel) og det tidligere Afsnit af den ældre Jernalder, saaledes som dette er fremstillet af mig i Aarb. for nord. Oldk. 1874.

alderens ældre Del maa da den første Gravskik antages at have været hyppigere, medens Ligbrænding har været det Overveiende i Periodens Slutning.

Skjøndt derfor »de Grave, der indeholde ubrændte Lig, i Reglen ere ældre end dem, der gjemme brændte Lig og Bronzesager«[1]), vil det næppe være rigtigt at henføre alle Grave med brændte Lig til Bronzealderens senere Tid, alle Skeletgrave til dens første Del; af Gravskikken kan der formentlig Intet sluttes om det enkelte Funds Plads i hele Perioden. Ligbrændingen optræder nemlig allerede i Bronzealderens første Begyndelse og har ikke fuldstændig seiret i Periodens Slutning.

Dette fremgaar klart af Fundene. De Sværd[2]), Diademer[3]) og »Skjoldplader«[4]), som anses for ældst, findes undertiden med brændte Ben, og i enkelte Tilfælde ere Stenredskaber, som maa henføres til selve Stenalderen, fundne i Grave, hvor Ligbrænding har fundet Sted[5]). Disse Fund angive formentlig, at Ligbrændingen er fulgt med den første Udbredelse af Bronzeculturen til Norden, og at den nye

---

1) Worsaae i Vidensk. Selsk. Overs. 1859.

2) Mus. Nr. 15309, 3574, 3777; Berichte d. Schl. Holst. Lauenb. Gesellsch. 5, 19 og 13, 17.

3) Mus. Nr. 8891, 3203.

4) Mus Nr. B 723, 17327.

5) Bruzelius: Fornlemn. 1860, 2 p. 7; Nord. Tidsskr. f. Oldk. 2, 254; Antiqv. Tidsskr. 1846—8, 18; (Aarb. f. nord. Oldk. 1872, 2); jvfr. Mus. Nr. B 1356—60. Det vil bemærkes, at disse Fund skrive sig fra ældre Tid og ikke tør betragtes som fuldstændig paalidelige. Jeg har dog ment at turde anføre dem, da der fra Nordtydskland kjendes lignende Fund af Stenalders Redskaber med brændte Ben; se Weinhold: Heidn. Todtenbestattung, Wien 1859; Lindenschmit i Archiv f. Anthrop. 3, 113 flg. og Hostmann i Archiv f. Anthrop. 8, 281. Til Grund for disse Forfatteres mindre paalidelige Theorier om en almindelig Ligbrænding i Stenalderen ligger en Del Fund (se f. Ex. Giesebrecht i Baltische Studien 12), som synes at angive, at Ligbrændingen optræder noget tidligere i Nordtydskland end i Skandinavien, og at den nye Gravskik hist og her er bleven optagen før Stenalderens Slutning.

Gravskik endog kan være bleven optagen paa enkelte Steder, hvor Stenalderen endnu ikke var fortrængt.

Men Ligbrændingen blev først lidt efter lidt almindelig optagen, og endnu i Periodens Slutning maa i enkelte Egne Jordfæstelse have fundet Sted. Dette synes fornemmelig at turde sluttes af Forholdene i den ældste Jernalder. I denne Periode er Ligbrænding overalt den gjennemgaaende Gravskik. Fra Nordtydskland strække Brandpletterne og Gravsteder med mange Urner sig ud over Skandinavien mod Vest og Øst, altid ledsagede af de samme førromerske og tidlig romerske Oldsager; Ligbrænding er overalt Periodens sikre Kjendetegn. Men i visse Egne af Jylland har man truffet Grave, som ved Siden af Urner og Oldsager, der maa tilhøre den samme Tid som de nys nævnte Urnebegravelser, indeslutte ubrændte Lig[1]). Da Jordfæstelse kun forekommer undtagelsesvis og i enkelte Egne, synes denne Gravskik at maatte staa i Forbindelse med Forholdene i den umiddelbart forudgaaende Periode. Den Slutning, som turde drages heraf, at Jordfæstelsen havde holdt sig i enkelte Egne endnu til Bronzealderens sidste Tid, skal nedenfor støttes fra andre Sider; vi ville se, at der med Jordfæstelse undertiden findes Oldsager, som efter deres Typ og deres Forekomst med Jern eller Jernalderens Former maa henføres til Periodens senere Del (p. 260).

Medens saaledes Jordfæstelsen vel i Almindelighed kan henføres til Bronzealderens Begyndelse, Ligbrændingen til dens Slutning, synes Gravskikkene ikke at kunne være afgjørende for det enkelte Funds Tid. I de forskjellige Egne kunne tilmed de to Gravskikke have stillet sig paa høist forskjellig Maade; den ældre Skik kan paa et Sted være bleven tidlig afløst, medens den i andre Egne kan

---

[1]) Se Engelhardt i Aarb. f. nord. Oldk. 1875 og Sophus Müller i Aarb. f. nord. Oldk. 1874, 381—2. Prof. Engelhardt henfører paa anførte Sted en Del af disse Grave til en langt senere Tid.

have været længe bevaret; men paa mange Steder have sikkert de forskjellige Gravskikke hersket samtidig. Fra Udlandet haves Exempler paa en lignende Blanding af de to Gravskikke i de store Gravpladser ved Hallstatt, Certosa og Marzabotto[1]). Gravene med brændte og ubrændte Lig forekomme her ved Siden af hinanden, uden at det har været muligt efter Gravenes Plads eller Indhold at paavise nogen Tidsforskjel[2]). Ogsaa i den britiske Bronzealder og i den førromerske Jernalder i Syd- og Vest-Tydskland forekomme baade Jordfæstelse og Ligbrænding; men intetsteds har man i Gravgodset kunnet paavise saadanne Forskjelligheder, som tale for at betragte alle Grave med Skelet som ældre, alle Begravelser, ved hvilke Ligbrænding har fundet Sted, som yngre[3]). Bronzealderen i de keltiske og sydgermanske Lande og Jernalderen i Mellemeuropa frembyde en saa gjennemgaaende Blanding af de to Gravskikke, at det synes berettiget at betegne disse Perioder, ligesom den nordiske Bronzealder, som Overgangstider mellem Jordfæstelse og Ligbrænding. Den nye Gravskik, som følger med Kjendskabet til Bronzen, berører undertiden Stenalderen[4]); i den rene Bronzealder i Mellem- og Vest-Europa findes hyppig Jordfæstelse[5]); men det turde være tvivlsomt, om Ligbrændingen er trængt fuldstændig igjennem i disse Lande, før den romerske Magt bredte sig nord for Alperne[6]).

---

[1]) I Nordetruriens ældre Jernalder synes Udviklingen at gaa i modsat Retning, idet Jordfæstelsen atter tager Overhaand i de yngre Fund (Villanova, Certosa, Marzabotto Fundene).

[2]) v. Sacken: Grabfeld v. Hallstatt, Wien 1868, 16.

[3]) F. Ex. Mitth. d. k. k. Centralcomm. 11, 118.

[4]) v. Sacken: Leitfaden, Wien 1865, 72 og ovfr. p. 252 Anm. 5.

[5]) F. Ex. Mus. Franc. Carol. 28, 269; A. v. Braunmühl: Die altdeutschen Grabmäler bei Landshut, Landshut 1826; Revue archéol. 13.

[6]) Jvfr. Archæologia, London 1871, 43 p. 311. I dette udmærkede Arbeide over den forhistoriske Tid i Wiltshire er der

End mere betænkeligt maatte det være efter Gravskikken at bestemme det enkelte Funds Tid indenfor den nordiske Bronzealder, om det kunde paavises, at Jordfæstelsen har været langt almindeligere i den vestlige Del af den nordiske Gruppe end imod Øst. Selv om en Betragtning af dette Forhold paa Grund af Materialets Usikkerhed maa anses som rent foreløbig, og Resultaterne kun tør modtages med det største Forbehold, kan dette vigtige Punkt dog ikke forbigaaes i denne Undersøgelse.

Saalangt de vestlige Former strække sig, fra Meklenborg og Hannover gjennem den jydske Halvø og langt op ad Norges Vestkyst, over de nordlige Dele af Sjælland og Fyen til Bornholm og visse Dele af Sverrig, har man truffet talrige Grave, i hvilke Ligene ere nedlagte ubrændte. At Jordfæstelsen er et charakteristisk Træk i denne Del af den nordiske Gruppe, bekræftes ogsaa af Egekistefundene med ubrændte Lig, som hidtil kun ere forekomne imod Vest[1]).

I den østlige Del af den nordiske Gruppe synes derimod Jordfæstelsen at være langt sjældnere. I de sydlige Dele af Sjælland og Fyen ligesom paa de mindre Øer mod Sydøst er der kun forekommet enkelte Exempler paa Grave med ubrændt Lig[2]), medens man paa visse Punkter, hvor større Undersøgelser ere blevne foretagne, har truffet talrige Grave med brændt Lig[3]). Paa den skandinaviske Halvø

---

ikke skjelnet tilstrækkelig mellem Stenalder og Bronzealder. Mittheil. a. d. Göttinger anthrop. Vereine, Leipzig u. Heidelberg 1874, 1 p. 28.

[1]) Worsaae: Slesvigs Oldtidsm. 1865; Archæologia, London 1871, 44. Mod Øst har Ligbrænding fundet Sted; Aarb. f. nord. Oldk. 1871, 38; Hallands Fornminnesför. Årsskr. 1868, 199: brændte Ben, indesluttede i en kløvet og udhulet Birkestamme.

[2]) Mus. Nr. B 434, B 1132, 18415 o. s. v.; se Vidensk. Selsk. Overs. 1859, 108.

[3]) Boye: Samling af Oldsager paa Herlufsholm 1875; Aarb. f. nord. Oldk. 1866; Undersøgelserne i Voldtofte-Egnen.

forekomme vel overalt Exempler paa Grave med ubrændt Lig; men Ligbrændingen synes dog navnlig i enkelte Egne at være næsten eneherskende. Saaledes findes brændte Lig baade i de større Stenkister og i »Stenrørene«, som ere eiendommelige for det østlige Skaane[1]); de samme »Stenrør« eller »Stenkummel« med brændte Ben findes i Bohuslen[2]) og i Smaalenene[3]), ligesom Gravene i det nordlige Sverrig gjennemgaaende ere af denne Art[4]). Denne Gravform synes der overhovedet at være Grund til at tillægge særlig Betydning, fordi Helleristningerne just optræde samlede i større Antal i de samme Egne, hvor der er paavist talrige »Stenrør« med brændte Ben, medens de ellers kun forekomme spredte. Fra Smaalenene kjendtes saaledes i 1873 et Antal af 144 Helleristninger, medens de i hele det øvrige Norge kun vare paaviste paa 20 Punkter[5]); de svenske Helleristninger tilhøre for den langt overveiende Del det til Smaalenene grænsende Bohuslen, Østergotland og navnlig den østlige Del af Skaane[6]), medens de kun sjældnere ere fundne i det øvrige Sverrig[7]). Til Betydningen af dette Forhold ville vi senere vende tilbage; her skal det kun udtales, at Ligbrændingens fremherskende Forekomst imod Øst synes at bero paa, at Bronzeculturen her er indført fra det østlige Nordtydskland, hvor Ligbrændingen afløste Jord-

---

[1]) Bruzelius: Svenska fornlemn. Lund 1853, 1 p. 34.
[2]) Bidrag til kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornm. Stockholm 1874.
[3]) Aarsber. f. Foren. til norske Fortidsm. Bevar. 1871, 118.
[4]) Montelius: Bronsåld. etc., Register, Stenkummel.
[5]) Rygh i Forhandl. i Vidensk. Selsk. i 1873, Christiania 1874, 455.
[6]) Nilsson anfører i Svenska fornminnesför. Tidskr. 3, 24—5 som Grunde til at antage, at en phønisisk Coloni har bosat sig i den østlige Del af Skaane (Ingelstad, Jerrestad og Albo Herred): Fund af mange Bronzegjenstande, deriblandt Hængekar, Forekomsten af Helleristninger og den nuværende Befolknings Eiendommelighed.
[7]) Montelius: Sur les sculptures de rochers de la Suède (Særtryk).

fæstelsen baade tidligere og langt fuldstændigere end imod Vest.

I det nordøstlige Tydskland er Jordfæstelse almindelig i Stenalderens Grave[1]); kun i enkelte Tilfælde, der øiensynlig maa henføres til Stenalderens Slutning, er Ligbrænding iagttaget[2]). I Bronzealderen er Ligbrænding det næsten eneherskende; Jordfæstelse forekommer meget sjælden og da kun i Grave, som efter deres Form eller paa Grund af Gravgodsets Art maa henføres til Bronzens første Optræden[3]). Først i Thüringen, som overhovedet i antiqvarisk Henseende danner Mellemleddet mellem det østlige og vestlige Tydskland[4]), i Bøhmen og Hannover, er Jordfæstelse atter hyppigere. Urnegrave i Høie og paa flad Mark synes derimod at være den eneherskende Gravform i Bronzealderen i Sachsen, Brandenburg og Pommern[5]); de danne her Forudsætningerne

---

[1]) Zeitschr. d. Harz-Vereins f. Gesch. u. Alterth., Wernigerode 1873, 6 p. 486; 1868, 1 p. 135. Kruse: Deutsche Alterth., Halle 1824, 1 p. 221 og 47 flg.; 1826, 1, 6 p. 25 flg.; 1827, 2, 2—3 p. 102. Förstemann: Neue Mittheil., 1, 1 p. V—VII; 1, 577; 3,202. Jahresber. d. Voigtl. alterthumsf. Vereins, Gera 1840. Verhandl. d. Berliner Gesellsch. f. Anthrop. 1873, 142. Mittheil. d. Gesch.- u. Alterth.- forsch. Gesellsch. d. Osterlandes, Altenburg 1853, 3 p. 508.

[2]) Kruse: Deutsche Alterth., Halle 1825, 1, 5 p. 38. Jahresber. d. Gesellsch. f. Pomm. Gesch., Stettin 1850, 24 p. 22. Se ovfr. p. 252 Anm. 5.

[3]) Kruse: Deutsche Alterth. 1, 2 p. 27; 2, 6 p. 97. Jahresber. d. altmärk. Ver., Neuhaldensleben 1843, 6 p. 13.

[4]) Her forekommer Jordfæstelsen (f. Ex. Beitr. z. Gesch. deutsch. Alterth., Meiningen 1842, 174) ved Siden af vestlige Former af Paalstave, smaa Dolke, Naale med Hjulhoved; se under disse Former.

[5]) Berlin. Gesellsch. f. Anthrop., Sitz. Oct. 1874; Febr., Mai, Juni, Decemb. 1875. Zeitschr. f. Anthrop., Berlin 1873, 256; 1872 Sitz. 246. Kruse: Deutsche Alterth. Halle 1830, 3, 5—6 p. 53 og 76—77. Berichte a. d. Mitgl. d. sächs. Ver. f. Alterth., Leipzig 1826, 45 flg.; 1828, 11. Berichte a. d. Mitgl. d. deutsch. Gesellsch., Leipzig 1831, 7 og 9. Geinitz: Die Urnenfelder von Strehlen und Grossenhain, Cassel 1876. Jahresber. d. altmärk.

for de store Gravpladser med talrige og smukke Lerkar, som ere charakteristiske for den ældre Jernalder i disse Egne.

Da det var fra det østlige Nordtydskland, at Bronzeculturen bredte sig til det sydøstlige Skandinavien, er det forstaaeligt, at Ligbrændingen ogsaa her trængte stærkest igjennem. At dette skete samtidig med Bronzeculturens første Optræden i disse Egne, derom vidne ikke faa Fund af Bronzealders Begravelser med brændte Lig i Stenalderens eiendommelige Jættestuer (se ovfr. p. 240 Anm. 6).

Dersom det altsaa forholder sig saa, at Ligbrændingen optræder i den vestlige Gruppe allerede i Periodens Begyndelse, men endnu ikke ved dens Slutning er trængt fuldstændig igjennem paa alle Punkter, og dersom den Skik at nedlægge Ligene ubrændte har været langt sjældnere i den østlige Gruppe end imod Vest, synes Gravskikkene ikke at kunne benyttes til Bestemmelsen af det enkelte Funds Plads indenfor det hele Tidsrum. Ved Undersøgelsen af, om et vist Fund henhører til Periodens tidligere eller senere Del, kan der kun sluttes fra, om de Oldsager, det indeholder, ere forekomne i Stenalders Grave eller undertiden ere fundne med Jern og Jernalders Former, om de efter Form og Ornament maa an-

---

Ver., Neuhaldensleben 1838, 47—48 og 50; 1841, 4 p. 29. Baltische Studien, Stettin 1846, 12 p. 132; jvfr. 25, 1 p. 67. Schäffer: Beitr. z. Kenntniss d. deutsch. Alterth., Quedlinburg und Leipzig 1764, 56 flg. Jvfr. Weinhold: Die heidn. Todtenbestattung, 26. Naar de fundne Gjenstande ikke ere afbildede, er det ofte vanskeligt at adskille Bronzealderens Høie i Tydskland fra Gravene fra den førromerske Jernalder; de sidste indeholde nemlig ofte kun Oldsager af Bronze (Ringe, Naale og Lign.). Et charakteristisk Træk ved Bronzealderens Høie synes at være, at de indeholde en Stenkjærne, eller at Urnerne ere omgivne af en lille, stensat Kiste; i disse Grave findes oftest kun en eller faa Urner, medens de i Jernalderen gjerne forekomme i et betydeligt Antal (Se f. Ex. Förstemann: Neue Mittheil. 2, 553—7 og 563—4; 1, 1 p. IX; Baltische Studien 25, 1 p. 73).

tages at henhøre til et tidligt eller et sildigt Udviklingstrin af Typen, og, for den vestlige Gruppes Vedkommende, om de i et overveiende Antal Tilfælde ere trufne i Grave, hvor Jordfæstelse eller hvor Ligbrænding har fundet Sted. Idet vi nu ville søge saavidt muligt at angive Udviklingen i den nordiske Bronzealder, at bestemme, hvilke Former der tilhøre Bronzealderens tidligere og senere Tid, maa den vestlige og østlige Gruppe betragtes hver for sig.

Til Periodens senere Del paa det vestlige Omraade synes ikke blot at maatte henføres mange af de mindre Oldsager, Knive, Niptænger, Naale, Knapper o. s. v., som gjennemgaaende forekomme i Gravurnerne, men navnlig alle de Former, for hvilke det rigest udviklede, fordybede Arbeide med Harpix-Indlægning er charakteristisk. Da Sværd og Dolke, som ere prydede paa denne Maade[1]), foreligge i et betydeligt Antal Fund, maa disse Former nødvendigvis tages til Udgangspunkt for Undersøgelsen af, om denne Ornamentik tilhører Bronzealderens Begyndelse eller Slutning; med dem ville tillige de Hængekar[2]), Tutuli[3]) og Knapper være bestemte, som bære de samme Ornamenter. Er først disse Formers Tid fastsat, vil der kunne sluttes til Hovedudviklingen i Perioden.

Sværd og Dolke, hvis Greb er prydet med den fint udviklede, fordybede Ornamentik med Harpix-Indlægning, ere ikke forekomne i Stenalders Grave i Nordtydskland og Danmark[4]); de ere derimod undertiden fundne med Jern

---

[1]) Worsaae: Nord. Olds. 118—9; 139—41. Madsen: Afbildn. Sværd 8, 45, 51—58; Dolke 10.

[2]) Et Hængekar som Worsaae: Nord. Olds. 283 forekommer i Sneiberg F. ved Siden af et af disse Sværd (Mus. Nr. 3591).

[3]) En »Tutulus« af Hovedform som Worsaae: Nord. Olds. 207 er fundet ved Aastofte med en Dolk af denne Art (Mus. Nr. 5036).

[4]) Derimod 1 Gang i Smaaland (Antiqu. Tidskr. f. Sver. 1, 234), hvad der kunde bero paa, at Stenalderen havde holdt sig længe paa et enkelt, afsides Omraade.

eller med Former, som tilhøre den begyndende Jernalder[1]). De samme Former af Knive, Niptænger og Naale, som findes ved Siden af disse Sværd, forekomme hyppig i Urner, og Knapperne med en fordybet Stjerne om den fremstaaende Spids, den samme Art af Ornamenter som paa Sværdene, findes næsten uden Undtagelse i Urnerne. Disse Sværd bære endvidere baade i Ornamentik og Construction (Grebspids) Præg af at være den sidste Udvikling af Motiverne i de ældste Sværd og have ikke været Grundlag for Uddannelsen af nye og yngre Former (se ovfr. p. 246). Deres rigt udviklede Ornamentik angiver, at de maa være betydelig fjærnede fra de Former, som, afledte af sydligere Forbilleder, have været deres første Grundlag (se ovfr. p. 195—7). Endelig ere Sværd og Dolke af denne Form forekomne i et langt overveiende Antal Tilfælde med Ligbrænding og i en secundær Begravelse[2]). Naar de dog i ikke faa Fund forekomme ved Siden af ubrændte Lig, maa det erindres, at disse Sværds Antal forholdsvis er meget stort (over 100 Stykker findes i Museet for nordiske Oldsager), og at de derfor vel kunne antages at naa tilbage til en

---

[1]) Se ovfr. p. 248 Anm. 2.

[2]) Af Sværd og Dolke med lille, firkantet Knap, prydet med Kredse og fordybet Arbeide, findes, Fragmenterne iberegnede, noget over Hundrede Stykker i Museet for nordiske Oldsager. For omtr. 86 Stykker kjendes Findestederne; af disse ere 19 fundne med brændte Ben; desuden haves Oplysning om, at 2 ere fundne i en stensat Kiste, som var for lille til at rumme et ubrændt Lig; 8 Stykker angives udtrykkelig at være fundne ved ubrændte Lig. I 17 Tilfælde er Sværdet ikke fundet i Høiens Hovedbegravelse, men i dens Side eller Overdel. Det maa erindres, at Behandlingen af disse Sværds Tidsforhold er særlig vanskelig, da de som oftest findes alene eller med Oldsager af mindre charakteristisk Form, da Angivelsen om, at Fundet er gjort i en stensat Kiste eller under Stene, ikke er tilstrækkelig betegnende, og Adskillelsen mellem brændte og ubrændte Ben kun med Sikkerhed kan gjøres af Sagkyndige.

Tid, hvor Jordfæstelsen endnu hyppigere forekom. Herpaa maatte det da ogsaa bero, at disse Sværd oftere ere fundne i mandslange, stensatte Kister, dersom det virkelig er saa, at disse Kister gjennemgaaende ere ældre end mindre Kister og Urnebegravelser.

Det synes dog at være tvivlsomt, om mandslange Kister med brændte Lig altid ere at opfatte som Mellemled mellem Stenalderens Gravform og Urnegravene. Der haves nemlig Exempler paa, at Gravurner ere nedsatte i større, stensatte Kister, ligesom disse undertiden ere helt omgivne af Urnebegravelser, og endnu i den ældre Jernalder, da Urnen var den almindelige Gravform, forekomme i visse Egne af Danmark store, stensatte Kister, som indeholde Urner med brændte Ben (se ovfr. p. 253 Anm.). Men hvad der især viser, at der ikke tør gjøres nogen streng Tidsadskillelse mellem de forskjellige Former af Grave med brændte Lig, er den Omstændighed, at de samme Arter af Oldsager, som findes nedlagte ved brændte Ben i en større eller mindre stensat Kiste, ogsaa forekomme i Urnerne. Kun Sværdene gjøre en Undtagelse herfra, idet de oftest findes i større Kister.

At antage, at dette Forhold betegner en Forskjel i Tid, synes mindre rigtigt; man vilde da opstille et Tidsrum, fra hvilket der næsten kun kjendtes Krigergrave, og et derpaa følgende Afsnit, i hvilket det ikke var Skik at medgive den Døde hans Vaaben; men i det følgende Tidsrum, den ældste Jernalder, træffes atter Vaaben i Gravene. En anden Opfattelse af dette Forhold, at Sværdene oftest findes i større Kister, synes at maatte fremgaa af, at disse Kister gjennemgaaende forekomme som Hovedbegravelse i Bunden af Høien, og deraf, at de i Almindelighed indeholde det rigeste Gravgods.

Det kan have været Skik i Reglen kun at opføre en ny Høi for Høvdingen og Krigeren. Da Graven indrettedes paa den naturlige Jordflade, kunde det ikke være forbunden

med store Vanskeligheder at anvende selv større Sten til dens Bygning; for den hædrede Afdøde maatte Gravkisten gjøres stor og anseelig, ligesom den maatte staa i passende Forhold til den Høi, som skulde dække den. Udenom Høvdingens Hvilested begravedes senere de Personer, som havde været knyttet til ham, det være nu Kvinder, Husstand eller Trælle. Paa deres Grave anvendtes mindre Arbeide; de brændte Ben nedlagdes i en større eller mindre stensat Kiste, under en uordenlig Stenhob, i en Urne med eller uden omgivende Sten, eller i den blotte Jord. Undertiden medførte dette en Forøgelse af Høien, medens Graven sikkert ofte indrettedes i Overfladen af den alt opførte Høi. At denne Art af Høie maa opfattes som et Slags Familie-Begravelse, der i Almindelighed kun er bleven benyttet gjennem et eller faa Slægtled, turde ogsaa fremgaa af, at mange Høie indeholde to Hovedgrave, der synes at have rummet Ligene af en Mand og en Kvinde (se ndfr. p. 287). Men Bronzealderens Befolkning bestod ikke af lutter Krigere og de Personer, som vare knyttede til dem. Mange Høie, som ere byggede paa en helt anden Maade end den her skildrede, turde være Gravsteder for andre Dele af Datidens Befolkning. Saaledes kunne de Høie, som kun indeholde talrige Urner med tarveligt Gravgods, antages at have været Gravplads for den lavere Befolkning, for Agerdyrkere, Fiskere o. s. v.

Man har ad anden Vei søgt at forklare, at der saa sjælden findes Sværd i Urnerne, idet man har antaget, at de smaa Knive, der ere af samme Hovedform som Sværdene, ere nedlagte i Gravurnen som en Repræsentant, et Billede i Stedet for det virkelige Sværd.

Selv om dette var saa, vilde der dog være en paafaldende Mangel paa Krigergrave fra Urne-Tiden i Sammenligning med Stenkiste-Tiden; i Museet for nordiske Oldsager haves nemlig kun omtr. 60 »symbolske Sværd«, men mange Hundrede virkelige Sværd; og dog kjender man mange Gange flere Urnegrave end Gravkister. Men er det

nødvendigt at opfatte disse Former som Symboler? De findes i alle Størrelser lige fra store Dolke til Stykker, hvis Blad ikke er ½ Tomme langt; de samme korte Haandtag, som skulde gjøre disse tveæggede Knive uskikkede til Brug, findes ogsaa paa eenæggede Knive, der ikke kunne anses for symbolske Efterligninger af Sværd, da der ingen Forbilleder kjendes[1]); det synes endvidere at maatte være meget paafaldende, at man ved Siden af symbolske Sværd medgav den Døde virkelige Ringe, Knive, Naale o. s. v.; men endelig, hvad der synes at maatte være afgjørende, ere disse Knive fundne i samme Grav som virkelige Sværd[2]). De »symbolske Sværd« synes derfor ligesaa lidt som Gravformerne at tvinge til at henføre de foran omtalte Sværd-Former til en tidlig Tid.

Dersom følgelig de Sværd og Dolke, hvis Greb bære fordybede Ornamenter med Indlægning, og med dem Hængekar, Tutuli og Knapper, som ere ornamenterede paa samme Maade, tør henføres til Bronzealderens senere Del, synes man at have et fast Udgangspunkt for Paavisningen af den hele Udvikling i den nordiske Bronzealders vestlige Gruppe.

Til den ældre Tid henhøre da de tungere Former med simple og primitive Ornamenter, mellem hvilke Spiralen spiller en fremtrædende Rolle, til den yngre Del maa henføres de lettere og elegantere Former med mere afvexlende og udviklet Ornamentik, hvori det fordybede Arbeide med Harpix-Indlægning indtager den første Plads. De overfladiske Ornamenter blive lidt efter lidt dybere, indtil de staa som indlagte Mønstre; medens de tidligere i passende Forhold fyldte det Rum, de skulde pryde, tage de henimod Bronzealderens Slutning mere og mere Overhaand, indtil de opløse Fladen i en sammenhængende Ornamentik. Denne Udvikling, som allerede er skarpt og sikkert paavist for

---

1) Se Madsen: Afbildn. Suite af Knive 8.

2) Mus. Nr. B 919—24; 11759—66.

Sværdenes Vedkommende[1]), kan ogsaa iagttages ved andre Rækker af Oldsager. De svagt hvælvede »Skjoldpladers« Flade reiser sig til en høi Kegle, Hængekarrenes Bund skyder sig ud i en Spids, og Knappernes flade Overside bliver omdannet til et fremspringende Parti. Belægningen med tynde Guldplader, som sjældnere forekommer ved de ældste Former, bliver bestandig hyppigere mod Periodens Slutning.

Ved enkelte Former har man i deres Forbindelse med Sydens Bronzecultur et ligesaa sikkert Udgangspunkt som ved Sværdene. Saaledes maa de Niptænger, hvis Flige ende i en tyk Kant, henføres til den nordiske Bronzealders Begyndelse, fordi den samme Form forekommer i Bronzefund i Sydtydskland; derimod maa Niptængerne med lange, smalle Flige tilhøre den senere Del af Bronzealderen i Norden, da de mod Syd allerede findes sammen med Jern[2]). Den aflange Dopsko tør henføres til Periodens Begyndelse, fordi den ogsaa forekommer mod Syd[3]), hvorimod den firkantede Dopsko maa betragtes som senere, da den kun findes i den nordiske Bronzealder[4]). Ved mange Former kan Udviklingen derimod kun eftervises i Enkelthedernes større Finhed (f. Ex. Fibulaen), ved andre er Materialet endnu for lidet fyldigt (f. Ex. Spydspidsen), eller Forandringerne i Formen ikke tilstrækkelig iøinefaldende (f. Ex. Paalstaven).

---

[1]) Montelius: Bronsåldern i norra och mell. Sver.

[2]) Se nærmere om disse Former ndfr. under: Oversigt og Slutning p. 293 Anm. j.

[3]) Worsaae: Nord. Olds. 1859, 120 b. Kemble: Horæ ferales pl. 8, 7. I Museet i Landshut opbevares en aflang Dopsko med Naglehul og prydet med Længdestreger; et lignende Stykke findes i Museet i Weimar. De aflange Dopsko fra Irland (Wilde: Catalogue, Dublin 1861 Fig. 336), til hvilke der kjendes nøiagtig lignende Sidestykker i et Fund ved Stettin (2 Stykker i Museet sammesteds), maa være indførte fra Syden.

[4]) Worsaae: Nord. Olds. 120 a. Firkantede Dopsko af en anden Form forekomme i den fransk-britiske Bronzealder; se f. Ex. Wilde: Catalogue, Dublin 1861, 460.

Der behøves kun et Blik paa Udviklingen i Mellem- og Vest-Europa fra Bronzealderen til Tiden henimod Chr. F. (»late celtic«) for at gjenfinde de samme Grundtræk som imod Nord. Ogsaa der udvikles Ornamentiken bestandig rigere; enhver Flade dækkes af en overdaadig Fylde af Slyngninger og Sving, det tyndt drevne Guldblik spiller en fremtrædende Rolle, og som Indlægningen med Harpixmasse i Norden vidner her Emailleringen om den udviklede Smag. Ligesom i andre Lande i samme Tidsrum tiltage ogsaa i Norden Fundene i Talrighed henimod Periodens Slutning. Formerne holde sig ikke længere indenfor bestemt afstukne Grænser, men udvikle sig friere ad forskjellig Vei, blive paavirkede af fremmed Indflydelse og blandede med indførte Stykker. Navnlig maatte naturligvis de østlige Former, som fra Tydskland havde udbredt sig over en Del af Skandinavien, ofte blive førte ind paa den vestlige Gruppes Omraade. Hvor ringe imidlertid denne Indflydelse har været i Jylland, viser de østlige Sværds Forekomst i Gravene; af disse Former findes nemlig i Museet for nordiske Oldsager kun 2 Sværd og nogle Dolke fra jydske Grave — et meget ringe Antal (selv om det forøges med henimod 10 »symbolske Sværd«) i Forhold til de Hundreder af andre Sværd, som kjendes fra Jylland[1]). Det synes klart, at denne ringe Indblanding af Nabogruppens Former og af fremmede Stykker ikke kan betegne et Forfald af Smagen eller en Tilbagegang i Cultur. Det synes tværtimod efter de nys udviklede Forhold at turde udtales, at der, saa langt som den vestlige Gruppe strakte sig, har fundet en uafbrudt fremadskridende Udvikling Sted gjennem hele Bronzealderen fra simplere og mere primitive Former og Ornamenter til de rigeste og fyldigste Udviklinger i Periodens senere Del.

I den østlige Gruppe synes Udviklingen indenfor Skandinaviens Grænser at være mindre let paaviselig. Forholdet

---

[1]) Om de samme Formers Forekomst i den østlige Gruppe se ndfr. p. 280.

mellem de store og udmærkede, indførte Sværd og de ringere, indenlandske Efterligninger er behandlet ovenfor (pag. 201). I Hængekarrenes Decoration er der en betydelig Forskjel, som maaske beroer paa, at de tilhøre forskjellig Tid; det rene og smagfulde Bølgeornament kunde saaledes være ældre end de mere sammensatte S-formede Slyngninger og de runde Felter (pag. 209). Det er endvidere et Træk, som ikke maa overses, at der i Fundene indenfor den østlige Gruppe ofte findes enkelte slet forarbeidede Stykker ved Siden af andre, som røbe en fint udviklet Smag og den største techniske Færdighed[1]); i adskillige af de Fund, som indeholde to Stykker af samme Art, er det ene mindre vel forarbeidet[2]). Det tør derfor ikke nægtes, at der paa den østlige Gruppes Omraade, ved Siden af den samme videre Udvikling af de modtagne Motiver som imod Vest, muligvis har fundet en Tilbagegang Sted i Smag og Stil.

Grunden hertil kan søges i, at Bronzealderens Former allerede fuldt udviklede overførtes fra Nordtydskland til disse Egne af Skandinavien, hvor Stenalderens Folk endnu kun vare svagt berørte af Bronzeculturen i den vestlige Gruppe. Dette synes at turde sluttes af Bronzefundene i Stenalderens Grave. Da nemlig de smukkest og stærkest udviklede, østlige Former ere forekomne i Jættestuer i det sydøstlige Skandinavien (se ovfr. p. 239—40), kan den østtydske Bronzecultur først paa et senere Udviklingstrin have bredet sig stærkt imod Nord. Denne Overførelse af fuldt udviklede Former til et fremmed Omraade kunde da forklare den Tilbagegang i Smag og Stil, som ikke synes at turde afvises, ligesom Bronzealderens senere Begyndelse og derfor kortere Varighed paa dette Omraade (se ovfr. pag. 250) kunde være Grunden til, at Formerne her ikke ere undergaaede saa betydelige Forandringer som imod Vest.

---

[1]) Lundforlund, Tørringe, Slagelse Fundene.
[2]) Mus. Nr. 13299; 9241; B 238.

Vi tvinges af disse Forhold til kortelig at berøre Spørgsmaalet, om der har fundet en »Indvandring« Sted i Bronzealderen eller ei. Den Maade, hvorpaa Bronzeculturen optræder i den østlige Gruppe, synes næppe at kunne forstaaes uden at antage en Indstrømning af en beslægtet Befolkning fra de nærmeste Egne af Nordtydskland til forskjellige Punkter i det østlige Skandinavien. Naar det erindres, hvor skarpt Bronzealderens Gravform her staar ligeoverfor Stenalderens, naar det iagttages, at Oldsagerne strax optræde i stærkt udviklede Former, og at baade Fundene og Helleristningerne hovedsagelig ere knyttede til visse Egne af den skandinaviske Halvø og de danske Øer, medens kun én af de østlige Former (se ovfr. pag. 225) blev optagen paa Bornholm, der er saa rig paa vestlige Oldsager, synes de østlige Formers Optræden i Skandinavien at maatte sættes i Forbindelse med Overflytninger fra det nærliggende Nordtydskland. Bosættelsen foregik da, som Fund, Helleristninger og Gravskikke vise, just i de Egne, der ikke tidligere vare stærkt paavirkede af Bronzeculturen, nemlig paa den sydlige Del af den danske Øgruppe, i den østlige Del af Skaane, i Bohuslen og Østergotland. Herfra bredte den nye Cultur sig til det nordlige og mellemste Sverrig, hvor Bronzerne alle tilhøre »Periodens senere Del«[1]) ɔ: den østlige Gruppe, og til det sydøstlige Norge. Derimod kom Bornholm, som allerede var naaet af den vestlige Strømning, til at ligge uberørt midt i den østlige Gruppe.

At denne Bevægelse snarere maa tænkes som en nærbeslægtet Befolknings fredelige Overflytning, der maaske har strakt sig gjennem lange Tider, end som en Erobring af en fremmed Herskerstamme, fremgaar af en Betragtning af de »blandede« Gravhøie. En voldsom og pludselig Indførelse af den nye Cultur vilde, som det alt er paavist[2]), ikke let kunne

[1]) Montelius: Bronsåld. i norra och mell. Sverige 3.
[2]) Zinck i Aarb. f. nord. Oldk. 1871.

forenes med det Forhold, at mange Høie indeholde secundære Grave, der tilhøre Bronzealderen, medens Hovedgraven er bygget af Stenalderens Folk.

Antagelsen af en saadan Indvandring synes ingenlunde at ligge fjærnt. I Cæsars Beretning om Belgernes Overflytninger til det sydlige Englands Kyster haves et historisk Exempel paa en Bevægelse af samme Art, og af lignende Grunde som de ovenfor fremførte have engelske Archæologer troet at turde udtale, at en indvandret, gallisk Befolkning har bosat sig i Yorkshire i Jernalderens Begyndelse[1]). Ligesom Oldtidens Historie frembyder talrige Exempler paa større eller mindre Omflytninger fra et Omraade til et andet, foranledigede af Overbefolkning, Tryk fra omboende Folk, Lyst til Udvidelser o. s. v., saaledes mangler der heller ikke i den nordiske Bronzealder Angivelser af, at Befolkningen var i Besiddelse af et saadant Kjendskab til Skibsfart, som maatte være en Forudsætning for Overflytninger fra Nordtydskland til Skandinavien. Foruden de hyppige Fremstillinger af Skibe, dels blandt Helleristningerne dels som Prydelse paa Oldsagerne, vidne de spredte Fund af nordiske Bronzer baade langt op ad Norges Vestkyst og i Finland om, at Bronzealderens Folk havde dristige Sømænd, der vare vel kjendte med Havet. Man kunde derfor ogsaa være tilbøielig til i de spredte Fund af østlige Former indenfor den vestlige Gruppes Omraade at se Vidnesbyrd om enkelte Overflytninger eller om Handelsforbindelser ad Søveien.

Medens altsaa de østlige Formers Optræden i Skandinavien ikke synes at kunne udledes alene af Handelsforbindelser eller Culturstrømninger, turde det være tvivlsomere,

---

1) Archæologia, London 43,475. Det er ogsaa paa visse Oldsagers overveiende Forekomst i Forbindelse med en eiendommelig Gravskik, at Prof. Engelhardt støtter Anskuelsen om en Indvandring til det sydøstlige Danmark i ældre Jernalder (Aarb. f. nord. Oldk. 1873, 318 flg.).

om de vestlige Formers Forekomst fra den jydske Halvø nord over Øerne til Bornholm nødvendiggjør Antagelsen af Overflytninger fra Vest imod Øst. I alt Fald maatte en saadan Bevægelse, der, udgaaende fra det vestlige Tydskland, skulde have bredt sig til Øerne og Bornholm, have været mindre gjennemgribende end Indstrømningen fra det østlige Nordtydskland. Her bevaredes nemlig, tværtimod hvad der synes at have fundet Sted imod Øst, endnu længe den tidligere Gravskik ved Siden af den med Bronzeculturen indførte Ligbrænding.

Mose- og Mark-Fund.

I nøieste Forbindelse med de to Gruppers Stilling til hinanden staar det ovenfor oftere berørte Forhold, at de »yngre«, østlige Former i Skandinavien for største Delen findes udenfor Gravhøie, løst i Jorden, i Moser og side Strækninger eller under en større Sten, medens de »ældre«, vestlige Former sjældnere forekomme paa denne Maade, men ere næsten eneherskende i Gravene. For at vise, at de eiendommelige Forhold, hvorunder de østlige Former i Almindelighed findes, for en Del maa bero paa, at de ere oprindelig fremmede i Skandinavien, er det nødvendigt nærmere at betragte alle Fundene udenfor Gravene[1]).

Fra den hele Række af disse Fund maa først 3 Klasser udskilles, som paa Grund af deres særlige Charakter maaske bør opfattes paa en anden Maade end de øvrige.

»Metalstøberes Forraad« kaldes de Fund, som indeholde større Rækker af Redskaber eller Vaaben af

[1]) Det er paa de af J. J. A. Worsaae i Aarb. f. nord. Oldk. 1866: »Om nogle Mosefund fra Bronzealderen« udviklede Hovedanskuelser, at Opfattelsen af Mosefundene væsentlig er grundet. Paa dette Sted og af Engelhardt i Aarb. f. nord. Oldk. 1868, 121 findes de fleste af de her behandlede Fund nærmere beskrevne.

samme Art. Støbningen er tilendebragt, men Gjenstandene ere ofte endnu ikke afpudsede; de ledsages ofte af Rester af Støbeforraadet, Støbeknolde og itubrudte, til Omstøbning bestemte Sager. Disse Fund indeholde kun Oldsager af Landets egne, hjemlige Former[1].

Som Forraad af fremmede Handelsgjenstande kunne enkelte Fund opfattes, der indeholde større Rækker af fuldt færdige og afpudsede Gjenstande af samme Art; de ere af Former, som ere fremmede for Landets Production, og findes ikke sammen med Støbeknolde eller Rester af Støbeforraad. Ligesom man i den foregaaende Klasse af Fund kan se Forraad af Gjenstande, der ere forfærdigede i Landet selv, tør man maaske i disse Fund se Handelsforraad af indførte Varer[2].

Metalfund kunde man dernæst kalde de Fund, som kun indeholde ubrugelige og itubrudte Gjenstande, Bronzeklumper og sammenbøiede Fragmenter af forskjellig Art[3]. Disse Fund har man ligesom den først omtalte Klasse givet Navn af Støbefund; men da de ikke saaledes som hine indeholde Træk, som tyde paa Støbning, da de hverken indeholde Redskaber, som kunne have været brugte ved Støbningen, eller nyforfærdigede Gjenstande, turde deres egentlige Betydning maaske være en anden. De ere formentlig Værdiforraad, Betalingsmiddel; disse Samlinger af Metal indtage maaske i Bronzealderen samme Stilling som Fundene af Ringguld og Kostbarheder i Mellemjernalderen og som Sølvfundene fra Hedenskabets sidste Tid. At et vist Metal, paa

---

1) Fundene fra Smørumovre, Laaland-Falster (Mus. Nr. 8802—5), Store Valdby, Frenderupgaard, Flødstrup, Ørbækslunde.

2) Fundene fra Simons-Mose og Nørre-Hyllinge.

3) Fundene fra Vaarskov, Blære, Rygaard (Bronzefragmenterne laa her i to Hængekar), Taarup, (Metalstykkerne indeholdtes i et Hængekar); herhen hører maaske ogsaa det store Bronzefund fra Øsløs (Engelhardt l. c. p. 129).

samme Tid som det bruges til Vaaben og Redskaber, kan tjene som Betalingsmiddel, vise Skildringerne i de homeriske Digte, hvor Kobber eller Bronze og Jern ofte omtales paa denne Maade. Saaledes beretter ogsaa Cæsar om Briterne: utuntur [aut ære aut] taleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Skulde maaske ogsaa de spartanske Jernpenge (πέλανος σιδηροῦν), hvorom flere græske Forfattere berette, skrive sig fra en begyndende Jernalder, i hvilken det uædle Metal var saa værdifuldt, at det kunde benyttes som Betalingsmiddel?[1]) Der er heller ingen Tvivl om, at smaa Stykker Metal maa have havt en ikke ringe Værdi i Bronzealderen. Fra denne Side er der i alt Fald Intet blevet indvendt imod den Anskuelse, at de smaa Bronzeringe fra Schweizersøerne ere Penge. Paa de tidligere Gravpladser i Norditalien er det ogsaa kun smaa Stykker af upræget Metal, som ere medgivne den Afdøde i Graven[2]).

Disse 3 Klasser af Fund, som ikke omfatte store Rækker, have mindre Betydning i denne Undersøgelse; i Støbefundene er det væsentlig de vestlige Former, som forekomme; i de to andre Rækker af Fund er det naturligt, at de østlige Former findes ved Siden af Gjenstande fra fjærnere Hjemstavn. Af langt større Betydning ere de to følgende Klasser, hvortil Hovedmassen af Fundene udenfor Gravene kunne henføres:

1) Mindre Fund, indeholdende dels pragtfulde og sjældne Gjenstande (udmærkede Øxer, Sværd, Skjolde, Lurer, Hængekar, Hovedringe o. s. v.), dels ringere og almindelige Stykker (Sværd, Celter, Paalstave, Ringe o. s. v.);

2) Større Fund af temmelig afvexlende Art. Nogle indeholde Diadem, »Skjoldplader« og Spiralringe[3]); i andre

---

1) Jahns Jahrb. f. Philologie 1864, 332.

2) Desor: Le bel âge du bronze, Paris 1874, 18. Revue archéol., Paris 22, 45.

3) Fundene fra Annnebjergskov, Raabjerg, Vellinge, Svendstrup, Frankerup.

findes et eller flere Hængekar, ledsagede af en mere eller mindre fyldig Række af Ringe, Fibulaer, Naale, Knive o. s. v.[1]), eller et lille Hængekar, som indeholder Finger- og Arm-Ringe af Guld og tillige Brudstykker af Ringe og Guld-Barrer[2]); atter andre fremvise Sværd, Spydspidser, en Paalstav eller Celt, Segle, Knive og Lign.[3]). Alle Hoved-gjenstandene i disse Fund ere fuldstændige og brugelige og ere undertiden nedlagte omhyggelig beskyttede.

Trods den forskjellige Charakter have de større Fund dog det tilfælles, at de synes at indeholde en enkelt Persons Smykker, Vaaben eller Redskaber. Visse Sæt af Brugsgjenstande og Smykker forekomme næsten altid sammen: »Skjoldpladen« findes sjælden uden Diademet; Haarringen med ovale Endeplader ledsager næsten altid Hængekarrene; en Lansespids, Celt eller Paalstav mangler sjælden. Man skulde antage, at disse Fund indeholde enkelte Personers Smykker og Redskaber, og at Forskjellighederne bero paa forskjellig Tid, Sted, Kjøn, Formues-Vilkaar eller Stilling i Samfundet. Er dette saa, tør man ikke give disse Fund Navn af Støbefund, fordi de fleste af dem indeholde en lille Samling af Støbeknolde og Fragmenter af forskjellige Gjenstande eller enkelte ubrugelige Redskaber, saa meget mindre som de øvrige Gjenstande i disse Fund ikke ere nystøbte eller uafpudsede, men derimod undertiden ere udbedrede og bære Spor af Slid og Brug. Disse smaa Samlinger af Brudstykker og ubrugelige Redskaber bør maaske opfattes som Metal, som en Værdi,

---

1) F. Ex. Fundene fra Kostræde, Hemmershøi, Egitslevmagle, Lundforlund, Kjettinge, Laagerup, Asnæs, Vixnesse, Gjedesby, Midskov, Nørre Lyndelse, Aarslev, Fjellerup, Voldtofte, Raabjerg (Mus. Nr. B. 1046-8), Simested, Viskum.

2) Fundene Mus. Nr. B 42 og B 1070; Meklenburgische Jahrb. 10,281; 18,255.

3) F. Ex. Helsned, Taarup, Slagelse, Thune-Skalstrup (Patinaen viser tilstrækkelig at »Skjoldpladen« o. s. v. ikke høre til dette Fund), Einsidelsborg, Nørreaaby, Holbækgaard, Bigum, Freilev F.

et Betalingsmiddel, der indtager sin bestemte Plads i Fundet ved Siden af de personlige Smykkegjenstande, Redskaber og Vaaben[1]).

Dette bliver end mere sandsynligt, naar Motiverne til Nedlæggelsen af disse Gjenstande tages i Betragtning. Det er nemlig gjort gjældende, at saavel de først omtalte, mindre Fund af for største Delen sjældne og pragtfulde Sager som disse større Mosefund maa tilskrives »gjennemgaaende, upaatvivlelig religiøse Skikke«, at de maa opfattes »nærmest som Ofringer til Guderne, der som be-

---

1) Man kan formentlig ikke antage en forsætlig Beskadigelse som religiøs Skik ved disse Fund. De enkelte ødelagte Stykker kunne vel forklares paa denne Maade; men 1) Støbeknoldene og Barrerne vilde dog staa uforklarede; 2) Fundene indeholde ogsaa altid brugelige Gjenstande; 3) Hovedgjenstandene i Fundet ere ubeskadigede; 4) disse Samlinger af Metal indeholde Dele af mange forskjellige Gjenstande. Antagelsen af en forsætlig Beskadigelse maa i alt Fald saavel for Mose- som for Grav-Fundene indskrænkes til Sværdene (en Del af Lurerne ere dog ogsaa optagne i fragmentarisk Tilstand), ved hvilke denne Skik mulig har havt en billedlig Betydning (se f. Ex. Mittheil. d. k. k. Centralcom. Wien 1875, 13); dog ere de fleste af de i Moserne forefundne Sværd ikke itubrudte. Dernæst vilde en forsætlig Beskadigelse kun lidt stemme med disse Funds Charakter. Ere kostbare og pragtfulde Sager, »Processionsøxer«, Hovedringe og Fibulaer, som ofte ikke synes at have været til virkeligt Brug, men maaske kun have været bestemte til at ofres, blevne henlagte som Offergaver til Guderne eller som Udstyr for det kommende Liv, vilde de næppe forinden være itubrudte. Det maa ogsaa bemærkes, at i lignende Offerfund fra Stenalderen ere Gjenstandene ikke itubrudte. De store Mosefund fra Jernalderen ere derimod Vidnesbyrd om Ofringer efter Kampe, hvorved særlige Skikke kunne være fulgte. — I Bormans: Dépot de l'âge du bronze, tir. à part, pag. 5 Anm. udtales i Modsætning til den almindelige Anskuelse, at de franske »cachettes« kun skulde indeholde itubrudte, til Omsmeltning bestemte Gjenstande, at tværtimod de fleste Gjenstande i disse Fund ere hele, ubrugte og i god Stand.

kjendt i den fjerne Oldtid ofte dyrkedes i Form af Søer, Floder, Lunde og store Stene«[1]).

Da disse Fund imidlertid indeholde Menneskets Redskaber og Smykker, enkelte Personers Udstyr, Samlinger af Gjenstande, til hvilke Gravfundene frembyde Paralleler, synes en noget anden Opfattelse at ligge nærmere. Det var muligvis i Oldtiden en almindelig Forestilling, at ikke blot hvad der medgaves den Døde i Graven, men ogsaa hvad der skjultes eller nedgravedes i Jorden kom til Nytte i det tilkommende Liv. At »Nedgravning og Henlæggelse af Penge og Smykker maa bero paa Forestillingen om, at slige gjemte Skatte vilde komme En tilgode i det næste Liv,« er allerede fremsat med Hensyn til Mark-Fundene »fra Hedenskabets sidste Tid«[2]), og i Ynglingasaga findes denne Skik udtrykkelig omtalt, idet det hedder (Cap. 8): Sagði hann (Óðinn) svá, at með þvílíkum auðœfum skyldi hverr koma til Valhallar, sem hann hafði á bál; þess skyldi hann ok njóta, er hann sjálfr hafði í jörð grafit[3]). Hertil kommer, at Fundberetningerne tyde paa, at Gjenstandene ofte ikke have været nedsænkede i en dyb Sø, men ere blevne henlagte i en Sump med nogle Fod Vand eller nedgravede i en Mose. Sagerne ligge nemlig samlede og gjerne i en ringe Dybde under Mosens Overflade; Karrene staa opreist i Tørvemassen, og de andre Sager ligge i regelmæssig Orden omkring dem; omgivende Stene ere ogsaa undertiden iagttagne[4]). At en Mose eller Sump som oftest er valgt til Gjemmested, kan have

---

[1]) Worsaae l. c. p. 322.

[2]) Engelhardt i Aarb. f. nord. Oldk. 1868, 141.

[3]) Cand. Chr. Bahnson har velvillig gjort mig opmærksom paa dette Sted.

[4]) Mus. Nr. B 1046-58: »Sagerne laa omtr. 1/2 Al. dybt i Martørven, som paa dette Sted var omtr. 1 1/2 Al. dyb«. Mus. Nr. 10786-92: »Omtrent 1 Al. under Jorden, hvis øverste Lag i 1/4 Alens Dybde var Mosejord og derunder Ler«. Mus.

sin Grund i, at man her havde et maaske vanskelig tilgængeligt og i alt Fald uforstyrret Sted; det Samme har formentlig været bestemmende for Henlæggelsen af Gjenstandene under en Sten[1]).

Det tør da maaske antages, at disse Samlinger af Smykker, Redskaber, Vaaben o. s. v., oftest ledsagede af en lille Hob Værdimetal, ere blevne henlagte til Brug i det kommende Liv, at de maa opfattes som Udstyr for Livet efter Døden, nedlagte udenfor Graven og rimeligvis af den Person selv, hvem Sagerne skulde komme til Gode. At denne Forklaringsmaade ikke maa udstrækkes til alle Gjenstande, som findes i Mose eller Mark, er indlysende; nogle kunne tilfældig være tabte; andre kunne, i Analogi med Forholdene i den historiske Tid, hvor Rækker af Møntfund vidne om Krige og Ufredstider, være skjulte som Krigsbytte eller for at undgaa Fjendehaand[2]). Det synes ogsaa usikkert, om »Støbefundene« og »Handelsfundene« skulle forstaaes paa denne Maade; deres Antal er kun ringe, og de bære ikke, saaledes som Hovedmassen af Fundene, Præg af at have været en enkelt Persons Udstyr[3]).

Men hvad er nu Grunden til, at saa mange Gjenstande af »yngre«, østlige Former forekomme i disse Fund? Det er

---

Nr. 12505-12: »2 Spademaal dybt; Haarringen laa udenom Hængekarret og alle de andre Sager indeni dette«. Mus. Nr. 8870-89: »Paa en svær Træstamme, der laa horizontalt i Mosen; nogle af Ringene vare anbragte uden om Laaget og tæt op til Hængekarret, i hvilket de øvrige Sager fandtes«. Meklenb. Jahrb, 14,324: »ungefähr 4 Fuss tief in Moorerde in einer Kiste von 6 Sandsteinen». Mus. Nr. B 158.

1) Undertiden lyde imidlertid Beretningerne udtrykkelig paa, at Fundet er gjort paa Bunden af Mosen eller i en større Dybde, ikke under en Sten, men i Nærheden af den.

2) Herbst i Anm. f. nord. Oldk. 1863, 376.

3) Naar der i 2 Tilfælde (Mus. Nr. 2578 og B 50; B 1269) er fundet halvt smeltede Bronzegjenstande i Moser, kunde dette bero paa særlige Grunde, som endnu ere at søge.

vel saa, at de mindre Fund med pragtfulde og sjældne Gjenstande ogsaa forekomme hyppig i den vestlige Gruppe; adskillige af de smukkeste og bedste, ældre Sværd ere saaledes fundne i Moser; men dog synes der til Forstaaelsen af de østlige Formers overveiende Forekomst i Moserne at maatte fremdrages et Grundforhold, der turde være fælles for hele Nordeuropas Bronzealder: de fremmede, ikke i Landet selv forfærdigede Gjenstande findes oftest udenfor Gravene, nedlagte i Moser og Vandløb eller under en Sten, langt sjældnere i Grave. Den naturlige Forklaring herpaa synes efter de nys fremsatte Anskuelser at være, at overalt de bedste og kostbareste Gjenstande bleve hengjemte til Udstyr for det kommende Liv; indførte, sjældnere og tillige bedre Stykker maatte da ofte blive foretrukne for de indenlandske. Her skal kun anføres enkelte Exempler hentede fra Oldsager, af hvilke der allerede foreligger større Rækker.

Dolkene med triangulært Blad og Greb af Bronze, en i det nordlige Europa fremmed Form, hvis udenlandske Herkomst desuden angives af, at den fra Grækenland og Italien forekommer gjennem hele Tydskland og Frankrig[1]), ere i Nordtydskland i ikke ringe Antal fremdragne af Moserne, medens endnu intet Stykke er fundet i en Grav[2]). En bestemt Art af Bronzesværd med Grebtunge (»leaf-shaped«) er meget almindelig paa de britiske Øer, men findes ikke i Gravene[3]); at i det mindste de store

---

[1]) Se f. Ex. Kemble: Horæ ferales pl. 7, 8-10 og Hovedstedet: Bullett. di paletnol. ital. Parma 1876, 44,

[2]) I Museet i Schwerin opbevares ialt 12 Stykker; Frid. Francisc. pl. 3, 1-2; Klemm: Handbuch etc. pl. 18, 4-6; Gesellsch. f. Anthrop., Berlin 1874, Sitz 11. Juli.

[3]) F. Ex. Proceed. of the soc. of antiqu. of Scotland, Edinburgh 1,181; 3,102; 6,311. Fr. Grose: Treatise on ancient armour, London 1783 pl. 61. Archæologia, London 43,463: »In no instance, so far as known, has a leaf-shaped bronze sword been found in a tumulus in England.«

Sværd af denne Form ere fremmede i England og indførte fra et sydligere Centrum, viser deres udbredte Forekomst i andre Lande[1]. Den nøie Overensstemmelse, der findes mellem Bronzeskjoldene fra det nordlige Europa, angiver ligesom Fabricationsmaaden og andre Forhold, at de ikke ere forfærdigede her, men indførte fra sydligere Egne[2]; de ere gjennemgaaende fremdragne af Moser og Vandløb, ligesom i Skandinavien[3] og i Tydskland[4] saaledes ogsaa paa de britiske Øer, hvor kun 1 Stykke af 18 er fundet i en Høi[5]. De tynde Bronzeskaale med indenfra uddrevne Buler ere indførte Stykker i Norden; de findes ogsaa kun i Moserne[6].

Paa samme Maade som det altsaa synes at være et gjennemgaaende Træk i de forskjellige Lande i Nordeuropa, at de indførte Stykker oftest findes udenfor Gravene, saaledes kunde det forstaaes, at saa mange Gjen-

---

1) Se f. Ex. Ann. de la soc. archéol. de Namur 1865, 9, 1, pl. 3; Bonstetten: Essai sur les dolmens, Genève. 2, 3. Disse Sværd forekomme navnlig i Samlingerne i München, Carlsruhe (fundet ved Huttenheim), Mainz (den Goldske Samling), Hamburg (fra Vierlanden), Lübeck og Waldhausen (Haug: Catalog). Se videre Montelius: Bronsåldern etc. 207; her skjelnes dog ikke mellem denne Form og den meget nærstaaende Form af Sværd med bredere Klinge og Fæste, som ogsaa forekommer i Jern (f. Ex. i Hallstatt-Fundet).

2) Jvfr. Monum. dell' inst. di corrisp. arch. 1874, 10 pl. 10; ann. dell' inst. 1866, 38 p. 188.

3) Ant. Tidsskr. 1846-8, 199. Hallands Fornminnesfören. Årsskr. 1868, 6.

4) I Museet i Halle opbevares 2 Skjolde, hvis Patina viser, at de ere fremdragne af en Mose. Om to andre i Tydskland fundne Skjolde se Genthe: Ueber den etruskischen Tauschhandel, Frankfurt 1874, 57.

5) Proceed. of the soc. of antiqu. Scotland, 5,165.

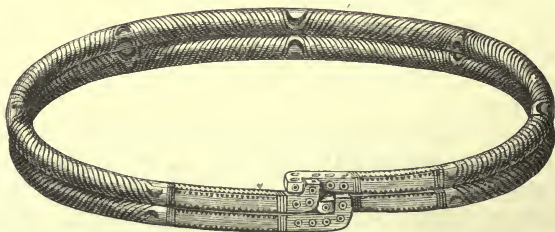
6) Fundene fra Simons-Mose og Øgemose; Meklenb. Jahrb. 10,283; 13,376; 36,135. I Mus. i Hamburg: 1 Stykke fundet paa Als med 5 andre i Siden af en Gravhøi fra Stenalderen (se videre ovfr. pag. 188 og Anm. 2).

stande, der, indførte fra det østlige Tyskland, ere oprindelig fremmede i Skandinavien, her forekomme i Mark- og Mose-Fundene. Dette gjælder iøvrigt ikke alene om de fra disse nærmeste Egne indførte Gjenstande, men overhovedet om de fremmede og tillige sjældne og bedste Stykker[1]) (Skjolde, Dolke med bredt, triangulært Blad).

Undertiden er det her omhandlede Forhold klart angivet ved, at en vis Art af Oldsager i det Land, hvor Formen er opkommen og oprindelig har hjemme, forekommer i Gravene, medens de i Nabolandet, hvor de ere indførte og kostbarere, findes i Moser. De eiendommelige, dobbeltvredne Halsringe af Bronze findes i Danmark gjennemgaaende i Mark og Mose, i Mellemtydskland, hvor Formen synes at være udviklet, forekomme de i Gravfund, i Nordtydskland findes Exempler paa begge Arter af Nedlæggelse[2]). Man kunde ogsaa minde

[1]) Naturligvis ere overalt ogsaa Gjenstande, som ere forfærdigede i Landet selv, blevne ofrede, ligesom de fremmede Stykker kunne findes i Grave. Det ligger i Sagens Natur, at der ikke kan tænkes at være skarpe Grænser paa et saadant Omraade.

[2]) Nær ved Formen Montelius: Sver. Fornt. 229 (Form 1) staa 3 andre Rækker af vredne Ringe, hvis Vindinger løbe afvexlende til Høire og til Venstre: Montelins l. c. 227 (Form 2), Madsen: Afbildn. Holbæk Ladegaard Fund 14—15 (Form 3) og hosstaaende Fig. 38

1/3. Fig. 38. Mus. Nr. B 461.

(Form 4) med overfladiske Vindinger. Disse Ringe forekomme meget hyppig i den nordlige Del af Tydskland; i de mig bekjendte

om, at Guldkar af samme Art som de, der i Skandinavien kun ere fundne udenfor Grave, længere imod Syd undertiden

---

Samlinger nord for Linien Dresden-Cöln har jeg noteret over halvhundrede Exemplarer; fra sydligere Egne turde kun 1 Stykke være bekjendt, fundet i en Høi i Elsass (Max. de Ring: Tombes celtiques, Strasbourg 1861 pl. 10). I Antiksamlingen i Kjøbenhavn opbevares 1 Stykke, som er kjøbt i Wien; Nr. 1657 i Münz- und Antiken-Sammlung i Wien er fra Nordtydskland. Disse Former tør da, at slutte efter Findestederne, antages at være udviklede i Mellem- og Nord-Tydskland og at have de til én Side vredne Ringe til Forudsætning, som almindelig forekomme i sydligere Grupper. De tyndeste og spinkleste Ringe af denne Art (Form 1) ere sandsynligvis de ældste; de ere forekomne i Skandinavien (over 100 St.) i Mark- og Mose-Fund fra Bronzealderen, langt hyppigere mod Øst end mod Vest (Montelius: Bronsåld. i norra og mell. Sverige p. 202); saavidt bekjendt er kun 1 saadan Ring i Danmark funden i en Grav. De andre Former, som ere ligelig fordelte i Skandinavien, forekomme mod Syd sammen med Stykker, som staa Jernalderen nær (Max. de Ring l. c.; i Mus. i Posen og Hannover findes tykke, dobbeltvredne Ringe af Jern; se videre ndfr.), og tør derfor maaske betragtes som den nævnte Forms yngre Udviklinger. I Mus. f. nord. Olds. opbevares af Form 2 og 4 henved 60 Stykker, fundne i Mark, under en Sten, i Mose eller Eng; kun i 1 Tilfælde vides en saadan Ring at være fremdragen af en Gravhøi. De findes oftest 2 sammen med stærke Spor af Slid, som vise, at de have været baarne, rimeligvis som Halsringe, liggende løst over hinanden. I den nordligste Del af Tydskland findes disse Ringe dels i Moser dels i Grave; i Samlingerne noget sydligere have de gjennemgaaende Jordpatina, og i adskillige Tilfælde vides det, at de have været Gravgods. Form 1 og 3: fra en Høi med Urne ved Eitzen, halvt smeltet (Mus. i Hannover); Haug: Verzeichn. d. Alterthumssamml. 23—24, i Høi med brændte Ben og en stor Bronzenaal; 26 og 29, i Urne med brændte Ben og en lille Bronzenaal; i en Gravhøi ved Siems, med to smaa Naale (Mus. i Lübeck), Zeitschr. f. Anthropol. etc., Berlin 1874, 42; i Mus. i Cassel, fra Urnegrave ved Wehlheiden (Zeitschr. f. Ethnologie, Berlin 1874, 6 Sitz. 205). Form 2 og 4: Haug l. c. 55, med Kniv og Bælteriug af Jern i en Urne; Frid. Francisc. pl. 32, 3; i Mus. i Hannover findes 4 Exemplarer, som ere halvt smeltede og derfor sandsynlig-

ere benyttede som Gravurner[1]). Der mangler endelig heller ikke Antydninger af, at de Hængekar, der i Skandinavien aldrig have været brugte som Gravurner, i Tydskland, disse Formers oprindelige Hjemstavn, undertiden have været Gjemme for brændte Ben[2]).

Alene i det her anførte Forhold kan man imidlertid ikke søge Forklaringen af den særlig hyppige Forekomst af Mosefund med østlige Former. Den foran udviklede Opfattelse gjælder nemlig kun de Fund, som indeholde Gjenstande, der kunne betragtes som Pragtstykker og Sjældenheder, og som ere fremmede for Landets Production. Men Mosefundene indeholde ikke altid særlig kostbare og sjældne Stykker, og ikke alle Gjenstande af østlige Former ere indførte til Skandinavien. Tværtimod vise baade de indenlandske Efterligninger (se ovfr. p. 199—202) og Blandingsformerne (se ovfr. p. 213 flg. og 220) ligesom de østlige Formers hyppigere Fremkomst i Gravene i det østlige Skandinavien, at de bleve hjemlige her og vandt fuldstændig fast Fod. Saaledes findes f. Ex. i Museet f. nord. Olds. 10 store Sværd foruden en Del kortere Sværd eller Dolke (og desuden 30—40 »symbolske Sværd«) fra Grave paa Sjælland[3]).

Det maa derfor antages, at den Skik at hengjemme Vaaben, Redskaber og Smykker i Moser og under Stene

---

vis have været paa Ligbaalet; i Mus. i Halle, fra en Gravhøi med Urne ved Skopau; Beiträge z. Geschichte d. deutsch. Alterth. Hildburghausen 1837 pl. 2; Kruse: Deutsche Alterth. Halle 1825, 1, 3 pl. 1, 2; Mittheil. d. Gesch. u. Alterth. forsch. Gesellsch. d. Osterlandes, Altenburg 1844, pl. 1, 2; de ere alle fundne i Grave; Kemble: Horæ ferales, 24, 6.

1) Engelhardt i Congrès d'anthropol. et. d'archéol. Copenhague 1875, 403.

2) Baltische Studien 9. Keysler: Antiquitates selectæ, Hanoveræ 1720. Jvfr. Balt. Studien 16, 6.

3) Sammenlign p. 265 om de samme Formers Forekomst i Gravene i Jylland.

til Brug efter Døden har været langt almindeligere i den østlige Gruppe end imod Vest. Forskjellen ses navnlig klart ved Sværd, Hængekar og Fibulaer. Af over 100 vestlige Sværd med fordybet Ornamentik og rhombeformet Knap (se ovfr. p. 196) vides kun et at være fundet i en Mose; de store østlige Sværd ere derimod meget hyppig forekomne i Mosefund (se ovfr. p. 200); blandt 21 Fund med vestlige Hængekar ere kun to fra Moser, medens alle de største og smukkeste østlige Hængekar ere fundne i Moser (se ovfr. p. 212); alle vestlige Spiralfibulaer stamme fra Grave, den langt overveiende Del af de østlige, brilleformede Spænder fra Moser (se ovfr. p. 217 flg. og 220 Anm. 2). Dette Forhold stemmer fuldstændig med, at Gravenes Indhold paa det østlige Omraade i Almindelighed er langt tarveligere end imod Vest; i Stedet for at nedlægge Udstyret for Livet efter Døden i Graven synes det at have været almindelig Skik, at Enhver selv i levende Live nedgravede eller paa anden Maade skjulte de Gjenstande, der skulde følge ham efter Døden. Ogsaa i det østlige Nordtydskland turde denne Skik have været almindeligere end imod Vest; i det Mindste er Gravenes Indhold her gjennemgaaende meget tarveligt, medens Mosefundene ere paafaldende hyppige.

Mange Mosefund med østlige Former synes altsaa at maatte forklares af, at de indeholde Gjenstande, der som fremmmede og indførte vare sjældnere og værdifuldere end de indenlandske, medens i Almindelighed Mosefundenes hyppigere Forekomst imod Øst, Gravenes rigere Indhold imod Vest synes at bero paa, at de forskjellige Skikke med Hensyn til Anbringelsen af Udstyret for det kommende Liv havde en forskjellig Udbredelse i de to Grupper.

Mandens og Kvindens Gravgods.

Dersom det forholder sig saa, at en stor Mængde af Mark- og Mose-Fundene fra Bronzealderen indeholde

Gjenstande, der bleve nedgravede som Udstyr for Livet efter Døden, ligger det nær at undersøge, om disse Fund have en ensartet Charakter, eller om der maaske mellem dem kan adskilles Grupper, der staa i Forbindelse med forskjellige Klasser af Bronzealderens Befolkning, om der f. Ex. kan paavises to jævnsidige Rækker af Fund, der maa henføres til Mænd og Kvinder.

De jydske Egekiste-Fund med velbevarede Skeletter af begge Kjøn, med Dragter og Gravudstyr, maa danne Udgangspunktet for et Forsøg paa at gjøre en Adskillelse mellem Mandens og Kvindens Gravgods[1]). Fra disse Fund vides det, at de to Kjøn bare forskjellig Dragt. Manden havde et kort Skjørt bundet om Livet og en Kappe om den nøgne Overkrop; paa Hovedet bar han en tæt, rund Hue. Kvinden var iført Trøie og Skjørt, som naaede til Fødderne; Haaret sammenholdtes af en hæklet Kappe, der bandtes under Hagen. Som Klædedragten var forskjellig, saaledes var der ogsaa medgivet Mand og Kvinde Gjenstande af forskjellig Art. Hos Manden var der foruden mindre Gjenstande nedlagt et stort Sværd; Kvinden var derimod udstyret med en Dolk og et helt Sæt af Smykker: Hals- eller Haar-Ring, Armbaand og Fingerringe, en større og to mindre Bronzeplader, som sandsynligvis have været fæstede paa Brystet. At Manden først og fremmest var Kriger, angiver Sværdet og den frie Dragt, som kun tildels beskyttede Overkroppen. Om et roligt Liv vidner derimod Kvindens lange Klædning og Smykker; derfor maa Dolken snarere have tjent til Beskyttelse i lidet fredelige Tider end til krigersk Færd.

Tør det nu antages, at det Billede, som disse faa Fund give, betegner det almindelige Forhold, eller har Mandens og Kvindens Levevis mulig ikke altid været den her angivne? Maaske er Brystpladen og de mindre Bronze-

---

[1]) Worsaae: Dragter fra den ældre Bronzealder, Illustr. Tidende 1872.

plader ikke Smykkegjenstande, men, som man har formodet, »Skjoldbule« og »Skjolddopper«[1]); det er muligvis tilfældigt, at de her ere medgivne Kvinden ved Siden af Smykkeringe; maaske har ogsaa Kvinden ofte baaret Sværd og deltaget i Mandens krigerske Liv. Om der virkelig var den gjennemgaaende Forskjel mellem Mandens og Kvindens Liv, som disse Fund synes at angive, vil fremgaa af en Oversigt over alle Fundene; vi ville først betragte Grav-Fundene, dernæst Mose- og Mark-Fundene.

Brystpladen, som er prydet med Spiraler om det fremspringende Midtparti, fandtes ved et kvindeligt Lig i en Egekiste i Borum Eshøi. Lignende større og mindre Bronzeplader forekomme ikke i noget sikkert Fund sammen med Sværd, men oftere med en Dolk[2]); de findes, foruden i Mosefundene, i mindst 15 Fund i Museet for nordiske Oldsager[3]). Brystpladen, som oftest ledsaget af en Del mindre

---

[1]) Bestemmelsen af disse Bronzeplader som »Skjoldbuler« og »Skjolddopper« støtter sig paa meget usikre Iagttagelser (se Montelius: Bronsåldern i norra och mell. Sverige). En Undersøgelse af deres Construction og af Maaden, hvorpaa de have været befæstede, vilde vel altid lade en Tvivl tilbage; men den Omstændighed, at de ikke findes sammen med Sværd, men altid med Diadem og Ringe, synes bestemt at angive, at de ere Smykke-Plader.

[2]) Fragmenter af Sværd, Dolk, Guldring, Brystplader og Diadem ere fundne sammen i en Bakke, Kildeager, ved Roskilde (Mus. Nr. 4538). Dette Fund indeholder formentlig en Mands og en Kvindes samlede Gravgods (jvfr. p. 288); den her forekommende Guldring, vreden med glatte Ender, forekommer ellers kun med Sværd (i Mandsgrave). I Østby-Fundet ere Fragmenterne af et bredt Armbaand blevne antagne for at være Levninger af et Sværd (Mus. Nr. 9221).

[3]) Disse Bronzeplader, som antages at have været fæstede paa Klædning eller Bælte, ere ikke uden Analogier mod Syd. I Aarb. f. nord. Oldk 1875, 2 er afbildet en lignende, stor Bronzeplade fra Italien; et fuldstændigt Sidestykke til denne opbevares i Wien (Samml. d. k. k. Münz- und Antiken-Cabin. Wien 1866 p. 316 Nr. 1633); fra Ungarn kjendes

Smykkeplader af samme Art, forekommer ofte ved Siden af Diademet; dette synes atter ikke at findes i samme Grav som Sværd, medens det ofte er ledsaget af en Dolk[1]); i Museet opbevares omtrent 26 Fund med Diademer foruden Mose- og Mark-Fundene. Sammen med Diadem og Brystplader findes ofte Fingerringe af tynd Broncetraad, Spiralarmringe af bredere Baand i mange Vindinger og de smaa Cylindre af Bronzeblik, der forbundne med Snore have dannet et Bælte eller have været anbragte paa Klædningens Frynser; sammen med disse Gjenstande er der aldrig fundet Sværd.

Denne Række af Smykker synes i det Mindste i store Dele af Norden at have udgjort den høitstaaende Kvindes fuldstændige Udstyr; undertiden forekomme de samlede[2]), undertiden findes kun et eller flere af dem. Men ogsaa andre Smykker skulde man være tilbøielig til at henføre til

---

lignende Smykkeplader af Guld (Archiv f. Kunde österr. Geschichtsqu. 38,148), som maa henføres til Bronzealderen. I hele Tydskland forekomme meget ofte hvælvede Bronzeplader af forskjellig Størrelse, som tilhøre Bronzealderen og den ældre Jernalder. Ved Honsolgen (Museet i Augsburg) fandtes i en Mose: 2 runde Plader, 5 T. i Tværmaal, med fremstaaende Midtparti og Stregornament, omtr. 10 spidse «Tutuli«, 1 T. høie, Armringe, Naale o. s. v.; Alt af Bronze. Ved Plauno (Museet i Prag) er fundet et Skelet, som er iført en fuldstændig Læderdragt, tæt besat med Bronzebuler; i Graven fandtes desuden en Lansespids, Naale o. s. v. af Bronze (Berliner Gesellsch. f. Anthrop. Sitz. 14 Mai 1875). Store Brystplader vare ogsaa i Brug hos de classiske Culturfolk (se f. Ex. Ann. dell' inst. di corrisp. arch. 46,256).

1) Fra en Høi paa Bornholm er indsendt et Diadem, »som laa 1 Alen fra et Sværd, der laa frit i Jorden ved nogle flade Sten, som dannede det under samme værende Gravkammer« (Mus. Nr. 2884).

2) Som Exempler paa Gravfund, hvori Kvindens Gravgods er fyldigst repræsenteret, kunne anføres Fundene fra Østby (Mus. Nr. 9221), Frederiksgave (25748), Haundrup (13751), Vorup (6622), Bornholm (17131), Carlslunde (4135), Stensgaard (6640), Legaardslyst (2680), Bjergby (2464).

Kvinden; Arm- eller Ben-Ringe, Hals- og Haar-Ringe af Bronze forekomme ofte i Gravene, enten alene eller med Diadem, Brystplade, Spiralarmringe og Dolk, medens der næppe foreligger sikre Fund, hvori disse Smykker forekomme ved Siden af Sværd[1]). Alle Gravfund, hvori de her omtalte Smykker forekomme, tør da maaske henføres til Kvinder.

Efter det i Egekistefundene givne Udgangspunkt maa Sværdet betragtes som charakteristisk for Mandsgravene. Heraf følger naturligvis ingenlunde, at enhver Mand har faaet et Sværd med i Graven, lige saa lidt som det, at Dolke forekomme i Kvindegrave, udelukker, at de ogsaa kunne have været baarne af Mænd; dette fremgaar ogsaa af, at Sværd og Dolk undertiden findes i samme Grav[2]). En Grav, som indeholder en Dolk, der ikke er ledsaget af de ovenfor nævnte Smykker, synes ligesaa vel at kunne henføres til en Mand som til en Kvinde. Paalstav og Spydspids kunne, forsaavidt de have været brugte som Vaaben, henføres til Manden; men, da Paalstaven sandsynligvis ogsaa har været anvendt til forskjelligt Brug i det daglige Liv[3]) og Spydspidsen kan have tjent som Jagtredskab, kan det ikke undre, at de undertiden findes med Kvindesager. De vredne Guldringe med glatte Ender ere ofte fundne med Sværd og ikke i Forbindelse med andre Prydelser (se ovfr. p. 283 Anm. 2); om de dog tør henføres til Manden alene,

---

[1]) Mus. Nr. 15504: Et Sværd og en vreden Ring, hvis Ender ere oprullede til modsat Side, fundne i samme Grav. Denne Ring er imidlertid saa lille, at den ikke kan have været baaren som Smykke.

[2]) Mus. Nr. 25739, B 314. Ved Prof. Engelhardts Udgravninger i Borum Eshøi i 1875 fandtes en Egekiste med Liget af en ung Mand, ved hvilket der var nedlagt en Dolk i en lang Sværdskede.

[3]) Kun den ornamenterede Paalstav, som oftere forekommer i Gravene ved Siden af Sværd, synes at kunne betragtes som egentlig Vaaben.

turde være tvivlsomt, da de andre Arter af Guldringe have været baarne af begge Kjøn (se ovfr. p. 234-5 Anm.).

Det kan ikke ventes, at der mellem det øvrige Gravgods skulde kunne udskilles Gjenstande, som alene have tilhørt enten Mand eller Kvinde. Gjenstande som Knive, Knapper og Toiletsager[1]) kunne have været brugte af begge Kjøn; Naale, mindre »Tutuli» og Fibulaer, som ved Siden af at være til Nytte have tjent til Prydelse, ere kun lidet iøinefaldende og kunne vel i Oldtiden, paa samme Maade som lignende Gjenstande i vor Tid, have været baarne uden Forskjel af Mand og Kvinde[2]). Bestemmelsen af de for hvert Kjøn eiendommelige Gjenstande synes ikke at kunne føres videre end til de udprægede Smykkegjenstande, til Sværdet, der betegner Mandens Liv som Kriger, og

---

[1]) At »Syl«, Niptang og den tynde Bronzekniv kunne have været anvendte som Syredskaber, skal ikke benægtes (Herbst i Archæologia Cantiana vol. 7): dog synes der at være Grund til at antage, at de ogsaa eller maaske væsentlig have tjent som Toiletgjenstande. Først er det nemlig paafaldende, at Redskaber til Syning i Skind skulde forekomme i et saa betydeligt Antal, at de findes sammen med Sværd i Mandsgrave, hvor Synaalen ikke forekommer, og at Niptangen oftere findes uden »Syl«, uden hvilken den dog ikke kunde nyttes. Vilde dernæst en »Syl« af Guld (Mus. Nr. 3112) og den tynde, skrøbelige Bronzekniv ikke være bedre skikkede til Borttagelse af Haar, Tattovering eller anden Behandling af det menneskelige Legeme end til Læderarbeide? Endelig maa det bemærkes, at Niptangen er funden sammen med Øreske og med en Naal med spaltet Ende, som kun kunne have tjent til Legemets Rensning (se ndfr. p. 294 Anm.), og at der findes en nøie Overensstemmelse mellem den nordiske Bronzekniv og Rækker af Knive i sydligere Egne, som beviselig have været anvendte ved Toilettet (Revue archéol. 27, 208; Flouest: Le tumulus du bois de Langres, Semur 1872).

[2]) Det store bornholmske Spænde med aflang Plade er derimod hidtil kun forekommet med Kvindesager (10 Fund i Museet); se pag. 221 Anm. 4.

Dolken, som selv Kvinden havde nødig til Forsvar i urolige Tider.

Dog er det muligt, at man fra denne delvise Adskillelse i Gravgodset vil kunne trænge dybere ind i hin fjærne Tids indre Liv. Adskillige Høie, om hvis Bygning ingen nærmere Oplysning haves, synes at have indeholdt én Mandsgrav og én Kvindegrav, idet de have ydet Sværd, Dolk og Smykkeringe[1]). Om andre Høie vides det derimod sikkert, at de have indeholdt 2 Begravelser; i den ene er der fundet et Sværd; i den anden Gjenstande, som henhøre til Kvindens Udstyr: Diadem, Dolk eller Ringe[2]). Fremtidige Iagttagelser ville vise, om det er et gjennemgaaende Forhold, at Høiene indeholde én Mandsgrav og én Kvindegrav; heraf turde der da drages Slutninger om Ægteskabets Form i Bronzealderen.

Med de ved Gravfundene vundne Anskuelser om, hvilke Gjenstande der maa henføres til hvert af Kjønnene, vende vi os til Fundene fra Mark og Mose for at se, om de to Rækker af Fund ogsaa her lade sig adskille. Det vil først bemærkes, at Vaaben: Sværd, Skjolde, Øxer og ornamenterede Paalstave, der skulle have tilhørt Mænd, ikke findes med de Gjenstande, der ovenfor ere bestemte som Kvindesmykker, og navnlig ikke med Bronzeringe, som saa hyppig forekomme udenfor Gravene. Dernæst findes ofte, fuldstændig paa samme Maade som i Gravfundene, Diademet[3]) ledsaget af en eller flere Brystplader[4]),

---

[1]) F. Ex. Mus. Nr. 17312; 25955; B 41; 13521; 19655; 13767; B 416; 12447; MCLVII.

[2]) F. Ex. Mus. Nr. 11101; 3614; 10275; 13625; MMXVII; 20364. Undertiden indeslutter en Høi to Gravsteder; i det ene findes et Sværd, medens det andet ikke indeholder Oldsager; f. Ex. Mus. Nr. B 796; B 555; B 1164. Hermed kan ogsaa sammenstilles de smaa Stenkister, som ere afdelte i to Rum; Boye: Samling af Olds. paa Herlufsholm 1875 og Mus. Nr. B 323.

[3]) I 10 Fund i Mus. f. nord. Oldsager.

[4]) I 7 Fund i Mus. f. nord. Oldsager.

af Spiralarmringe og undertiden af de smaa Cylindre af tyndt Bronzeblik[1]. Ligesom disse Gjenstande, naar de findes samlede, i Analogi med Gravfundene maa anses for Kvindesmykker, saaledes naturligvis ogsaa naar kun en enkelt af dem er nedlagt i Mosen eller under en Sten; de ere aldrig fundne sammen med Sværd. Dog der synes at turde drages endnu videre Slutninger. En stor Mængde Fund med Armringe og Smykker af Bronze til Hals og Hoved, indesluttede i Hængekar eller nedlagte sammen med dem, tør maaske henføres til Kvinder. I disse Fund forekomme nemlig ligesom i Kvindegravene ikke Sværd, men hyppig en Celt eller Paalstav og sjældnere en Dolk[2]) eller en Spydspids[3]); oftest bestaa dog Fundene kun af Smykkegjenstande.

Denne Anskuelse, som er støttet paa en betydelig Række af Fund, tør næppe omstødes af nogle faa Fund, der staa i en formentlig kun tilsyneladende Strid med det almindelige Forhold. I Helsned-Fundet og i Fundet fra Holbæk Ladegaard[4]) forekommer Sværdet ved Siden af Haar- og Hals-Ringe. Til Forklaring heraf kunde det antages, at Mand og Hustru samtidig have nedgravet det Gods, som skulde følge dem i Livet efter Døden, medens dette i Almindelighed ikke har været Tilfældet. En saadan kunstig Forklaring af enkelte Tilfælde, der synes at maatte omstøde en opstillet Regel, er ganske vist utilladelig, naar den fremføres uden Grund; men naar den saa at sige tvinges frem som Slutning fra sikre Forudsætninger, synes den vel at turde anføres til fremtidig Iagttagelse. Det maa da her erindres, at der med Egekiste-Fundene til Udgangspunkt i Sværdenes gjennemgaaende Forekomst

---

[1]) Se f. Ex. Fundene fra Store Linde, Ørslev, Annebjerg, Vellinge, Svendstrup, Frankerup, Skagen.

[2]) Mus. Nr. 7382. I Gjedesby F. ere kun Beslagene til Fæstet af et lille Haandvaaben bevarede.

[3]) Mus. Nr. 18341; 9634

[4]) Mus. Nr. 16473 og CMLXXVII.

uden Bronzesmykker og i det baade i Grave og Moser forekommende Sæt af Kvindeprydelser synes at være givet en fyldig Række af Forudsætninger, hvoraf kun de nødtvungne Slutninger ere dragne.

Dette Forsøg paa at eftervise, hvilke Gjenstande der særlig have tilhørt Mand eller Kvinde, er navnlig støttet paa de danske Fund. At de samme Forhold gjælde for andre Dele af den nordiske Gruppe, er vel sandsynligt; dog tør det ikke antages, før den nødvendige Undersøgelse af de enkelte Fund er sket[1]). Det kan imidlertid anføres, at der allerede i 1840 i Meklenb. Jahrb. er fremhævet den samme Forskjel mellem Mandens og Kvindens Gravgods, som det her er forsøgt at paavise[2]). I en Høi ved Ruchow havde man tæt ved Bunden truffet to parallele Gravkister; i den ene fandtes Sværd, Kniv, en kort Naal o. s. v.; i den anden laa to Sæt Ringe til Hals og Haand, 2 lange Naale, 2 Par »Handbergen« o. s. v. Paa dette Fund støttede Lisch den Adskillelse mellem Mands- og Kvinde-Grave, som han senere i alt Væsentligt har fastholdt. Det dobbelte Sæt af Smykke-

[1]) Det store Mosefund ved Rud (Montelius: Bronsåldern i norra och mell. Sver. 375) turde da være at opfatte paa samme Maade som Fundene fra Helsned og Holbæk Ladegaard. Skal ogsaa Nottmark F. opfattes saaledes? Findes her et Fragment af et Sværd eller af en Dolk, og har dette Stykke været nedlagt fuldstændigt, eller bør det lille Fragment, som nu kun er bevaret ved Siden af de andre Brudstykker af forskjellige Gjenstande, opfattes som Værdimetal? (Berichte d. Schl. Holst. Lauenb. Gesellsch. 5, 16—17). Wenbüttel-Fundet indeholder snarest en Mands og en Kvindes samlede Gravgods; dog er det vel usikkert, hvilke Gjenstande der ved Fundets Optagelse vare fuldstændig tilstede, og af hvilke der kun fandtes Fragmenter, der maaske blot ere tilstede som Værdimetal (Berichte d. Schl. Holst. Lauenb. Gesellsch. 14, 36). Det maa overhovedet ventes, at ligesom Mand og Hustru hvile Side om Side i samme Høi, saaledes ogsaa deres Udstyr for det kommende Liv ofte kan findes samlet.

[2]) Meklenburg. Jahrb 5, 30. Jfr. Wilson l. c. 338.

gjenstande, som forekom i Ruchow-Graven, maa efter de mange senere fremkomne Fund opfattes paa en anden Maade end dengang[1]). Det er et Træk, som er meget almindeligt i Mark- og Mose-Fundene, og som, skjøndt sjældnere, ogsaa kan paavises i Gravfundene, at de nedlagte Gjenstande forekomme parvis eller i større Antal[2]). To Diademer, to Haar- eller Hals-Ringe, to store Brystplader ere ofte fundne sammen, skjøndt disse Smykker kun synes at kunne bæres enkeltvis[3]); ligeledes ere »Processionsøxerne«, Lurer og Hængekar fundne parvis ligesom enkelte Gange ogsaa Sværd. Dog angiver det langt større Antal, hvori navnlig de forskjellige Arter af Ringe undertiden forekomme, at der ikke bør tillægges Totallet nogen særlig Betydning. I Nedlæggelsen af flere Gjenstande af samme Art i Graven eller i Mosen synes der kun at maatte ses et Udtryk for den Forsynlighed, hvormed der droges Omsorg for et rigeligt Udstyr for Livet efter Døden.

Oversigt og Slutning.

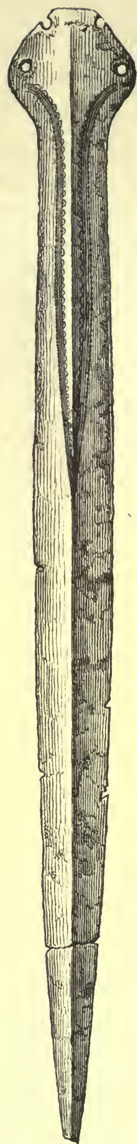
Gjennem hele Oldtiden stod Norden i en afhængig og modtagende Stilling til sydligere Egne, som, tidligere befolkede og under gunstigere Naturforhold, bestandig nærmere berørtes af de Culturstrømninger, som udgik fra Østen. Dette gjennemgaaende Forhold maatte, ved Siden af Mangelen paa Metal i Nordtydskland og det sydlige Skandinavien, allerede paa Forhaand antyde, at Bronzealderen i Norden ikke er

---

1) Se Meklenb. Jahrb. l. c.
2) Worsaae i Aarb. f. nord. Oldk. 1866, 4.
3) To Diademer forekomme i Fundene Mus. Nr. CMXIV, 9492, 12942, B 995; Meklenb. Jahrb. 8, 53. To Haar- eller Hals-Ringe i Fundene Mus. Nr. 9241, 18341, 2832 og 3167, B 238, 4433, 13299, B 1327. To store Brystplader i Fundene Mus. Nr. 9221, CMXIV, B 1090.

opstaaet ved en selvstændig Udvikling indenfor dets egne Grænser, men oprindelig maa være indført fra sydligere Omraader.

Der kan ogsaa først mellem de i Norden fundne Oldsager fra denne Periode udskilles en talrig Række af fremmede Stykker, som forfærdigede i fjærne Egne angive den sydligere Culturs Indflydelse i Norden[1]).

1/4. Fig. 39.
Mus. Nr. B. 938.

---

[1]) Se Engelhardt i Aarb. f. nord. Oldk. 1875 (I Voldtofte-Fundet synes kun Karret med Sikkerhed at turde antages for sydlandsk Arbeide, i Holbæk Ladegaard Fundet kun Sværdet; om Ringene i sidstnævnte Fund se ovfr. p. 278 Anm. 2); Montelius i Congresber. Stokholm 1875, Særtr.; ovfr. fl. St. og Register under: Indførte Stykker.

Som yderligere Bidrag til Kjendskabet af de for Danmark fremmede Former skulle følgende Oldsager anføres, til hvilke jeg kjender fuldstændige Sidestykker udenfor den nordiske Gruppes Grænser, og som derfor maa være indførte: a) Sværd og Dolke som Montelius Sver. Fornt. 1, 168 og hosstaaende Fig. 39. Klingen, som ofte er prydet med fine, fordybede Ornamenter, er foroven bredere og har oftest et Indsnit i den øverste Kant; Naglernes Hoved dannes af en løs Ring. Enkelte Stykker i Museerne i Schwerin; Kiel; Hannover; Mainz, fundet i Nærheden af Byen; Jena, fra en Høi ved Tierschneck; Wien, Mus. Nr. 1560 a; Antiksamlingen i Kjøbenhavn 1 Stykke, kjøbt i Pest. Afbildet: Frid. Francisc. pl. 8, 1; Dorow: Opferst. u. Grabh. pl. 3; Képatlasz o. s. v., Pest 1861 pl. 15, 85. b) Trekantede Dolke som Madsen: Afbildn. Dolke 14—15; 5 Stykker i Museet. Jfr. f. Ex. Lindenschmit: Alterth. 2, 11 pl. 3, 7—9; Jahresber. d. altmärk. Vereins f. Gesch., Salzwedel 1864, 14, 4. c) Flade Meisler af rent Kobber eller af Kobber med en ringe Tilsætning

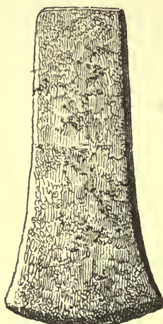
Om den nordiske Bronzecultuis Udspring fra Syden vidner dernæst den gjennemgaaaende Overensstemmelse,

---

af Tin. Af opad tilspidsede Meisler af denne Art findes over en halv Snes St. i Museet (Fig. 40); af næsten firkantede Meisler findes 3 Exemplarer (Fig. 41); jvfr. f. Ex. Lubbock: Prehist. times, London 1869, 27 Fig. 18; Keller: Pfahlbauten etc. 5 pl. 7, 21; Aarb. f. nord. Oldk. 1872, 365, 1. d) Diademer som Madsen: Afbildn. Halssmykker 2; det eneste Exemplar i Museet, fundet i Holsten; se Warnstedt: Ueber Alterthumsgegenstände, Kiel 1835, 37 og 53. Et lignende Stykke er fundet i Würtemberg, se Congrès d'anthrop. et d'archéol., Copenhague 1875, 217. Diademer som Madsen l. c. 3; det eneste Exemplar i Museet, fundet i Holsten; se Warnstedt l. c. Det samme Sæt Ringe findes i Museerne i Hannover; Neu Strelitz; Wien, Mus. Nr. 1366 b, fundet i Ungarn; en enkelt Ring i Centralmuseet i Mainz. Gjennem Mellemformer, som Worsaae: Nord Olds. 225 og navnlig Fragmenter af et Sæt Ringe i Mosefundet fra Grumsdorf (Stettins Museum), kunde denne fremmede Form være Forbillede for en særlig nordisk Form, Madsen: Afbildn. Billeshøi Fund 7—8. I det østlige Nordtydskland findes en nærstaaende Form, hvor Ringene ere forbundne med hverandre ved Stænger (Mus. i Stettin og Berlin). e) Naale som Madsen: Afbildn. Naale 14; 1 St. er fundet i Danmark; et lignende i Museet i Landshut. f) Spinkle Naale med et lidet fremspringende Hoved, hvori to eller tre Indsnøringer (Madsen: Afbildn. Fjellerup Fund 6 og hosstaaende Fig. 42), ere meget hyppige i Norden. Mange af disse Naale, om end ikke alle, turde være indførte, da fuldstændig tilsvarende Sidestykker findes gjennem hele Tydskland til Schweiz. Det samme gjælder om andre Naale med tynd Stilk og lille Hoved. g) Naale med lige eller boiet Stilk, hvis Hoved dannes af en lille, hul Skaal, findes ofte i Norden (Madsen: Afbildn. Naale 1; Aarb. f.

1/3. Fig. 40. Mus. Nr. 26056.

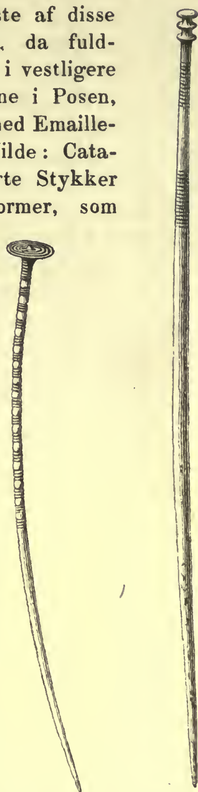

1/3 Fig. 41. Mus. Nr. 12283.

der findes mellem Oldsagerne fra Syd og Nord. Paa adskillige Punkter kan Udviklingen Skridt for Skridt

---

nord. Oldk. 1875, 36 Fig. 28). De fleste af disse maa betragtes som indførte Stykker, da fuldstændig tilsvarende Stykker forekomme i vestligere og sydligere Egne (f. Ex. i Samlingerne i Posen, fra Nadrijewo; i München; i Mainz, med Emaille-Udfyldning i Skaalen; i Dublin, se Wilde: Catalogue, Dublin 1861, 558). De indførte Stykker kunne have været Forbilleder for Former, som kun synes at findes i Norden, f. Ex. Madsen: Afbildn. Naale 2. I Tydskland tilhøre disse Naale den begyndende Jernalder; se Schneider: Begräbniss-Plätze zu Zilmsdorf, Görlitz pl. 6 F.; Hallstatt-Fundet i Antiksamlingen i Wien. h) Naale med fladt, rundt Hoved, hvori concentriske Kredse, ofte udstyrede med Guldbelægning, som Worsaae: Nord. Olds. 239, synes ikke at forekomme udenfor Norden og maa derfor betragtes som indenlandsk Arbeide; herfor taler ogsaa deres meget hyppige Forekomst. Mod Syd findes en anden, nærstaaende Form, f. Ex. Keller: Pfahlbauten etc. pl. 2, 79, som undertiden er forekommen i Norden (Fig. 43; et Stykke i Museet i Hannover, fundet ved Tangendorf), og som vel kan have været Forbillede for de nordiske Udviklinger. Som de første Efterligninger kunne maaske anføres: Madsen: Afbildn. Fjellerup Fund 12 og Mus. Nr. 26367. i) Baade i Mellemeuropa og i Nordtydskland forekomme Naale, hvis Stilk ender i en stor, rund Skive (Sitzungsb. d. k. k. Acad. d. Wissensch., Wien 1873, 74 p. 591 Fig. 57; i Museet i Linz et Stykke fra Enns; jvfr. Matériaux p. l'hist. de l'homme V, 328; i Fundet fra Lämmersdorf, Prenzlau, Berlins Museum; Estorff: Heidn. Alterth. von Uelzen, Hannover 1846 pl. 8, 1, 2 og 4); de kunne være Forbilleder for nordiske Stykker med Spiralornament (Estorff l. c. pl. 8, 3). j) Fra Sydtydskland

$^1/_3$. Fig. 43. Mus. Nr. B 439.

$^1/_1$. Fig. 42. Mus. Nr. B 1475.

forfølges fra det fremmede Forbillede gjennem de nær-

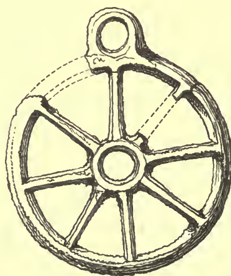
---

kjendes Niptænger af Bronze, hvis Blade ende i tykke Skiver (f. Ex. i Museerne i München og Prag; afbildet hos Popp l. c.). De tilhøre, som Fundene vise, Bronzealderen. I en Grav ved Neumarkt, Niederpfalz, fandtes en saadan Niptang med et Sværd (omtr. som Montelius: Bronsåldern etc. F. 52) og andre Gjenstande af Bronze (Nationalmuseet i München). Niptænger af denne Form forekomme undertiden i Norden og kunne være indførte; 6—8 Exemplarer i Museet; se Frid. Francisc pl. 19, 3 og 11; Wittlock: Jordfynd etc. pl. 7, 3. Hovedmassen af Niptængerne, som findes i Norden, have derimod tynde Flige, prydede med fordybede Linier eller uddrevne Buler; de forekomme ikke i andre Lande og maa antages at være forfærdigede i Norden. Flere Hundrede Exemplarer i Museet. k) Niptænger med lange, smalle Blade tilhøre i Syden den første Jernalder (se f. Ex. et stort Fund fra Messstetten, Balingen, i Museet i Stuttgart). De findes undertiden i Norden (omtr. 6 Exemplarer i Museet) og kunne være indførte Stykker; se hosstaaende Fig. 44 og Frid. Francisc. pl. 19, 1—2). Sammen med Øreske og Naal med kløvet Ende i Samlingerne i Stuttgart, fra Messstetten; i Weimar, fra Ostheim; i Jena, fra Bamberg.

1/1. Fig. 44. Mus. Nr. B 504.

Fremmede Former, sandsynligvis ogsaa indførte Stykker ere: α) Større Naale af firkantet Bronzetraad, hvis øverste Ende er oprullet i en nedhængende Spiral; se Worsaae: Nord. Olds. 242 og Zeitschr. f. Ethnol. Berlin 1874, Sitzungsber. 142. β) Større og mindre Naale, hvis Stilk foroven er delt i to Spiraler, som Madsen: Afbildn. Naale 10, forekomme ofte i Syden; se f. Ex. Archiv f. Kunde østerr. Geschichtsqu. 15, 256. γ) Bronzeringe med Øsken og Hjul, som Revue archéol. 16 pl. 24—6, findes i enkelte Exemplarer i Museet (Fig. 45). δ) S formede Spiral-

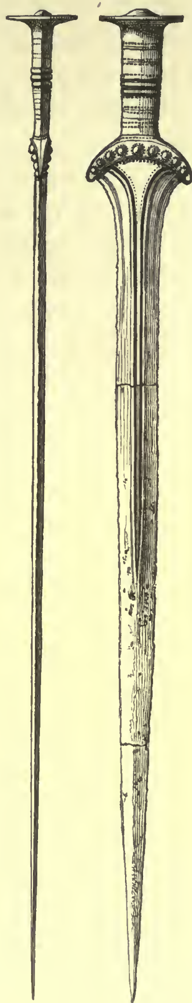

1/2. Fig. 45. Mus. Nr. 15213.

meste Efterligninger til de Stykker, som i Form og

Slyngninger (Worsaae: Nord. Olds. 243) findes i 2 Exemplarer i Museet; 1 St. i Samlingen i Stettin; jvfr. f. Ex. Wocel. Pravěk etc. Prag 1868, 35. ε) Sluttede Armringe med en kredsrund Aabning; 3 Exemplarer i Museet; (3 Stykker med 2 Aabninger som Madsen: Afbildn. Armringe 10). I Hallstatt Fundet (Antiksamlingen i Wien) findes 4 Ringe, som ere af fuldstændig samme Construction. ζ) To Stænger til Bidsel (Madsen: Afbildn. Gjenstande af ukjendt Brug 14); et Fragment af et Bidsel som Gozzadini: Mors de cheval, Bologne 1875, pl. 1, 9 antages at være fundet i Danmark. Bidsler af Bronze forekomme hyppigere end hidtil antaget; foruden de i Zeitschrift f. Ethnologie 1875 omtalte Stykker kan anføres: i Museet i Landshut, 1 Bronze- og 1 Jern-Mundbid med dreiede Stænger; i Stuttgart, en halvrund Stang med Øsken i Midten og Huller ved Enderne; i Wien, Fragmenter af to Stænger, Mus. Nr. 1661 og 1784 a; se Archiv f. Kunde österr. Geschichtsqu. 33, 94; i Cassel, en bøiet Stang med 3 aflange Huller, funden med mange andre Bronzer ved Hochstätt, Hanau; i Braunschweig, fundet med Hængekar og andre Gjenstande af Bronze; se Kruse: Deutsche Alterth. 3, 2, 120 pl. 2, 10—11. To Stænger til Bidsel af Horn opbevares i Mus. f. nord. Olds., Mus. Nr. B 189; lignende Stykker i Samlingerne i Gotha og Magdeburg.

Andre Stykker maa paa Grund af deres særegne Form og Ornamentik, deres almindelige Overensstemmelse med fremmede Former og deres sjældne Forekomst i Norden antages for at være indførte; saaledes Madsen: Afbildn. Dolke 3, Paalstave 10, Armringe 3, ikke faa Meisler og Celter og hosstaaende Fig. 46. Se videre p. 297

1/4. Fig. 46.
Mus. Nr. 6914.

Ornamentik ere eiendommelige for den nordiske Gruppe[1]). Skjøndt saaledes den nordiske Bronzealder er af fremmed Oprindelse, er den i sin Udvikling eiendommelig og selvstændig. De fremmede Motiver underkastes en gjennemgaaende Omdannelse, der udvikles en Skjønhed i Former, en rig og harmonisk Ornamentik, som taaler en Sammenligning med den samme Periodes bedste Frembringelser i det sydlige Europa.

At Bronzealderen i Norden, skjøndt kun faa af dens Former turde være opstaaede uden fremmede Forbilleder, dog maa betragtes som en national Cultur, fremgaar ogsaa af de indførte Stykkers sjældne Forekomst i Forhold til dem, som ere forfærdigede i Norden selv. I Museet for nordiske Oldsager findes til Exempel omtrent 40 Sværd med helt Bronze-Greb eller Knap til Fæste[2]), henved 40 brede[3]) og en halv Snes smalle Knive[4]), som kunne være indførte, men Hundreder af enhver af disse Arter af Oldsager, som maa antages at være forfærdigede i Norden[5]).

Hovedmassen af de fremmede Stykker synes ikke at kunne forfølges med Sikkerhed længere mod Syd end til Mellemeuropa. Fra Italien og Grækenland turde i Bronzealderen kun enkelte Stykker have fundet Vei til

---

Anm. 2. — Denne Fortegnelse tør selvfølgelig kun betragtes som foreløbig. Et mere omfattende Kjendskab til Udlandets Samlinger vilde allerede i dette Øieblik kunne forøge den noget, og fremtidige Fund ville give nye Bidrag.

1) Se foregaaende Anm. og ovfr. p. 195 flg., 216, 233 Anm. 1, 244 Anm.

2) Sværd med bred Grebtunge og uden Bronze-Greb eller Knap til Fæste ere ikke indbefattede i dette Antal, da der ikke altid kan skjelnes mellem fremmede og indenlandske Stykker.

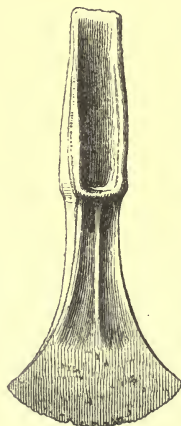
3) Som Worsaae: Nord. Olds. 160—1. 4) Af lignende Former som Montelius: Sver. Fornt. 193. 5) Om Forholdet mellem de fremmede og indenlandske Stykkers Antal se Undersøgelser af enkelte Former.

Norden[1]), ligesom kun faa Træk tyde paa Forbindelser med Frankrig og de britiske Øer[2]). Forsøgene paa at aflede den nordiske Bronzealder enten direkte eller gjennem Mellemled af den etruriske Cultur synes derfor at mangle sikker Grund. Helt afset fra, at den nordiske Bronzealder paaviselig hviler paa ikke-etruriske Forudsætninger, nemlig Mellemeuropas Bronzecultur, findes i hele Skandinavien maaske intet Stykke, som sikkert tør tilskrives den etruriske

---

[1]) Se Engelhardt i Aarb. f. nord. Oldk. 1875; Herbst i Ann. f. nord. Oldk. 1848, 348. Endvidere kan maaske anføres: Spydspidsen: Worsaae: Nord. Olds. 188; Skjoldene, navnlig Worsaae l. c. 206; en Paalstav med langt, smalt Blad (Mus. Nr. B 825). Heraf berøres selvfølgelig ikke Spørgsmaalet om Bronzealderens Formers første Hjem. At dette er at søge i Asien, synes endnu ikke at være fuldt beviseligt paa Grund af Mangelen paa tilstrækkelige Undersøgelser; derimod turde der i Grækenland-Italien hidtil ikke være fremkommet mere primitive Former end i Donaudalen, ligesom overhovedet den rene Bronzealder i disse Lande, saavidt det endnu kan skjønnes, ikke har havt en saadan Udvikling og Varighed, at den kan have været Grundlag for Bronzeculturen nord for Alperne (jvfr. ndfr. p. 301 Anm. 1).

[2]) Se Archæologia, London 1871, 43 pl. 37, 1; jvfr. Worsaae: Nord. Olds. 266 (3 Fund i Museet); Berichte d. Schl. Holst. Lauenb. Gesellsch. 5, 6 og 16—7; Lindenschmit: Alterth. II, 10 pl. 2, 3; Jahresber. d. Gesellsch. f. Pom. Gesch., Stettin 1828, 3 p. 22. Maaske tør her ogsaa nævnes nogle Meisler (se Montelius: Bronsåldern o. s. v. 179—80); en Paalstav af Hovedform som Wilson: Archæology etc. Edinburgh 1851, 257, øverste Afbildning (Fig. 47); en lille Celt med firkantet Gjennemsnit af en i Nordfrankrig hyppig forekommende Form (f. Ex. Mortillet: Promenades etc. Fig. 71), som tidligere opbevaredes i Kunstmuseet (Mus. Nr. 8121).

1/3. Fig. 47.
Mus. Nr. 26101.

Cultur. Om der end i Nordtydskland er fremkommet enkelte etruriske Kar (Cistaer o. s. v.)[1]), kunne dog disse Stykker ikke bidrage til at belyse Spørgsmaalet om den nordiske Bronzealders Oprindelse. Dels have de nemlig ikke været Grundlag for Efterligninger og selvstændige Udviklinger i Norden, men staa som enkelte, fremmede Stykker uden Forbindelse med de nordiske Former, dels tilhøre de, som Fundene vise, ikke længere Bronzealderen, hverken i Syden eller i Norden, men betegne den i et senere Tidsrum fra Italien udgaaede Strømning, der førte Kjendskabet til Jernet med sig.

Baade fra østligere og vestligere Egne i Mellemeuropa, hvortil de i Norden fundne fremmede Stykker kunne føres tilbage, ere, som det synes navnlig ad de store Flodveie, Rhinen og Elben-Oder, Vaaben, Redskaber og Prydelser blevne førte til Norden. De forskjellige Rækker af fremmede Oldsager forekomme i jævnt aftagende Antal op imod Norden og have hver deres særlige Grænse; nogle række ikke ud over Nordtydskland, andre ere naaede til Norges Kyster[2]). Paa de samme Veie, ad hvilke disse fremmede Stykker ere komne til Norden, kan der i enkelte Tilfælde paavises locale Udviklinger, som kunne have været nærmere Forudsætninger for de nordiske Former[3]); men i Almindelighed synes Udviklingen at være foregaaet indenfor den nordiske Gruppes Grænser, umiddelbart paa Grundlag af indførte Forbilleder[4]).

[1]) Engelhardt l. c.

[2]) De i Mellemeuropa saa hyppig forekommende, colossale Naale findes f. Ex. endnu i Nordtydskland (Frid. Francisc. pl. 24, 1); Spiralarmringene, dannede af et bredt Baand med Midtribbe, gaa indtil Meklenborg (se p. 244 Anm. b); Peccatel (Museet i Schwerin) og Gollnow (Museet i Stralsund) ere de nordligste Punkter, hvor de i Mellemeuropa saa hyppige Pilspidser ere fundne (Mekl. Jahrb. 9. 370); Sværdene ere derimod naaede længere (se ovfr. p. 195 Anm. 4), endogsaa til Norge (Lorange: Bergens Museum, Nr. 1007).

[3]) Se p. 195 Anm. 5; 206; 224 flg.

[4]) Se: Undersøgelser af enkelte Former.

Ligesaalidt som denne fremmede Paavirkning kan føres tilbage til et bestemt begrænset Omraade i Syden, tilhører den udelukkende en bestemt Tid; der findes i Norden baade Gjenstande, som høre hjemme i sydligere Bronzeculturer, og Former, som tilhøre en Tid, da man i Syden alt havde Kjendskab til Jernet[1]). Der synes gjennem hele den nordiske Bronzealder at kunne paavises Forbindelser med Syden; at disse ere mindre kjendelige i Periodens senere Del, da der allerede var opstaaet en Jerncultur i Mellemeuropa, turde have sin Grund i, at Bronzeculturen i Norden just dengang stod kraftig og selvstændig udviklet[2]). Da senere den mellemeuropæiske Jernalder havde bredt sig over hele Nordtydskland og trængte ind over Skandinaviens Grænser[3]), blev dens videre Udbredelse standset, idet den romerske Cultur overfløiede dens rigeste Udviklinger i de store Floddale ved Grænserne og snart strakte sig ud over Norden.

Naar de i Norden fundne fremmede Oldsager ikke kunne føres tilbage til et enkelt Omraade mod Syd eller overveiende til en bestemt, tidlig Tid, synes de ikke at kunne være førte til Norden af et nyt, indvandret Folkeslag. Ere de Bronzer, der høre hjemme i Mellemeuropa, spredte mod Nord paa samme Maade, som overalt i Oldtiden de for hver enkelt Gruppe eiendommelige Former ere strømmede ud over deres oprindelige Grænser, kunne de ikke betegne en Indvandring fra fjærne Egne. Hermed skal dog ingenlunde benægtes, at den nordiske Bronzecultur kan staa i For-

---

[1]) Se p. 291 Anm., p. 298 Anm. 1.

[2]) Om Fund, som vidne om Samtidigheden af Bronzealderen i Danmark og sydligere Jernculturer se p. 248 Anm. 2; 291 Anm.

[3]) Ligesom den ældste Jernalder er stærkest fremtrædende i det østlige (se Vedels Undersøgelser om Brandpletter paa Bornholm) og det vestlige Skandinavien (se de af Engelhardt i Aarb. f. nord. Oldk, 1875 paa fl. St. omtalte Fund), saaledes synes »den romerske Jernalder at være naaet senere til Sjælland end til det vestlige Danmark og det østlige Sverrig« (Aarb. f. nord. Oldk. 1874, 382 og 347).

bindelse med en langsom Indstrømning i Norden af sydligere Befolkninger. Om der bestandig fra de nærmeste Egne er foregaaet en langsom Fremrykning, til Nordtydskland fra Mellemeuropa, til Skandinavien fra det nordlige Tydskland, som i nogle Egne kan have medført en hurtig Fortrængelse af Stenalderens Cultur og Befolkning, i andre en langsom Paavirkning, vil næppe endnu med fuldstændig Sikkerhed kunne paavises ad archæologisk Vei. Dog synes der i Ligbrændingens Optræden, i Afløsningen af Stenalderens Gravformer, og navnlig i de forskjellige Formers Fordeling over den østlige og vestlige Del af den nordiske Gruppe at være tilstrækkelig Grund til at antage, at Bronzeculturen i det Mindste i det østlige Skandinavien staar i Forbindelse med en langsom Indstrømning af nye Folke-Elementer (p. 267 flg.).

For at bestemme Tidspunktet for den nordiske Bronzealders Begyndelse maa man ty til dens Forudsætninger i Mellemeuropa og til de herfra indførte Stykker, hvis Tid tilnærmelsesvis kan angives. Det er ovenfor vist, at der findes Bronzealders Former i Mellemeuropa, som maa antages at tilhøre et mere primitivt Standpunkt end noget nordisk Stykke, og at Forbillederne for de nordiske Former ere indførte fra Syden. Bronzealderen er derfor begyndt senere i Norden end mod Syd. Paa hvilket Trin af sin Udvikling den sydlige Bronzecultur har bredt sig til Norden, angives dernæst af de ældste indførte Stykker (Sværd, Knive o. s. v.). Af disse synes der at turde sluttes, at Bronzealderen er begyndt i Norden samtidig med den samme Culturperiodes senere og mest fuldendte Udvikling i Mellemeuropa. For at naa dette Tidspunkt maa vi gaa tilbage over alle Fund, som ere prægede af Indflydelse fra den græsk-romerske Verden, henover Sporene af etrurisk Cultur, udover den første Brug af Jernet i Mellemeuropa. Det forud herfor liggende Tidsrum, som omfatter Bronzealderens fuldeste Udvikling i Mellemeuropa og den nye Culturs Indførelse i

Norden maa — ifølge de sandsynligste Bestemmelser og med de videst gaaende Indrømmelser til deres Usikkerhed[1]) — sættes mellem Aar 1000 og 500 f. Chr. F.

Den nye Cultur maatte overalt knytte sig væsentlig til de tidligere opdyrkede og beboede Egne. Just fordi Bronzealderen i Norden afløste en Stenalder, som allerede havde naaet en høi Udvikling, kunde den faa fast Fod i Egne, som vare langt fjærnede fra Culturens Midtpunkter og fra Hovedveiene for dens Udbredelse. Paa samme Maade hvile de eiendommelige Bronzeculturer i Irland, Schweiz og paa Sardinien paa en udviklet Stenalder. Den nye Cultur knyttede sig til de samme Egne, hvor dybt indskaarne Kyster med god Jagt eller sammenhængende, fiskerige Søer og Tilstedeværelsen af Materiale til Redskaber og Vaaben af Sten allerede tidlig havde skabt en talrig Befolkning og fremkaldt en høiere Udvikling. Som en Arv fra denne Periode strækker Brugen af visse Stenredskaber sig gjennem hele Bronzealderen; til Kastevaaben og Pilspidser maatte Bronzen være for kostbar, til Øxe-Hammere egnede Stenen sig ligesaa vel som Metal (pag. 243).

Bronzealderen naaede derimod hverken i det østlige Frankrig eller i store Dele af Mellemtydskland en rig Udvikling[2]); thi her var Stenalderens Befolkning, som fra Kysterne trængte frem gjennem Floddalene, endnu kun spredt; her manglede ogsaa de naturlige Begrænsninger af Hav eller Bjerge, som i Oldtiden synes at have været en af Betingelserne for Udviklingen af en tæt Be-

---

[1]) Jvfr. ovfr. pag. 187 Anm.

[2]) Ogsaa Grækenland-Italien maa, efter de hidtil fremdragne Fund at dømme, have havt en meget kortvarig ren Bronzealder. Den stærke Paavirkning fra Orienten og Udbredelsen af etrurisk Magt og Cultur maa paa et meget tidligt Tidspunkt have afsluttet den Bronzecultur, der synes at være udviklet i disse Lande hovedsagelig ved Bevægelser fra Donaulandene mod Syd.

folkning med en fremadskridende Cultur. Naar Mellemtydskland forholdsvis kun har faa Fund at opvise fra Bronzealderen, skjøndt Forbindelserne mellem Norden og Syden gik herigjennem, turde det derfor for en Del ligge i, at mange Egne først i Løbet af Bronzealderen og i den følgende Periode fik en talrigere Befolkning; men tillige bør det erindres, at Bronzealderen her ophørte langt tidligere end imod Nord, hvorom de talrige Fund fra den ældre Jernalder vidne, hvis eiendommelige Former aldrig forekomme i Norden[1]).

Den Bronzecultur, som, fremkaldt ved Paavirkning fra Syden, afløste Østersø-Landenes rige Stenalder, kunde paa det vidtstrakte Omraade, fra Pommern til Hannover, i Danmark og det sydlige Sverrig, ikke faa en ensartet Charakter. Ved Forbindelserne med Mellemeuropa gjennem Rhinens og Elben-Oderens Dalstrøg førtes forskjellige Forbilleder til det østlige og vestlige Nordtydskland. Herved synes der mod Øst og Vest at være udviklet forskjellige Former, der udgjorde to Grupper, som med mange fælles Træk dog have kjendelige Forskjelligheder. Fra det vestlige Omraade, Hannover, Holsten, Meklenborg, bredte Bronzeculturen sig allerede i sin første Udvikling gjennem Jylland, over de nærmeste Dele af Fyen og det nordlige Sjælland til Bornholm og spredt til det sydlige Sverrig, medens enkelte Fund fra Finland og langt op ad Norges Vestkyst ere de yderste Spor af denne vestlige Strømning. Den øst-

[1]) Det er naturligt, at man navnlig i de Egne, hvor Fundene fra Sten- og Bronze-Alderen ere færre, medens Jernalderen er rigt repræsenteret, ikke har kunnet faa Øie for de tidligere Perioder. Naar imidlertid Forskningerne fra locale Undersøgelser vender sig til Betragtningen af Bronzeculturens rige Udviklinger i sydlige og nordlige Dele af Europa, naar Vidnesbyrdene fra de bestandig voxende, store Rækker af Fund ikke længere tør afvises med almindelige Betragtninger, ville ogsaa de spredte Fund fra de Egne, hvorigjennem Forbindelserne ere gaaede, komme til deres Ret.

tydske Gruppe i Brandenburg og Pommern, som bestandig stod i livligere Berøring med Syden, Bøhmen og Ungarn, bredte sig derimod, navnlig paa et senere Udviklingstrin, over det østlige Skandinavien, til Sverrig, det sydøstlige Norge og de danske Øer, medens den langt svagere gjorde sig gjældende i vestligere Egne, i Jylland og Meklenborg-Hannover (pag. 235-8).

Bronzeculturen i Skandinavien synes saaledes at være affødt af de Strømninger, som udgik fra det østlige og vestlige Nordtydskland. Blandingen af Formerne er stærkest paa de danske Øer, medens Forskjellighederne mellem de to Grupper ere kjendeligst i Jylland og Sverrig ligesom ogsaa i Nordtyskland, hvor Formerne udvikledes, og hvorfra Bevægelserne udgik imod Nord[1]). Skarpe Grænser kunne imidlertid intetsteds drages, og

---

[1]) Bronzernes sparsomme Forekomst i Norge og deres fuldstændige Overensstemmelse med Formerne i det sydlige Skandinavien synes at tyde paa, at de fleste Stykker ere indførte sydfra. Skjøndt der baade paa Grund af de forskjellige Formers ringe Antal, og fordi de ikke synes udsprungne af en hjemlig Production, ikke tør bygges for meget paa Udbredelses-Forholdene, maa det dog bemærkes, at disse i det Hele støtte Adskillelsen mellem de to Grupper. De vestlige Former (Sværd, Brystplader, Fibulaer) ere hidtil navnlig fundne i det vestlige, men dog ogsaa i det sydlige Norge; de østlige Former (Hængekar, Haarringe med ovale Endeplader, Fibulaer) vides kun at være fremkomne fra østlige og sydøstlige Egne. Det vil endvidere bemærkes, at, med en enkelt Undtagelse (Lorange: Bergens Museum, Nr. 1007), ere kun de af de vestlige Former forekomne i Norge, hvorom det ovenfor er fremsat, at de naa ned til Jernalderens Begyndelse. Skulde disse Former antages for »ældre«, vilde det være meget paafaldende, at de »yngre« Former langt sjældnere forekomme i Norge og da navnlig mod Sydøst. Fra Danmark synes Bronzeculturen i sin senere og rigeste Udvikling at have bredet sig til det sydlige Norge, stærkt til enkelte Punkter paa Vestkysten og spredt endog langt imod Nord. Samtidig hermed er det sydøstlige Norge blevet paavirket fra Sverrig, men, saavidt det endnu kan skjønnes, langt svagere.

Forbindelsen mellem Grupperne angives bestemt af Blandingsformer, som indeholde Motiver, der ere optagne fra begge Sider. De forskjellige Former forekomme paa deres egentlige Omraade i overveiende Antal, sjældnere udenfor dette og mangle, hvor Formerne fra den anden Gruppe optræde. Indenfor hvert af de to Omraader opstode endvidere Localformer og eiendommelige Motiver i Ornamentiken, som undertiden ikke strakte sig ud over meget snævre Grænser (pag. 228-35).

Medens den vestlige og østlige Gruppes Former i Nordtydskland baade paa deres ældre og yngre Stadier maa antages at være samtidige og at naa ned til Jernalderens Begyndelse, kunne de mulig betegne ældre og yngre Afsnit paa de Omraader i det østlige Skandinavien, hvor de to Strømninger mødes. I den vestlige Del af den nordiske Gruppe, hvor Indflydelsen fra Øst kun gjorde sig svagt gjældende, synes denne derimod ikke at kunne betegne Bronzealderens yngre Tid; her maa det antages, at de østlige Former ere væsentlig samtidige med de yngre Udviklinger paa vestligt Omraade, som først blive afløste af Jernalderen. Ved at henføre mange Former, der hidtil ere betragtede som yngre Udviklinger paa den nordiske Bronzealders hele Omraade, til en egen østlig Gruppe kan det forklares, at disse snart findes med Stykker, der høre hjemme i Mellemeuropas Bronzealder, snart med Former, som staa den nordiske Jernalder nær. I den østlige Gruppe, som udvikledes ved Forbindelser med Mellemeuropas Bronzealder og først afsluttedes ved Jerncultureus Fremtrængen, tidligst i Nordtydskland, senere i Skandinavien, kunne vel nogle Fund være i Berøring med Sydens Bronzealder, andre med den følgende Periode (pag. 238-51).

I det lange Tidsrum, hvori Bronzealderen herskede i Norden, maatte der foregaa en betydelig Forandring i Former og Ornamenter. Indenfor den vestlige Gruppe synes der ogsaa at kunne paavises en jævnt fremadskridende Ud-

ling fra ensartede, simple og tunge Former til lettere og finere Former, der ikke saa stærkt som tidligere ere bundne af de nedarvede Motiver. I Stedet for den ældre, strenge og ensformige Tegning, som holder sig til Gjenstandenes Overflade, optræder den mere afvexlende, fordybede Ornamentik med Indlægning. I den østlige Gruppe kan Udviklingen derimod kun vanskeligere eftervises indenfor Skandinaviens Grænser. Dette turde bero paa, at Bronzealderen paa dette Omraade først fuldt udviklet og senere end imod Vest bredte sig til Egnene nord for Østersøen; de ældre Fund, der betegne de første Berøringer med Mellemeuropas Bronzealder synes i denne Gruppe kun at kunne paavises i det nordlige Tydskland. Om Fundene i disse Dele af Skandinavien skulde tyde paa en Tilbagegang i Smag og Technik, kunde dette vel forklares af Overførelsen af en Cultur, som allerede havde naaet sit Høidepunkt, til et fremmed Omraade (pag. 263-69).

Skulde man i de mange slet forarbeidede og raa Urner fra Bronzealderen ville finde et Vidnesbyrd om et Forfald og en Fordærvelse af Smagen i Periodens senere Del, saa maa det erindres, at »det ikke er Uvidenhed i Fabricationsmaaden, vi træffe i Bronzealderens Lerkar i Sammenligning med Stenalderens; men, medens nogle ere omhyggelig og vel forarbeidede, ere de fleste middelmaadige, slettere end de ældre og nogle et elendigt, raat Hastværksarbeide o. s. v.« »Hvilke Fremskridt man i hver af de 3 Perioder har gjort, vide vi ikke; men saameget vise dog Karrene os, at man bestandig har gjort Fremskridt, forsaavidt at man kunde udføre sit Arbeide bedre, men man har ikke, navnlig i Bronzealderen, gjort sig den fornødne Umage dermed o. s. v.«[1]). At man i Bronzealderen ofte ikke har anvendt Omhu og Umage paa de Lerkar, som, hensatte i Gravene, ere komne til os, turde først og fremmest

[1]) Sorterup i Ann. f. nord. Oldk. 1844-5, 329 og 339.

ligge i, at disse ikke som i den foregaaende og den følgende Periode, hvor mange Kar nedsattes i Graven, vare virkeligt Husgeraad, men oftest formentlig kun vare forfærdigede til at tjene som Gravurner. Dette synes at fremgaa af, at Lerkarrene fra Bronzealderen gjennemgaaende ere store og tilhøre enkelte, bestemte Former, naar de ikke ere dannede paa en Maade, som særlig antyder, at de kun have været bestemte til Gravurner, idet de ere lukkede oventil og have en Aabning paa Siden eller ere ovale og aflangt firkantede. Naar der undtagelsesvis forekommer Lerkar af andre Former, der oprindelig kunne have været bestemte til Huskar, ere de ligesaa vel forarbeidede som Karrene fra de andre Perioder.

Ligesaalidt som der altsaa af Urnernes Tarvelighed eller mindre gode Forarbeidning tør sluttes, at de tilhøre en Forfaldstid i Bronzealderen, ligesaalidt synes Urnen at kunne betragtes som den eneherskende Gravform i Periodens senere Del. Da Bronzealderen synes at maatte opfattes som en Overgangstid fra Jordfæstelse til Ligbrænding, ville Skeletgravene vel i Almindelighed være ældre end de Grave, som indeslutte brændte Lig; men for det enkelte Funds Tid kan Gravskikken ikke være bestemmende, idet Ligbrænding synes at forekomme allerede i Periodens Begyndelse, og Jordfæstelsen endnu maa have været i Brug hist og her i Bronzealderens Slutning. Dernæst turde de forskjellige Gravformer, ved hvilke Ligbrænding har fundet Sted, snarere bero paa den større eller mindre Omhu og Flid, paa det Arbeide, man i hvert enkelt Tilfælde har villet anvende, end paa en kjendelig Forskjel i Tid. For Høvdingen, Krigeren eller Slægtens Overhoved (og for hans Hustru) synes der saaledes at være blevet indrettet en større, stensat Grav, som dækkedes af en egen Høi; uden om Hovedgraven bleve da senere den Afdødes Slægt og Husstand eller Trælle begravne i mindre Stenkister, Urner eller under Stenhobe. De Høie, som kun indeholde slige tarveligere Grave med ringe Gravgods, synes at maatte

henføres til den lavere Del af Bronzealderens Befolkning (pag. 251-62).

Medens Gravens Indretning endnu kun synes at give usikre Antydninger af, at Befolkningen i Bronzealderen var delt i forskjellige Klasser med ulige Kaar, turde Gravgodset give bestemtere Oplysninger i en lignende Retning. Det synes, at fremgaa af Fundene, at ikke blot et sammenhørende Sæt af Smykker: Diadem, Brystplader, Spiralarmringe o. s. v. udmærkede den fornemme Kvinde, men at overhovedet alle Haarprydelser og Smykkeringe af Bronze til Hals, Arm og Finger maa henføres til Kvinderne. Foruden Smykkerne maa da snart en Celt eller Paalstav, tjenlige til husligt Brug, snart et mindre Vaaben, en Dolk eller Spydspids, være bleven nedlagt i Kvindens Grav. Egentlige Krigsvaaben, Sværd, Skjold og Stridsøxe, maa derimod antages udelukkende at have tilhørt Mændene (pag. 281-90).

Forskjellen mellem de for Mand og Kvinde eiendommelige Gjenstande synes ogsaa at kunne iagttages i Mark- og Mose-Fundene. En stor Mængde af de Gjenstande, som ere fremdragne af Moser eller fundne under en stor Sten, synes nemlig at være bleven hengjemte, for at de skulde komme til Nytte i Livet efter Døden. Manden har da nedgravet sine Vaaben, medens de større og mindre Fund, som væsentlig indeholde Smykker, synes at maatte henføres til Kvinder. At dette har været almindelig Skik i hele Nordeuropa fremgaar af de talrige, overalt forekommende Fund fra Mark og Mose. Dog synes i hele den vestlige Gruppe Udstyret for det kommende Liv oftest at være blevet nedlagt i Graven, medens det tarvelige Gravgods paa det østlige Omraade støtter Opfattelsen af de her langt oftere forekommende Mosefund som Udstyr for Livet efter Døden (pag. 269-81).

Medens Bronzealderen i Norden udfoldede sig rigt og selstændigt, trængte Kjendskabet til Jernet ud over Alperne og fremkaldte i Mellemeuropa en eiendommelig, førromersk Jerncultur, som snart bredte sig over hele Tydskland.

Dog skulde ikke denne Bevægelse medføre, at Bronzealderen afsluttedes i Skandinavien. Kun mod Vest og Øst, i Jylland og navnlig over Bornholm til Gotland, gjorde denne ældste Jernalder sig kjendelig gjældende[1]), medens der i det øvrige Norden kun kan paavises faa og spredte Spor af denne Bevægelse; her var det først den romerske Cultur, som ved Masse-Indførsel af fremmed Fabricat mægtede fuldstændig at fortrænge den nordiske Bronzealder. Efter de ældste Jernalders Fund maa derfor Bronzealderens Ophør i hele Skandinavien sættes til de nærmeste Aarhundreder før og efter Chr. F. Men bestemtere Udgangspunkter for Fastsættelsen af Periodens Afslutning i de enkelte Egne haves dels i de Former, som i Skandinavien tilhøre Bronzealderen, men syd for Østersøen findes sammen med Jern[2]), dels i de Fund, som indeholde Former fra begge Perioder[3]). Et romersk Kar med Fabricantstempel, et Øsekar af Bronze med langt Haandtag, baandformede Fibulaer og Lerkar med Mæander-Ornament ere, navnlig i det nordlige Jylland og paa Fyen, fundne med Gjenstande fra Bronzealderen[4]). Disse Fund,

---

[1]) Grave i Høi eller paa flad Mark med mange Lerkar af de Former, som ere charakteristiske for den ældste Jernalder i Nord- og Øst-Tydskland, med koniske Skjoldbuler, smaa, ofte énæggede Sværd og Fibulaer af førromersk Form (Hildebrands Tène-Typ); se Vedels og Engelhardts ovfr. citerede Afhandlinger i Aarb. f. nord. Oldk.

[2]) Se ovfr. p. 278 Anm., 291 Anm.

[3]) Se ovfr. p. 248 Anm. 2.

[4]) Ved Bederslev i Fyen er der under en Brolægning i Bunden af en Høi foruden andre Gjenstande optaget en Kasserolle med Fabricantstempel GICICATI (som Aarb. f. nord. Oldk. 1874, 355 Fig. 9) og Fragment af en Spydspids af Bronze (Mus. Nr. C 128). I en lille Kiste, dannet af 4 Sten, i Bunden af en Høi er der ved Siden af Bronzealders Former, Naal, «Pilspids«, Niptænger og Syl af Guld, fundet en Bronze- (Jern-?) Klinge med Fæste af Jernalders Form, hvoraf endnu Bronzekuglerne til Grebets øverste og nederste Del ere bevarede (Estvad, Jylland; Mus. Nr. 3108). En Jernklinge

som synes at maatte henføres til den ældste Del af den romerske Periode i Norden ɔ: til de første Aarhundreder efter Christi Fødsel[1]), angive, at den nordiske Bronzealder endnu paa dette sene Tidspunkt ikke var fuldstændig beseiret.

Efter at have hersket i et Tidsrum af mindst 500 Aar[2]), som falder tidligere i de sydlige Dele af den nordiske Gruppe end imod Nord, veg den nordiske Bronzealder for den stærke, fremmede Indflydelse. Den betydelige Selvstændighed, den rige Udvikling og fine Smag, som var fremkaldt ved livlig Berøring med Syden og paa Grundlag af den tidligere Periodes lykkelige Forhold kunde udvikles uforstyrret under Oldtidens afsondrede Liv, skulde først efter lange Afbrydelser atter træde frem i Hedenskabets seneste Tider.

---

med et fuldstændig lignende Bronzegreb er fremdraget af en Høi, hvori der foruden mange Urner fandtes en Sølvfibula, Syl og Kniv af Bronze o. s. v. (Gjemsing, Jylland; Mus. Nr. 3314). Ved Løgumgaard, Slesvig, har man ved en Urne med brændte Ben, der stod i Bunden af en Gravhøi, optaget Fragmenter af et Bronzesværd, en Spiralring af Guld og en baandformet Fibula (som Aarb. f. nord. Oldk. 1874, 339 Fig. 1 b; Mus. Nr. 22024). Et Lerkar med Mæander-Ornament er med andre Urner og Oldsager fra Bronzealderen fundet i en Høi i Kohaven, Sværtebæksbakkerne, Sjælland (Nord. Tidskr. f. Oldk. 3, 303). Ved Bjergsted, Jylland, har man 2 Alen dybt i en Høi mellem en Del Sten optaget Urner med Mæander-Tegning, en baandformet Fibula (som Aarb. f. nord. Oldk. 1874, 339 Fig. 1-2) og Fragmenter af en Bronzesav eller Kniv og af mindst 3 Jernknive (Mus. Nr. 20767). Se endvidere Mus. Nr. MDCCCLXXII, 16803, C 1537; Aarb. f. nord. Oldk. 1874, 346 og 368; Nord. Tidskr. f. Oldk. 3303.

[1]) Se: En Tidsadskillelse o. s. v. i Aarb. f. nord. Oldk. 1874.

[2]) Saaledes kan vel Bronzealderen i hele den nordiske Gruppe, Nordtydskland indbefattet, have hersket henved 1000 Aar. Jvfr. Worsaae i Vidensk. Selsk. Overs. 1860.

Henvisninger.

Rettelser. p. 199, 10. L. f. n. tilføies efter Rudolstadt: ifølge Meddelelse af Dr. Voss. p. 249, 9. L. f. n. i Stedet for: (Madsen: Afbildn. 53-8) læses: (som ndfr. p. 292 Anm. g).

Da denne Afhandling sluttedes i Foraaret 1876, ere de senere i dette Aar udkomne Arbeider over Bronzealderen ikke benyttede.

ŒGIR OG ÆGIR.

AF KONR. GISLASON.

For henved 40 år siden var det blevet en almindelig mening, at den havjette, der i den gamle tid identificeredes med «Hler» (SnE. I 206[14]; jf. 326[4-8]) og med gýmir (indledningen til Lokasenna; jf. SnE. I 326[8] og 492[16-17]), og hvis navn også afgav en betegnelse for *havet* (— med denne brug af ægir kan man jevnföre t. ex. Vergil. Georg. IV 28—29:

'si forte morantes
'sparserit aut praeceps Neptuno immerserit Eurus' —),

ikke hed ægir, men œgir, hvilket ord er det bekendte, af verbet œgja[(1)] afledte nomen agentis, der optræder t. ex. i forbindelserne:

---

(1) Verbet œgja betyder 1) med dativ a) *true*. b) *indjage frygt*, *göre bange*, og lign. («Icelandic-English Dictionary» [side 758 b] forblander bemærkelserne. Det der af Fas. I 450, Fms. XI 285, Bjarn. 47, Glúm. 332 anförte hörer samtlig herhen, og ikke til en betydning: «*to make terrible*, *exaggerate*».) 2) med accusativ, *fremstille* noget *skrækkeligere end det er*. — Men œgja betyder ikke *frygte*, *være bange for*, og lign. Det i Haustlöng (SnE. I 310[13]) forekommende eygja kan derfor ikke stå i steden for œgja, men må være det sædvanlige eygja i bemærkelsen *öine* (i lang frastand). Ligesom rjettlátir sjá illa í píslum (se t. ex. ann. f. nord. oldk. 1858 side 165), således skuede 'de salige guder' (— hvis jeg tör her overföre dette udtryk på de nordiske —) den onde Loki i lænker.

œgir eydana, *Ödaners skræk*, hos Eyvindr skaldaspillir (Hákonarmál 3) om den norske konge Hakon I.

engla œgir, *Angelsaxers skræk*, hos Steinn Herdísarson (Fms. VI 439[7], Fsk. 149, Mork. udg. 125[17], Hkr.(2) 629[14]) om den norske konge Olaf III (der fulgte sin fader på dennes tog til England 1066).

jöfra œgir, *fyrsters skræk*, 1) hos Gísl Illugason (Fms. VII $43_{\bar{6}}$ jf. Mork. udg. 144[9]) om den norske konge Magnus Barfod; 2) hos Snorri Sturluson (Háttatal 55) om den norske jarl Skule.

Se end videre Bandadrápa (Hkr. 199[29-30], Fms. II 289). Også i udtryk som:

almtaugar «ægir» (SnE. I 300[11]), almtaugar «Ægir» (Edda ved S. Egilsson, side 62; Haustlöng og Þórsdrápa ved S. Egilsson, side 9—jf. side 15a[17-18]; Edda ved Þorl. Jónsson, side 100[29]), Þórsdrápa 15,

«Almdrogar (var. Almdraugar) . . . ægis» (Hkr. Kh. I 146[14]), «Almdraugar . . . ægis» (Fms. I 39[9]), «Álmdrauga» œgis (Hkr. 98), hos Guthormr sindri,

«Ýdrógar (var. Verdraugar) . . . ægir (var. eigir)» (Hkr. Kh. I 222[20]), «ýdrauga» œgir (Fms. X 376[20]), «Ýdrauga» œgir (Fsk. $56_{\overline{11}}$, Hkr. 147[22]), «Ydrógar . . . «ægir» (Fornsögur 206 b), hos Hallfreðr

er det styrende substantiv uden tvivl nomen agentis af verbet œgja. Alle tre kendinger (almtaugar ⌒ œgir osv.) kunne da sammenstilles f. ex. med álma⌒eyðir (Skáldhelg. I 34 — GhM. II 452), med álmtýnandi (Sturl. II 214, i en 'vísu-helmingr', der i membranen AM. fol. **122** A skrives:

»Leyꝼt erat yðꝛ ne auðꝛum |
»ǽlm týnaunðv̄ ſyna.
»hvar' gmͭͭſ vr g'm̄rí |
»gꝛıot hrıð heþn líða«),

(2) 'Hkr.' uden nærmere angivelse betegner Ungers udgave, her og i det fölgende.

med ýskelfir (Háttatal 11), og med det bekendte tilnavn þamba(r)skelfir. — At også «Stálœgir» (Hkr. 140[12]) bör skrives med œ og anses for at være afledt af verbet œgja, kan sluttes af læsemåden »ſtal ýg'« i Fríssbók (spalte 92[20]).[(3)]

Til bestyrkelse for det i de næst foregående 26 linier bemærkede henviser jeg til SnE. II 498: «Maðr er kendr «flæygir ok ferger heitir[(4)] ok hreytir mygir ok «meíðir sækir ok særir sǫkkvir ok slǫngvir vælir «ok veitir ægir ok otti . . . . . . **þersvm heitvm skal «kenna mann til** gvllz ęða **vapna** . . . . . . kenna «skal mann heítvm oðins ǫllvm ok allra ása heitvm. «vel þikkir kent til ælfa. kent er ok til iǫtna ęða «dverga», i forbindelse med SnE. I 334[10-12]: «Mann er ok «rètt at kenna til allra Ása heita; **kennt er ok við «jötna heiti, ok er þat flest háð eða lastmæli;** vel «þykkir kennt til álfa». Måske vil man påstå, at ægir (— denne skrivemåde kan her anticiperes —) var en hav*gud*, ikke en hav*jette*. Men den nordiske mythologie synes ikke at kende andre guder end aserne, og iblandt 'ásaheiti' optræder intet ægir; medens dette ord derimod

---

(3) Sammenhængen synes at være: stálœgir nam stíga af stafns ∧ hrafna ∧ flatbalkar ∧ dynbeiði dauðum. — stafns ∧ hrafn, et *skib*; *skibenes* flatbalkr (flat- er gisning, i overensstemmelse med kendingen: draugr flatvallar bauga; «flet-» falder mindre naturlig), *skjolde*; *skjoldenes* dynr, *kamp; kampens* beiðir, den kamplystne *mand.* — De to sidste linier af stevet:

gunnblíðr ok rjeð síðan
jarl goðvörðu hjarli,

d. e. ok gunnblíðr jarl rjeð síðan goðvörðu hjarli (ikke: «goð vörðu jarl» som en sætning).

(4) Uden tvivl = hætir, ældre hœtir (nomen agentis af verbet hœta *höde*). Jf. t. ex. eigja (Lex. poët. 123 b) i steden for ægja (ældre œgja). — Ikke på grund af lighed i bemærkelse, men på grund af lighed i lyd (d. v. s. i forlyd — «bogstavrimet») danne «heitir» og hreytir her et par.

ikke savnes i nogen af de i membraner opbevarede gengivelser af 'jötnaþulan'. Se SnE. I 550^{16} II $471 a^{2}$ $554 a^{10}$ $615 a_{\bar{8}}$. Hvor vidt man oprindelig har tænkt sig ægir som en guddom, vedkommer os ikke her.

Uagtet nu den etymologiske opfatning, i fölge hvilken hin havjette, en personification af havet, benævnedes (ikke ægir, men) œgir, hidrörte fra en udmærket og höist fortjent mand, så har jeg dog aldrig kunnet slutte mig til den, men har strax i begyndelsen haft en bestemt fölelse af, at œgir og ægir vare to forskellige ord. Vel var jeg lige så lidt, som jeg endnu er det, i stand til at sige, om ikke måske tusinder af jordens idiomer udlede endog deres hovedbetegnelse for havet af dettes evne til at indjage skræk. Men det lå dog nærmere (forekom og forekommer det mig), ja nærmest af alt, at kalde havet *vand*(5), d. v. s. *vand κατ' ἐξοχήν*, (*det store vand*): uvilkårlig förte ægir tanken hen på lat. aqua.

At jeg ikke er ene om den mening, at ægir (ikke œgir) er den rigtige skrivemåde af havjettens og havets her omhandlede navn, så jeg först i zeitschrift für vergl. sprachf. 1854. Se neden for.

I «oldnordisk Ordbog» 1863 (side 762) skelner E. Jonsson imellem ægir og œgir.

I 'Skýringar á vísum í Grettis sögu' (Reykjavík 1871) side 35 hævder Jón Þorkelsson med stor bestemthed, at

(vá frægr konungr) ægi

er den rigtige skrivemåde Hkr. 444^{11}, og at havet altså ikke hed œgir — men ægir.

— I det 1874 udkomne (sidste hefte af) «Icelandic-«English Dictionary» hedder det også, side 758b:

---

(5) Dog er det naturligvis ingenlunde min mening, at alle ord, der betyde *hav*, skulde föres tilbage til udtryk for *vand*. — haf t. ex. betegner den store vandmasse som *den sig hævende*; jf. ty. hohe see, lat. altum.

«**œgir**, m. *one who frightens*, Lex. Poët., Fms. vi. (in «a verse)[6] Gm. 45, Hkv. i. 54; this word is no relation «to the following word.

«ÆGIR, m., thus, not **œgir**, as is shewn both by the «spelling of vellums and by ancient rhymes, as *œgi*r and «*frœgr* in a poem on king Canute»[6] . . .

Altså «**ægir** . . . not **œgir**, as is shewn . . . by the spel-«ling of vellums». Tör man nu stole på denne forsikring? Jeg skal anföre ét exempel som bidrag til besvarelsen af dette spörgsmål. I samme «Icel.-Engl. Dict.» finder man side 710a fölgende:

«**vipr**, f., pl. viprar(?), not vipur, for the *r* is radical, «as is seen from the spelling in vellums and also from «Norse *vipre*, Ivar Aasen: — *a toy;* barna vipr, *a child's* «*toy;* þat þótti allt sem barna vipr er aðrar konur görðu «hjá því sem hón görði, Mirm. 140 (Ed. Kölbing); þykkir «honum allt sem ungmennis-leikr eðr barna vipr þat sem «hann hafði áðr numit hjá klerkdómi meistara Peri, Clar.; «þótti allt barna vipr þat er aðrar konur höfðu í skarti hjá «henni, Ld. 122 (vipur einar, Fms. ii. 21, l. c., should be «vip*rar* einar?).

«**vipra**, að, *to draw the lips together;* vipra varirnar, «Björn».

---

(6) Denne måde at citere på er meget nem for en forfatter, men mindre nem for en læser. Fms. VI består nl. af 448 sider og indeholder mangfoldige vers og versdele. Imidlertid formoder jeg, at det œ g i r, «Icel.-Engl. D.» sigter til, er det her oven for side 314[3] i ordforbindelsen e n g l a œ g i r anförte. Men så var det jo allerede citeret (under «ÓK. 1») i det af «Icel.-Engl. Dict.» påberåbte «Lex. Poët.».

Endnu mer ubestemt er henvisningen: «in a poem on «king Canute». Mange skjalde besang denne mægtige fyrste. Skáldatal nævner 8 (se Möb. Cat. pg. 174). Og levningerne af deres æredigte om ham ere spredte i kongesagaerne og i Edda. Det sted, «Icel.-Engl. D.» mener, er formodentlig Fms. XI 187[17].

Viser nu virkelig «the spelling in vellums», at skrivemåden **-pur** er urigtig og skrivemåden **-pr** rigtig?

Stedet af «Mirm.» (— der i övrigt ikke står side 140 hos Kölbing, men side 139^{21-23} —) er udgivet efter den stokholmske qvartmembran nr. **6** og findes nok ikke i andre membraner, da sagaens begyndelse mangler i den arnamagn. qvartmembran **593 A** (se «Riddarasögur» herausgegeben von Dr. Eugen Kölbing, Strassburg, 1872, side XL og 154). Men hvis den nævnte stokholmske membran er fra slutningen af det 14de eller begyndelsen af det 15de århundrede (se Arwidsson «Förteckning öfver . . . Isländska handskrifter» side 18), kan jeg ikke tro, at den står på det oprindelige standpunkt med hensyn til brugen af **r** og **ur**.

Så vidt jeg véd, haves «Clar.» (d. e. Clarus saga keisarasonar) kun i tre skindböger: qvarterne AM. **589 D**, AM. **657 B**, Stokh. **6**. Om det til citatet i «Icel.-Engl. Dict.» (angående «vipr») svarende sted findes i **6**, er mig ubekendt. I **657 B** (der begynder side 2^{16} i **589 D**) mangler det. Og i **589 D** (der i fölge en optegnelse af Árni Magnússon kun mangler de förste 61 ord) ser det således ud side 2^{13-14}: »þíckjr hm̄ ꝫ allt ſē v̄g m̄eſ leıkr eðr barna uípr þ »ſē|ħ haꝼðj aðr num hía klerkðōj meıſtara perí«. Altså »uípr« — ikke »uípur«. Men denne fraværelse af **u** beviser intet, da den samme membran frembyder skrivemåder som: »gullkıſtr« (nom.-) acc. plur. af subst. fem. gullkista, side 52^{9}. »eígr« nom. (-acc.) plur. af subst. fem. eiga, $58_{\overline{10}}$. »ræðr« nom. -acc. plur. af subst. fem. ræða (ældre: rœða), $63_{\overline{11}}$ $70_{\overline{10}}$; jf. »oꝛðræðr« nom. (-acc.) plur. af subst. fem. orðræða (ældre: orðrœða), 69^{12}. »gígi² ꝫ t²mbr v̊ þeẏttar . . . bum̄bur | barðar«, $94_{\overline{7-6}}$, i hvilken ordrække ² og **r** og **ur** alle betegne et oprindeligt **ur**. Omvendt bruges **ur** i steden for **r**, t. ex.: »haukur« subst. masc. nom. sing., 76^{2}. Som kharakteristisk for **589 D** skal jeg endnu anföre: »ſē eírn hæu'ſk|ur mā«, $9_{\overline{6-5}}$ (»mā« = mann, nom. sing.).

Af skindbögerne til Fms. II 21 har jeg des værre ikke adgang til at benytte de arnamagn. foliomembraner **53** og **54**, af hvilke dog **53**, i fölge Fms. II 21 note [1], ikke indeholder det sted, hvor «vipr» forekommer. — I arnamagn. foliomembran **61** blad 36d[7-8] (jf. Fms. II 21[11-14]) læser man: »hū vͬ z hıń meſ‚ta k͛teıſıſ kona sͣ at þat | þottı alt »ſē bͬna vıp͛ eınͬ v̔ı. er aðꝛͬ kon͛ hȯꝼðu ıſkͬtı hıa ħı »(over det förste træk af **n** i hın står et acuttegn, ligeledes »over ͬ i eınͬ)«. Man sammenligne »vıp͛« med »kon͛« og med »k͛t« (i »k͛teıſıſ«). Taler denne sammenligning på nogen måde for, at »vıp͛« er = «vipr»? — Den arnamagn. foliomembran **62** har »bͬna vıplvꝛ eınͬ« — altså en deminutivstamme vıplan. Men denne synes ikke at pege tilbage til et «vipr». Til *vipra- vilde man vist ikke have föiet et suffix lan og derved sat sig i den nödvendighed at måtte enten frembringe lydforbindelsen **prl** (i et ***vıprlan-**) eller udstöde **r**. At man udelader **j** — f. ex. når man danner meylan- (jf. got. mavilōn-) af stammen meyja (= got. maujā-) — medförer ikke, at **r** behandles på samme måde. Stammen vıplan synes at forholde sig til vıpan-, som mygglan- (nom. sing. myggla) forholder sig til muggan- (nom. sing. mugga). (Det er en selvfölge, at ingen omlyd indtræder i vıplan-.) Jf. også forholdet imellem (há)fœta og (marg)fœtla.

Laxd. side 122[17] har den bekendte fortrinlige arnamagn. foliomembran **132** (blad 170b9̄): »barna vıpur«, med en skrift så tydelig og sikker, som nogen skrift kan være (kun at **v**, det förste bogstav i »vıpur« — som så uendelig ofte ellers i vore gamle membraner — har nogen lighed med **u**. Men denne omstændighed har ikke det mindste at göre med nærværende spörgsmål).

Påstanden om «the spelling in vellums» er for resten ikke den eneste unöiagtighed i de anförte linier af «Icel.-«Engl. Dict.» Udgaven af Laxd. (side 122[17]) skriver «vi**pur**» i overensstemmelse med membranen; men «Icel.-Engl. Dict.»

forandrer dette «vipur» stiltiende til «vipr». Kölbing skriver «vípr», og Björn skriver (verbet) «vípra»; men «Icel.-Engl. Dict.» lader den förste skrive »vipr« og den sidste «vipra». I fölge «Icel.-Engl. Dict.» anförer Björn et «vipra varirnar»; men Björn har i virkeligheden: «vípra vörum».

Og nu de slutninger, «I.-E. D.» udleder af den skrivemåde, det tillægger membranerne, og af det norske ord «vipre»? Jeg vil et öieblik antage (det ikke ret sandsynlige tilfælde), at «I.-E. D.» i artiklen «vipr» bruger ordet «radical» på en correct måde. Spörgsmålet bliver da: hvorledes kan «vipr» (forudsat, at dette var membranernes virkelige form) og hvorledes kan «vipre» (hos Ivar Aasen) vise, at r i disse ord hörer til roden? Har man ikke en adjectivstamme vitra (*vis, klog*)? Og viser dens r, at den til grund liggende rod hedder vitr (men ikke vit, lat. vid [jf. lat. verb videre], oldind. ligeså, gr. *Fιδ* [jf. *Fιδεῖν*])? Eller (for også at anföre et substantivisk exempel) — kan skrivemåden fjöðr slå den mening til jorden, at fjöðr er radical identisk med lat. (*pet-na — pes-na —) penna (medens fjöðr og penna ere suffixal forskellige fra hinanden)? — Dog, det anförte «radical» skal vistnok sige det samme som: *hörende til stammen*, altså *thematisk*. Men hvorledes kunde «vipr» og hvorledes kan «vipre» godtgöre, at der ikke gives nogen beslægtet stamme uden r (enten af samme eller en mer eller mindre afvigende betydning)? Har man ikke i dansk et verb bæve og et verb bævre? Har ikke oldsproget blaka og blakra? Opstiller ikke «I.-E. D.» selv (side 160a[7]) fleipra og fleipa som to sammenhörende og enstydige ord? Og finder man ikke både kyta[(7)] og kytra? Skal (for exempel) seta udvises

---

(7) Rigtig nok er kyta uden tvivl fremkommet af kytja ved udeladelse af j; men denne omstændighed synes uden væsentlig betydning med hensyn til det spörgsmål, her foreligger.

af sproget fordi man af samme rod (nemlig sat, oldind. sad, lat. sed, gr. ἑδ) har et setr (svarende til oldind. sádas, gr. ἕδος)?

För jeg forlader «vipr» tör det måske være mig tilladt at ytre en mening om den i dette ord fremtrædende stammes oprindelse og form.

Denne stammes rod synes at være det vip, der skinner klart frem i det got. verb. veipan (váip — vipum, vipans) *bekranse*; hvortil de gotiske sproglevninger föie (så vel det causativformede verb faúr-váipjan, som) to substantivstammer, det masculine váipa- eller váipi- (nom. sing. váips) og det feminine vipjā- (vippjā-), der begge betyde *krans* (— *krone* i 'torne*krone*' —). På den ene side synes nu denne bemærkelse at have udviklet sig meget lige frem, i det veipr (der i formel henseende stemmer fuldstændig overens med got. váips) SnE. II 494[15] forklares ved 'h', hvilket 'h' uden al tvivl er en forkortelse af 'höfuð-'dúkr'. Og til veipr slutter veipa sig (SnE. II 494[11])(8).

Formen kyta findes Eg. k. 30, i et vers, der tillægges Skallagrímr, og hvor den pågeldende sætning (hvis jeg ikke husker feil) bör hedde: meðan hreggvinds ∧ hrœrikytur þjóta. (Det i sætningen indskudte heitu er attribut til gulli i den förste sætning: gjalla læt ek osv.) Pluralen kytur er i sin orden. Man brugte i den gamle tid belgir og smiðbelgir om én *smedebælg*: «þar fiþr þv belgi | «bloði stocna» SæmE. Völkv. 24 Bugge. «Velent skytr «hino goða sverði vndir smiðbelgi sina» Þiðr. 80[16-17]. Jf. Getspeki Heiðreks: «Hvat er þat undra, | er ek úti «sá | fyrir Dellings durum: | ókyrrir tveir | anda-«lausir | sáralauk sudu?» osv. «Hervarar saga ok Heid-«reks» ved Sophus Bugge («det norske Oldskriftselskabs «Samlinger». XVII) side 242.

(8) Måske vil nogen indvende, at veipa er 'serkr'. Jeg skal anföre SnE. II 494[10-11] i sammenhæng:

«Æinhagi (sleða[5]) helfni (vefiar vpphlvtr) tasla «(tyglar). fang (kyrtill). Siðerni (serkr). Ripti [s[6]] «veipa [s] lina [s]».

"[5]) *vocabula sive literæ, quæ hic uncis includuntur, in membr. supra verba* "*iis respondentia inter lineas scripta sunt.* [6]) = serkr?"

Men på den anden side forekommer det i det mindste mig meget naturligt, at den kolde alvorlige nordbo har fundet sydboens bekransninger lidt barnagtige, og at denne nordiske opfatning har fundet et udtryk i «vipr». En forringelse i en anden retning af bemærkelsen i got. vipja og váips foreligger i oldhöit. wiffa (se Graff sprachschatz I 784), og endnu stærkere i platt. «wiep», hvorom bremisches wörterbuch V 269: «WIEP, ein Wisch von Stroh[9], Lumpen «und dergleichen, womit man etwas abwischet, oder zustopfet. «. . . Engl. Wipe».

En islandsk stamme, der svarede til got. vipjā-, måtte hedde *vipja (nom.-acc.-dat. sing. *vip, gen. sing. og nom.-acc. plur. *vipjar, osv.). Men en sådan synes ikke at findes. Foruden verbet «vípra» har Björn:

«Vípr, *n. res tenellæ*, Smaating. 2) *crepundia*, Ranglerier, «Dukketöj.

«Vípurlegr, *tener*, smal, liden». (Björn burde have skrevet «Víprlegr», da han skriver «Vípr, *n.*»).

Og ved siden af «vípa, *f.*» (— ordet synes dog kun at bruges i plural —) antager Fritzner «vípr, *f.*». Imidlertid er tilværelsen af et oldnordisk «vípr» (være sig som neutr. eller som fem.) ingenlunde godtgjort. Man må derfor, i det mindste på sagens nærværende standpunkt, indskrænke sig til at opstille en femininstamme på an, i overensstemmelse med Unger (1863, i «oldnorsk Læsebog»), E. Jonsson (samme år, i «oldnordisk Ordbog» side 45a[36]: «barna-

---

«s» i [ ] er tvetydigt. Jeg nærer imidlertid ingen tvivl om, at det på alle tre steder er en forkortelse (ikke af serkr, men) af «sleða» (d. e. slæða), og at einhagi, ripti, veipa, lína, på dette sted, alle betyde *slör* (snarest forskellige arter af et saadant). Der er således også i bemærkelsen en tydelig forbindelse imellem veipr og veipa.

(9) Betydningen synes at have udviklet sig fra *stråkrans* til *stråvisk*. Jf. Grimm rechtsalterthümer 195 og 941.

«vipur») og Möbius (1866, i «altnordisches Glossar»), der alle skrive vı**pur** (i nom.-acc. plur.).

Vanskeligere er det spörgsmål, om ı i vıpur er **i** eller **í**. Unger «oldnorsk Læsebog» 68[11] og E. Jonsson (anf. sted) skrive «**vipur**»; og en stamme vipan vilde forholde sig til det gotiske verb veipan (rod: vip), som skriðan- (nom. sing. skriða) og ristan- (nom. sing. rista) forholde sig til de oldnordiske verber skríða (rod: skrið) og rísta (rod: rist). Unger anf. læsebog 81[3] samt i glossaret til denne læsebog, Möbius, Fritzner skrive «**vípur**». Unger har altså först skrevet «**vipur**», men senere «**vípur**». Dette omslag betegner måske den rette vei. For «**vípur**» synes nemlig at tale: 1) skrivemåden («Vípra» verb, «Vípr, «n.», «Vípurlegr» adj.) hos Björn; 2) det nynorske vípra [«Vipra (ii), *f.*», «vipra (ii), *v. n.*» Ivar Aasen, norsk ordbog, 1873]; 3) «Wiep» i bremisches wörterbuch (man sammenholde:

oldnord. subst. neutr.	díki	med	«Diek»	i bremisches wörterbuch,	
» » »	ríki	»	«Riek»	» » »	,
» adjectiv	ríkr	»	«riek»	» » »	,
» »	víðr	»	«wied»	» » »	,
» subst. masc.	víðir	»	«Wied»	» » »	,
» » neutr.	víf	»	«Wief»	» » »	,

osv.); 4) det engl. wipe (jf. t. ex. oldnord. subst. fem. síða med engl. side). En stamme «vípan» vilde forholde sig til got. verb veipan (rod: vip), som stammen drífan (nom. sing. drífa) forholder sig til oldnord. verb. drífa (rod: drif). Også subst. fem. hrífan- (nom. sing. hrífa) må vel være afledt af verbet hrífa (rod: hrif). I klang vilde «**vípan**-» slutte sig til de oldnordiske stammer: gn**ípan**, (mýri)sn**ípan**, p**ípan** (hvilket sidste vel er af romansk oprindelse — men det forekommer allerede i et oldnordisk vers fra omtr. 1150).

Med de exempelvis anförte artikler («vipr, f.» og «vipra, að») for öie, tör jeg ikke fæste lid til den i «Icel.-

«Engl. Dict.» angående ægir givne forsikring om «the spel-«ling of vellums». For så vidt muligt at komme til bunds i spörgsmålet om œ-periodens graphiske fremstilling af den förste vocallyd i dette ord, måtte man, strengt taget, gennemgå alle endnu opbevarede membraner, der nöiagtig(10) adskille œ og æ, for at se, om intet œgir eller ægir skulde forekomme der i bemærkelsen *hav* eller *havjette*. Og hvis denne sögen blev forgeves, måtte et omhyggeligt gennemsyn af de membraner, der fremstille overgangen, i det de beholde tydelige spor af œ, godtgöre, om ikke overveiende (i mangel af afgörende) grunde tale for det ene eller det andet. Selvfölgelig er også her forsigtighed nödvendig. Når man f. ex. Morkinskinna udg. 204[3] (jf. Fms. VII 329[17]) finder «østiz «øgir», så må man tage hensyn ikke alene til den omstændighed, at der i Mork. også ellers forekommer ø for æ, men også til det sandsynlige i, at ø i «øgir» er på dette sted foranlediget ved ø i «østiz». På den anden side tör man f. ex. ikke lægge megen vægt på, at den her omhandlede benævnelse for havjetten og havet i cod. reg. af SæmE. overalt (20 gange i fölge Bugge fortalen IX) skrives ęg- eller eg- eller æg-. I fölge en löselig tælling udtrykker(11) nemlig denne codex (bortset fra de 20 tilfælde af «ęgir» osv., samt fra «ęgishialmr» osv., hvorom strax

(10) Naturligvis må man se bort fra mulige feil. For ex. når det gamle brudstykke af Eluc. (den arnamagn. qvartmembran **674** A) side 38[11] har »olmofo gøþe«, men 40[8] »olmofo »geþe«, så skyldes det förste e i »geþe« vistnok det sidste. Jf. »ſkıcr« i st. for »ſlıcr« ib. 35[3].

(11) I det her (side 325[1]) angivne antal af 765 tilfælde er e i forkortelsen ˀ medregnet, hvor ˀ står i steden for ær (exempel: »v̊ı« codex 7[13] — Hávamál 39[3] Bugge); men derimod ikke den i »l'« (f. ex. »ml'a« [= mæla] codex 7[25] — Hávamál 45[4] Bugge) indeholdte vocal; heller ikke 'bönd' af endnu mindre bestemt betydning, eller 'skammstafanir', der udelade den omspurgte selvlyd (f. ex. »v.« [= vıð hlǫıenðꝛ eller vıð hlęıenðꝛ] codex til Hávamál 25[3] Bugge).

neden for) 1) den etymologisk begrundede æ-lyd 765 gange, og deriblandt omtrent 97 gange ved tegn, der betyde œ(12); 2) den etymologisk begrundede œ-lyd 331 gange, og deriblandt omtrent 61 gange ved tegn, der betyde æ. Således er æ omtrent hver 8de gang bleven til œ, og œ næsten hver 5te gang til æ. Denne omstændighed svækker ikke lidet betydningen af det her oven for side 324[18-21] anförte. Og hertil kommer, at det ord, der synes at måtte have hedt œgishjalmr, ligeledes har ę (som förste bogstav) alle de 4 steder, det findes i skindbogen (se Bugges udgave af SæmE. side 215 a[22] 222 a[4, 11] 226 b[13]). — Jeg skal imidlertid ikke opholde mig videre herved, da jeg ikke nærer nogen tvivl om, at skjaldenes rim danne et tilstrækkelig sikkert grundlag for den slutning, at havet (og havjetten) virkelig hed ægir.

Jeg anförer 8 steder, hvoraf nogle dog intet bevise.

1. «Þormóðr prestr Ólafsson» har (Bp. I 528[2])

«frêgr nêr svölum êge»

som 8de verslinie. Men denne digter forblander œ og æ, f. ex. Bp. I 532:

«mêtr við stýfðum fête» (6te verslinie).

2.-3. Sturla Þórðarson (Fms. X 74 [Flat. udg. III 196] og Fms. X 121[20] [Flat. udg. III 218 1]) har henholdsvis som 2den og 4de verslinie:

---

(12) Den overgang, hvorved æ-lyden på Island seirede fuldstændig over œ-lyden, er rimeligvis begyndt med en forblanding, bestående i, at œ enkeltvis ombyttedes med æ og æ enkeltvis med œ. Et tidligt og ligesom forelöbigt tilfælde af den sidst nævnte art synes at foreligge i mær- — mœr-. Jf Snorres Háttatal 68:

mœrð fjölsnœrða

med Landn. III 10:

almœrir þar fœri.

Snorre forblander ellers ikke æ og œ. Og tonen i verset Landn. III 10 er ældre end i Snorres digte.

hilmir frægr á saltan ægi
og ægis nafnfrægjum.

Men også denne skjald forblander œ og æ, f. ex.:

ægiligt hinn víða frægi (2den verslinie)

Fms. X 83 (Flat. udg. III 200).

ægr með vígslu frægri (2den verslinie)

Fms. X 110 (Flat. udg. III 213).

kæris norðmæra (2den verslinie)

Fms. X 141 (Flat. udg. III 226).

4. Bjarnar-saga (ved H. Friðriksson) side 38 har

«vægja suðr með œgi»

som 4de verslinie. Alle de håndskrifter af sagaen, til hvilke jeg har haft adgang, fremstille rigtig nok en stor del af verset i en så forvansket tilstand, at det neppe lader sig med sikkerhed helt igennem restituere ved veiledning af de for hånden værende hjelpemidler. Imidlertid lyder

vægja suðr með ægi

særdeles naturlig og gör indtryk af at være oprindeligt.

5. Hallvarðr háreksblesi (Fms. XI 187) har som 2den verslinie:

frægr leið vörðr um ægi.

6. Sighvatr (Hkr. 444^{11}, Óh. 1853 side 183^{13}, Fms. V 12^{15}, Flat. udg. II $309_{\overline{17}}$) har som 8de verslinie:

vá frægr konungr ægi.

7. «Kormakr» (Korm. side 186):

fræg í djúpan ægi —

i et vers, der rigtig nok er corrumperet, men som, i fölge alle kendetegn, synes digtet i den kunstige, conseqvent rimende, form og i det væsentlige at måtte have hedt:

heitast hellur fljóta
hvatt sem korn í vatni
(enn em 'ek auðspöng ungri
óþekkr) enn bjöð sekkvisk,
færask fjöll en stóru
fræg í djúpan ægi —

auðs áðr jamnfögr tróða
alin verði steingerði.

8. Egill Skallagrímsson (Höfuðlausn 19):
hrœrða 'ek munni
af munar grunni
óðins ægi
á jöru fægi —

hvor dog den ufuldstændige kending «óðins ∧ ægir stikker af imod de fuldstændige viðris ∧ munstrandar ∧ marr (vers 1) og óðins ∧ mjöðr (vers 2). (At forbinde óðins ∧ munar ∧ ægi synes ikke at gå an.)

Nr. 1.—3. ere (som anfört) uden betydning. Jeg har taget dem med som de ældste exempler på helrimende ægir, jeg havde optegnet fra æ-perioden. Nr. 4. 7. 8. ere ikke hævede over al tvivl. Nr. 5. og 6. synes derimod at yde fuld sikkerhed. —

I zeitschrift für vergleichende sprachforschung III 65 (se oven for, side 316) opstiller Kuhn skrivemåden ægir. Efter at have anfört grunde for oprindelighed af n i lat. anguis tilföier han nemlig: «wobei noch berücksichtigt «werden mag, dafs der name des nordischen meergottes «Aegir, der unzweifelhaft dem indischen Ahi entspricht (man «denke nur an den Midgardsormr), mit ae auf altes â weist, «das nach ausstofsung des nasals durch verlängerung ent-«standen sein wird».

Imod denne den udmærkede lærdes opfatning må jeg indvende fölgende.

1) Den gamle nordiske mythologie synes ikke at begunstige den anskuelse, at ægir og miðgarðsormr ere variationer af en og samme grundforestilling.

2) Oldnordisk synes at forholde sig til oprindeligt ng og oprindeligt ngh på fölgende måder. a) Et oprindeligt ng bliver til kk i oldnordisk. Således svarer oldn. hlakk-a til lat. clang-ere (hvor n i övrigt vel ikke er urjafetisk). Jf.: oldn. þekk-ja og þykk-ja med lat. tong-ere; oldn.

stökkv-a (perf. stökk) med lat. stingu-ere. b) I et oprindeligt ngh pleier oldnordisk derimod (ikke at udelade **n** og erstatte udeladelsen ved forlængelse af den foregående vocal, men) at beholde **n**, medens gh, som sædvanlig, forandres til **g**. Exempler: lat. ding-ua (ling-ua) — oldn. tung-a; lat. longus — oldn. langr; oldind. anh-ús (med **h** i st. for oprindeligt gh), lat. ang-ustus — oldn. öng-r (stamme angva — öngva, *trang*). Hvis nu en til lit. angi-, lat. angui-, oldind. ahi-, gr. ἐχι-, osv., svarende stamme fandtes i oldnordisk, vilde den vel slutte sig enten til oldindisk-græsk eller til lituvisk eller til latin. I det förste tilfælde vilde den hedde *aga, i det andet *anga, i det tredje *angva, — når man lader **a** betegne en kort vocal overhovedet.

3) Dersom -ir i ægir var = oldind.-græsk-lat. -is i ord som ah-is, ἔχ-ις, angu-is, vilde en sådan gengivelse vistnok være en anomalie. Man sammenligne t. ex. oldn. fisk**r**, orm**r**, gest**r**, belg**r** henholdsvis med lat. pisc**is**, verm**is**, host**is**, foll**is**.

Got. ahva (etymol. = lat. aqua) — hvoraf t. ex. oldsax. og oldhöit. aha, middelhöit. ahe, oldn.-nyisl. **á**, nynord. **å** har udviklet sig — synes at være kilden til ægir. Når vandenes ånd, vandenes behersker taler til mennesket og kræver et navn, hvad er så naturligere, end at man til en kort og bekvem betegnelse for vandet som död masse föier et suffix, der udtrykker personlighed og virksomhed, og at man således på det urgotiske sprogområde har dannet en stamme *ahvja (*ahveis nom.-gen. sing., osv.), der i formel henseende forholder sig til got. ahvā- aldeles som got. hairdja- (*hyrde*) forholder sig til got. hairdā- (*hjord*)? Og i hvilken form skulde nu dette *ahvja- fremstille sig i oldnordisk, f. ex. i nom. sing.?

[1]) *ahvir — *öhvir — *ehvir var umuligt i et idiom, hvor **h** kun tåles i selve begyndelsen af et ord, medens det i andre stillinger enten forandres til **g** eller udelades.

[2]) *agvir — *ögvir — *egvir kan man heller ikke vente at finde, da oldnordisk lige så lidt som nyislandsk (og i grunden — da bidagva Joh. 9 8 står så ene — lige så lidt som gotisk) synes at kende nogen stavelse, i hvilken gv (et enkelt g + v) fölger umiddelbart på en vocal.

[3]) Imod *aggvir — *öggvir — *eggvir vilde der fra det phonetiske synspunkt intet være at indvende. Men formodentlig har man her ikke syntes om at fordoble et i fölge sin oprindelse enkelt element, og det så meget mindre, som oldn. ggv på sine steder svarer til got. ggv (got. *glaggvu- = oldn. glaggva-, glöggva-, adj.; got. triggva- = oldn. triggva-(13), tryggva-).

[4]) Havde man udeladt h i *ahveis, vilde dette være bleven til *ávir, med v-omlyd *óvir, med j-omlyd *ævir. Og her forelå da den samme behandling af lydforbindelsen ah, som når got. hlahjan går over til oldn.-isl. hlæja, eller når got. tahjan bliver til isl. tæja (*pille — rede — ud med fingrene*). Men ligesom oldsaxisk og oldhöitydsk i

---

(13) Med hensyn til oldn. triggva- se SnE. I 306 (Haustlöng 1[6]):
«trygglaust of far þriggja».
Jeg tror ikke, man kan indvende, at samme vers, linie [8], har:
«Hildar vez, ok Þjaza»,
altså halvrim. Ti formodentlig bör her stå:
«Hildar faz ok Þjaza».
(hildar ^ fat, *skjold*et. hlýr hildar ^ fats, *skjoldets side.*)
En lignende forvanskning af fats (i en anden bemærkelse af dette ord) synes at foreligge i 4de linie af et vers af Korm. (Hkr. 93[24]):
«fáz veizlu goð, þjaza»,
hvilken verslinie vistnok er en forvanskning af:
«faz. véltu goð þjaza».
eski- (eller: eskis-) fats ^ afspringr, *indholdet af et eskifat* (= askr). Altså: hverken en askr eller indholdet af en sådan behöver man at tage med.
Er «Þjazi» måske = *þjattsi, *þjatsi, og beslægtet med adj. þjettr?? Jf. «Þjokkvöxnum . . . þiklíng» (SnE. I 258[4-5]) samt isl. þjettvaxinn.

aha, og ligesom middelhöitydsk i ahe, har oldnordisk i ægir sat större pris på at bevare rodens end suffixets medlyd.

[5]) Af de anförte grunde blev udviklingsrækken fölgende: *ahveis — *ahvīr — *ahvir — *agvir — *ágir — ægir. Positionslængden i *agvir måtte opgives (af en phonetisk grund), men erstattedes ved forandring af **a** til **á**, så meget mere, som ja-stammer med nom. sing. på ir synes at fordre en lang hovedstavelse.

Jeg véd ikke, om nogen vil indvende, at da et got. *ahveis ikke findes, kan ægir ikke nedstamme derfra. En sådan indvending vilde forudsætte alle ords uforgængelighed. Men 'verborum vetus interit aetas'!

Tilsyneladende större vægt vilde den påstand have, at, da got. ahva, tillige med de fra dette stammende ord i vor sprogklasse, betyder en *flod*, så måtte ægir, hvis det var afledet deraf, betyde en *flod*gud eller *flod*jette. Men uagtet got. ahva, lat. aqua (jf. også oldind. ap-, *vand*) vistnok kommer af en rod (ak), der betegner bevægelse, så er dog grundbetydningen i alle disse ord (ahva, aha, osv.) uden tvivl *vand* i almindelighed, da det stillestående vand potentialiter er lige så flydende som fossen. Denne grundbetydning synes endnu at have holdt sig i det ældste gotisk, hvor oprindelsen til navnet ægir må söges.

REGISTER
til
Aargangen 1876 (med Tillæg) af Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.

TILLÆG

TIL

AARBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

AARGANG 1876.

UDGIVET AF

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1877.

Indhold.

BERETNING OM SELSKABETS MØDER I 1876.

Maanedsmode Tirsdag den 25de Januar.*)

Det til Medlemmer i Kjøbenhavn omdelte Udkast til Budget for 1876 forelagdes og blev vedtaget. — Fremlæggelse af Aarbøger for 1875, 3die Hefte.

Til Revisorer for Aaret 1875 gjenvalgtes Varemægler *M. Willer* og Kjøbmand *F. Gudman.*

Professor *C. Engelhardt* beskrev den i 1875 paa Museet for de nordiske Oldsagers Vegne foretagne Udgravning af Borum Æshøi ved Aarhus (Foredraget er tildels trykt i »Illustreret Tidende«, 18de Bind, 1876, Nr. 890.)

Maanedsmødet den 15de Februar

overværedes af Selskabets Præsident, *Hans Majestæt Kongen,* H. K. H. *Kronprindsen* og H. H. *Prinds Hans.*

Kammerherre *Worsaae* holdt Foredrag om Minder fra Vikingetiden ude og hjemme.

Det færdig trykte 4de Hefte af Aarbøger for 1875 blev fremlagt.

---

*) Alle Møderne ere afholdte under Vice-Præsidentens Forsæde.

Maanedsmøde den 21de Marts,

Foredrag af Etatsraad, Directeur for Kunstakademiet, *F. Meldahl* om Bygningskunsten i Danmark under Frederik II, Christian IV og Frederik III og dens Forhold til Udlandets samtidige Kunst.

Maanedsmøde den 25de April.

Det nylig udkomne 1ste Hefte af Aarbøger for 1876 fremlagdes.

Professor, Dr. *Vald. Schmidt* fortsatte sine Meddelelser til Oplysning om de forhistoriske Tidsrum i og udenfor Europa.

Kammerherre *Worsaae* fremlagde nye, archæologiske Fund.

I Maanedsmødet den 14de November

foredrog Cand. philol. *Sophus Müller* Bemærkninger om de seneste Aars Behandling af Broncealders Spørgsmaalet i Ind- og Udlandet.

Fremlæggelse af det reviderede Regnskab for 1875, af Aarbøger 1876, 2det Hefte, af Tillæg til Aarbøgerne for 1875 og af et Dobbelthefte *Mémoires* for 1875—76.

Maanedsmøde den 12te December.

Foredrag af Docent, Dr. *L. F. A. Wimmer* om Udbyttet af hans, i Forbindelse med den archæologiske Tegner, Professor *J. Magn. Petersen*, i Sommeren 1876 med Selskabets Understøttelse foretagne runologiske Reise i Skaane.

FORTEGNELSE

OVER

DE TIL SELSKABET I AARET 1876 SENDTE SKRIFTER.

NORGE. Det. *kgl. norske Universitet* i Christiania: Brandanus Saga. — Fra Forfatteren: Cand. juris *A. Lorange:* Samlingen af norske Oldsager i Bergens Museum; 1876.

SVERIG. *Svenska fornminnesförening:* tidskrift; 3, 1. — *Östergötlands fornminnesförening*, Linköping: tidskrift I. — *Göteborgs och Bohusläns fornm. och hist. förening:* 2a h. 1875. — *Lunds Universitet:* Årsskrift XI, 1874. Bogfortegnelse.

RUSLAND, FINLAND, POLEN. *Académie Impériale des Sciences de Saint-Pétersbourg:* Mémoires, T. 22, 4-10; 23, 1-3. Bulletins: XX, 3-4; XXI, 1-5; XXII, 1-2. Tableau générale des matières, 1e p. 1872. — *Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen Russlands*, Riga: Sitzungsberichte 1875. Mittheilungen 12r B. 2s H. 1876. — Fra Forfatteren, Grev *A. Ouvaroff*, Moskau: Etude sur les peuples primitifs de la Russie: les Mériens. St. Pétersboug, 1875, avec Atlas. — Fra Forftr. *Gotth. v. Hansen:* Urkundenfund im Revalschen Rathsarchiv (Særtr.) — Fra Forftr. Baron *B. de Koehne:* Une médaille mensongère. Médailles russes. (Særtr.).

ØSTERRIG. *Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien:* Sitzungsberichte d. philos.-hist. Classe, 1874 Nov. —Dec., 75 Jan.—Mai. Archiv für oesterreichische Geschichte, B. 52, 2, 53, 1-2, Fontes rerum Austr. Scriptores VIII. — *Geographische Gesellschaft*, Wien: Mittheilungen 1874—75. — *Anthropologische Gesellschaft*, Wien: Mittheilungen, VI, 1-4. — *Videnskabernes Akademi i Pest:* Monumenta

hist. 18—24, 26—27 og 32. Archivum Rakoczianum, 4 Bind. Almanak, 1874, 1875. Evkönyvei, 5 Hefter. Archaeolog. 9, 2. Regeszeti emlékek 3, 1. Ertesitoje (Forts.) Repertóriuma I, og fl. Værker. — *Historischer Verein für Steiermark*, Graz: Mittheilungen, 24s H. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen, 13r Jahrg. — *Verein für siebenbürgische Landeskunde*, Hermannstadt: Archiv 12r B. 2—3s H. Jahresbericht 1874—75. Schriftsteller-Lexicon III. Urkundenbuch des Kisder Kapitels. — *Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues*, Brünn: Mitth. 1875. — *Videnskabernes Akademi* i Krakau: Almanak 1874. Rozprawy II—IV. Pamietnik, t. drugi. Scriptores rerum polonicarum, t. III. Pomniki prawa, t. IV. Monumenta medii ævi hist., t. III. Jan Sniadecki, 1875. Rocznik zarzadu 1875.

TYDSKLAND. Preussen. *Verein für Geschichte der Mark Brandenburg*, Berlin: Märkische Forschungen 13, 1876. — *Voigtländischer Alterthums-Verein* in Hohenleuben: Festschrift 1876. Jahresbericht 44—46. — *Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften zu Görlitz:* Neues Lausitzisches Magasin, 52r B., 1. — *Gesellschaft für pommersche Geschichte u. Alterth.*, Stettin, Baltische Studien, 26r Jahrg. 1—2s H. Jahresbericht 38. — *Naturforschende Gesellschaft zu Danzig:* Schriften 3, 4. — *Thüringisch-sächsischer Verein*, Halle: Neue Mittheilungen 14, 1. — *Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur*, Breslau: 53r Jahresber.

Slesvig, Holstein og Lauenburg. *Gesellschaft für die Geschichte der Herzogthümer*, Kiel: 6r B. 1876.

Bremen. *Abtheilung des Künstlervereins für bremische Geschichte und Alterthum*, Bremen: Brem. Jahrbuch, 8 B. H. Jungk: die brem. Münzen. Brem. Urkundenbuch I—II, 3.

Hannover. *Historischer Verein für Niedersachsen*, Hannover: Zeitschrift, 1874—75. — *Gesellschaft für bildende Kunst und Alterth.*, Embden: Jahrbuch, 2r B. 1s H.

Sachsen. *Harzverein für Geschichte und Alterth.*, Wernigerode: Zeitschrift, 1875, 3-4. Urkundenbuch des Klosters

Drübeck, 1s H. — *Freiberger Alterthumsverein:* Mittheilungen, 12s H. 1875. — *Verein für Chemnitzer Geschichte*, Chemnitz: Mittheil. 1s H. Jahrbuch 1873—75.

Hessen. *Historischer Verein für das Grossherzogthum Hessen*, Darmstadt: Archiv XIV, 1. — *Verein für hessische Geschichte und Alterthumskunde,* Kassel: Zeitschrift 5, 4, 6, 1-3. Mittheil. 1875, 1-2.

Bayern. *Kgl. Bayerische Akademie der Wissenschaften* zu München: Abhandlungen, philos.-philologische, 13, 3; mathem., 12, 1. Sitzungsberichte, philos.-philol., 1875, II, 3-4; 1876, I, 1-4. Catalogus codicum, I, 1-4. Catalogus librorum 2, 2. — *Hist. Verein von und für Oberbayern*, München: Oberbayerisches Archiv, 33, 2-3; 34, 1-3; 35, 1. Jahresricht 34 u. 35. — *Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben,* Ulm: Korrespondenzblatt, 1r Jahrg., 1876, 1—10. -- *Hist. Verein von Oberfranken*, Bayreuth: Archiv für Gesch. u. Alterthum 13, 1. 1875. — *Hist. Verein für Oberfranken* in Bamberg: 37r Bericht 1874. — *Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg* (Würzburg): Archiv, B. 23, H. 2. — *Germanisches Nationalmuseum* (Nürnberg): Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit, 1875 (komplet). — *Historischer Verein von Oberpfalz und Regensburg*, Stadtamhof: Verhandlungen, 31r B., 1875. — *Verein für die Geschichte des Bodensees*, Lindau: Schriften, 6s Heft, 1875.

Würtemberg. *Würtemberg. Alterthumsverein:* Schriften II, 2, 1875. Grössere Folge: Die Cisterzienser-Abtei Maulbronn, 2te Lief.

SCHWEIZ. *Allgemeine geschichtforsch. Ges. der Schweiz*, Zürich: Archiv, 20r B. Die Chronik des Hans Fründ.

ITALIEN. *Reale Istituto Lombardo*, Milano: Rendiconti VII, 17-20 og VIII, 1-20. — Fra Forftr., Dr. *G. Bellucci*, Firenze: L'éta della pietra in Tunisia (Særtr.) — Fra Forftr., Dr. *J. G. Coppi:* monografia et iconografia della terramara di Gorzano, vol. 3, 1876. — Fra *Pigorini, Chierici e Strobel:* Bulletino di paletnologia italiana, I, 10-12; II, 1-12. — Fra

Professor *Gastaldi:* Il sarcofago d'Odilone. Un messale manoscritto. Edificio pel min. delle finanze; Roma 1875. — Fra Forftr., Professor *Capellini* i Bologna: L'uomo pliocenico in Toscana (Særtr.). — Fra Directeuren for Museo Nazionale i Turin, *A. Angelucci:* gli ornamenti spiraliformi in Italia. — Fra Forftr., *C. M. Cardoni*, Ravenna: Ravenna antica, lettera 6ta.

GRÆKENLAND. Det archæologiske Selskabs Forhandlinger i Athen, Juni 1874—Dec. 1875.

FRANKRIG. *Société de géographie*, Paris: Bulletin 1875 Dec.—1876 Octbre. — *Société nationale des antiquaires de France:* Mémoires t. 36 (1865). — *Académie nationale de Bordeaux:* Recueil 35e année, 1873. — Fra Forftr., Grev *Riant:* Paris: Les dépouilles religieuses enlevées à Constantinople au XIIIe siècle (Særtr.). — Fra Forftr., Professor *E. Hébert*, Paris: Hemipneustes de la craie supérieure (Særtr.) — Fra Forftr., *G. de Mortillet:* Origine du bronze, 1876. Fonderie de Larnaud. Amulettes gauloises et gallo-romaines (Særtr.). — Fra Forftr , *Charles de Sourdeval:* Le littoral vendéen; Discours; Origines des noms gothiques m. m. — Fra Forftr., *P. Chs. Robert*, membre de l'Institut, Paris: Mélanges d'archéologie, 1875. Numismatique de Languedoc. — Fra Forftr., *A. Demarsy*, Compiègne: St. Quentin à la fin du XVIIIe siècle. Une sépulture aux cordeliers de Compiègne. — Fra Forft., Dr. *Jules Carret*, Chambéry: Le déplacement polaire.

BELGIEN. *Académie roy. de Belgique*, Bruzelles: Bulletin, 2e série, t. 38—41. Annuaire 1875. — *Commissions royales d'art et d'archéologie*, Bruxelles: Bulletin, 14e année, 1—2.

HOLLAND. Fra *den nederlandske Regjering* ved Directeur *Leemans* i Leyden: Ægyptische Monumenten, 27de livr. — *Kon. Akademie van Wetenschappen*, Amsterdam: Verhandelingen, natuurkunde d. XV; letterkunde VIII; Verslagen (natuurkunde) 2r, IX; jaarboek 1874; Proces-verbaal

187—75; carmina latina. — *Provinciaal genootsch. in Nord-Brabant*, 's Hertogenbosch: Handelingen 1875: catalogus der oorkonden. — *Maatshappij der nederl. letterkunde*, Leiden: Handelingen 1875. Levensberichten 1875.

LUXEMBOURG. *Institut royal grand-ducal* de Luxembourg: Publications 1875, XXX.

STORBRITANIEN og IRLAND. England. *Society of Antiquaries of London:* Proceedings 2d series, vol. VI, 5-6. — *Royal Geographical Society* (London): Journal 1875; Proceedings, vol. 20, 1-4. — *Numismatic Society* (London): The numismatic Chronicle and Journal, 1875 p. 3-4; 1876 p. 1-2. — *Cambrian Archæological Association:* Archaeologia Cambrensis, Octbr. 1875, Jan., Apr., July 1876. — *Literary and philos. society* of Liverpool: Proceedings, 1874—75, Nr. 29. — *Society of antiquaries*, Newcastle: Lapidarium septentrionale, London 1875. — Fra *H. Ckristys Dødsbo:* Reliquiæ aquitanicæ p. XII—XVII. — Fra *John Evans*, Nash Mills: Petit album de l'âge du bronze de la Grande Bretagne, Londres 1876.

Skotland. *Society of Antiquaries of Scotland*, Edinburgh: Proceedings X, 2; XI, 1. — *Royal Society of Edinburgh:* Proceedings 1874—75. Tranactions, vol. XXVII, 3. — Fra Forftr., *Jos. Anderson,* Keeper of the Museum, Edinburgh: Relics of the Viking-period (Særtr.).

Irland. *Historical and Archaeol. Association of Ireland*, Dublin: Journal 1875 Apr., July, Oct.

ASIEN. *Asiatic Society of Bengal*, Calcutta: Proceedings 1875, 9-10; 1876, 3-7. Journal vol. 30, 33—36. Philol. 1875, I, 3-4. Nat. hist. 1875, II, 2-3. — *Rajendralala Mitra:* Notices of Sanscrit Mss. vol. III, 3-4. — *Bombay Branch of the Royal Asiatic Society:* Journal 32, vol. XI; 33, vol. XII. — *Het bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen,* Batavia: Notulen 12, 4; 13, 1-4; 14, 1 (1876). Tijdschrift voor indische taalkunde, d. XXI, 5-6; XXII, 4-6;

XXIII, 1-4. Verhandelingen 37—38. Kawi oorkonden van Dr. *A. B. C. Stuart* (inleiding etc. og fac-simile).

DE NORDAMERIKANSKE FRISTATER. Fra *Regents of the University of the State of New York:* Reports of the Museum of nat. hist. 23—26. Report 1873—74. Library reports 56—57. — *Orleans county Society of natural sciences:* Archives I, 8-9. — *American Academy of Arts and Sciences,* Boston: Rumford's works, vol. IV. — *American Philosophical Society at Philadelphia:* Proceedings XIV. — *Boston Society of natural history:* Proceedings XVII, 3-4 og XVIII, 1-2; Memoirs II p. 4 Nr. 2—4. Occasional papers II. — *Peabody Academy of science,* Salem, Mass: 9th annual report of the Museum 1874. Peabody Academy, 6th report. The American Naturalist, Jan. 1876; VIII—X. Memoirs I, 4. — *Massachusetts historical Society:* Proceedings 1873—75. — *Rhode Island hist. Society,* Providence: Proceedings 1873—74 og en Del Reports. — Fra *F. V. Hayden,* U. S. Geologist: Survey of the territories, vol. II, Washington 1875. Survey of Colerado. — Fra *S. G. Lapham,* Milwaukee, Wisconsin: Incr. A. Lapham, a biograpical sketch, 1876. — Fra *H. Phillips* i Philadelphia: The daily public schools. The paper-money. Notes on Puget Sound og en Del smaa Skrifter. — Fra Forftr., *Chs. Mann* i Wisconsin: J. A. Lapham, a memorial (Særtr.). — Fra Pastor *C. D. Bradlee* i Boston: a sermon.

BRASILIEN. Archivos do Museu nacional do Rio de Janeiro.

CANADA. *Canadian Institute,* Toronto: The Canadian Journal of industry, science and art; XIV, 4-6; XV, 1.

MEXICO. *Sociedad de geografia y estadistica de la Republica Mexicana:* Calendario azteca archeologico, 2a ed., 1876.

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKABS

STIFTENDE MEDLEMMER

OG

BIDRAGENE TIL DETS FASTE FOND.

	Kroner
H. M. Frederik VI*, Konge af Danmark	600
H. M. Christian VIII*, Konge af Danmark	600
H. M. Frederik VII*, Konge af Danmark	600
H. M. Christian IX, Konge af Danmark	600
H. M. Oscar I*, Konge af Sverig og Norge	600
H. M. Carl XV*, Konge af Sverig og Norge	200
H. M. Oscar II, Konge af Sverig og Norge	200
H. M. Nicolaus I*, Keiser af Rusland	800
H. M. Alexander II, Keiser af Rusland	600
H. M. Friederich Wilhelm IV*, Konge af Preussen	400
H. M. Wilhelm I, Keiser af Tydskland, Konge af Preussen	200
H. M. Wilhelm I*, Konge af Nederlandene	400
H. M. Wilhelm II*, Konge af Nederlandene	200
H. M. Wilhelm III, Konge af Nederlandene	200
H. M. Carl Albert*, Konge af Sardinien	400
H. M. Victor Emanuel, Konge af Italien	400
H. M. Amadeo I, fh. Konge af Spanien	200
H. M. Don Pedro II, Keiser af Brasilien	400
H. H. Maximilian*, Keiser af Mexico	200
H. M. Otto I*, Konge af Grækenland	400
H. M. Friederich August*, Konge af Sachsen	200
H. M. Johann, Konge af Sachsen	200
H. M. Abdul Aziz Khan*, Sultan af Tyrkiet	600
H. M. Muhamed Schah*, Konge af Persien	800
H. M. Ferdinand II*, Konge af Begge Sicilierne	400
H. M. Maha Mongkut*, Konge af Siam	1200
H. Ks. H. Leopold II, fh. Storhertug af Toscana	200
H. K. H. Georg V*, Storhertug af Meklenburg-Strelitz	400
H. K. H. Friedrich Franz II, Storhertug af Meklenburg-Schwerin	400
H. K. H. August*, Storhertug af Oldenburg	400
H. K. H. Leopold*, Storhertug af Baden	200
H. K. H. Frederik, Kronprinds af Danmark	200
H. K. H. Gustav*, Hert. af Uppland, Prinds af Sverig og Norge	200
H. K. H. August*, Hert. af Dalarne, Prinds af Sverig og Norge	200
H. Ks. H. Constantin Nicolaievitsch, Storfyrste af Rusland	400

	Kroner
H. Ks. H. MAXIMILIAN*, Hertug af Leuchtenberg	400
H. Ks. H. JEROME NAPOLÉON, Prinds af Frankrig	400
H. Ks. H. NAPOLÉON BONOPARTE, Prinds af Frankrig	400
H. Ks. H. ALBERT*, Prinds Consort, af Storbritannien og Irland	600
H. K. H. ALBERT EDWARD, Prinds af Wales	400
H. K. H. WILHELM FRIDRICH. Prinds af Nederlandene	200
H. Ks. H. CONSTANTIN FRIDRICH PEDER, Prinds af Oldenburg	200
H. K. H. CARL II LUDVIG, af Bourbon, fh. Hertug af Lucca	600
H. K. H. UMBERTO, Kronprinds af Italien, Fyrste af Piemont	200
H. K. H. OTTO*, Prinds af Italien, Hertug af Monferrat	200
H. K. H. EUGEN, Prinds af Savoyen-Carignan	200
H. K. H. LEOPOLD*, Greve af Syrakus, Prinds af Neapel	200
H. H. WILHELM GEORG*, Hertug af Nassau	400
H. H. ADOLPH, Hertug af Nassau	200
H. H. ERNST II, Hertug af Sachsen-Coburg-Gotha	200
H. H. JOHAN, Prinds af Slesvig-Holsteen-Sønderborg-Glücksborg	200
H. H. VILHELM, Prinds af Glücksborg	200
Aali, Mehemed Emin-, Pacha, H. M. Sultanens Storvizir, Constantinopel	200
Aall, J.*, Eier af Næs Jernværk, Medlem af Storthinget i Norge	200
Ackermann, W. A.*, Professor, Bibliothekar, Dresden	200
Adami, J H.*, Besidder af Dän. Nienhof og Hohenheim, Sen. i Bremen	200
Adlerberg, V. von, Greve, General, Minister for det keiserlige Hof, St. Petersborg	200
Aggerup, C. G., Etatsraad, Kjøbenhavn	4000
Ahlefeldt-Laurwigen, C. J. F.*, Geh.-Conferentsraad, Lehnsgreve til Langeland	200
Ahlefeldt-Laurwigen, F. L. V. Kammerh., Lehnsgr. til Langeland	200
Albinus, J. H. J.*, Cancelliraad, Bellevue ved Kolding	600
Alcock, R., Esq. fh. kgl. storbritanisk bef Minister i Japan, London	200
Ali Mahomed Khan, Mirza, britisk Fredsdommer. keis. ottomannisk Gen.-Konsul, Bombay	200
Almeida e Albuquerque, Don Fr*, keis brasiliansk Indenrigsminister, Rio de Janeiro	200
Almonte, Don J. N., General, Mexico	200
Alsina, Don V.*, Dr., Buenos Ayres	200
Amherst, W. P., Earl af Montreal, Viscount of Holmesdale, Kent	200
Andersen, J.*, Cancelliraad og Forligs-Commissair, Odense	900
Angelis, Don P. de*, kgl. siciliansk Chargé d'affaires	200
Araujo-Ribeiro, Don J. de, fh. keis. brasiliansk bef. Minister i Paris, Rio de Janeiro	200
Aspinwall, Th., Oberst, Brooklyne, Massachusetts	200
Athanasius, Erkebiskop, Metropolit af Korfu	200
Bancroft, G., nordamerikansk Minister, Berlin	200

	Kroner
Barkly, Sir H., K. C. B., Gouverneur paa Øen Mauritius	200
Barry, Sir R., Overdommer og Universitets-Cantsler, Victoria. Australien	200
Bartholomæi, J. A. de*, General, St. Petersborg	200
Basilius, Erkebiskop i Polotsk og Vitebsk	200
Beamish, N. L., F. R. S., Oberstlieutenant, Loto Park, Irland	200
Belcredi, E. von, Greve, Schloss Lösch, Mähren	200
Bengesco, G. de, fh Cultusminister i Wallachiet, Bukarest	200
Bering-Liesberg, P. L.*, kgl. nederlandsk Oberstlieutenant	200
Bertouch, C. C. F. de, Hofjægermester	200
Bertouch-Lehn, J. J. S. E. Kammerherre, Lehnsbaron til Sønder-karle, Lolland	400
Berzelius, J.*, Friherre, Profess. og Sec. ved Vid. Acad. i Stockholm	200
Bexley, N.*, Lord, Vice-Præsident i det kgl Literatur-S. i London	400
Bibesco, Fyrst George. fh. Hospodar af Wallachiet, Wien	400
Bille, T., Kammerherre, fh. kgl. dansk Minister i London	200
Bille-Brahe, H.*, Geh.-Conferentsr., Lehng. til Brahesminde, Fyen	200
Bliss, W. W. S.*, Oberst, Washington	200
Blome, A. v., Geh.-Conferentsr., Baron, til Blomsche Wildniss og Heiligenstedten, Itzehoe	200
Blome. O.*, Greve, kgl dansk bef. Minister i St. Petersborg	340
Bloudoff, D.*, keis. russisk Indenrigsminister i St. Petersborg	200
Bonaparte, L. L., Prinds, Senator	200
Bonghi, D Cavaliere, Neapel	200
Bornemann, P. J., Kammerherre, Bjergbygaard, Sjælland	200
Borromeo, V., Greve, Grand af Spanien, Senator, Sardinien	200
Botfield, B.*, Esq., til Norton Hall, Northamptonshire	400
Boucher de Perthes, J.*, Præsident for Société Impér. d'émulation d'Abbeville	200
Bouillé, R. de, Marquis, Paris	200
Boutourline, D. P.*, Geheimer. og Medl. af Statsraadet i St. Petersb.	200
Bowring, Sir. J., London	200
Bradford. A. W.*, Esq., New York	200
Bradlee, Caleb D.. Pastor, Boston, Mass.	200
Bradley, Ch. W., L. L. D., fh. Statssecr., Connecticut, New Haven	200
Bridgham, Hon. T. W.*, Major, Providence, Rhode-Island	200
Brockdorff, C. L.*, Greve, Geh.-Conferentsraad, Curator for Universitetet i Kiel	200
Bröel Plater, W. S. de, Greve, til Wiszniowietz, Gouvernementet Minsk	200
Brown, J.*, Esq., London	200
Brown, J. C., Esq., Providence, Rhode-Island	200
Brown, J. R., Esq., Clerkenwell, England	200
Brøndsted. P. O.*, Professor ved Kjøbenhavns Universitet	200

	Kroner
Bülow, B. E., storhert. meklenborgsk Gesandt, Berlin	300
Bülow, J.*, Geh.-Conferentsraad, Sanderumgaard, Fyen	200
Calvo, Don N. A., Buenos-Ayres	200
Carlisle, Sir. N.*, Secretair ved Soc. Ant. London	600
Casaus, Don F. R., fh. Erkebiskop af Guatemala	340
Castro, Don F. D. F. de, Senator, St. Domingo	200
Cederfeld de Simonsen, H. C. J., Amtmand, Kammerherre, til Erholm og Søndergaarde, Fyen	200
Chadbourne, P. A., A. M., M. D., Professor i Naturhistorie ved William College i Brunswick, Maine	200
Chalmers, P.*, Esq., til Auldbarcastle, Skotland	200
Charnock, R. S., Esq., F. S. A., London	200
Chaudoir, St. de*, Baron, Curator for Undervisnings-Districtet Kiew	200
Christie, V. Fr. K.*, Stiftamtmand i Bergen	200
Christy, H.*, Esq., London	200
Cigalla, J. de, Greve, Dr. phil., Sontorin i det græske Archipel	200
Coates, B. H., Dr. med., Philadelphia	200
Collings, Rev. W. T., East-Grafton, England	200
Conestabile, G., Greve, Prof. i Arkæologi ved Universt. i Perugia	200
Cooper, Ch. P.*, Esq, F. R. S., F. S. A., Oxford	200
Coopmans, Edz. W.*, kgl. dansk bef. Minister i Haag og Brüssel	200
Cosby, J. H. W., Esq., Advocat, Abbey Lodge, County Dublin, Irland	200
Cust, Sir E., D. C. L., Gen.-Lieutenant, Leasowe Castle, Cheshire	200
Dashkoff, D. de*, keis. russisk Justits-Minister, St. Petersborg	200
Dashkoff, J. A.*, keis. russisk bef. Minister i Stockholm	200
Davis, Sir J. F., Bart. K. C. B., Holly-Wood, Gloucestershire	200
Demidoff, Fyrst A., Greve af San Donato, Toscana	400
Dickson, J.*, Brukspatron, Billdahl, Vester-Götland	200
Dietrichstein, M. von*, Greve, Overhfm hos Hds. M. Keiserinden af Østerrig, Wien	200
Dirckinck-Holmfeld, U. von, Baron, Geh.-Conferentsraad, Kiel	200
Djurklou, N. G., Friherre, Intendant over de antiqvar. Mindesm., Sørby, Nerike	200
Donner, C. H.*, Conferentsraad, Altona	500
Doudeauville, O. de*, Hertug, Pair af Frankrig, Præs. i det geogr. Selskab i Paris	200
Dowler, B., M. D., practiserende Læge, New-Orleans	200
Du Bois, H. C., fh. kgl. nederlandsk bef. Minister i Frankfurt, Velp ved Arnhem, Nederlandene	200
Dufferin, F. T., Lord, London	200
Earle, Rev. J., Professor, Præst i Swanswick, England	200
Eastwick, E. B., Esq., F. R. S., F. S. A., M. R. As. S., London	200
Edgley, Th., Esq., Willoughby Terrace Park, Tottenham, England	200
Ekman, G. H.*, Commerceraad og Grosserer, Gøteborg	200

	Kroner
Ekman, J. J., Grosserer, Gøteborg	200
Elkan, W., Grosserer, kgl. dansk Konsul i Harburg	200
Ellenborough, E. L., Earl. Southam House ved Cheltenham, Gloucestershire	200
Ellesmere, F., Lord Egerton*, Earl. F. G. S., Hon. D. C. L., Oxford	200
Ellesmere, G. G.*, Earl, Worsley Hall, Lancashire	200
Elphinstone, J.*, Lord, Gouverneur over Bombay	200
Elphinstone, Hon. Mount-Stuart*, F. R. S. A., London	200
Elton, R., A. M., Professor ved Browns Universitet i Providence, Rhode Island	200
Eugenius, H. Em.*, Metropolit af Kiew og Halicz	200
Eulampius, fh. Erkebiskop af Tobolsk og Siberien, Svijäsk, Gouvernementet Kasan	200
Evans, T. W., Esq., M. P., Alles Tree Hall, Derbyshire	200
Eynard, J. G.*, Genf	200
Fair, G., D. M, F. R. C. S., Edinb., Engelsk Hospitalslæge, Buenos-Ayres	200
Farrer, J., Esq., M. P. af Ingleborough, Lancaster, Yorkshire	200
Fife, J. D.*, Earl, Lord-Lieutenant i Banffshire, Skotland	200
Force, Hon. P., Washington	200
Foundouklei, J. J., Geheimer., Sen., Gen.-Controleur, Warschau	200
Fragueiro, Don M., Dr., Gouverneur, Buenos Ayres	200
Fraser, A., Esq, kgl. storbritanisk Consul i Batavia	200
Freymark. C. A. W.*, Gen.-Superintendent og evangelisk Biskop i Posen	200
Frijs, E., Krag-Juel-Vind-, Lehnsgreve til Frijsenborg, Nørrejylland	200
Frijs, F. J., Krag-Juel-Vind, Greve, Lehnsbaron til Juellinge, Lolland	200
Fuad, Mehemed-, Pacha, H. M. Sultanens Udenrigsminister, Constantinopel	200
Fürst, C. J.*, M. & C. D., Læge, Buenos Ayres	200
Fytche, J. L., Esq., F. S. A., Thorpe Hall, England	200
Gibbs, H. H., Esq, London	200
Gibson, W. S., A. M., F. S. A., Barrister at law, Tynemouth, Northumberland	200
Goldman, L., Esq, kgl. dansk Konsul i Capstaden, Afrika	200
Golitzine, D.*, Fyrste, Gen.-Gouverneur i Moskwa	400
Golitzine, S.*, Fyrste, Curator for Universitetet i Moskwa	480
Good, Cl., kgl. dansk Gen.-Konsul i Hull	200
Gorostiaga, Don B., Dr., Advocat, Buenos Ayres	200
Gortschakoff, M.*, Fyrste, Statholder i Polen	200
Gortschakoff II, P. D., Fyrste, Gen.-Lieutenant, St. Petersborg	200
Graty, A M. du, Baron, Oberst, Chargé d'affaires for Republiken Paraguay, i Berlin	200
Gråberg de Hemsø, J.*, Greve, Kammerh. hos Storhert af Toscana	200
Grill, J. W., Brukspatron til Bona Bruk, Øster-Gøtland	200

	Kroner
Gurney, H.*, Esq., Vice-Præsident for Soc.-Ant., London	200
Gyllenstjerna, C.*, Friherre, til Krapperup, Skaane	200
Gyllenstjerna, N. C.*, Friherre, Kammerherre, til Krapperup, Skaane	200
Hall, R.*, Admiral, Militair-Gouverneur i Archangel	200
Hallam, H.*, Esq., Vice-Præsident for S. A. London	200
Hambro, C. J., Baron, London	200
Hamlin, A. C., M. D., Medicinal-Inspecteur i Bangor, Maine	200
Hansen, Joh., østerrigsk Generalkonsul, Kjøbenhavn	200
Harrison, W., Esq., F. S. A., F. S. S, Samlesbury Hall, Preston	200
Heintze, J. Fr. E., Baron, Kammerherre, Bordesholm	200
Heros, Don M. de los, Directeur for det kgl. Bibliothek i Madrid	200
Holbrook, J. E., M. D., Professor i Anatomi ved Collegiet i Charleston, Syd-Carolina	200
Holstein, L. H. C. H, Kammerh., Lehnsgr. til Holsteinborg, Sjæll.	200
Hopkins, E. A., Esq, New York	200
Horsburgh, J.*, Hydrograph ved det Engelsk-Ostindiske Compagni	300
Hucht, W. L. J. van der, Grosserer, Harlem	200
Hudson, W. H., Esq, fh. nordamerikansk Konsul i Buenos Ayres	200
Ingram, J.*, Præsident for Trinity College i Oxford	200
Isidorus, Præsident for den hellige Synode, St. Petersborg	200
Jacob*, Biskop af Saratoff og Zarizinsk	200
Jenisch, M. J.*, Senator i Hamborg	200
Juel, N., Baron, Kammerherre, Lundbæk, Nørrejylland	200
Kemble, J. M.*, Esq., M. A., Trinity College i Cambridge	200
Kheredine Ben Hassem, Divisions-General, Marineminister, Tunis	600
Kiriakow, M*, keis. russik Collegieraad, Odessa	240
Klewitz, W. A. von*, kgl. preussisk Geh. Statsminister, Berlin	240
Klick, J. J.*, kgl. dansk Consul i Buenos Ayres	200
Knowles, J. T., Esq, Architect, London	200
Kold, P.*, Agent, Kjøbmand i Nibe	1200
Kossakowsky, St., Greve, Geheimeraad, Senator, Præsident for det heraldiske Kammer i Warschau	200
Koucheleff-Besborodko, A. Gr., Greve, virkelig Statsr. St. Petersb.	200
Krabbe-Carisius, H.*, Geh.-Statsminister, Kjøbenhavn	200
Kubinyi, A. von*, Directeur for National-Museet i Pest	200
Kulakowski, J., Curator for Gymnasiet i Bialystok	200
Lamas, Don A., Dr., fh. bef. Minister for Republiken Uruguay i Rio de Janeiro	200
Lamb, W.*, Esq., Øen St. Thomas, Vestindien	420
Lang, A.*, Major og Overveimester, St. Croix, Vestindien	200
Lang, H.*, M. D., kgl. dansk Konsul i Greenock, Skotland	200
Larsen, Don. J. M., Dr., Professor ved Universitetet i Buenos-Ayres	200
Lastarria, Don. J. V., Advocat, Santiago; Chile	200
Leathes, Ph. H.*, Esq., F. S. A., London	200

Kroner

Le-Blanc, Th.*, Esq., LL. D., F. S. A. 200
Lee, J.*, Esq., LL. D., F. R. S., London 200
Lee, Right Rev., J. P., D. D,, F. R. S., Lord-Biskop af Manchester, Mauldeth Hall 200
Lenox, J., Esq., New York. 200
Lerche, Chr. A., Kammerh., Lehnsgreve til Lerchenborg, Sjælland 200
Lerchenfeld, Fr.*, Baron, Stats- og Finantsminister, München . . 200
Letterstedt, J.*, kgl. svensk og norsk Generalconsul, Capstaden 200
Lewis, M., Esq., Baltimore, Maryland 200
Lidén, J.*, Dr. med., Stockholm 200
Lopez, Don C. A.*, Præsident for Republiken Paraguay 400
Lowell, Ch.*, D. D., Sognepræst i Boston, Massachusetts 200
Lunzi, N. C., Greve, San Kyrikos, Zante 200
Luynes, H. T. P. J. duc d'Albert*, Paris 400
Macaulay, D. LL. D., Edinburgh. 200
M'Caul, J.*, M. A. i Oxford, kgl. storbritanisk Konsul i Kjøbenhavn 200
Macedo, Dom J. da Costa de, Secretair ved Vid. Acad. i Lissabon 200
Macgregor, F. C.*, Consul, Reinbeck, Holstein 200
Mackinlay, D., M D., Pollockshields, Skotland 200
Macleod, Sir H. G.*, fh. Gouverneur paa Trinidad, Vestindien . . 200
Manockjee Cursetjee, Esq., F. S. A. S., Bombay 200
Marcoran, Sir G., J. U. D., Corfu . . . . , . 200
Marquez, J. J., fh. Præsident for Republiken Ny Granada 200
Marsh, P. G., nordamerikansk bef. Minister i Florents 200
Marschall, V.*, Esq., kgl. dansk General-Konsul i Skotland . . . 200
Martinez de la Rosa, D Fr.*, kgl. bef. spansk Minister i Rom 200
Mavros, N. de*, Statsraad, Bukarest. 200
Mayer, J., Esq., F. S. A., Curator for Antiquitets-Museet i Liverpool 200
Melin, H. M., Theol. Dr., Professor ved Universitetet i Lund . . . 200
Menschikoff, A.*, Fyrste, Admiral, Gen.-Gouverneur over Finland 300
Metcalfe, Ch.*, Lord, Gouverneur over Agra, Hindostan 400
Metternich, Cl.*, Fyrste, keis. østerrigsk Stats-Cantsler, Wien . . 200
Michélsen, C.. kgl. dansk Gen.-Konsul i Santa Fè de Bogotá, Ny Granada 200
Miniscalchi-Erizzo, F.*, Greve, keis. østerrigsk Kammerh., Verona 200
Mittrowsky, A. F.*, Greve, keis. østerrigsk Øverste Kantsler, Wien 200
Molander, J.*, Biskop over Borgå Stift, Finland 200
Moltke, A. V.*, Lehnsgreve til Bregentved, Sjælland 200
Moltke, C. E.*, Geh.-Conferentsraad, Greve, til Aagaard, Sjælland 200
Moltke-Hvitfeldt. A. G.*, Geh.-Conferentsraad, Greve, til Moltkenborg, Fyen 200
Moltke-Hvitfeldt, G. L., Greve, kgl dansk bef. Minister i Paris 200
Monrad, D. G., Biskop, Nykjøbing paa F. 200
Monserrato, F. D. C. de*, Directeur, Rio de Janeiro 200

	Kroner
Montefiore, Sir M., Bart, F. R. S., London	200
Montezuma, Vicomte, D. F.*, Rio de Janeiro	200
More, J. Sh.*, Professor i skotsk Ret ved Universitetet i Edinburgh	200
Morpurgo, J., Banquier, kgl. belgisk Gen.-Konsul i Triest	200
Morris, J. G.*, Esq., Philadelphia	200
Morrow, R., Esq., Grosserer, Halifax, Ny Skotland	200
Mosquera, T. C. de*, General, St. Fè de Bogotá	200
Mosquera, J. M*, Erkebiskop i Ny Granada, St. Fè de Bogotá	200
Mueller, F., M. D., Ph. D., Government Botanist, Australien	200
Mülertz, A. F.*, P D, Rector ved den lærde Skole i Horsens	200
Murphy, Hon. H. C., Brooklyn, New York	200
Mylius, J. J. de*, Hofjægermester, til Rønningesøgaard, Fyen	200
Mylius, S. W. V. de, Kammerherre, til Rønningesøgaard, Fyen	200
Navarrete, Don F. de*, Præs. for det kgl. Acad. for Span. Historie i Madrid	200
Neergaard, P. J., Etatsraad, til Førslev og Faareveile, Sjælland	200
Neophytos*, Metropolit af Wallachiet	200
Nesselrode, C. R.*, Greve, keis. russisk Rigscantsler, St. Petersbg.	200
Nicholson, Sir C., Bar., D. C, L,, LL. D., London	200
Nordenfalk, J., Friherre, P. D., Stockholm	200
Norman, B. M.*, Esq., New Orleans	200
Northumberland, A. P.*, Lord Prudhoe, Hertug af, til Alnwick Castle, England	200
Obligado, Don P.*, Dr., fh. Gouverneur i Buenos Ayres	200
Obrenovitsch*, Michael III, Fyrste af Serbien, Belgrad	400
Oesterreicher, R. von*, Etatsr., kgl. dansk Gen.-Konsul i Triest	200
Olfers, J. F. M. von*, Geh -Raad, Gen.-Director over de kgl. preussiske Museer, Berlin	200
Olinda, Don P. de Aranjo Limas*, Marquis de, Rio de Janeiro	200
Orloff, A.*, Fyrste, Medlem af Statsraadet i St. Petersborg	200
Osuna y del Ynfantado, Don M., duque de, kgl. spansk bef. Minister i St. Petersborg	200
Ouseley, Sir Gore*, Director R. A. S., London	200
Ouseley, W. G.*, fh. kgl. bef. storbritanisk Minister	200
Ouvaroff, A., Greve, Statsraad, Medl. af Vid. Akad. i St. Petersborg	200
Ouvaroff, S.*, Greve, keis. russ. Udenrigsminister, St. Petersborg	200
Parish, F., Esq.. kgl: storbritanisk Consul i Buenos Ayres	200
Parker, Rev. P., Washington	200
Pazos, Don J. B., Dr., Buenos Ayres	200
Perez de Velasco, Don H. J. U. D., Advocat, Lima	200
Peterson, J.*, Esq., Overdommer paa Øen St. Vincent, Vestindien	200
Petit, L. H.*, Esq., F. R. S., London	400
Peto, Sir. S. M., Bart., M. P., K. C. D., Sommerleyton Hall, Suffolk	200
Phillips, Sir T., Bart., Middlehill, Worcestershire	200

	Kroner
Plaskett, J.*, Major, St. Croix, Vestindien	200
Platen, B. J. E.*, Greve, Statsraad, Ørbyhus, Uppland	200
Platon, Erkebiskop af Riga og Mitau, Dubela, Rusland	200
Plessen, O., Baron, Geh.-Conferentsraad, Baden-Baden	200
Plumer, W.*, Esq., Epping i New Hampshire	200
Pontoppidan, H., kgl. dansk Gen.-Konsul i Hamborg	200
Power, Rev. J., Bibliothekar ved Universitetet i Cambridge	200
Pratápa Chandra Sinha Bahâdoor, Raja, Bakparáh, Bengalen	200
Precht, H. W.*, Oberstl., fh. Stadthauptmand paa Øen St. Thomas i Vestindien	400
Prescott, H.*, fh. Gouverneur over Newfoundland	200
Preus, J. C.*, fh. Sorenskriver i Vester-Nedenæs, Norge	200
Prieto, Don J.*, Præsident i Chile	200
Pryce, D. T., Esq, Grosserer, Batavia	200
Przezdziecki, A.*, Greve, Archæolog, Warschau	200
Pycroft, J. W., Esq., F. S. A., F. R. A. S, London	200
Pyrker von Felsø-Eør, J. L.*, Patriarch-Erkebiskop af Erlau, Ungarn	200
Radhákant Deva Bahádoor*, hinduisk Literator, Calcutta	200
Rafn, C. C.*, Conferentsraad, Professor, det kgl. nordiske Oldskrift-Selskabs Stifter og bestandige Secretair	200
Rájendralála Mitra, B., Vicepræsident for R. A. S., Bengalen	200
Ralli, A. di Stefano, Banquier, Triest	200
Rantzau, C. F., Greve, Kammerherre, til Frederikslund og Braheshol m, Fyen	200
Rastawiecki, E., Baron, Archæolog, Warschau	200
Read, J. M., General, Paris	200
Rehling, J.*, Gen.-Gouverneur over dansk Ostindien, Tranquebar	200
Reventlow, F. C. O.*, Geh.-Conferentsr., Lehnsgreve til Christianssæde, Lolland	200
Reventlow, Fr. D.*, Greve, kgl. dansk bef. Minister i London	200
Reventlow, D. C. E.*, Greve, til Brahetrolleborg, Fyen	200
Reventlow, Chr. Detl., Greve, Kragerup i Skaane	200
Ricker, Hon. S., fh. nordamerikansk Gen.-Konsul i Frankfurt	200
Rink, H. J., Dr. ph., Justitsraad, Kjøbenhavn	200
Robert, P., C., Intendant ved den 5te Militair-Division, Paris	200
Rodotheatos, Sp., Overrets-Præsident, Corfu	200
Romualdo Antonio de Seixas*, Erkebiskop af Brasilien, Bahia	200
Rosen, S. A. G C., Kammerherre, Hendriksholm, Sjælland	200
Rosenørn-Teilmann, C. P. T., Kammerherre, til Stamh. Nørholm	200
Rumine, N. de, virkelig Statsraad, Kammerherre, Moskwa	200
Ruyssenaers, S. W., kgl. nederlandsk Gen.-Konsul i Alexandria	200
Rønnenkamp, Chr.*, Kammerh., til Næsbyholm og Bavelse, Sjæll.	500
Salvandy, N. A.*, Greve, fh. fransk Udenrigsminister, Paris	200
Santa-Cruz, A.*, fh. Protector for den Peru-Boliviske Confoederation	320

	Kroner
Savaïtof, P., Prof. ved det geistl. Seminarium i St. Petersborg. .	200
Scarpa, J. da*, fh. kgl. dansk Konsul i Fiume	200
Scavenius, J. B.*, Hofjægermester, til Basnæs, Sjælland.	200
Scavenius, P. B.*, Kammerherre, til Gjørslev, Sjælland	200
Schack, O. D.*, Lehnsgreve til Schackenborg, Sønderjylland . . .	200
Schack-Sommer, J. O., kgl. dansk Vice-Konsul i Hamburg . .	200
Scheele, L. N.*, Geheime-Conferentsraad	200
Scheel-Plessen, W. H. B.*, Greve, Zierhagen, Neustadt	200
Schindler, J., Baron, Geheimeraad, Canonicus, Krakau	200
Schmidt, P. Chr.*, til Vindeby, Senator i Tønning.	400
Scholten, P. C. F.*, Gen.-Gouverneur over dansk Vestindien . . .	200
Schubert, F. H. de, Gen.-Lieutenant, St. Petersborg	200
Schüth, N. C., kgl. dansk Gen.-Konsul, Valparaiso	300
Schütte, A. T., Hofjægermester, til Bygholm og Nørlund, Nørrejyll.	200
Sieveking, K.*, Syndicus i Hamburg	200
Siögren, A. J.*, Statsraad og Medl. af Vid. Acad. i St. Petersborg	200
Skeel, E. W. R., Kammerherre, til Dronninglund, Nørrejylland . .	200
Smith, J. C., Esq., Sharon, Connecticut	200
Smith, M.*, Sø- og Land-Krigscommissair, Frederiksværn	200
Solomos, D., Greve, Zante	200
Sparks, J., LL. D., Prof. i Historie ved Harvard-Universitetet i Cambridge, Massachusetts	200
Stawell, Sir W. F.. Overdommer, Victoria, Australien	200
Stenhammer, M.*, Provst og Sognepræst til Risinge, Øster-Gøtland	200
Stichæus, J. F.*, Landshøvding over Borgå, Finland	200
Stifft, A. J. von*, Keiser Frants I's Livlæge, Wien	200
Stirbey, Fyrst D., Barbo de, fh. Hospodar af Wallachiet, Bukarest	200
Stourdza, Fyrst M., fh. Hospodar af Moldau	400
Stroganoff, G.*, Greve, Geheimeraad, St. Petersborg	200
Strøyberg, C.*, Cancelliraad, Aalborg	1200
Studach, H. L.*, Apostolisk Vicar i Stockholm	200
Stürup, V., kgl. dansk Gen.-Konsul i Venezuela	200
Sutherland, G. G. L. G.*, Hertug af, Dunrobin Castle, Sutherland	200
Swinburne, Sir J. E.*, Bart., Præs. for Ant. Selskab i Newcastle	300
Symington, A J., Esq., Glasgow	200
Teimouraz, H. T., Czarevitsch*, Prinds af Georgien	200
Teleki von Széh, J.*, Greve, Gouverneur over Siebenbürgen . .	200
Thamsen, H. D.*, Etatsraad, Stuttgart	4040
Thomander, J. H.*, T. D., Biskop i Lund	200
Tiedge, J. H. C., Grosserer, Buenos Ayres	200
Titoff, V. P. de, fh. keis. russisk bef. Minister, St. Petersborg . .	200
Tobin, Sir T., Fredsdommer, Ballincollig, Grevskabet Cork	200
Toreno, J. M. de*, Greve, Kammerherre hos Hds. M. Dronningen af Spanien, Madrid	200

	Kroner
Traill, Th. St.*, M. D., Professor ved Universitetet i Edinburgh . .	200
Trevelyan, Sir. C., Bart, London	200
Trevelyan, Sir W. C., Bart., Wallington, Newcastle on Tyne . .	200
Trolle-Bonde, G., Greve, Kammerh., Säfstaholm, Södermannland	300
Typaldos, C. K.*, Senator, Athen	200
Tyskiewicz, E., Greve, Gouvernements-Secretair og Curator for Skolerne i Borysoff	200
Ulrich, F. C., Gouverneur paa Øen St. Barthelemy, Vestindien . .	300
Van Buren, M.*, fh. Præsid. for de foren. nordamerik Fristater .	200
Van Deurs, J. F.*, Gen.-Krigscommissair, til Frydendal, Sjælland	200
Vargas, J.*, M. D., Præsident for Republiken Venezuela	200
Varszawa, Fyrst J. de, Grev Paskevitsh Erivansky*, Statholder i Polen	300
Vedel-Simonsen, L. S.*, Conferentsraad, til Elvedgaard, Fyen. .	200
Waldo, D.*, Esq., Worcester, Massachusetts	200
Wallén, C. S.*, Geheimeraad, Helsingfors	200
Webster, N.*, LL. D., New-Haven, Connecticut	200
Wedell, C. W. A. S., Kammerh., Lehnsgreve til Wedelsborg, Fyen	200
Wellenheim, L. W. von*, Hofraad, Wien.	200
Were, J. B., Esq., kgl. dansk og svensk-norsk Konsul i Melbourne, Australien	200
Werkmester, M.*, Landmaaler, Svendborg	200
Wetmore, Hon. P. M., General, New York	200
Wiarda, S., kgl. nederlandsk Konsul i Buenos Ayres	200
Wilson, Right Rev. D.*, D. D., Biskop i Calcutta	200
Wilson, Rev. J., D.,D., F. S. A., Præsid. for Trinity College, Oxford	200
Winthrop, R. C., LL. D., Præsident for det historiske Selskab i Massachusetts	200
Winthrop, Th. L.*, Præs. for det Amer. Antiquar. Selskab i Boston	200
Witte, J. J. A. M. de, Baron, Numismatiker, Paris	200
Wolanski, T.*, Pr. z Wolan, Landraad, Pakosc, Posen	200
Wood, R., Esq., kgl. storbritanisk Kousul i Tunis	200
Woolsey, T. D., A. M., Professor ved Yale College, New Haven, Connecticut	200
Wrangell, F. de*, Baron, Admiral og Gen.-Adjudant, St. Petersborg	200
Young, A., Capitain, Twickenham, England	200
Young, Sir J., Gouverneur over New South Wales, Australien . .	200
En russisk Statsmand i St. Petersborg	200
En Amerikaner	1000
Fond under Benævnelsen »Grønland«	1200
Fond under Benævnelsen »Stavanger«	400
Tilvæxt, som Fonden forørigt har erholdt.	59080
Selskabets faste Fond den 31 December 1876	172,000

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKABS
BESTYRELSE OG MEDLEMMER

den 31te December 1876.

Selskabets Præsident:
HANS MAJESTÆT KONG CHRISTIAN IX AF DANMARK.

Vicepræsident: Kammerherre J. J. A. Worsaae, Museums-Directeur.
Secretair for Udgivelsen af Oldskrifterne: Professor, Dr. K. Gislason.
Secretair for Udgivelsen af de archæologisk-historiske Tidsskrifter: Professor H. C. C. Engelhardt.
Kasserer: Justitsraad F. S. Bang, Kasserer ved Privatbanken.

Oldskrift-Afdeling.

G. Brynjulfson, Docent ved Universitetet.
K. Gislason, Professor ved Universitetet (Formand).
A. F. Krieger, Geh.-Etatsraad, Dr. juris.
J. Sigurðsson, Archivar.
G. Stephens, Professor, Docent ved Universitetet.
P. G. Thorsen, Professor, Universitetsbibliothekar.
N. L. Westergaard, Etatsraad, Professor ved Universitetet.

Oldsag-Afdeling.

H. C. C. Engelhardt, Professor (Formand).
T. Hindenburg, Assessor i Criminal- og Politiretten.
J. Kornerup, Kunstmaler, Professor.
F. Schiern, Professor ved Universitetet.
A. Strunk, Justitsraad, Museums-Inspecteur.
J. P. Trap, Geh.-Etatsraad, Kabinetssecretair.
J. J. A. Worsaae, Kammerherre. (Fungerer ikke, medens han er Vicepræsident).

A. Medlemmer i Norden.

(Nemlig i: Danmark [derunder indbefattet: Island, Færøerne, Grønland, de danske Øer i Vestindien og indtil 1865: Slesvig, Holstein og Lauenburg], Norge og Sverig.)

Hs. M. Christian IX, Konge af Danmark . . . . F. B. B.
Hs. K. H. Frederik, Kronprinds af Danmark . . . . F. B. B.

Hs. M. Kong Oscar, af Sverig og Norge . . . . F. B. B.

H. H. Johan, Prinds af Slesvig-Holsteen-Sønderborg-Glücksborg F. B. B.

H. H. Vilhelm, Prinds af Glücksborg . . . . F. B. B.

Aagaard, A. Z., keis. østerrigsk Konsul, Tromsø, Finmarken . A. B.

Aal, Cand. juris, Arendal . . . . A. B.

Abrahams, A., Cand. philos., Kjøbenhavn . . . . A. B.

Adsersen, Fr., Capitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Agerholm, E., V., Capitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Aggerup, G. G., Etatsraad, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.

Ahlefeldt-Laurwigen, F. L. W., Kammerh., Lehnsgr. til Langel. F. B. B.

Andersen, Carl, Inspecteur, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Andersen, S. Chr., kgl. dansk Konsul i Christiania . . . . . . C. B.

Aurell, C. J. E., Dr. philos., Adjunct, Nykøping . . . . A. B.

Baastrup, Kammerherre, Overførster, Kjøbenhavn . . . . B. B.

Bagger, J. H., Overretssagfører, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Bahnson, Chr., Stud. mag., Kjøbenhavn . . . . A. B.

Bang, F. S., Justitsraad, Bankkasserer, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.

Bang, P. C., Artillericapitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Barkén, M., Dr. phil., Rektor i Køping . . . . A. B.

Bech, A. V., Hofjægermester, til Valbygaard, Slagelse . . . . . A. B.

Bech, C., Cand. pol., Engelsholm, Veile . . . . A. B.

Bech, F. C., Justitsraad, Birkedommer, Slagelse . . . . A. B.

Becker, J. G. Burman, Dr. phil., Kjøbenhavn . . . . F. B. B.

Berckemeyer, E. P., Landraad, Gross Thurow, Lauenburg . . F. B. B.

Bergh, Th., Lithograf, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Bergmann, J., Dr. phil., Biskop, Stockholm . . . . F. B. B.

Bergsøe, S., Proprietair, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Berlin, N. J., Prof., Gen.-Direct. ved Sundhedscollegiet i Stockh. A. g.

Berthelsen, J., Cand. juris, Fuldmægtig i Magistraten, Kbhvn. A. B.

Bertouch, C. C. F. de, Hofjægermester . . . . F. B. B.

Bertouch-Lehn, J. J. S. E., Kammerherre, Lehnsbaron til
Sønderkarle, Lolland . . . . F. B. B.

Bille, T., Kammerherre, fh. kgl. dansk Minister i London . . F. B. B.

Blom, O. E., Artilleri-Capitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Blome, A. v., Baron, Geh.-Conferentsraad, Itzehoe . . . . F. B. B.

Bock, J. Chr. A., Etatsraad, Læge, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Bonde, C. J., Friherre, Overceremonimester, Stockholm . . . . F. B. B.

Bonde, C. J., Greve, til Kjesäters Säteri, Södermanland . . . . A. B.

Bornemann, P. J., Kammerherre, Bjergbygaard, Holbæk . . . F. B. B.

Borring, L. S., Professor, Kjøbenhavn . . . . V. B.

Boye, V., Cand. phil., Kjøbenhavn . . . . A. B.

Brammer, G. P., Dr. theol., Biskop, Aarhus . . . . A. B.

Bretton, L. P., Baron, Kammerherre, Helsingør . . . . F. B. B.

Briem, J. G. G., Sognepræst, Slangerup . . . . F. B. B.

Bring, E. G., Dr. theol., Biskop, Linkøping . . . . A. B.

Broberg, Carl, Konsul, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Brock, P., Dr. phil., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Brun, P. F. C., Kammerherre, Amtmand, Lindersvold . . . . . A. B.
Brunius, C. G., Dr. Adjunkt, Landskrona . . . . A. B.
Bruun, Chr. W., Justitsraad, Bibliothekar, Kjøbenhavn. . . . . A. B.
Bruzelius, N. G., Dr. phil., Rektor, Ystad . . . . V. B.
Bryde, J. P. T., Isl. Kjøbmand, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Brynjulfson, G., Docent ved Universitetet, Kjøbenhavn . . . . V. B.
Bugge, S., Professor ved Universitetet i Christiania . . . . . . A. B.
Cappé, J., kgl. nederlandsk Konsul paa Øen St. Thomas . . . F. B. B.
Carlsen, C., Etatsraad, Vandbygnings-Inspecteur, Kjøbenhavn A. B.
Carlson, F. F., Statsraad, Departementschef, Stockholm . . . . A. B.
Carnegie, D., Brukspatron, Grosserer, Gøteborg . . . . F. B. B.
Cederfeld de Simonsen, H. C. J, Kammerh., til Erholm og Søndergaarde, Nyborg . . . . F. B. B.
Christensen, G. H. K., Krigsraad, Rustmester, Kjøbenhavn. . A. B.
Clausen, H. A., Etatsraad, Gen.-Konsul, Kjøbenhavn . . . . . . A. B.
Dahl, J. C. v., Oberst, Chef for H. M. Kongens Adjudantstab A B.
Danneskjold-Samsøe, C. C. S., Greve, Overskjenk, Kjøbenh. A. B.
Danneskjold-Samsøe, O. S., Greve, Kjøbenhavn . . . . . . A. B.
Dickson, R., Grosserer, Gøteborg . . . . F. B. B.
Dirckinck-Holmfeld, C., Baron, Altona . . . . F. B. B.
Dirckinck-Holmfeld, U., Baron, Geh.-Conferentsraad, Kiel F. B. B.
Djurklou, N G., Friherre, Intendant, Sørby, Ørebro . . . . . . F. B. B.
Ekman, J. J., Grosserer, Gøteborg . . . . F. B. B.
Ekman, O., Grosserer, Konsul, Gøteborg . . . . F. B. B.
Elvius, Sophus, Assistent . . . . F. B. B.
Engelhardt, H. C. C., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Erslev, Kr., Cand. philos., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Erslev, E., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Esbensen, J. R., Sognepræst til Flemløse, Assens . . . . A. B.
Essen, R. J., Friherre, Ljunghem, Skøfde . . . . A. B.
Ewaldsen, Chr., Præst, Frederiksberg . . . . V. B.
Ewerløff, F. A., kgl. svensk-norsk Gen.-Konsul, Kjøbenhavn A. B.
Fabricius, C. L., Sorenskriver i Øster-Nedernæs, Norge . . . F. B. B.
Fahnøe, H. Chr., Sognepræst til Sønderup, Slagelse . . . . . . A. B.
Fanøe, G., Læge, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Fasting, H. Chr., Etatsraad, Amtsforvalter, Esrom . . . . A. B.
Fasting, L. G., Etatsraad, Herredsfoged, Nakskov . . . . A. B.
Fenger, H. M., Cand. theol., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Fiedler, H. V., Birkedommer, Skjelskør . . . . F. B. B.
Finsen, V. L, Høiesterets-Assessor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Fischer, Chr., Etatsraad, Borgmester, Randers . . . . F. B. B.
Fridriksson, H. K., Adjunkt, Reykjavik . . . . V. B.
Friedleif, J., Dr. phil., Notarius ved Domcapitlet i Linkøping A. B.

Friis, L., Avlsforvalter, Kjøbelevgaard ved Nakskov . . . . A. B.
Frijs, Chr. E., Krag-Juel-Vind, Lehnsgreve, til Frijsenborg . . F. B. B.
Frijs, J., Krag-Juel-Vind, Greve, Kammerherre, Lehnsbaron til Juellinge, Maribo . . . . F. B. B.
Fryxell, A., Dr. phil., Professor, Stockholm . . . . A. B.
Funch, F. C. C., Oberst, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Garde, A. A. B. Mazar de la, Etatsraad, Kjøbenhavn . . . . . F. B. B.
Gardie, A. J. de la, Greve, Helsingborg . . . . F. B. B.
Gislason, K., Professor ved Kjøbenhavns Universitet. . . . . . V. B.
Gjessing, G. A., Adjunkt, Christiansand . . . . F. B. B.
Gosch, C. C. A., Attaché ved det danske Gesandtskab i London A. B.
Grove, P. V., Redactionssecretair, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Grundtvig, Sv., Professor ved Kjøbenhavns Universitet . . . . A. B.
Grøndal, B., Adjunkt, Reykjavik . . . . V. B.
Gudman, F., Kjøbmand, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Haderup, V., Læge, Nakskov . . . . A. B.
Hage, H., Cand. theol., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Hallberg, B. V., Organist, Landskrona. . . . . A. B.
Hamilton, H. L. H, Greve, Stockholm . . . . F. B. B.
Hammer, H., J., Capitain, Genremaler, Kjøbenhavn . . . . . . A. B.
Hammerich, P. F. A., Dr. phil., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Hammershaimb, V. U., Provst, Østerø, Færøerne. . . . . . . V. B.
Hammershøi, Organist og Skolelærer, Hobro . . . . A. B.
Hansen, Heinr., Professor, Etatsraad, Kjøbenhavn. . . . . A. B.
Hansen, H. C., Etatsraad, Bygningsinspecteur, Kjøbenhavn . . A. B.
Hansen, Joh., østerr. Gen.-Konsul, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Hansen, P., Conferentsraad, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Hauch, A. G. Ø, Skolebestyrer, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Hegermann-Lindencrone, C. D., Generallieutenant, Bjørnemose, Svendborg . . . . A. B.
Heintze, J. F. E., Baron, Kammerherre, Bordesholm, Kiel. . . F. B. B.
Hellemann, H J., til Grønnæssegaard, Frederiksværk . . . . A. B.
Herbst, C. F., Justitsraad, Museums-Inspecteur, Kjøbenhavn. . A. B.
Hetsch, Chr., Architekturmaler, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Hildebrand, B. E., kgl. svensk Rigsantiqvar, Stockholm . . . V. B.
Hindenburg, Th., Assessor i Criminal- og Politiretten, Kbhvn A. B.
Hoff, T. C. F. A., Museums-Assistent, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Hofman Bang, Etatsraad, Hofmansgave . . . . A. B.
Hoffory, Stud. philol., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Holck, C. C. W. F., Capitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Holm, A. J., Etatsraad, Kjøbenhavn. . . . . F. B. B.
Holm, P. E., Dr. phil., Professor ved Universitetet i Kjøbenhavn A. B.
Holm, S. M. E., Borgmester, Præstø . . . . A. B.
Holmboe, C. A., Professor, Christiania . . . . F. B. B.
Holmstedt, Sv., Overlærer, Frederiksborg . . . . A. B.

Holst, H. N., Etatsraad, Jernbane-Driftsbestyrer, Aarhus . . . . A. B.
Holstein, L. H. C. H., Kammerherre, Lehnsgreve til Holsteinborg, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Holten, F. C., Baron, Stiftamtmand, Nykjøbing, Falster . . . . A. B.
Hoppe, Joh., Cand. juris, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Ihre, Friherre, En af Rikets Herrar, Stockholm . . . . F. B. B.
Isberg, S, V., Fuldmægtig, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Jacobsen, C., Brygger, Ny-Carlsberg . . . . A. B.
Jensen. J., Lieutenant, Fredericia . . . . A. B.
Jensen, J. Chr., Sognepræst til Ousted, Roskilde . . . . A. B.
Jensen, C. C., Præst, Veiby, Frederiksborg . . . . A. B.
Johannsen, G. G. W., Kammerherre, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Johnsen, E., Læge, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Johnstrup, J. F., Professor ved Universitetet i Kjøbenhavn . . A. B.
Jónsson, E,, Cand. phil., Kjøbenhavn. . . . . A. B.
Juel, A. G., Adjunkt ved Aalborg Cathedralskole . . . . A. B.
Juel, N., Baron, Kammerherre, til Lundbæk, Nibe . . . . F. B. B.
Juel-Rysensten, C. A., Baron, Kammerherre, Kjøbenhavn . . A. B.
Jørgensen, A. D,, Arkivfuldmægtig, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Jørgensen, C. H., Kammerraad, Hoffoureer, Kjøbenhavn . . . V. B.
Jørgensen, B. S., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Kaalund, K., Cand. mag., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Kalkar, C. H A., Dr. theol., Pastor emer., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Kauffmann, H. A. Th., Gen.-Major, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Kellner, L. S., Oberst, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Kjellerup, C. A., Jægermester, til Store-Hyllinge i Skaane . . A. B.
Kierkegaard, P. Chr., Dr. phil., fh. Biskop, Aalborg . . . . . F. B. B.
Klein, C. S., Høiesterets-Assessor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Klingspor, C. A., Ritmester, Upsala . . . . A. B.
Koefoed, J. L. R., Cancellist, Legationssecretair, Kjøbenhavn A. B.
Kornerup, J., Kunstmaler, Professor, Roeskilde . . . . A. B.
Krieger, A. F., Etatsraad, Høiesterets-Assessor, Kjøbenhavn . . A. B.
Krohn, F. Chr., Professor, Medailleur, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Kruse, R. H., Øen Fuur i Liimfiorden . . . . V. B.
Kræmer, R. F., Overstatholder, Upsala. . . . . F. B. B.
Kyhn, V. C., Landskabsmaler, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Landgren, L., Dr. theol., Provst, Sognepræst til Delsbo, Hudiksvall . . . . F. B. B.
Langkilde, F. C., Jægermester, Frederiksgave, Assens . . . . . A. B.
Lasson, T. O., Grosserer, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Lehmann, E. A., Etatsraad, Amtsforvalter, Aarhus . . . . A. B.
Lerche, Chr. A., Kammerherre, Lehnsgreve, til Lerchenborg. . F. B. B.
Lerche, C. C., Greve, til Benzonsdal, Taastrup . . . . A. B.
Lewgreen, A. W., Grosserer, Gøteborg . . . . F. B. B.
Lind, E., Oberst, Kjøbenhavn . . . . A. B.

Linde, A. C. P, Conferentsraad, Departementschef, Kjøbenhavn A. B.
Linder, J. A., Sognepræst, Umeå . . . . F. B. B.
Linnemann. St., Etatsraad, Bankdirecteur, Kjøbenhavn . . . . F. B. B.
Ljungstrøm, C. J., Mag., Sognepræst, Rånnum, Tunhem . . . A. B.
Lorange, A., Bestyrer af Museet i Bergen . . . . A. B.
Lorenzen, M., Stud. mag., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Lucht, M. J. F., Dr. phil., Professor, Directeur for Gymnasium Christianeum i Altona . . . . V. B.
Lund, G. F. V., Dr. phil., Rektor ved Cathedralskolen i Aarhus F. B. B.
Lund, L., Artilleri-Capitain, Adjudant, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Lund, O., Kjøbmand, Kallundborg . . . . A. B.
Lund, H. C. A., Cand. mag., Kjøbenhavn . . . . A. B
Lund, V. N., til Anissegaard, Helsinge . . . . A. B.
Lynge, H. H. J., Boghandler, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Læssøe, L., Kammerraad, Inspecteur, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Læssøe, Th., Landskabsmaler, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Løffler, J. B., Architekt, Kjøbenhavn. . . . . A. B.
Løgstrup, A. B., Major, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Løvenskjold, H. F., Hofjægermester, Lehnsbaron, til Løvenborg F. B. B.
Madsen, A. P., Capitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Magnussón, G., Adjunkt, Reykjavik . . . . V. B.
Mandelgren, N. M., Kunstmaler, Stockholm . . . . V. B.
Mansa, F. V., Dr. med., Etatsraad, Kjøbenhavn . . . . A. B
Martensen, H. M., Dr. theol., Biskop, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Meldahl, F., Etatsraad, Directeur for Kunstacademiet . . . . . A. B.
Melin, H. M., Dr. theol, Professor, Lund . . . . F. B. B.
Moltke-Hvitfeldt, L., Greve, kgl. dansk bef. Minister i Paris F. B. B.
Monrad, D. G., Biskop, Nykjøbing paa Falster . . . . F. B. B.
Moth, C L. J. P., Overlærer, Sorø . . . . A. B.
Mylius, S. W. V. de, Kammerh., til Rønningesøgaard, Odense F. B. B.
Müller, C. L., Etatsraad, Directeur for den kgl. Møntsamling, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Müller, Sophus, Cand. philol, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Møller, Chr. H., Orlogscapitain, Kjøbenhavn. . . . . A. B.
Møller, P. de, Ritmester, Skottarp, Halland . . . . F. B. B.
Nilsson, Sv., Professor emeritus, Lund . . . . V. B.
Nilsson, L. G., Lector, Luleå . . . . A. B.
Nordenfalk, J., Dr. phil., Friherre, Stockholm . . . . F. B. B
Nyholm, C. C. V., Assessor i Criminal- og Politiretten . . . . A. B.
Nyholm, L. C., Cancelliraad, Contorchef, Kjøbenhavn . . . . . A. B.
Nørgaard, P. M. T., Sognepræst til Saaby, Sjælland . . . . . . A. B.
Ollendorff, C. A., Kjøbmand, Holbæk . . . . A. A.
Olsen, Chr., Cancelliraad, Prokurator, Randers . . . . F. B. B.
Paludan-Müller, C. P., Dr. phil., Professor, Kjøbenhavn. . . F. B. B
Petersen, J. C. L., Kapitain og Skoleinspecteur, Kjøbenhavn A. B.

Petersen, J. M., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Petersen, K. N. H., Cand mag., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Petrelli, C. M., Dr. phil., Præst, Søderkøping. . . . . F. B. B.
Pjetursson, P., Professor, Biskop paa Jsland, Reykjavik. . . . F. B. B.
Plessen, H. F. A., Kammerherre, Slesvig . . . . F. B. B.
Plessen, O, Baron, Geh.-Conferentsraad, Baden-Baden . . . . F. B. B.
Pontoppidan, D., Præst, Randers . . . . S. B. B.
Quistgaard, C. S., Pastor emer., Kjøbenhavn. . . . . F. B. B.
Raasløff, H. J. A., Conferentsraad, Kjøbenhavn. . . . . F. B. B.
Raasløff, V. R., General . . . . F. B. B.
Rafn, C. H., Cand. philol. . . . . V. B.
Rantzau, C. F., Greve, Kammerh., til Frederikslund, Assens F. B. B.
Rasmussen, H. V., Præst, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Rasmussen, O. F. C., Kammerraad, Jettehøi, Rønnede . . . . A. B.
Rasmussen, R. C., Organist, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Regenburg, T. A. J., Stiftamtmand, Skanderborg . . . . F. B. B.
Reventlov, Chr. Detl., Greve, til Kragerup i Skaane. . . . . . F. B. B.
Rink, H. J., Dr. phil., Justitsraad, Kjøbenhavn. . . . . F. B. B.
Rosen, S. A. G. C., Kammerherre, Henriksholm, Hørsholm . . F. B. B.
Rosenberg, C. F. V, Dr. phil., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Rosenørn-Lehn, O D., Udenrigsminister, Kammerherre, Lehnsbaron til Guldborgland, Falster . . . . F. B. B.
Rosenørn-Teilmann, C. P. T., Kammerherre, til Stamhuset Nørholm, Varde . . . . F. B. B.
Rothe, A. B., Kammerh., Hofchef hos H. K. H. Kronprindsen A. B.
Rudbeck, R. Th. C. G. G. Friherre, Kammerherre, Stockholm F. B. B.
Rygh, O., Professor ved Universitetet i Christiania . . . . A. B.
Salomon, E. C. V., Dr. med., Overlæge, Malmø . . . . F. B. B.
Saxild, G. Chr., Canceliiraad, Herredsfoged, Kolding . . . . . . F. B. B.
Scavenius, P. B., Cand. juris, Godseier, til Voergaard, Aalborg
Schade, A. H., Konsul, Nykjøbing, Mors . . . . A. B.
Schiern, F., Professor ved Kjøbenhavns Universitet . . . . . . F. B. B.
Schøtz, O. M., Sognepræst til Hasle, Ringsted . . . . A. B.
Schlegel, J. F., Geh.-Etatsraad, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Schleisner, P. A., Dr med, Justitsraad, Stadslæge, Kjøbenhavn A. B.
Schmidt, T. H. F. Vald., Professor, Dr., Kjøbenhavn . . . . . . A. B.
Schmidt, S. E. W., Kammerassessor, Revisor, Kjøbenhavn . . A. B.
Schmidt, J. P., Dyrlæge, Haderslev . . . . A. B.
Schütte, A. T., Hofjægermester, til Bygholm og Nørlund, Horsens F. B. B.
Secher, V. A., Cand. juris, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Sehested, N F. B. de, Hofjægermester, til Broholm, Svendborg A. B.
Sick, J. F., Kammerherre . . . . A. B.
Sigurdsson, J., Archivar, Kjøbenhavn . . . . V. B.
Simesen, R. J., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Skeel, E. W. R., Kammerherre, til Dronninglund, Aalborg. . . F. B. B.

Smith, M., Isl. Kjøbmand, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Sommer, C. C. L. F., Læge . . . . A. B.
Sparre, G. A., Greve, Stockholm . . . . F. B. B.
Stedingk, L. E., Greve, Gen.-Lieutenant, Stockholm . . . . . . F. B. B.
Steenstrup, J. J. S., Etatsraad, Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Steenstrup, J, Cand. juris, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Steenstrup, K. J. V, Museumsassistent, Kjøbenhavn . . . . . . A. B.
Steffensen, Vald., Stud. mag., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Steinordh, J. H. W., Dr. phil., Rektor i Linkøping . . . . . . F. B. B.
Stephens, G., Professor, Docent ved Kjøbenhavns Universitet V. B.
Stephensen, M., Assessor i Landsoverretten, Reykjavik . . . . A B.
Stephensen, O., Etatsraad, Directeur for det islandske Departm. A. B.
Stjernstedt, A. W., Baron, Rigsheraldicus, Stockholm . . . . F. B. B.
Stolpe, C. E. E., Hofprædikant, Wing, Axvall . . . . A. B.
Storm, G., Cand. philol., Christiania . . . . A. B.
Strandgaard, A. S., Major, Bygnings-Inspecteur, St. Thomas F. B. B.
Strandgaard, L. V., Justitsraad, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Strandgaard, H. C., Skolelærer, Selde, Skive . . . . V. B.
Strohberg, J. G., Skolelærer, Martofte ved Kjerteminde . . . . A. B.
Strunk, A., Justitsraad, Museums-Inspecteur, Kjøbenhavn . . . V. B.
Strøm, Thorv., Cand mag. . . . . A. B.
Sundbye, Th., Dr. phil., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Sveinsson, J. A., fh. Adjunkt, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Sørensen, A. A., Præst, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Tegner, J. V., Justitsraad, Overingenieur, Aarhus . . . . A. B.
Tegner, J. H. A., Premierlieutenant, Kammerjunker, Kbhavn A. B.
Thomsen, V., Dr. phil., Docent ved Kjøbenhavns Universitet A. B.
Thorkelin, F. B. J., Capitain, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Thorkelssón, J., Overlærer, Reykjavik . . . . V. B.
Thorlacius, A. O., Kjøbmand, Stykkisholm, Island . . . . . . A. B.
Thorsen, P. G., Professor, Bibliothekar, Kjøbenhavn . . . . . A. B.
Thorson, E. M., Underbibliothekar, Kiøbenhavn . . . . A. B.
Thortsen, C. A., Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Thrige, S. B., Professor, Skolebestyrer, Kjøbenhavn . . . . . . A. B.
Tillisch, F. F., Geh.-Conferentsraad, Kjøbenhavn . . . . A. B
Torin, K., Intendant, Bibliothekar, Skara . . . . A. B.
Trap, J. P., Geh.-Etatsr., Cabinets-Secretair hos Hs. M. Kongen,
Kjøbenhavn . . . . A. B.
Tregder, P. H., Dr. phil., Professor, Rektor ved Sorø Academi A. B.
Trolle-Bonde, G., Greve, Kammerherre, Stockholm . . . . . . F. B. B.
Uldall, F., Architekt, Randers . . . . A. B.
Undset, Ingv., Student, Christiania . . . . A. B.
Unger, C. R., Professor, Christiania . . . . V. B.
Ussing, J. L., Dr., Professor ved Kjøbenhavns Universitet . . . A. B.
Vahl, J., Provst, Østersnede, Veile . . . . A. B.

Varming, L., Sognepræst, Sal, Skive . . . . A. B.
Vedel, E., Kammerherre, Amtmand, Sorø . . . . A B.
Vestergaard, N. S., til Thaliasminde i Thy . . . . A. B.
Viborg, K. F., Dr. phil., Sognepræst, Slagelse . . . . A. B.
Wachtmeister, H., Dr. phil., Greve, Johannishus, Carlskrona F. B. B.
Wackerbarth, A. D., Professor, Upsala . . . . F. B. B.
Wasrin, P. A., Dr. phil., Brukspatron, Linkøping . . . . F. B. B.
Wedell, K. W. A. S., Kammerh., Lehnsgr, til Wedellsborg, Assens F. B. B.
Wegener, C. F., Conferentsr., Geh.-Archivar, Kjøbenhavn . . . A. B.
Westergaard, N., L., Etatsraad, Professor, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Wetterbergh, C. A., Dr. med., Linkøping . . . . V. B.
Wiberg, C. F, Lector, Gefle . . . . F. B. B.
Wichfeld, J. de, Kammerh., til Stamhuset Engestofte, Maribo A. B.
Wieselgren, P., Dr. theol., Domprovst, Gøteborg . . . . F. B. B.
Willemoes, F. C., Etatsraad, Herredsfoged, Aarhus . . . . . . B. B.
Willer, M., Varemægler, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Wimmer, L. F. A., Dr. phil., Docent ved Universitetet, Kjøbenhavn A. B.
Winkel-Horn, E. F., Cand. mag., Kjøbenhavn . . . . A. B.
Winstrup, L. A., Justitsraad, Bygningsinspecteur, Kolding . . A. B.
Winther, J. N., Lærer, Lyngby (Kbhvn.) . . . . A. B.
Wittlock, J. A. Z., Dr., Reservelæge, Vexiø, Småland . . . . . A. B.
Wolff, A. A., Dr. phil., Professor, Overrabiner, Kjøbenbavn . . A. B.
Wolff, F., Konsul, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Wolfhagen, F. H., Kammerherre, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Worsaae, A. H. H., Apotheker, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Worsaae, J. J. A., Kammerh., Museums-Directeur, Kjøbenhavn A. B.
Wroblewsky, J. J, Korpslæge, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Wulff, J., Kammerraad, Østergaard. Løgstør . . . . F. B. B.
Wyk, O., Grosserer, Gøteborg . . . . F. B. B.
Wørishøffer, J. P. A., General, Kjøbenhavn . . . . A. B.
Zinck, L., Cand. theol., Redacteur, Kjøbenhavn . . . . A. B.

B. Medlemmer udenfor Norden.

H. M. Alexander II, Keiser af Rusland . . . . F. B. B.
H. M. Wilhelm I, Keiser, Konge af Preussen . . . . F. B. B.
H. M. Wilhelm III, Konge af Nederlandene . . . . F. B. B.
H. M. Victor Emanuel, Konge af Italien . . . . F. B. B.
H. M. Amadeo I, tidligere Konge af Spanien . . . . F. B. B.
H. M. Dom Pedro II, Keiser af Brasilien . . . . F. B. B.
H. M. Johann, Konge af Sachsen . . . . F. B. B.
H. M. Georg I, Hellenernes Konge . . . . - - -

H. Ks. H. Leopold II, fh. Storhertug af Toscana . . . . F. B. B.
H. H. Friedrich Frantz, Storhertug af Meklenburg-Schwerin F. B. B.
H. Ks. H. Constantin Nicolaievitsch, Storfyrste af Rusland F. B. B.
H. Ks. H. Alex. Alexandrovitsch, Storfyrste af Rusland . . - - -
H. K. H. Napoléon Bonaparte, Prinds af Frankrig. . . . . . F. B. B.
H. K. H. Albert Edward, Prinds af Wales . . . . F. B. B.
H. K. H. Wilhelm Fridrich, Prinds af Nederlandene. . . . . F. B. B.
H. Ks. H. Peter, Prinds af Oldenburg, General i russisk Tjeneste F. B. B.
H. H. Carl II, fh. Hertug af Lucca . . . . F. B. B.
H. K. H. Umberto, Kronprinds af Italien, Fyrste af Piemont F. B. B.
H. K. H. Eugen, Prinds af Savoyen-Carignan . . . . F. B. B.
H. H Adolph, Hertug af Nassau . . . . F. B. B.
H. H. Ernst II, Hertug af Sachsen-Coburg-Gotha. . . . . F. B. B.
H. H. Bernhard, Hertug af Sachsen-Meiningen . . . . F. B. B.
Aali, Mehemed Emin-, Pascha, Constantinopel . . . . F. B. B.
Abel, W. O., Diaconus, Leonberg, Würtemberg . . . . F. B. B.
Adlerberg, V. von, Greve, General, St. Petersborg . . . . . . F. B. B.
Akermann, J. Y., Esq., Secretair v. d. numismatiske Selskab i London. . . . . F. B. B.
Albarellos, Don N., Dr. med., Buenos Ayres . . . . F. B. B.
Ali Mahomed Khan, Mirza, britisk Fredsdommer og keis. ottomanisk Gen.-Konsul, Bombay . . . . F. B. B.
Anca, F., Baron, Deputeret, Palermo . . . . V. B.
Appleton, J. R., Esq., Durham . . . . F. B. B.
Aroujo-Ribeiro, Don J. de, fh. keis. brasiliansk bef. Minister i Paris, Rio de Janeiro . . . . F. B. B.
Arntzen, N., Esq., Fall River, Massachusetts . . . . F. B. B.
Aspinwall, T., Oberst, Brooklyn, Massachusetts . . . . F. B. B.
Athanasius, Erkebiskop, Metropolit af Korfu . . . . F. B. B.
Bancroft, G. L. L. D., de nordmerikanske Fristaters befuldmægtigede Minister, Berlin . . . . F. B. B.
Barclay, Rev. S. V., Principal ved Universitetet i Glasgow . . F. B. B.
Barkly, Sir H., K. C. B., Couverneur paa Øen Mauritius . . . F. B. B.
Barry, Sir R., Overdommer og Kantsler ved Universitetet i Melbourne, Australien. . . . . F. B. B.
Bartlett, J. R., Esq., Statssecretair, Providence, Rhode-Island F. B. B.
Basilius, Erkebiskop af Polotsk og Vitebsk, Rusland . . . . . F. B. B.
Baudot, H., Præsident for den archæologiske Commission for Côte d'Or, Dijon. . . . . F. B. B.
Beamish, N. L., F. R. S., Oberstlieutenant, Loto-Park, Irland F. B. B.
Beauvois, E., R. af D., Corberon, Côte d'Or . . . . V. B.
Belcredi, E. von, Greve, Schloss Lösch i Mähren . . . . F. B. B.
Bengesco, G. de, fh. Cultusminister i Wallachiet, Bukarest. . F. B. B.
Bergmann, F.. Professor ved Akademiet i Strasborg. . . . . . F. B. B.
Bertrand, A., Directeur for Museet i Saint-Germain . . . . . . V. B.

Beyer, W. G., Dr., Archivrath, Schwerin . . . . V. B.
Biondelli, B., Directeur for Antiquitets-Museet i Milano . . . F. B. B.
Bonaparte, L. L., Prinds, Senator, London . . . . F. B. B.
Bonghi, D., Cavaliere, Neapel . . . . F. B. B.
Bonstetten, G. von, Eichenbühl, Schweiz . . . . F. B. B.
Borromeo, V., Greve, Grand af Spanien, Senator, Turin . . . F. B. B.
Boton, Don J., Dr., Høiesterets-Dommer, Venezuela . . . . . . F. B. B.
Bouillé, R. de, Marquis, Paris . . . . F. B. B.
Boutkoff, P. G., Greve, Geheimeraad, St. Petersborg . . . . . F. B. B.
Bowring, Sir J., London . . . . F. B. B.
Brabrook, E. W., Esq., F. S. A., London . . . . F. B. B.
Bradlee, C. D., Pastor, Boston, Mass. . . . . F. B. B.
Bradley, Ch. W., LL. D., fh. Statssec. i Connecticut, New Haven F. B. B.
Braïlas, P., Professor, Senats-Secretair, Korfu . . . . F. B. B.
Brasseur de Bourbourg, C. E., Abbed, Paris . . . . V. B.
Broël-Plater, V. S. de, Greve, til Wiszniowietz, Minsk . . . . F. B. B.
Brown, J. C., Esq., Providence, Rhode-Island . . . . F. B. B.
Brown, J. P., Esq., nordamerikansk Legationssecretair i Constantinopel . . . . F. B. B.
Brown, J. R., Esq., Clerkenwell, England . . . . F. B. B.
Bülow, B. E., storhert. meklenborgsk Gesandt, Berlin . . . . . F. B. B.
Burnes, J., Esq., LL. D., Vicepræsident for R. A. S., Bombay F. B. B.
Capellini, G., Professor, Bologna . . . . V. B.
Capponi, G., Marquis, Medlem af Academia della Crusca, Florents F. B. B.
Casaus, Don F. R., Erkebiskop af Guatemala og Biskop i Havanna F. B. B.
Castro, Don F. de, Senator, Sante-Domingo . . . . F. B. B.
Chadbourne, P. A., M. D.' Professor, Brunswick, Maine . . . F. B. B.
Chamberlain, M., Esq., Boston, Massachusetts . . . . F. B. B.
Chantre, E., Attaché ved Museet i Lyon . . . . V. B.
Charnock, R. S., Esq., London . . . . F. B. B.
Cigalla, G. de, Greve, Santorin i det græske Archipel . . . . F. B. B.
Clarke, H., Esq., D. C. L., London . . . . F. B. B.
Coates, B. H., M. D., Philadelphia . . . . F. B. B.
Coit, Th. W., D. D., Præsident for det transsylvaniske Universitet i Lexington, Kentucky . . . . F. B. B.
Conestabile, G., Greve, Professor, Perugia . . . . F. B. B.
Cornalia, E., Professor, Milano . . . . V. B.
Cronstedt, A., Gouverneur over Åbo og Bjørneborgs Lehn, Åbo F. B. B.
Cust, Sir E., D. C. L., Gen.-Lieutenant, Leasowe Castle, Cheshire . . . . E. B. B.
Dalrymple, Rev., Edw. A., D. D., Professor ved Universitetet i Maryland, Baltimore . . . . F. B. B.
Damaskini, Sir A., J. U. D., Justitiarius i Overretten paa Korfu F. B. B.
Dasent, G. W., Esq., D. C. L., London . . . . V. B.
Davis, Sir J. F, Bart., K. C. B., Holly-wood, Gloucestershire F. B. B.

Demarsy, A., Conservator ved Museet i Compiègne . . . . . . F. B B.
Demidoff, Fyrst A., Greve af San Donato, Toscana . . . . . . F. B. B.
Desjardins, A., Overarchitect i Stiftet og Staden Lyon . . . . F. B. B.
Desor, E., Professor, Neuchâtel . . . . V. B.
Dezoz de la Roquette, J. B. M. A., fh. kgl. fransk Konsul, Paris F. B. B.
Dirks, J., J. U. D., Advocat ved den frisiske Overret i Leeuwarden F. B. B.
Dognée, Eugène O. M., Dr., Liége . . . . V. B.
Domingues, Don L., Buenos Ayres . . . . F. B. B.
Dowler, B., M. D., practiserende Læge i New-Orleans . . . . . F. B. B.
Drake, S. G., Esq., Boston, Massachusetts . . . . F. B. B.
Du Bois, H. C., fh. kgl. nederlandsk Minister, Haag . . . . . . F. B. B.
Dufferin, F. T., Lord, London . . . . F. B. B.
Dupont, E., Dr., Directeur for det naturhist. Mus., Bruxelles V. B.
Durbin, J. P., Esq., A. M., Præsident for Dickinson College, Carlisle, Pennsylvania . . . . F. B. B.
Earle, Rev. J., Professor, Præst i Swanswick, England . . . . . F. B. B.
Eastwick, E. B., Esq., F. R. S., London . . . . F. B. B.
Elizalde, Don R., Dr., Udenrigsminister, Buenos Ayres . . . . F. B. B.
Elkan, W., Grosserer, kgl. dansk Konsul i Harburg . . . . . . F. B. B.
Elton, R., A. M., Professor, Rhode-Island . . . . F. B. B.
Essenwein, Directeur for Centralmuseet i Nürnberg . . . . . V. B.
Evans, J., F. R. S., Nash Mills, England . . . . F. B. B.
Evans, T. W., Esq., M. P., Alles-Tree Hall, Derbyshire . . . . F. B. B.
Farrer, J., Esq., M. P., Ingleborough, Yorkshire . . . . F. B. B.
Flaux, A. de, Uzez i Bas Languedoc . . . . F. B. B.
Fondouce, Cazalis de, Licencié, Montpellier . . . . V. B.
Force, Hon. P., Washington . . . . F. B. B.
Fowler, Rev. W. C., A. M., Professor, Durham, Centre, Connecticut . . . . F. B. B.
Fraas, O., Professor, Stuttgart . . . . V. B.
Franks, Aug. W., V. P. S. A., En af Directeurerne for British Museum, London . . . . F. B. B.
Fraser, A., Esq., kgl. storbritanisk Konsul i Batavia . . . . . . F. B. B.
Frati, L., Adjunkt ved Antiquitets-Museet i Bologna . . . . . . F. B. B.
Fuad, Mehemed-, Pacha, Constantinopel . . . . F. B. B.
Fytche, J. L., Esq., Thorpe Hall, England . . . . F. B. B.
Gastaldi, B., Professor, Turin . . . . V. B.
Genty de Bussy, B., Statsraad, Paris . . . . F. B. B.
Gibbs, H. H., Esq., London . . . . F. B. B.
Giesebrecht, L., Professor ved Gymnasiet i Stettin . . . . . . F. B. B.
Goldmann, L., kgl. dansk Consul i Capstaden, Africa . . . . F. B. B.
Good, Cl., kgl. dansk Gen.-Consul i Hull . . . . F. B. B.
Gordon, G. J. R., Esq., Edinburgh . . . . F. B. B.
Gorostiaga, Don B., Dr., Advocat, Buenos-Ayres . . . . F. B. B.

Gozzadini, G., Greve, Senator, Bologna . . . . V. B.
Grez, H. F. de, J. U. D., Districts-Commissair, Brede, Nord-Braband . . . . F. B. B.
Griffin, G. W., Konsul, Louisville, Kentucky . . . . F. B. B.
Guillon, C., Roermonde, Limburg . . . . F. B. B.
Gutierrez, Don J M., fh. Udenrigsminister, Paraná . . . . . . F. B. B.
Hambro, C. J., Baron, London . . . . F. B. B.
Hamilton, Rev. Z, Præst i Bressay, Shetland . . . . F. B. B.
Hamlin, A C., M. D., Medicinal-Inspecteur i Bangor, Maine. . F. B. B.
Harrison, W., Esq., F S. A., Samlesbury Hall, Preston . . . . F. B. B.
Haupt, M., Professor ved Universitetet i Berlin . . . . F. B. B.
Haurovitz, H. V. H., M D, Geheimeraad, Wien . . . . F. R. B.
Hébert, E., Professor à la Sorbonne, Paris . . . . F. B. B.
Hettema, M. de Haan, Medlem af det frisiske Ridderskab, Leeuwarden . . . . V. B.
Hoffmann, Conr., Professor, München . . . . V. B.
Hogg, J, Esq, M. A., F. R. S., Secretair ved R. S. L., London F. B. B.
Holbrook, J. E., Professor, Charleston, Syd-Carolina. . . . . . F. B. B.
Hopkins, E. A., Esq, Gen.-Konsul, New Hork . . . . F. B. B.
Hucht, W. L. J. van der, Grosserer, Harlem . . . . F. B. B.
Hume, Rev. A., D C. L., LL. D., Liverpool . . . . F. B. B.
Huth, H., Esq., fh. kgl. dansk Gen.-Konsul i Mexiko, London F. B. B.
Isidorus, Præsident for den hellige Synode St. Petersborg . . F. B. B.
Keller, Ferdinand, Dr., Zürich . . . . V. B.
Kendrick, Rev. A. C., Professor, Hamilton, New York. . . . . F. B. B.
Kheredine Ben Hassem, Divisions-General, Tunis. . . . . . F. B. B.
Knésévitch, D. M., Geheimeraad, Odessa . . . . F. B. B.
Knowles, J. T., Esq., Architect, London . . . . F. B. B.
Kossakowski, St., Greve, Geheimeraad, Senator, Warschau. . F. B. B.
Koucheleff-Besborodko, A, G., Greve, St. Petersborg . . . F. B. B.
Kubinyi, F. von, jun., til Felsø, Kubin og Deménfalva i Ungarn F. B. B.
Kubinyi, F. von, Vicepræsident for det geologiske Selskab i Pest V. B.
Kutorga, M. S., Professor ved Universitetet i St. Petersborg F. B. B.
Køhne, B. von, D. P., Friherre, virkel. Statsraad, S. Petersborg V. B.
Lamas, Don A., Dr., Minister, Rio de Janeiro . . . . F. B. B.
Lapham, J. A., Esq., Milvaukee, Wisconsin . . . . F. B. B.
Larsen, Don. J. M., Dr., Professor ved Universitetet i Buenos-Ayres F. B. B.
Lastarria, Don J. V., Advocat, Santiago, Chile . . . . F. B. B.
Leemans, C., Ph. D., Directeur for Rigsmuseet i Leyden . . . V. B.
Lenox, J., Esq., New York . . . . F. B. B.
Lewis, M., Esq., Baltimore, Maryland . . . . F. B. B.
Lewschine, A. de, Geheimeraad, Senator, St. Petersborg . . . F. B. B.
Lilliencron, R. W. T. H. F. von, Baron, Ph. D., Kammerherre, Sachsen-Meiningen . . . . F. B. B.

Lindsley, Rev. P., Præsident for Universitetet i Nashville, Tennessee . . . . F. B. B.
Lisch, F., Dr., Archivraad, Museums-Directeur, Schwerin . . . V. B.
Lissauer, Dr., Danzig . . . . V. B.
Lobera, Don J., G., Alcalde i Cordova, Andalusien . . . . . . F. B. B.
Longfellow, H. W., Esq., Professor, Cambridge, Mass. . . . . F. B. B.
Lubbock, John, Sir, Bart, High Elms, Kent . . . . V. B.
Lukis, Rev. W. C., M. A., Collingbourne Ducis, England . . . F. B. B.
Lund, P. V., P. D., Professor, Rio de Janeiro . . . . F. B. B.
Lunzi, N. C., Greve. San Kyrikos, Zante. . . . . F. B. B.
Lütké, F. B. de, Admiral, General-Adjudant, St. Petersborg . . F. B. B.
Lønnrot, E., M. D., Professor ved Universitetet i Helsingfors F. B. B.
Macedo, Dom J. da Costa de, Secretair ved Vid. Akad. i Lissabon F. B. B.
Mackinlay, D., M. D., Pollockshields, Skotland . . . . F. B. B.
Mc Kenzie, J. W., Writer to the Signet, Edinburgh . . . . . . F. B. B.
Manockjee, Esq., F. R. A. S., Bombay . . . . F. B. B.
Marcoran, Sir G., J. U. D., Korfu . . . . F. B. B.
Marquez, J. J., fh. Præsident for Republiken Ny Granada . . . F. B. B.
Marsh, G. P., nordamerikansk bef. Minister i Florents . . . . . F. B. B.
Martin, Henri, Historiker, Paris . . . . V. B.
Mayer, J., Esq., Curator for Antiquitets-Museet i Liverpool . . F. B. B.
Mellen, W. P., Esq., Advocat, Natchez, Missisippi . . . . F. B. B.
Michélsen, C., kgl. dansk Gen.-Konsul i Santa Fè de Bogotá F. B. B.
Mitra, Babu Rajendrala, Calcutta . . . . F. B. B.
Mitré, Don B., General, Præsident i den Argentinske Republik F. B. B.
Mohnike, O., M. D., Corpslæge, Batavia . . . . F. B. B.
Morillot, L., Abbé, Bleize-le Chatel, Côte d'Or . . . . V. B.
Morpurgo, J., Banquier, kgl. belgisk Gen.-Konsul i Triest . . F. B. B.
Morrow, R., Esq., Grosserer, Halifax, Ny Skotland . . . . F. B. B.
Mortillet, G. de, Inspecteur ved Museet i Saint-Germain . . . V. B.
Moukhanoff, P. de, Geheimeraad, St. Petersborg . . . . F. B. B.
Mueller, F., M. & P. D., Government Botanist, Melbourne . . F. B. B.
Moussine-Boushkine, M. de, Geheimeraad, Kasan. . . . . . F. B. B.
Murphy, Hon. H. C., Brooklyn, New York . . . . F. B. B.
Napiersky, C. A., P. D., Statsraad, Directeur, Riga . . . . . . F. B. B.
Nicholson, Sir C., Baronet, D. C. L., LL. D., London . . . . F. B. B.
Nicolucci, G., Dr., Isola di Sora . . . . V. B.
Nordenheim, C., virkel. Statsraad, Senator, Helsingfors . . . F. B. B.
Nottingham, J., M. D., Surgeon N. C., Liverpool . . . . F. B. B.
Obolensky, M., Fyrste, Geheimeraad, St. Petersborg . . . . . . F. B. B.
Olsoufieff, B. D., fh. Hofmarskal hos Hs. M. Keiser Alexander F. B. B.
Osuna y del Ynfantádo, Don M. Duque de, Grand af Spanien, kgl. spansk overordenl. bef. Minister i St. Petersborg . . . F. B. B.
Ouvaroff, A., Greve, Statsraad, Moskau . . . . F. B. B.

Parish, F., Esq, kgl. storbritanisk Konsul i Buenos Ayres . . F. B. B.
Parker, Rev P., Washington . . . . F. B. B.
Pazos, Don J. B., Dr, Buenos Ayres . . . . F. B. B.
Perez, Don R. J., Advocat, Prof. ved Univers. i Buenos Ayres F. B. B.
Perez de Velasco, Don H., J. U. D., Advocat, Lima . . . . . F. B. B.
Peto, Sir S. M., Bart., til Somerleyton Hall, Suffolk . . . . . . F. B. B.
Philarétes, Metropolit af Moskwa og Kolomna, Moskwa. . . . F. B. B.
Phillips, Sir T., Bart., Middlehill, Worcestershire . . . . F. B. B.
Philosophoff, A., Gen.-Adjudant, St. Petersborg. . . . . F. B. B.
Pigorini, L., Directeur, Rom . . . . V. B.
Platon, Erkebiskop af Riga og Mitau, Rusland . . . . F. B. B.
Pontoppidan, H., kgl. dansk Gen.-Konsul i Hamburg . . . . F. B. B.
Ponzi, G., Professor, Senator, Rom . . . . V. B.
Power, Rev. J., Bibliothekar ved Universitetet i Cambridge . . F. B. B.
Pratápa Chandra Sinha Bahàdoor, Raja, Bakparáh, Bengalen F. B. B.
Pryce, D. T., Esq, Grosserer, Batavia . . . . F. B. B.
Quatrefages, A, de, Professor, Medlem af Institut de France V. B.
Rabbe, F. J., P. & M. D., Collegie-Assessor, Helsingfors . . . . F. B. B.
Raëvsky, M., Erkepræst ved den keis. russiske Legation i Wien F. B. B.
Ralli, A. di Stefano, Banquier, Triest . . . . F. B. B.
Ramírez y de las Casas Deza, Don L. M., M, D., Professor
ved Lyceet i Cordova . . . . F. B. B.
Rangabés, A. R., Professor ved Universitetet i Athen . . . . . V. B.
Rastawiecki, E., Baron, Archæolog, Warschau . . . . F. B. B.
Read, J. M., General, Paris . . . . F. B. B.
Reutz, A. M. T. von, J. U. D., Hofraad, Professor, Dorpat . . . F. B. B.
Riant, P. E. D., Greve, Paris . . . . V. B.
Ricker, S., fh. nordamerikansk Gen.-Konsul i Frankfurt a. M. F. B. B.
Robert, P. G., Directeur i Krigsdepartementet, Paris . . . . . . F. B. B.
Robinson, J. R., Esq., Dewsbury, England . . . . F. B. B.
Rochussen, J. J., kgl nederlandsk Statsminister, Haag . . . . F. B. B.
Rodotheatos, S., J. U. D. Justitiarius ved Overretten paa Korfu F. B. B.
Roëpstorff, F. A. de, Superintendent, Port Blair, Calcutta . . V. B.
Romer, Floris, Professor, Pest . . . . V. B.
Ross, Alex. M., M. D., Toronto, Canada . . . . V. B.
Rossi, M. S. de, Cavaliere, Rom . . . . V. B.
Rowan, Capitain, Pukiaruhe, Taranaki, Ny-Zeeland . . . . V. B.
Ruyssenaers, S. W., kgl. nederlandsk Gen.-Konsul i Alexandria F. B. B.
Sabatini, Signore D., Neapel . . . . F. B. B.
Sacken, E., Friherre von, Custos ved Antiksamlingen i Wien V. B.
Savvaítof, P., Prof. ved det geistl. Seminar i St. Petersborg F. B. B.
Scarabelli, G. F., Senator, Imola . . . . V. B.
Shaaffhausen, Geheimeraad, Professor, Bonn . . . . V. B.
Schildt, W. S., Districtslæge, Jyväskylä, Finland . . . . F. B. B.

Schindler, J, Baron, Geheimeraad, Canonicus, Krakau . . . . F. B. B.
Schubert, F. H. de, Gen.-Lieutenant, St. Petersborg . . . . . F. B. B.
Schultén, O. de, P. D., Baron, Helsingfors . . . . F. B. B.
Schuth, N. C., kgl. dansk Gen.-Konsul, Valparaiso . . . . . . F. B. B.
Sheil, Sir J., Gen.-Major, London . . . . F. B. B.
Smith, C. R, Esq., Strood i Kent, England . . . . V. B.
Smith, J. C., Esq., Sharon, Connecticut. . . . . F. B. B.
Smith, R. B., Esq, Villa Nova, England . . . . F. B. B.
Solomos, D., Greve, Zante . . . . F. B. B.
Sourdeval, C. M. de, Fontordine, Vendée . . . . F. B. B.
Spano, G., Canonicus, Cagliari . . . . V. B.
Sparks, J., LL. D, Prof. i Historie, Cambridge, Massachusetts F. B. B.
Squier, Hon E. G., M. A., New York . . . . V. B.
Ståhlberg, C H., P. D., Provst og Sognepræst, Pielavesi, Finland F. B. B.
Stallknecht, F. S., Esq., Advocat, New York . . . . F. B. B.
Stawell, Sir W. F., Overdommer, Victoria, Australien . . . . . F. B. B.
Stirbey, Fyrst D. Barbo de, fh. Hospodar af Wallachiet, Bukarest F. B. B.
Stoppani, A., Abbed, Milano . . . . V. B.
Stourdza, Fyrst Michael, fh. Hospodar af Wallachiet, Yassi. . F. B. B.
Strobel, P., Professor, Parma . . . . V. B.
Stürup, W., kgl. dansk Gen.-Konsul i Caracas, Venezuela . . F. B. B.
Swithinbank, G. E. L. L. D., Newcastle upon Tyne . . . . . F. B. S.
Tchertkoff, A., General, Moskwa . . . . F. B. B.
Thacher, J. S. B., Assessor i Øverste-Ret, Missisippi . . . . . F. B. B.
Titoff, V. P. de, forhen Minister, St. Petersborg . . . . F. B. B.
Tobin, Sir T., Fredsdommer, Ballincollig, Grevskabet Cork . . F. B. B.
Taherne, Rev. J. M., M. A., Coedriglan, England . . . . F. B. B.
Trevelyan, Sir C., Bart., fh. Gouvernør, London . . . . F. B. B.
Trevelyan, Sir W. C., Bart., Wallington, Newcastle on Tyne F. B. B.
Tubino, Franc M. Don, Madrid . . . . V. B.
Tweddell, G. M., Esq., Stokesley, England . . . . F. B. B.
Typaldos, C. P., kgl. Livlæge, Athen . . . . F. B. B.
Ulrich, F. S., Gouverneur paa Øen St. Barthelemy, Vestindien F. B. B.
Valaoritis, A., J. U. D., Legislator, St. Maura . . . . F. B. B.
Vilanova, J., Professor, Madrid . . . . V. B.
Viola, Don M. N., Dr., Advocat, Buenos Ayres . . . . F. B. B.
Virchow, R., Professor, Berlin . . . . V. B.
Vogt, Carl, Professor, Genève . . . . V. B.
Wallcott, Rev. M. E., M. A., London . . . . F. B. B.
Watts, Rev. F., Esq., Professor ved Spring Hill College, England F. B. B.
Webber, S., M. D., Charlestown, New Hampshire. . . . . F. B. B.
Were, J. B., Esq., Konsul i Melbourne, Australien . . . . F. B. B.
West, Charles E., Brooklyn, New York . . . . F. B. B.
Wilson, Rev. J., D. D.. Præsident for Trinity College i Oxford F. B. B.

Winthrop, R. C., LL. D., Præsident for det hist. Selskab i Massachusetts, Boston . . . . F. B. B.
Witt, H., kgl. dansk Gen.-Konsul i Lima, Peru . . . . F. B. B.
Witte, J. J. A. M. de, Baron, Paris . . . . F. B. B.
Woldsen, J. N., kgl. dansk Gen.-Konsul i Amsterdam . . . . . F. B. B.
Woolsey, T. D., A. M, Professor, New Haven, Connecticut . . F. B. B.
Wrangel, F. H. E. von, Greve, Gen.-Feltmarskal, Berlin . . . F. B. B.
Wüstenfeld, H. F., P. D., Prof. ved Universitetet i Göttingen F. B. B.
Young, A., Capitain, Twickenham, England . . . . F. B. B.
Young, Sir J., Gouverneur over New South Wales, Australien F. B. B.
Zipzer, E. A., Professor, Neusohl, Ungarn . . . . F. B. B.

UDSIGT OVER SELSKABETS REGNSKAB FOR 1876.

INDTÆGTER.

	Kr.	Ø.
Kassebeholdning fra 1875	1146.	63
HANS MAJESTÆT KONGENS aarlige Gave	600.	»
Bestandige Bidrag fra Medlemmer	400.	»
Aarlige Bidrag	1264.	»
Ved Salg af Selskabets Skrifter (efter Fradrag af Fragt, Udgifter til Bekjendtgjørelser m. m.)	1371.	2
Renter af den faste Fond	6861.	8
	11642.	73

UDGIFTER.

		Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
A.	Secretairernes Honorar	1400.	»		
	For Besørgelsen af de løbende Forretninger (200 Kr.), til Assurance, Trykløn og Bogbinderarbeide (104 Kr. 61 Ø.), Møders Afholdelse, Skrifternes delvise Forsendelse pr. Post (200 Kr.), Diplomers Udfærdigelse, Fragt, Porto m. m.	925.	36		
	Budløn og Understøttelse til Enken efter det forrige Bud	560.	»		
				2885.	36
B.	*Oldskrift-Afdelingen:*				
	Docent, Dr. L. F. A. Wimmer til Undersøgelse og Afbildning af Runemindesmærkerne i Skaane			1400.	»
C.	*Oldsag-Afdelingen:*				
	Aarbøgerne for 1876 og Tillægsheftet til 1875 (Forfatter-Honorar 822 Kr. 50 Ø.; Illustrationer 962 Kr.; Papir 1234 Kr. 89 Ø.; Trykning 878 Kr. 37 Ø.; Heftning 213 Kr. 70 Ø.)			4111.	46
	Mémoires for 1875-76 (Papir 350 Kr., Trykning 381 Kr. 17 Ø., Heftning 88 Kr. 5 Ø.; Trykning af Rafns Portrait 28 Kr.			847.	22
	Foreløbig Revision af Registret til Annaler og Tidsskrift			75.	»
	Forøgelse af den faste Fond			430.	42
	Kassebeholdning den 31te December 1876			1893.	27
				11642.	73

F. S. BANG,
Kasserer.

Undertegnede Revisorer ved det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab erklære herved at have gjennemset Regnskabet for 1876 og have Intet at bemærke mod sammes Rigtighed.

Det faste Fond er i 1876 blevet forøget med 600 Kr. i Kgl. 4% Obligationer og udgjør nu 172,000 Kr., der ere optagne i Finantsministeriets Indskrivningsprotokol.

Kjøbenhavn, den 24de Juli 1877.

M. WILLER. F. GUDMANN.